

Yakın Geçmişle Tarihi Yarımada (Tehditler ve Koruma Sorunları)

Oya Akın • B. Selcen Coşkun • İclal Dinçer •
Adem Erdem Erbaş • Eren Kürkçüoğlu • Berna Dikçinar Sel •
Ayfer Yazgan • Neslinur Hızlı Erkılıç

Mimarlığın Çifte Krizinde Bir Umut: Mimarlıkta Uygulamanın Bir Parçası Olarak Araştırma

FORTIKA

PREMIUM SPC FLOORING

ADO
Floor

Suya dayanıklı parke!

FORTIKA SPC kompozit yer kaplamaları ile
geleceğimizde güzel yeniliklere de yer veriyoruz.

Antibacterial

Dust Free
Installation

Recyclable

Phthalate
Free

Waterproof

Eco-Friendly

Warm
Underfoot

Sound
Insulation

Belirtilen özellikler LVT ve SPC yer kaplamalarının ortak özellikleridir.

adofloor.com

Yapı Tasarımında 33 yıldır en gelişmiş,
en güvenilir ve en çok tercih edilen marka.

ideCADD®

Mimari Tasarım

Tasarım süreçlerini otomatikleştiren mimari-yapısal ekip çalışması ve işbirliği için vazgeçilmez BIM çözümü.

Betonarme Tasarım

TBDY 2018 ve TS 500 ile uyumlu, mimari-yapısal ekip çalışması ve işbirliği için eşsiz BIM çözümü.

Çelik Tasarım

TBDY 2018 ve ÇYTHYE ile uyumlu, mimari-yapısal ekip çalışması ve işbirliği için en verimli ve sezgisel BIM çözümü.

Nonlinear Tasarım

TBDY 2018 Bölüm 5 ve Bölüm 15 ile uyumlu, yığılı ve yayılı plastik davranış modellerini destekleyen çok güçlü yapısal BIM çözümü.

her şey planladığınız gibi...

Çok disiplinli
BIM tasarımı için
ideYAPI bilgi modellemesi

Şimdi siz de ideYAPI® ailesiyle tanışıp,
planlarınızı gerçeğe dönüştürmek için bize ulaşın.

Forum: idecadsupport.com

Web: www.idecad.com.tr

Facebook: idecad.com.tr

Destek: destek@ideyapi.com.tr

Instagram: [idecadsoftware](https://www.instagram.com/idecadsoftware)

Youtube: [ideyapi_idecad](https://www.youtube.com/ideyapi_idecad)

ideYAPI İstanbul: Piyale Paşa Bulvarı Famas Plaza B - Blok Kat:5
Okmeydanı Şişli / İstanbul **Telefon:** 0212 220 55 00

ideYAPI Bursa: Bağlarbaşı Mh. 1.Sedir Sk. Evke Onyx Plaza No:10 K:6 D:35
Osmangazi / Bursa **Telefon:** 0224 220 67 17

'Askıda Kitap' ve 'Hediye Kitap' Kampanyası Başlıyor

İçinde bulunduğumuz, "Covid-19 Salgını"nın yol açtığı bu zor günlerde üyelerimiz arasındaki dayanışma ve direnci artırmak amacıyla; "ASKIDA KİTAP" ve "HEDİYE KİTAP" KAMPANYASINI BAŞLATIYORUZ...

Değerli Üyelerimiz ve Öğrenci Üyelerimiz, artık yakında sizi, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi'nin Karaköy Kemankes Caddesi No: 31'deki binasının giriş katında; Oda Yayınları ve diğer yayınevlerinin kitaplarından oluşan; "ASKIDA KİTAP" standı karşılayacak...

"ASKIDA KİTAP" uygulamasından; "Mimarlar Odası Üyeleri" ve üniversitelerin **Mimarlık Bölümü**'nde okuyan ve Mimarlar Odası'na üyelik kaydını yaptırmış "**Öğrenci Üyeler**" doğrudan yararlanabilirler...

Sizler de sevdiklerinize istediğiniz HEDİYE KİTAP setlerini doğrudan gönderebileceğiniz gibi; **ASKIDA KİTAP** kampanyasına da bağış yapabilirsiniz...

İletişim için:
Tel. 0212 251 49 00 • Dahili. 111-112
E-posta. mimarist@mimarist.org

Mayıs 2021 • Yıl: 21 • Sayı: 71 Yayın Türü: Yerel, süreli

Yayınlayan

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi

Sahibi

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi adına
Esin Köymen

Genel Yayın Yönetmeni

Deniz İncedayı

Yayın Koordinatörü

Fatma Öcal Al

Yazı İşleri Sorumlusu

Metin Karadağ

Yayın Kurulu

Zafer Akay, Zafer Akdemir, Esra Akbalık, Oya Akin,
Gül Cephanecigil, Aysen Ciravoğlu, Burcu Selcen Coşkun,
Tores Dinçöz, Zeynep Eres, T. Gül Köksal, Derin Öncel,
Gülşen Özyayın, Mücella Yapıcı

Danışma Kurulu

Zeynep Ahunbay, Behiç Ak, Nur Akin, Ali Artun,
Acar Avunduk, İhsan Bilgin, Çelen Birkan,
Hasan Çakır (Almanya), Candan Çıtak,
İsmail Doğanyılmaz, Nur Esin, Nuran Zeren Gülersoy,
Zeynep Günay, Ersen Gürsel, Yücel Gürsel,
Figen Kafescioğlu, Ruşen Keleş, Esin Köymen,
Doğan Kuban, Mehmet Küçükdoğan, Eyüp Muhcu,
Derya Oktay, Sabri Orcan, Deniz Erinsel Önder,
Hasan Cevad Özdiil, Aslı Erim Özdoğan, Mehmet Özdoğan,
Yıldız Sey, Simla Sunay, Betül Şengezer, Afşar Timuçin,
Rüksan Tuna, Hülya Turgut, Yıldız Uysal, Alper Ünlü,
Zekiye Yenen, Emre Zeytinoglu

Tarandığı İndeks

DAAI - Design and Applied Arts Index

Yayın Yönetim Yazışma Adresi

Kemankeş Cad. No.31 Karaköy, Beyoğlu 34425 İstanbul
Tel: (212) 251 49 00 Faks: (212) 251 94 14
e-posta: dergi@mimarist.org
www.mimarist.org/yayinlar/mimarist

Mali Koordinasyon

Aysel Durgun

Grafik Tasarım

Zehra Şenoğuz

Grafik Uygulama

Ebru Laçın Kilci

Baskı-Cilt

Pınar Matbaacılık Ambalaj Sanayi ve Ticaret LTD. ŞTİ.
Büyükd. Zafer Sokak No: 20/1 İçerenköy-Ataşehir / İstanbul
Tel: (216) 577 25 61

Baskı Tarihi

Haziran 2021

Dağıtım

Zip Dağıtım

Ofset Hazırlık, Reklam ve Yapım Organizasyon

Mimarlık Vakfı İktisadi İşletmesi
Kemankeş Cad. No. 31 Karaköy, Beyoğlu 34425 İstanbul
Tel: (212) 244 86 87 pbx Faks: (212) 244 86 88

Fiyatı: 7.50 TL

Yıllık abone ücreti: 26.00 TL

Öğrencilere % 50 indirim uygulanır.

Mimar.ist dergisi Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi üyelerine
ücretsiz olarak gönderilir. Yazılarda ileri sürülen görüşlerin sorumluluğu
yazarlarına aittir. Dergi adı belirtilmek koşuluyla alıntı yapılabilir.

Gezi Gençliğimiz, Geleceğimizdir...

Bildiğiniz gibi, Gezi davasında mahkeme 29 Nisan 2015 ve 18 Şubat 2020 tarihlerinde sanıkların iddia edilen tüm suçlardan beraatlerine karar vermişti. İki kez beraat kararının ardından, anayasal düzene aykırı bir biçimde kararın bozulmasıyla birlikte yeni bir yargılama süreci başlatıldı. Ülkemizde bir taraftan çağdaş anayasal düzenlemelerin gereğinden söz edilirken, diğer taraftan da ne yazık ki yargı pratiği açısından kabul edilemeyecek gelişmelere tanık olmaktayız.

Gezi eylemi, özünde barışçıl, demokratik ve adaletli yaklaşımıyla, çevre ve kent haklarının sorgulanmasına, savunulmasına yönelik bir süreçti. Birçok bileşen, aynı amaç çerçevesinde bir araya gelerek çok seslilik ve demokrasi anlayışı içerisinde kentin yeşil alanına, kamusal kullanım haklarına sahip çıkmış, dünya ölçeğinde örnek olabilecek bir dayanışma örneğini hayata geçirmişti. İki kez verilen beraat kararının 6 yıl sonrasında, bir birleştirme kararıyla birlikte alınan yeniden yargılama karar, öncelikle adalet, demokrasiye, temel insan haklarına olan güvenin yok edilmesidir; eleştiriyi, farklılığı, alternatifini sindirme ve yıldırma politikasının talihsiz bir belgesidir.

5 Haziran tarihinde her yıl Dünya Çevre Günü uluslararası ölçekte kutlanıyor. Bu kutlamanın anlamı kuşkusuz bugün her zamankinden çok daha büyük. Yaşanan salgınla birlikte birçok meslek gibi mimarlığın ve planlamanın da gündeminde ilk sıralara yerleşen çevre ve halk sağlığı, ekoloji, kamusal yeşil alan, doğa ve kullanıcı hakları vb. gibi kavramlarla birlikte bakıldığında Gezi gibi bir kent, çevre, demokrasi hareketini karalama ve suç örgütü söylemiyle bütünleştirme girişiminin kabul edilemezliği gözler önüne seriliyor. Gezi, toplumda meslekler arası, disiplinler arası, yurttaşlar arası bir buluşma ve dayanışma platformu yaratarak kentsel politikalar ve uygulamalar alanında birçok konunun sorgulanmasını, yaşamla sağlık ilişkisinin kurulmasını sağlamış barışçıl, özgün bir eylem ve toplumsal dayanışmanın, temel hak ve özgürlükler için haykırışın tarihi belgesi oldu.

5 Haziran Dünya Çevre Günü'nü kutlarken ve küresel ölçekte seslerimizi "ekosistem restorasyonu" sloganıyla birleştirirken bizler için esas olan bu inancı söndürmek, sindirmek değil, yaşatmak ve çoğaltmaktır. Birleşmiş Milletler, 2021 Dünya Çevre Günü için ekosistem restorasyonundan söz ederken, ağaçlandırmaya, yeşil kentlere, temiz suya ve kıyılara, değişen beslenme alışkanlıklarına, doğaya dönüşe vurgu yapıyor. Yaşadığımız mekânlara ve kentlere çağdaş bilimin ve sanatın gözüyle bakabilmek; Gezi'yi karalayarak tekrar tekrar yargılamayı değil, Gezi'den öğrenmeyi, tartışmayı ve bu dıymarlı sivil dayanışmanın değerini kavramayı gerektirir. Bugün salgın sürecinin içerisinde bakıldığında da, sağlıklı, uygar, dengeli yaşam çevrelerini üretmede tek rehberimizin bilimin ışığı, toplumun farkındalığı ve dayanışması olduğu açıkça görülüyor...

71. sayımızın dosyasında, "Yakın Geçmişle Tarihi Yanmada (Tehditler ve Koruma Sorunları)" başlığıyla, Tarihi Yanmada'da, mimari ve kentsel mirası koruma bağlamında yaşanan sorunları ele alıyoruz. Çok katmanlı kentsel yapılaşmanın mekânı olan bölgede geçmişten günümüze konuya gelişmelerin içerisinde bakan uzmanların katkılarını dosyamızın sayfalarında bulacaksınız.

Diğer başlıklarımızda da mesleğimizde önemli gündem başlıklarına dair incelemeleri, görüşleri okuyabilirsiniz. Sürdürülebilirlik, ekoloji, tarih, koruma, kültür sorunları, kentsel gelişmeler vb. çerçevesinde çok sayıda değerlendirmeleri ve eleştirel bakışları sunuyoruz.

Gelecek dosyamızda ise, bu sayıda ele aldığımız "Yakın Geçmişle Tarihi Yanmada" başlığını genişleterek sürdürmeyi ve Tarihi Yanmada'da gerçekleştirilen, planlanan ihya projelerini koruma politikaları çerçevesinde tartışmayı amaçlıyoruz. Uzmanların editörlüğünde hazırlanacak çalışmaya katkı ve önerilerinizi almak bizleri sevindirecektir.

Dergimize destek veren tüm değerli yazarlarımıza, Danışma Kurulu üyelerimiz ile siz kıymetli okurlarımıza Yayın Kurulumuz adına bir kez daha teşekkür ediyorum.

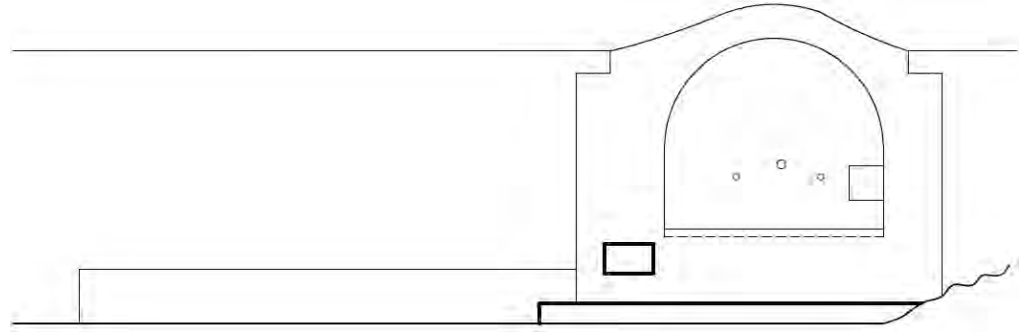
Tüm meslektaşlarımızın, okurlarımızın Dünya Çevre Günü'nü kutluyor, sağlıklı, güvenli ve adaletli çevrelerde güzel günler diliyorum.

Saygılarımla,

Deniz İncedayı

Mimar.ist Mayıs 2021/2
ISSN 1302-8219

4 KÜTÜPHANE

Prof. Dr. Zeynep Ahunbay'a Armağan / T. Gül Köksal	4
Mimar Doğan'lar ... Üç Doğan / Deniz İncedayı.....	5
Mimar Nejat Ersin / Ayşe Derin Öncel.....	6
Kent ve Planlama: Hüseyin Kaptan'a Armağan / İclal Dinçer - Zeynep Enlil.....	7
Bruno Taut İstanbul Günlüğü / Zeynep Kuban	8

10 ANMA

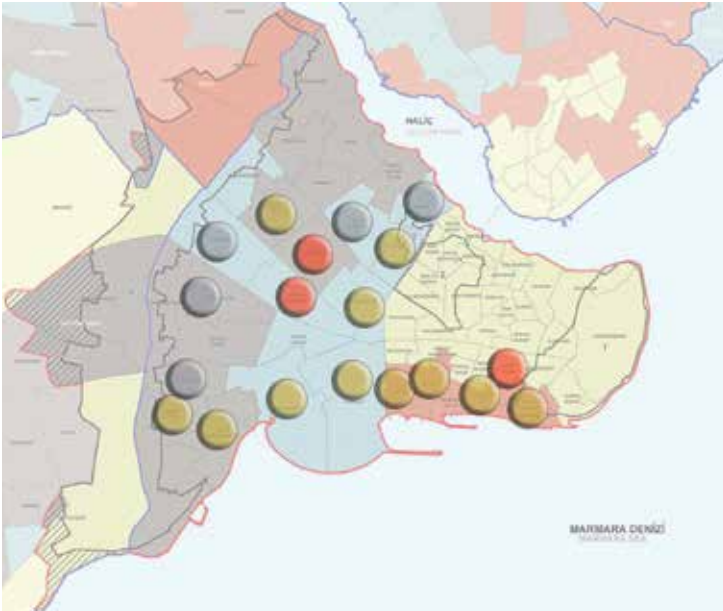
Yavuz Sezer'in Ardından / Gül Cephaneçigil.....	10
İnsan Dediğin Derya Misali ... / Deniz İncedayı.....	10
Altay Erol Anısına / Esat Suher.....	11

12 GÖRÜŞ

Mimarlığın Çifte Krizinde Bir Umut: Mimarlıkta Uygulamanın Bir Parçası Olarak Araştırma / Zeynep Dünder - Gökçeçik Savaşır	12
--	----

17 İNCELEME

Kemal Ahmet Arû'nun Söke İmar Planı İzinde Erken Cumhuriyet Dönemi Konutlarının Kentle Kurduğu İlişkiyi Anlamak / Ayşe Derin Öncel.....	17
Kırklareli Tarihi Köy Çeşmeleri Üzerine Bir Değerlendirme / Gülcan Minsolmaz Yeler - Soner Yeler	29

35 DOSYA: YAKIN GEÇMİŞİYLE TARİHİ YARIMADA (TEHDİTLER VE KORUMA SORUNLARI)

İktidarın Uygulama Biçiminin Yasa Olduğu Bir Ortamda Kültürel Mirası Yönetmek:

Tarihi Yarımada İçin Bir Değerlendirme / *İclal Dinçer*36

Sürdürülebilir Kentsel Gelişimin Sağlanmasındaki Zorluklar:

İstanbul Tarihi Yarımada'da Mekânsal Planlama ve Tarihi Çevre Koruma İlişkisi / *Adem Erdem Erbaş*47

Bir Portal Olarak Eminönü Meydanı'nın Morfolojik Evrimi ve Mekân Bileşenleri / *Eren Kürkcüoğlu*57

Tarihsel Süreç İçinde Tarihi Yarımada Göçleri ve Etkileri... / *Berna Dikçınar Sel - Ayfer Yazgan*65

Kök Salmak, Yerleşmek, Yerinden Edilmek: İstanbul Üniversitesi Botanik Anabilim Dalı ve Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi / *Neslinur Hızlı Erkiç*74

81 KENT

Kentsel Mekân ve Kamusal Yaşam Arasındaki Etkileşimin Jan Gehl'in Yöntemi ile Değerlendirilmesi:

Koşuyolu Yaşam Parkı / *Makbule Aydınsoy - Arbil Ötkünç*81

İstanbul Anadolu Yakasında Küçük Sanayi Siteleri ve Kentsel Form Etkileşimi / *Özdemir Sönmez*90

98 EKOLOJİ

Kentsel Akıllı Yeniden Düşünmek: Akıllı ve Yerel Bütünleşmesi - Ayvalık Örneği /

Mücella Ateş - Demet Hayta - Buket Mucuk98

106 FARKLI İNSANLIK DURUMLARI

21. Yüzyıl Küresel Salgınlarının Yaşlı Bireyler Bağlamında, Ada Yaşamına Etkisi:

Heybeliada Örneği / *Özlem Belir*106

112 ÇİZGİ

Behiç Ak112

Prof. Dr. Zeynep Ahunbay'a Armağan

Prof. Dr. Zeynep Ahunbay'a Armağan / Anıt ve Sitleri Araştırma, Belgeleme, Koruma Yazıları, Yay. Haz.: Deniz Mazlum, Umut Almaç, Esra Kudde, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, Kasım 2020, 621 sayfa, 16x21 cm.

24 Temmuz 2010 sokak gösterisinde Zeynep ve Metin Ahunbay.

Prof. Dr. Zeynep Ahunbay'a Armağan, Anıt ve Sitleri Araştırma, Belgeleme, Koruma Yazıları isimli kitaba bir makale ile ben de katkıda bulunacaktım. Ancak koşullarım nedeniyle mümkün olmadı, yetiştiremedim. Bu nedenle *mimar.ist*'te bu tanıtım yazısını kaleme alma imkânım olduğu için ayrıca çok mutluyum, en azından bunu yapabildim.

Zeynep Ahunbay kitaptaki çoğu yazarın olduğu gibi, benim de doktora tez hocamdı. Kendisi ile uzun bir tez sürecimiz oldu. Kitap için tamamlamadığım makalenin giriş kısmında şunları ifade etmiştim: "Prof. Dr. Zeynep Ahunbay ile İTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalındaki yüksek lisans, doktora ve kısa asistanlık sürecimde çok sayıda projede birlikte çalışma fırsatı yakaladım, kendisiyle farklı kentlere teknik gezilere gittim, sahada çalıştım. Zeynep Hocam ile her çalışmamda, ilkeli, çalışkan, mütevazı ve üretken bir bilim insanının kamu yararına projelere nasıl emek verdiğini çok yakından gözlemleme imkânım oldu. Zeynep Hocam üniversitede de dışında da bilimsel bilgi üretimini 'piyasa' denilen sermaye birikimi lehine değil, kamu yararını hedefleyerek gerçekleştiriyordu. Her biri birbirinden önemli tarihi yapıların koruma uygulamalarında, kültür ve tabiat varlıklarını koruma bölge kurulu üyeliklerinde, kısaca mesleğin her alanında gayet net bir kamu yararı tutumu oldu ve halen de taviz vermeden bu ilkelerle üretmeyi sürdürüyor. Kendisinin evrensel bilimsel ilkelere bağlılığı ve söz-eylem tutarlılığı, üzerimde hep olumlu etkiler bıraktı, bana eşsiz bir örnek oldu. Bugün koruma alanında ülkemizin ve dünyanın geldiği noktada Prof. Dr. Zeynep Ahunbay gibi bir bilim insanının öğrencisi olabildiğim, ondan ders alabildiğim, kendisi ile

çalışma imkânı bulabildiğim için kendimi çok şanslı hissediyorum. Zeynep Ahunbay gibi bilim insanlarının yetişmesinin gitgide zorlaştığı zamanları yaşıyoruz gibi duruyor. Tam da bu nedenle Prof. Dr. Zeynep Ahunbay gibi kişilerin üretimlerini, yapma biçimlerini anlamamızın bizlere olduğu gibi, gelecek kuşaklara da ışık tutacağına inanıyorum." Armağan kitabı da Ahunbay'ın bu birikimini çalışma arkadaşları ve öğrencilerinin üretimleri üzerinden büyük bir titizlikle ortaya koyuyor.

Deniz Mazlum, Umut Almaç ve Esra Kudde tarafından üç yılla yayılan büyük bir özen ve sabırla hazırlanan kitap; "Mimarlık tarihi araştırmaları", "Anıt belgeleme ve koruma" ile "Kentsel, kırsal ve doğal çevre koruma" başlıklarını taşıyan üç ana bölüm altındaki otuz beş makaleden oluşan zengin bir içeriğe sahip. Kitabın girişinde yer alan özgeçmiş, Zeynep Ahunbay'ın koruma alanındaki çok yönlü geniş ilgisini, bilimsel bilgi üretiminde kuram ve uygulamayı incelleme iç içe geçirdiğini, koruma kurulları başta olmak üzere, sahada süren ulusal veya uluslararası bilimsel çalışmalarındaki çabalarını sunuyor. Kitabı oluşturan makaleler de koruma alanının konu, yöntem, dönem vb. çeşitliliklerini aynı genişlikte paylaşmaya açıyor. "Mimarlık tarihi araştırmaları" başlıklı ilk bölümde yer alan on makalede farklı temalarda mimarlık tarihi araştırmaları derlenmiş. "Anıt belgeleme ve koruma" başlıklı ikinci bölümde ise, on beş makale yer alıyor ve makalelerin her biri farklı bir yapının belgeleme ve koruma sürecine ilişkin detaylı bilgiler aktarıyor. "Kentsel, kırsal ve doğal çevre koruma" başlığında ki son bölümde yer alan on makale ise, bu kez yapı ölçeğinden çıkarak daha geniş bir alana ulaşıyor ve koruma sorunsalını buradan örneklerle tartışmaya açıyor. Her makalede, konuları

detaylıca anlatan, uzun yıllara dayalı tez çalışmaları veya araştırmalardan üretilmiş mimari çizimler, özgün belgeler, arşiv kayıtları, görseller vb. yer alıyor. Ortak geçmişimiz olan kültürel değerlerimizi anlama, anlamlandırma ve yaşatmaya yönelik klasik ve çağdaş tartışmaları bir arada bulunduran bu yayın, özellikle koruma alanında lisans ve lisansüstü araştırma yapan ilgili kişiler için verimli ve doyurucu bir kaynak olmuş. Emeği geçenlerin ellerine sağlık.

Son olarak Prof. Dr. Zeynep Ahunbay'a Armağan kitabının Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi yayımı olmasını da ayrıca anlamlı buluyorum. Zeynep Ahunbay kültürel değerleri koruma konusunda olduğu gibi mesleğini teori-praksis bir bütün olarak gören, meslek etiği, mesleki örgütlenme, kamu yararına mimarlık, Çevre Etki Değerlendirme (ÇED) kurulu gibi alanlarda meslek odası ile dirsek temasını hiç koparmamış, emeğini esirgememiş, mesleki sorumluluğunu büyük bir inanmışlık ve özveriyle üstlenmiş, sadece üniversite gibi kurumlarda değil, sokakta da doğrudan kent hakkını savunan kişilerle yan yana durmuş, elinde pankartıyla hak mücadelesinin organik bir parçası olmayı seçmiş bir mimar. Zeynep Hocam gibi bir bilim emekçisi, bir mücadele insanının emeği olan böylesine değerli makaleleri içeren bir armağan kitabının kamuoyuna sunulacağı adres de, olması gerektiği gibi bir kamu kurumu olan meslek örgütümüz olmuş. Okurunun bol olmasını, Prof. Dr. Zeynep Ahunbay Hocamızın ürettiği ve/ya katkı verdiği bu değerli bilgilerin uzun yıllar boyunca gelecek kuşaklara aktarılmasını, bu değerli kitabın buna bir vesile olmasını umarım...

T. Gül Köksal

Mimar Doğan'lar... Üç Doğan

Mimar Doğan'lar... Üç Doğan başlıklı kitap uzun süredir beklenen bir yayındı. Nihayet 2021 Ocak ayında Kırmızı Kedi Yayınevi tarafından yayımlandı.

Kitap, Doğan Kuban, Doğan Tekeli ve Doğan Hasol ile Ceren Çıplak Dril-lan'ın gerçekleştirmiş olduğu söyleşilerden kaynaklanıyor.

"Üç Doğan" duayen üç meslektaşımız. Meslektaş olmanın ötesinde elli yılı aşan dostlukları, yayında da yaratılan sıcak atmosferin nedeni. Üç duayen meslektaş ne hoş bir tesadüf ki, adaşlar. Zamansal, mekânsal ve mesleki bu buluşmanın üç değerli mimarı, üç saygın kişilik, üç dost bu güzel fırsatla hazırlanan kitabı mimarlık tarihimize, kent ve ülkenin mesleki alanına sunmuş oluyorlar.

Kitap, özel ve çok yönlü yaşam deneyimlerinin bir ürünü olarak da görülebilir. Çünkü, üç Doğan'lar, sadece meslek insanı olarak değil, aydın kimlikleriyle de mimarlıkta ve bunun ötesinde kültür, sanat dünyamızdaki gelişmeleri, sorunları, uygarlık yolculuğumuz ile de harmanlayarak tartışıyorlar. Kitaptan da izleneceği gibi, aktarılan birikimler sürekli artarken güncellenen, değişen, dönüşen ve yeniden üretilen birikimler. Bu nedenle de kitaptaki içeriği mesleki deneyimle sınırlı görmek haksızlık olur. Mesleki düşünce ve uygulamalarıyla birlikte "Üç Doğan"ın kenti sahiplenişleri, ülke sorunları karşısında düşünce ve çözüm üreten kimlikleri, değerlendirmeleri hepimiz için sürekli ve kıymetli kaynaklar.

Ayrıca, her birinin yoğun çalışma ve üretme temposu içerisinde meslek odasına sahip çıkışları, destekleri Türkiye Mimarlar Odası ve meslektaşlar açısından özel bir değer taşıyor. Hepimizin bildiği ve deneyimlediği gibi, "Üç Doğan"lar meslek odamızın etkinliklerinde her zaman destekleriyle oradalar, Odanın tarihçesine, kuruluş yıllarına ve gelişim sürecine dair

değerlendirmelerde ilk başvuru kaynaklarımız oldular.

Kitapta söyleşiler başlıklara ayrılmış. Bunlar; "Şehir ve İnsan", "Mimarlık ve Kültür", "İstanbul", "İnşaat ve Ekonomi", "Mimarlık ve Teknoloji", "Koruma ve Restorasyon", "Yasalar-Yönetmelikler ve Meslek Odaları", "Mimarlık Politikası", "Sonuç-Ne Yapmalı?" olarak sıralanıyor. Ardından da "Kısa Kısa" başlığında kent üzerine bazı düşüncelere, görüşlere kısaca yer veriliyor. Kuşkusuz bu başlıkların kesişme ve örtüşme alanları yoğun. Hiçbiri bir diğerinden bağımsız değil. "Şehir ve İnsan" başlığı altında, kent-sel dönüşüm, değişim süreçleri, AVM'ler ve bunların yaşama etkileri ile değişen insandan söz ediliyor. Dönüşümün değerlendirilmesi, geniş bir çerçeveden bakılarak, olumsuz etkileri tartışmaya açıyor. Söyleşi olması dolayısıyla kitapta çok anlaşılır ve okuyucuya ulaşan açık bir anlatım var. Uzun senelerin ve deneyimlerin sonucunda süzülen bilgi ve değerlendirmeler, gerçekleri yalın bir anlatımla ortaya koyuyor.

İnsanların çevrelerini izlerken, olguları toplumsal kültürle ilişkilendirmelerine, büyük resmi görmelerine yardım ediyor, anlatılanlar ve yorumlar. Örneğin, İller Bankası Binası, AKM yıkımları ya da yitirilen birçok değerimizi sadece mimari kararlar değil, kültürel, sosyal ve siyasi kararlar olarak da değerlendiren düşüncelerle bu köprüler kuruyor. Kamusal alanın bugün giderek daralması, bunun karşısında değişen/dönüşen yaşam biçimleri, mekânda demokrasi, adalet ve özgürlük kavramlarına kadar uzanan bu görüşler meslek alanımızın toplumsal, kültürel sorumluluklarını gündeme getiriyor. "İstanbul" başlığı ise oldukça karmaşık süreçlerin aktarıldığı bir bölüm. Kentin sorunlarına tarihsel süreç içerisinde bir özetle bakıyor mimarlar. Ülke ve

kent açısından güncel konular olarak; nüfus artışı sorunu, kültür sorunları, imar yoğunluğu, ulaşım ile kentin deniz ilişkisi sorunları veya mega projeler çok yönlü olarak dile getiriliyor, tartışmaya açılıyor. Usta mimarlar, yönetimlerin katılımcı, paylaşımcı, mimarla ve mühendisle diyalog halinde sürdürecekleri uzlaşmacı, çağdaş yaklaşımları çözüm olarak öneriyorlar. Söyleşinin "İstanbul için umut var mı?" sorusu karşısındaki yanıtlar da ciddi eleştiriler barındırıyor haklı olarak.

"İnşaat ve Ekonomi" başlığında ise, yoğun imar furçasına önemli vurgularla değiniliyor. Bu bölümde, Doğan Tekeli Hocamızın mimarlığın değişmez üç yapıtaşı olarak tanımladığı "bilim-etik - estetik" vurgusu önemli. Bu üç önemli ilke bir bütünlüğü de gerektiriyor. Sadece mimarın değil, mal sahibinin, kullanıcının, toplumun, yatırımcının ve giderek siyasetçinin paylaşmaları, uzlaşmaları gereken bir süreç, giderek bir kültüre işaret ediyor.

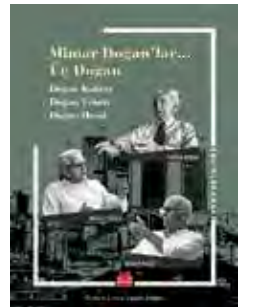
Kitapta, ülkemizde koruma alanında yaşanan önemli çelişkilerin de altı çizilmekte. Koruma söylemiyle birlikte, birçok bellek değeri taşıyan binamızı yitirme gerçeğiyle de yüzleşiyoruz. AKM, Emek Sineması, Galata Yolcu Salonu, değinilen örneklerden bazıları. Bu tür sorunlar, neoliberalleşen dünyada giderek yaygınlaşıyor; ama ülkemiz açısından çok hızlı ve bilim dışı gelişen bir süreci yaşıyoruz. Bu noktada yasa ve yönetmelikler ile meslek odaları çerçevesindeki notlara, düşüncelere yer veriliyor.

Siyasetçilerin meslek odalarına bakışları, kurumları muhalefet yapmakla suçlamaları, geçmişten günümüze uzanan örneklerle gündeme getiriliyor. Meslek odalarının dışlanmaları, işbirliği içerisinde olunamaması, hatta suçlu ilan edilmeleriyle yapılan haksızlıklara, bilim dışı uygulamalara değiniliyor. Bu bağlamda, eğitime de

uzanan bir yaklaşımla, Doğan Hasol Hocamız, gelişmiş demokrasilerden örneklerle bir "Mimarlık Politikası" belgesinin yürürlüğe girmesinin önemini tekrar vurguluyor.

Kitapta, çağdaş meslek ve mesleki eğitim politikaları ile mimarlığın bilimsel yaklaşımlarla uygarlığa giden süreçteki önemli rolü farklı açılardan ve defalarca vurgulanmış oluyor. Kitabın geleceğin mekânına, meslek alanına, gençlere ve tüm meslektaşlara değerli, kalıcı katkılar sağlayacağı kuşkusuz. Tüm meslektaşlara, kent, çevre ve yaşam üzerine düşünenlere şiddetle tavsiye edilmesi gereken özel bir yayı... Emeği geçenlere içten teşekkürlerimizle...

Deniz İncedayı

Mimar Doğan'lar... Üç Doğan, Söyleşi: Ceren Çıplak Dril-lan, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2021, 152 sayfa, 16,5 x 22 cm.

Mimar Nejat Ersin

Cumhuriyetin ilanıyla doğan ilk kuşağın temsilcileri, çocukluk ve ilk gençlik yıllarında ülkenin bağımsız bir ulus olarak kalkınma mücadelesine ve çağdaş bir ülke yaratma ülküsüne tanık oldular ve yüzyılın ortalarına gelindiğinde modern Türkiye ideali ve coşkusuyla hayata atıldılar. Mesleki eğitimlerini tamamladıkları 50'li yılların başlarında dünyada ve Türkiye'de artık yeni bir dönem başlamış, modern akım tüm dünyada kabul görmüştü. Bu yılların genç mezunları olarak bu kuşak, Türkiye modern mimarlığında kuvvetli izler bıraktılar. Mimar Nejat Ersin bu kuşağın önemli figürlerinden biridir ve hayatı, tanıklıkları, yalnız mimarlık alanı için değil, Türkiye'nin yakın tarihini anlamak için de önemlidir.

Ocak 2021'de, *Mimar Nejat Ersin Kitabı*, Selda Bancı editörlüğünde Mimarlar Derneği 1927 ile TMMOB Mimarlar Odası işbirliği ve Lineadecor'un desteği ile yayımlandı. Bu yayın iki açıdan önem taşımakta. Bunlardan biri, hiç kuşkusuz, Nejat Ersin'in mimarlık alanına kazandırdığı yapılarının tanınırlığını ve ülke mimarlığının geçirdiği gelişim sürecine olan tanıklığının ve katkısının anlaşılmasını sağlamasıdır. Mesleğe ilk atıldığı dönemde devlet kurumlarında çalışan sonra serbest mimarlık yapan Ersin'in mimarlık mesleğinin örgütlülüğüne de katkısı bulunmaktadır. Ersin, İstanbullu bir aileden gelmesine rağmen Ankaralı bir mimardır. Mesleğinin ilk yıllarında Ankara'ya gelen Ersin 50'li yılların parlayan Ankara'sını çok sevmiş ve bu düzenli, planlı kentte mimarlık yapmaya karar vermiştir. Yayın, Nejat Ersin'i mimar kimliği yanında insan olarak da tanıtmakta, çocukluğuna, öğrencilik yıllarına tanıklık etmekte, onu mesleği ve özel hayatıyla bir bütün olarak aktarmaktadır. Kitabın bir diğer önemi ise mesleki arşiv alışkanlığının çok geliş-

miş olmadığı ülkemizde, Ersin'in titiz çalışmalarıyla bir araya getirdiği bu arşivin değerlendirilmiş olması ve mimarların arşivleri üzerine çalışan araştırmacıların ümit veren çabalarının karşılık bulmuş olmasıdır.

Nejat Ersin'in elli yılı aşan mesleki birikiminin, ailesinin arzusu ile Mimarlar Derneği 1927'ye bırakılması ve ardından bu değerli birikimin Selda Bancı tarafından çalışmaya başlanması sonucunda, 19-29 Şubat 2020 tarihleri arasında Mimar Nejat Ersin Sergisi açılmıştı. Mimarlar Derneği 1927'nin 93. kuruluş yılı anısına Ankara Çağdaş Sanatlar Merkezinde düzenlenen bu sergi ile başlayan süreç ikinci aşamada Mimar Nejat Ersin kitabının yayımlanması ve veritabanının oluşturulması ile devam etmiştir.

Kitap, Nejat Ersin'in sanatçı ve aydın kişiliğine vurgu yapan TMMOB Mimarlar Odası Başkanı Deniz İncedayı ile Ersin'i "tam bir modern sevdalı" olarak anlatan ve insan yönünü ön plana çıkaran Mimarlar Derneği 1927 Yönetim Kurulu Başkanı Lale Özgener'in yazılarıyla başlıyor. Okuyucu, bu başyazılardan, Ersin'in çok yönlü kişiliğini, mimariye ve moderne olan tutkusunu, mesleki dayanışmaya verdiği önemi ve emeği öğreniyor. Sonrasında, kitabın editörü Selda Bancı'nın, arşivin kitap, sergi ve veritabanına dönüşümünü anlattığı detaylı ve titiz çalışmanın kısa özeti geliyor. Bu yazıda okuyucu, kurumsal olarak Mimarlar Derneği 1927'nin arşive ve değerlendirme süreçlerine verdiği öneme, kişisel olarak ise Bancı'nın araştırmacı kimliğiyle çalışmadaki hassasiyetine tanık oluyor. Birbirinden farklı birçok materyalden oluşan, mimarın sonradan derlenmesi motivasyonu olmadan biriktirdiği her tür belgenin bütünü ve bunun değerlendirilmesi üzerine Bancı'nın yorumu oldukça açık ve samimi

bir dille ifade ediliyor. Arşivi anlatmayı hedefleyen bu yayında, Bancı'nın kendi değimiyle "iri" anlatılardan kaçınarak kitabı/arşivi okuyucuyla baş başa bırakma yaklaşımı/seçimi, okuyucuyu arşivi keşfetmeye teşvik ediyor. Kitap, sergi ve veritabanına konu olan arşiv, böylelikle bir dönemin tanıklığının da ötesine geçerek Ersin'in kişiliğinin özünde var olan mütevazı, ilkeli, mesleğine tutkuyla bağlı, dayanışmaya inanan mimar kimliğinin tanınmasına olanak veriyor. Diğer taraftan, bir döneme tanıklık konusunun dışında Ersin'in mesleğini ön plana çıkaran ve yaşamına yön veren bu ilkeli duruşuna tanıklık eden okuyucunun içinde bulunduğumuz meslek ortamını sorgulamaması da mümkün görünmüyor.

Yayın, Bancı'nın yazısının ardından, monografi niteliğinde, Nejat Ersin'in yaşamı ve eserlerinin kronolojik olarak ele alındığı bölümlerle ilerliyor; ailesi ve çocukluğu, mimarlık eğitimi, meslekteki ilk yılları ve serbest mimarlık dönemlerini ele alan bölümler, Ersin'in notlarıyla zenginleştirilmiş olarak aktarılıyor. Bu bölümden sonra gelen ve okuyucunun Ersin'i, düşünceleri ve sözleriyle tanıdığı bölüm ise onun farklı zamanlarda kaleme aldığı yazıları ve kendisiyle yapılan söyleşileri içeriyor.

Mimar Nejat Ersin Kitabı, üretken, mütevazı, örgütlü olmaya inanan ve emek veren Türkiye'nin modern mimari döneminin önemli profillerinden biri olarak Nejat Ersin'i, yapılarını, düşüncelerini, mimarlık mesleğine adanmış yaşamını anlatıyor. Mimar monografilerinin önemine bir kez daha tanık olduğumuz bu çalışmanın, benzer araştırma ve yayınlara cesaret vermesini dilerken, genç mimarlara da kılavuz olacağına inanıyoruz.

Derin Öncel

Mimar Nejat Ersin,
Editör: Selda Bancı,
Mimarlar Derneği 1927-
TMMOB Mimarlar Odası
Yayını, Ocak 2021,
328 sayfa, 21 x 26 cm.

Kent ve Planlama: Hüseyin Kaptan'a Armağan

YEM Yayınevinden Aralık 2020 tarihinde basılan kitap Türkiye planlama tarihinde iz bırakan; ne kadar uygulamacı ise, bir o kadar da özgün bilimi üreten; iyi bir öğretmen ama her zaman da bir öğrenci olmasını bilen, yeni bilgiyi hep arayan ve hep aratan, evrensel ama bir o kadar da yerel; herkes için özgür, demokratik, eşitlikçi, adil yaşamlar ve kentler kurmayı hayal eden Prof. Hüseyin Kaptan'a armağandır.

"100 yaşıma kadar yaşayacağım, yapacak daha çok işim var" diyen Kaptan Hoca sevdiği şeyleri yaptı, severek yaptı. Bir Donkişot gibi inancı için sonuna kadar tek başına mücadele etti, ama yeri geldi, planlama alanında kolektif üretim için yol açtı, öncülük etti, birçok kişiye değdi, bazı şeyleri değiştirdi. Bir dönemi açtı, kapatmasını da bildi... Değiştiremeyeceğini bildiklerini (insanları, kurumları, sistemi) ise arkasında bıraktı, dönüp bakmadı... Ne kadar mücadelecisi olsa da zamanı geldi, şapkasını alıp gitmeyi bildi...

4 Ocak 2018 Perşembe günü ailesinin, öğrencilerinin, çalışma arkadaşlarının, sevdiklerinin, dostlarının, meslek camiasının yoğun katılımıyla sonsuzluğa uğurladığımız Kaptan Hocamızın anısına bir kitap oluşturma fikri doğdu. Yazı yazmak isteyenlerin ilgilendikleri konular o kadar çeşitliydi ki bir tema vererek kısıtlamak yerine, kendisi gibi herkesi kucaklayan geniş bir yelpaze içermesi çok daha doğru olacaktı. Bu düşünceden hareketle yol arkadaşları, öğrencileri ve farklı kentlerde yer alan üniversitelerimiz öğretim üyelerinin katılımıyla bu geniş kapsamlı kitap hayata geçti.

"Prof. Hüseyin Kaptan'a Armağan" üst başlıklı, *Kent ve Planlama* isimli kitap "Planlamanın Kavramları", "Planlama Hukuku ve Kurumsal Yeniden Yapılanma", "Tarih, Kültür, Miras", "Planlamada Yenilikçi Yaklaşımlar", "İstanbul'un Dönüşümü ve Planlama",

"İstanbul'da Kıyı ve Turizm" olarak gruplanabiliyordu.

Kitap üç özel makaleyle açılıyor; yıllarca birlikte çalıştıkları Emre Aysu ve Zekai Görgülü'nün yazıları "Kaptan Hoca" için hem kişisel bir belgeleme hem de Türkiye'nin planlama tarihine ipuçları vermesiyle çok değerli. Sevgili Doğu Kaptan bu kitabın hazırlanmasında bize hep destek oldu; bir babaya ve bir ustaya duyulan saygının ve hayranlığın harmanlandığı bir yazı ile yanımızda oldu.

"Planlamanın Kavramları" bölümünde beş makale yer alıyor. Ayda Eraydın "Kentsel Çeşitlilik: Neden Planlama İçin Önemli" sorusunu sorarken; Zeynep Enlil, İclal Dinçer, Burcu Can Çetin tarafından hazırlanan "Planlamada Müdahale, Regülasyon ve Yatırım İki-lemleri: İstanbul Üzerinden Bir Değerlendirme"; Emrah Altınok'un kaleme aldığı "İllüzyon Planlaması ya da Planlama İllüzyonu: 2000 Sonrası Dönemde Kentleşmeye Bütüncül Bir Bakış"; Mehmet Hakan Uzbek'in hazırladığı "İktidar, Kimlik ve Mekân: Hegemonik İktidarın Mekân Düzenlemeleri ve Kimlik" başlıklı yazılar dönemin kavramları üzerinden kentsel planlama penceresini aralıyor. Ruşen Keleş "Yüzyılın İlk Çeyreğinde Konut Hakkına Yeniden Bakmak" başlıklı makalesiyle konut hakkını ve İhsan Bilgin "İcabında Plan" makalesiyle dönemin planlama paradigmasını tartışıyorlar.

"Planlama Hukuku ve Kurumsal Yeniden Yapılanma" başlıklı bölümde Ervin Sezgin ve Gülden Erkut "Kalkınma Ajansları ve Türkiye Mekânsal Planlama Sisteminin Dönüşümü" başlıklı makaleyle, Töre Seçilmişler ve Mehmet Doruk Özgül "Kentsel Girişimcilik Olgusunu Mevzuat Üzerinden Okumak: Türkiye Örneği" başlıklı makaleyle, Feridun Duygulu "İmar Mevzuatının Kentsel Yaşam ve Kentli Hakları Bağlamında Analizi"

başlıklı makaleyle bölge, kent planlama, kentsel yatırım ve kentli hakları gibi birbirinden farklı yönleriyle ele alan mecralarda sürdürülse bile sonuçta insan ve kenti doğrudan etkileyen kurumsal ve yasal yapılanmaları birarada okuma fırsatı sunuyor.

"Tarih, Kültür, Miras" başlıklı bölümde H. Yüksel Dinçer tarafından kaleme alınan "Şehir ve Kent Sözcükleri Üzerine Bir Araştırma; Hangisi Türkçe" başlıklı makale ve Bahar Yıldırım, M. Rifat Akbulut'un hazırladığı "Bir Kentin Geçmişten Gelen İzleri: Trabzon Örneği" başlıklı çalışmaları çok zengin bir kent tarihi sunuyor. Dilek Erbey'in "Kentsel Bellek Yitimine Çare Olarak Tarihi Kentsel Peyzaj Yaklaşımı" başlıklı makalesi, Ayça Özmen ve Mehmet Cengiz Can'ın "Uluslararası Cittaslow Hareketi ve Kurucu Cittaslow Yerleşimleri" başlıklı makaleleri; Gülhayat Arzu Erturan Topgöl'ün "Bir Kentsel Müşterek Mekân Yaratma Mücadelesi Örneği Olarak Kuzguncuk Bostanı" başlıklı makaleleri kentsel koruma ve planlamada tarihi kentsel peyzaj, cittaslow, kentsel müşterek kavramlarını gündemimize getirirken Nilgün Çolpan Erkan ve Esin Ö. Aktuğlu Aktan "Sokağın Kaybolan İşlevi ve Değişen Kimliği" başlıklı makaleleriyle kimlik ve bu kimliğin kaybolması sorununu sokak ölçeğinde ele alıyorlar. Bu bölümün son makalesi M. Zafer Akdemir'in Tipolojiye Aykırı Bir Örnek: "Kemaliye/ Apçağa Köyü-Yakupağa Konağı" başlığını taşıyor; Tarih Kültür ve Miras bölümü Prof. Hüseyin Kaptan'ın mesleğinin ilk yıllarından itibaren hep önem vererek çalıştığı geleneksel konut tipolojilerden bu örnek ile kapanıyor.

"Planlamada Yenilikçi Yaklaşımlar" bölümü kitabın kent planlamanın geleceğine ilişkin yenilikçi öneriler içermesi açısından önem taşıyor. Şevkiye Şence Türk, Mehmet Ocakçı, Fatih Terzi tarafından hazırlanan "Kentsel Dönüşüm

Kent ve Planlama, Hüseyin Kaptan'a Armağan, Ed.: İclal Dinçer - Zeynep Enlil, YEM Yayın, Aralık 2020, 728 sayfa, 16,5 x 23 cm.

Sürecine Planlama İlke ve Kriterlerinin Eklemlenmesi makalesi 20 yıldır süren kentsel dönüşüm ve kent planlama ilişkisini tartışıyor. Nuran Zeren Gülersoy ve Turgay Kerem Koramaz'ın makaleleri "Afet Riskli Alanların Dönüşüm Projeleri İçin Bir Uygulama Modeli Önerisi" de, konuyu bir model üzerinden ele alması açısından, okuyucu için değerli bilgiler içeriyor. Mehmet Doruk Özügül'ün hazırladığı "Türkiye'de Etki Değerlendirme Araçlarının Evriminde Yeni Bir Gündeme Doğru: Stratejik Çevresel Etki Değerlendirme" başlıklı makale ile Mehmet Ocakçı, Fatih Terzi, Gökçer Okumuş, Handan Türkoğlu'nun "Eskişehir Kocakır Ekolojik Yerleşme Planlaması" başlıklı makaleleri planlama-ekoloji ilişkisini tartışıyor. Deniz Tuzcuoğlu ve Çiğdem Polatoğlu'nun "Akıllı Ofisler ve Değişen Çalışma Kültürü Üzerine" başlıklı makaleleri ise geleceğin kentlerinin eğilimlerini tek yapı ve mimari biçimlenme üzerinden ele alarak tartışıyor.

"İstanbul'un Dönüşümü ve Planlama" bölümü ise önceki bölümlerin kent planlamaya genel perspektiften bakışını İstanbul özeline çeviriyor ve literatürdeki İstanbul çalışmalarına katkı sunuyor. Özdemir Sönmez'in IMP deneyimi üzerinden İstanbul ve Kaptan Hocayı buluşturduğu "İstanbul'un Planlama Sürecinde Masalsı Bir Kahraman: Profesör Hüseyin Kaptan" başlıklı makalesi hocaların yaratıcı ve mücadeleci yönünü

bir kez daha vurguluyor. Bu bölümde yer alan diğer makalelerden Ayşe Sema Kubat'ın kaleme aldığı "İstanbul Tarihi Yarımada: Morfogenetik Yapısı ve Değişim Süreci" başlıklı çalışması kentin tarihi merkezine odaklanırken; Fatma Ünsal "İstanbul'da Kentsel Dönüşüm Gerçeği ile Yüzleşmek" başlıklı makalesiyle ve Ercan Koç "Yasadışı Yollardan Oluşmuş Metropol: İstanbul" çalışmasıyla kent planlamanın en sancılı konusu olan kentsel dönüşüm konusunu İstanbul özelinde değerlendirerek kitaba önemli bir açılım getiriyorlar. Kentin iki ana ulaşım aksını farklı perspektiflerle ele alan Ferhan Gezici Korten ve Burcu Müderrisoğlu'nun "İstanbul Metropolü Doğu Yakası E-5 Koridorunda Yapısal ve Mekânsal Değişimin Değerlendirilmesi" başlıklı makale ve Bilge Ulusay Alpaz ve İclal Kaya Altay tarafından hazırlanan "İstanbul 3. Boğaz Köprüsü Bağlantılarının Yerleşim Dokusuna Etkileri, Tuzla-Arnavutköy Örneğinde Bir Değerlendirme" başlıklı makale metropolün gelişiminde ulaşım işlevinin ne kadar belirleyici faktör olduğunu bir kez daha düşündürüyor.

Son bölümün başlığı "İstanbul'da Kıyı ve Turizm" adını taşıyor. İstanbul'da kıyı olgusunu "Kıyının Tanımı ve Anlamı Bağlamında Kentsel Kıyı Kavramı" başlıklı makalesiyle Ali Kılıç açıyor; Oya Akın ise "İstanbul'un Sosyal Profili ve Kıyı İle İlişkisi" başlıklı makalesiyle bize yeni açılımlar getiriyor, İstan-

bulu ile kıyının ne kadar ilişkili olduğunu sorguluyor. İstanbul için en önemli sektörlerden biri olan turizm konusuna planlama perspektifiyle bakan Elif Örnek Özden'in hazırladığı "Planlarla Getirilen Turizm Kararlarının Fizik Mekâna Etkisinin İstanbul Örneğinde İncelenmesi" ve Serkan Sınmaz'ın kaleme aldığı "İstanbul'da Turizm Değerleri ve Mekânsal Bir Analiz: İstanbul Turizm Topoğrafyası" başlıklı son iki makale ise yaptıkları irdelemeyle turizmin mekânla ilişkisini kurmanın yanı sıra mevcut kent planlama alışkanlıklarını da sorgulamak gerektiğini hatırlatıyorlar.

Hüseyin Kaptan'a Armağan: Kent ve Planlama başlıklı bu kitapta 34 makalesiyle yer alan, 48 yazara verdikleri emekler için; hazırlık sürecindeki işbirlikleri ve yayımlanma sürecinde gösterdikleri sabır için çok teşekkür ediyoruz. Sevgili Hakan Uzbek kitabın yayımlandığını göremeden çok erken yaşta aramızdan ayrıldı, onun da tüm zarafetiyle bizimle birlikte mutlu olduğunu düşünmek istiyoruz.

Umarız Sevgili Hocamız Prof. Hüseyin Kaptan da bizi izliyor ve gülümsüyordur... Ruhu şad olsun!

İclal Dinçer, Prof. Dr., YTÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Zeynep Enlil, Prof. Dr., YTÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Bruno Taut İstanbul Günlüğü

Bruno Taut'un İstanbul'dayken tuttuğu notlarından oluşan İstanbul Günlüğü nihayet Ocak 2021'de Türk okurun karşısına çıktı. Yıllardır mimarlık tarihçileri tarafından kullanılmış olsa da günlüğün bugüne kadar ne transkripsiyonu ne de çevirisi yayımlanmamıştı, bu yüzden metnin Türkçe olarak kitaplaşması çok sevindirici. Taut'un *Mimari Bilgisi* kitabı gibi Almancadan önce Türkçe olarak

yayımlanmış olması ise kaderin bir cilvesi olsa gerek.

Enis Batur'un inisiyatifleriyle geliştiği anlaşılan bu yayında kendisi "Bruno Taut, 'dışarıdan' bir Cabinet Portrait" başlıklı önsözü kaleme almış ve kendi seçtiği görsellerden oluşan bir albümün hazırlanmasını üstlenmiş. Bazı resim altı yazılarının Fransızca olması da herhalde yine kendi tercihi olsa gerek. Kitapta günlük tercümesi üç giriş metniyle bir-

likte sunuluyor. İlki olan "Konstantinopol'den Gezi İzlenimleri", Taut'un 1916 yılında, savaşın ortasında, Dostluk Yurdu yarışması için arsayı görmek amacıyla gerçekleştirdiği gezinin notlarıdır. İstanbul'a o zaman biraz naif bir şekilde baksa da Taut, hayatının son yıllarında onu çok etkileyecek olan batı dışı kültürlerin "modernleşme sancıları" meselesinin farkına belki de ilk kez bu gezide varmıştır. İkinci metin *Her Ay*

dergisinde 1938 yılında çıkmış olan "Türk Evi, Sinan, Ankara" başlıklı yazı, bir Taut söyleşisinin tekrar basımıdır. Taut ile ilgili çok değerli çalışmaları olan Esra Akcan'ın "Bruno Taut'un Küresel Adalet ve İklim Adaleti Açısından Süregelen Önemi" adlı makalesi ise salt günlüğe odaklanmadan, Taut'un yazınsal üretimiyle kişiliğini aktüel bağlamlar içinde yeniden okumayı öneren çok kapsamlı bir yazıdır.

Bruno Taut'un yazılı üretimi çok olmakla birlikte Japonya'daki sürgün yıllarına kadar günlük türünde ürün vermediği bilinir. Japonya ve oradaki yaşamına dair çok zengin gözlemlere sahip olan Japonya günlükleri Manfred Speidel tarafından 2013-16 yılları arasında üç cilt halinde Almanca olarak yayımlanmıştı. Taut İstanbul'a geldiğinde de ayrıntılı bir günlük ve ona paralel bir not defteri tutmak istemiştir. Ancak buradaki iki sene boyunca hayatı o kadar yoğun geçer ki, not defteri neredeyse boş kalır ve günlük, not defterine dönüşür. Neredeyse hiçbir cümlesi tam değildir, hatta çoğunlukla yardımcı fiilleri bile yazmadığı için kimi işlerin Taut tarafından mı, başkası tarafından mı yapıldığı bazen hiç anlaşılmaz. Çok fazla kısaltma bulunur, bazı harfleri birbirine çok benzer ve özellikle Türkçe isim ve kavramları sıkça yanlış yazar. Bunlara rağmen Taut'un el yazısı genelde okunaklıdır.

Enis Batur önsözünde Tefik Turan'ın, el yazısını sökmeyi başararak çeviriyi tamamladığından bahsederken kün-yede, günlüğün Harald Schüller tarafından deşifre edildiği ifade edilmektedir. Mimar olan editör Bahar Demirkan'ın da Akademi mezunları ile başka mimarları ve kişileri teşhis etmekte destek olduğu tahmin edilebilir. Tefik Turan da bu zor metni güzel bir Türkçeyle okura aktarmıştır.

Kitapta günlük metni, her Almanca el yazması sayfasının karşısında Türkçe çevirisi ve sayfa kenar boşluklarında dipnot ve açıklamaları yer alacak bir biçimde, karşılaştırmalı okumalara elverişli bir sayfa düzeni ile sunuluyor.

Ne var ki metinde adı geçen çok fazla önemli kişi az açıklanmış ya da hiç açıklanmamışken, günlüğün ilk sayfasında, bütün metinde sadece bir kez adı geçen Geheirat/Müşavir Weigert'e bu kadar yer ayrılması dipnot ve açıklamalarla ilgili kararların neye göre verildiğini anlamayı güçleştiriyor.

Kitabın belge niteliği göz önüne alındığında, Taut'un Türkiye'deki meslek çevresini ve yaşamını aydınlatabilmek adına günlük metninde bahsi geçen isimlerin doğru aktarımının kritik bir önem taşıyacağı şüphesizdir. Ancak bu konunun kitabın en zayıf yönü olduğu söylenebilir. Örneğin, sayfa 329'da bahsi geçen uzmanın, Emin Necip Uzman; sayfa 104-105'te Taut'a tanıştıkları ve özgün metinde Herr Ahmet Siabe olarak geçen kişinin Ahmet Ziya Bey (Akbulut); sayfa 311'de Pera Palas'ta bulunduğu ifade edilen Herr Asım'ın kitapta belirtildiği gibi Eyüp Asım Kömürcüoğlu değil, babası Asım Kömürcüoğlu olması gibi yanlış anlama veya atlamalara metinde sıklıkla rastlanması üzücü.

Günlük tercümesi Taut'un Türkiye'de bulunduğu döneme ilişkin biraz daha ayrıntılı bilgilerle birlikte okunduğunda sakınılması mümkün bazı yanlış anlamaları da içermekte. Örneğin sayfa 311'de bir kişi olduğu belirtilen "Zelle"nin, Zimmermann ve Taut ilişkisinin sıkıntıları biraz daha iyi bilinseydi, bir kişi değil Erich Zimmermann'ın Tatbikat Bürosu'nda oluşturduğu "hücre" olduğu anlaşılabilirdi. Aynı paragrafın başında adı geçen Leyla (Turgut) da bu hücrenin bir "üyeli" olarak sekreterlikteki mektupları okumuyor, karıştırıyor. Taut'un el yazısından kaynaklanan bir hatalı okuma sayfa 373'te yer alıyor. Soether "şarkıcı" olarak anlamsız kalan ifade aslında Taut'un, katafalk ile ilgili olarak Goethe'nin "Şarkıcı"sına referans vererek kendi başarısıyla övünmesidir.

Genel anlam kaybolmasa da metin içinde bunlar gibi irili ufaklı problemler noktaların bolca mevcut olması metnin güvenilirliğini zedeliyor. Ama yine de

büyük resme bakıldığında Akademi ve Tatbikat Bürosu'ndaki sıkıntıları, Taut'un öğrencilerle bağlantılarını, derslerini, projelerini, Eldem ve Holtay'ın Taut'a karşı olumsuz davranışlarını, mentoru denebilecek Cevat Dursunoğlu'nun sağlam kişiliğini ve daha birçok başka şeyi okuyucu bu günlükten öğrenebilir. Taut'un sağlık sorunlarını da günlükten izlemek mümkün. Enis Batur'un neden "Taut'un tam neden öldüğünü bilmiyoruz" dediğini bilmiyoruz. Taut'un ağır astım hastası olduğu bir sır değildi. Eyüp Kömürcüoğlu'nun vaktiyle anlattığı ve pek çok yerde kullanılan "son akşamki sinema ziyareti" hikâyesinin gerçeğe ilişkisi çok şüphelidir. Neredeyse her gün not tutan Taut'un son 15 günde hiçbir kayıt tutmamış olması bozulan sağlığıyla ilgili olmalıdır. Son gününü sinemada değil de ağır astım nöbetleriyle geçiren Taut'un başında eşi Erica ve bir doktor bekler. Son nöbet de Taut'un vefat etmesine neden olan bir kalp krizine yol açar.

Günlüğün bugüne kadar ne Almanca ne de Türkçe yayınlanmamış olması üzücü elbet, ama hiç anlaşılmaz da değil. Mimarlık tarihçileri için böyle metinler birer belgedir ve onları, gerekli açıklamalar, adı geçen kişiler, yapılar, projeler ve olaylarla ilgili araştırma ve ek belgelerle çerçevesi kurulmuş bir anlatıya dönüştürmeden yayımlamak istemezler. Türkiye koşulları göz önüne alındığında, Taut'un ilişki içinde olduğu kişi ve kurumların izini sürüp onlardan inceleme izni alabilmek için uğraşmak, birçok kez de alamamak zaten başlı başına yavaşlatıcı ve yıldırıcı bir meseledir. Bu yüzden meslekten biri bu işe girişseydi, bağlam ile ilgili çalışmaların yoğunluğundan dolayı kitap birkaç yıl daha çıkmazdı. Günlükle ilgili bundan sonra da yazılacak nasılsa daha çok şey olduğundan Kırmızı Kedi Yayınevi'ne bu ilk taşı koyduğu için teşekkür etmek gerekir.

Zeynep Kuban, Prof. Dr.,
İTÜ Mimarlık Fakültesi,
Mimarlık Bölümü

Bruno Taut İstanbul Günlüğü, 10.11.1936-13.12.1938, Bruno Taut, Çev.: Tefik Turan, Kırmızı Kedi Yayınları, 2021, 80 sayfa, 16,5 x 22 cm.

Yavuz Sezer'in Ardından

Yavuz Sezer 24 Mart 2021 günü Covid-19'a yenik düşerek aramızdan ayrıldı. Henüz 42 yaşında idi. Bu kadar erken her ölüm kabullenmesi muhakkak zorken hayatı onun gibi heyecan ve merakla kavrayan birinin gidişine inanmak çok daha güç. Umut vaat eden akademik kariyerinin zamansız sonlanışı ise kaybının yarattığı boşluğu daha da derinleştiriyor. Meslektaşlarının, hocalarının, öğrencilerinin üzerinde kolayca uzlaşacağı, herhalde onun parlak bir mimarlık tarihçisi olduğudur. Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümündeki lisans eğitiminin ardından aynı bölümde tamamladığı "Osmanlı Konut Mimarisinin Bir Tarihsel Miras Kategorisi ve

Mimari Pratik için Esin Kaynağı olarak Algılanışı" başlıklı yüksek lisans tezi, çok daha erken yaşlarda başladığını sıklıkla dile getirdiği mimarlık ilgisi ile tarih eğitimi birleştirerek mimarlık tarihine yönlendiği ilk çalışması oldu. *Macar Oryantalizmi, Turancılık ve Karoly Kos'un İstanbul'u* konulu çalışması yüksek lisansın ardından Budapeşte'de Central European University'de geçirdiği dönemin ürünüydü. MIT'de Mimarlık Tarihi, Kuramı ve Eleştirisi programında gerçekleştirdiği doktora çalışmasını "Bibliyofilliğin Mimarisi: 18. Yüzyıl Osmanlı Kütüphaneleri" başlıklı teziyle tamamladı. Doktora çalışmaları sürerken başladığı Bilgi Üniversitesi Mimarlık Fakültesindeki derslerine doktora sonrasında da devam etti; çok sayıda öğrenci İslam ve Osmanlı mimarlığını onun yorumuyla dinledi, şehrin geçmişine dair heyecanını yaptıkları gezilerde birlikte paylaştı. Ama belki bunun da ötesinde, onunla yolu bir şekilde kesişen pek çok kişi hoş sohbetinin yanı sıra geniş birikiminin hayranlıkla tanığı oldu, bunu bonkörce ve gündelik hayatın olağanlığı ve mizahı içinde paylaşmasının keyfini yaşadı.

Tarihçiliği, belirli bir alanda uzmanlaşmanın gereğini yerine getirmenin çok ötesinde, samimi bir merakla peşine düştüğü çok geniş ve farklı alanlardaki birikimi ile zengin ve ufuk açıcı idi. Belge kullanımı, eleştirel yöntem gibi tarihçi donanımlarının gücünün yanında, günümüz mimarlık tarihçiliğinde git gide daha nadir bulunur bir şekilde, yapıları okumayı da göz ardı etmemeye özellikle çaba harcadı. Türkiye'deki akademinin içerisine itildiği, kendi ifadesiyle, sosyal bilimlerin sonunu getirecek bir tür mikro iklim krizinden, kaynak yağması ve tam gelişmemiş ürünlerle sonuçlanacağını düşündüğü yayın furyasından olabildiğince uzak durdu. Araştırmalarının üzerinde sabır ve emekle çalışarak olgunlaşmalarını bekledi. Böyle aniden sonlanmak zorunda kalacağına şüphesiz hiç ihtimal vermemişti. Beklenmedik gidişinin ardından geride kalanlar şaşkın; kıymetli bir bilim insanı, hayat dolu bir dostun hatırası ise uzun zaman sıcak kalacak sanırım.

Gül Cephaneçigil

İnsan Dediğin Derya Misali...¹

20 Mart 2021'de, değerli meslektaşımız Cengiz Bektaş'ı kaybetmemizin ardından tam bir yıl geçti. Bir sessizliğin içinden geçti zaman. Cengiz Hocamızın kaybı, meslek alanımız için çok büyük ve yeri dolmayacak bir kayıp hiç şüphesiz.

Mimarlar Odası olarak her gün onu saygıyla, sevgiyle ve özlemle anıyoruz. Cengiz Hoca'nın mesleğe "yaşamın içinden" ya da "yaşamla bütünleşmiş" bakışı onun özgün kimliğiydi. Mimarlığı yaşam kültürüyle, edebiyatla,

sanatla, şiirle, müzikle birleştirmesi, yaratıcılığını ve mesleki katkılarını bu bakışla sunması değerli bir zenginlikti. Hepimiz için öğreticiydi, bir okuldu adeta.

Cengiz Hoca farklı alanlardaki çok sayıda eserleriyle bu yaklaşımını, araştırmacı kimliğini, değerleri koruma ve yaşatma anlayışını daima vurguladı. Mimarlığın bu özgün yorumunu meslek yaşamlarımıza, düşüncelerimize kattı. Akademik alana da her zaman özveriyle destek verdi. Eğitimi birlikte tar-

tıstık, değiştirdik, geliştirdik. Ne zaman istesek, derslerimize, atölyelerimize koştu, deneyim ve birikimini cömertçe bizlerle, öğrencilerle, hepimizle paylaştı...

Hiç tükenmeyen enerjisini, üretkenliğini, düşünsel gücünü ve kararlılığını yaşamlarımıza, düşüncelerimize sürekli kattı ve katmaya devam ediyor.

Ülkemiz modern mimarlığının önde gelen ustalarındandı. Eserlerinin dolu dolu öyküleri var, Anadolu kültüründen gelen, yarınlara aktarılabilecek olan. Farklı ölçeklerdeki tasarımlarında ve üretim

süreçlerinde; derinlere inen, tarihi ve kültürü araştıran, yeniden yorumlayan, insanı insanla tanıştıran ve mesajlarını gelecek kuşaklara duyuran özgün bir dili, yaklaşımı ve ne çok sözü var. Duyarlı bakışı, insancı yaklaşımları ve bunları sanatla, mimarlıkla bütünleyişi mimarlığın temel felsefesi, öğretisi olarak hep var olacak.

Belki de bu nedenle, Cengiz Hoca hep aramızda kalacak.

Her buluşmamızda, konuşmamızda, üretmemizde ondan fikirler, katkılar yerlerini alacak.

Cengiz Hoca iyi ki var diyeceğim, geniş zamanda kalarak. Çünkü o hiç eksilme-yecek, ama artacak. Bu da bizlerin, mimarlığımızın değerli kültür mirası, kazancı, gerçek varlığı olacak...

Anısı önünde bir kez daha saygıyla eğiliyorum...

Deniz İncedayı

Not:

1. Bedri Rahmi Eyüboğlu, "Sevgi Üstüne" şiirinden.

Altay Erol Anısına

60 yılı aşkın bir zaman dilimine yayılan arkadaşlığımızla onur duyduğum değerli Altay Erol'un vefatı, ailesi ve yakın arkadaşları ile birlikte mimarlık camiamız için de yeri doldurulamayacak bir kayıptır.

Altay'ı 1950'li yılların başında o zaman Göztepe'den komşum olan rahmetli Tekin Aydın vasıtasıyla tanıdım. Teknik Üniversite mezunuydu, arkadaşları ile proje yarışmalarına katılıyordu. Altay, 1957'de Kemal Ahmet Arû, Mehmet Ali Handan, Hande Çağlar (Suher), Tekin Aydın ve Yalçın Emiroğlu ile birlikte, üyelerinin isimlerinde var olan harfleri içeren, AHE Mimarlık ve Şehircilik Atölyesini kurdu. Tünel Meydanına yakın bir hanın çekme katındaki bürolarında artık AHE ortaklığı altında yarışmalara katılarak dereceler kazandılar. Bunların arasında AHE'nin tanınmasına önemli ölçüde katkısı olan proje kuşkusuz uluslararası çağrılı bir yarışma olan Taksim Vakıflar Otelidir. 1959 yılında kazandıkları yarışmanın uygulama aşaması yönetsel bazı nedenlerle oldukça uzun sürdü, inşaata ancak 1968 yılında başlandı ve 1973 yılında tamamlanarak açıldı.

AHE Mimarlık ve Şehircilik Atölyesi dönemin değerli mimarlık atölyelerinden biriydi, ancak herhalde ülkenin değişen koşulları ile birlikte gelişen

uygulama zorlukları, üyelerinden Tekin Aydın'ın çok genç yaşta bir kaza sonucu vefatı gibi nedenlerle yavaş yavaş çözüldü, pek de ömürlü olamadı. AHE olarak, 1960 yılında katıldıkları ve birincilik alan Malatya Bölge Teknik Tarım Okulunun uygulama projelerini ise büro dağıldıktan sonra ayrı ayrı yürüttüler.

Altay, AHE'nin dağılmasından sonra 1961 yılında bir süre Almanya'da bulundu, orada Prof. R. Gutbier ile çalıştı. 1964'te geri döndüğünde Taksim Otelinin uygulama projelerini yaptılar. Daha sonra bir süre AHE'den arkadaşı Yalçın Emiroğlu ile birlikte çalıştı, yarışmalara katıldı. Maçka Fakültesinde ve daha sonraları ise Edirne'de öğretim görevlisi olarak proje derslerine girdi.

Son zamanlarda, uzun yıllara dayanan dostluğumuzun ötesinde bizim için bir vazife olarak gördüğümüz bir amaç için sıklıkla görüştük. Taksim Oteli el değiştirdikten sonra yapılmak istenen müdahalelere karşı binanın tasarımını ve inşai karakterini korumak için bir araya geldik. Altay, AHE'nin yaşayan tek üyesi olarak, ben ise eşim Hande Suher'in vekaletiyle, uygulama sürecinde de zaman zaman katkıda bulunduğum bu projenin haklarını korumak üzere kendimi vazifelendirmiştik.

Binanın korunması için birlikte raporlar yazdık, dava açtık ve takipçisi olduk. Bundan yaklaşık on sene kadar önce Roma'dan bir İtalyan bir profesör, Altay ve benimle görüşmek istedi, Taksim Otelini Venedik Bienalinde sergilemek istediklerini bildirdi. Ona elimizden geldiğince yardımcı olduk ve bildiğim kadarıyla proje oradaki sergi içinde yer aldı. Biz ise, Altay ile birlikte Türkiye'nin uluslararası alanda tanınan bu otel yapısını korumak için çok çabaldık. Ne yazık ki içinde bazı değişiklikler yaptılar. Binanın dönemini hatırlatan izlerinin bir kısmını söktüler, değiştirdiler.

Değerli Altay Erol'un kederli ailesi ve yakınlarına, mimarlık camiasına önemli kayıplarından ötürü başsağlığı ve sabırlar dilerim. Işıklar içinde olsun.

Hande Çağlar (Suher) ile Altay Erol, Göztepe, İstanbul, 1955.

Esat Suher, Prof. Dr.

Mimarlığın Çifte Krizinde Bir Umut: Mimarlıkta Uygulamanın Bir Parçası Olarak Araştırma

Zeynep Dünder, Gökçeççek Savaşır

İnsanlık tarihinde, küresel ya da yerel ölçekte ekonomik, ekolojik, politik, toplumsal, kültürel boyutları olan iklim, göç, afet, salgın, kıtlık, savaş gibi birçok kriz durumu ortaya çıkmıştır. Kriz kelimesi ‘tıp alanında birdenbire ortaya çıkan fizyolojik bozukluk’ olarak tanımlanmaktadır.¹ Sosyal bilimlerde ise kriz, ‘acil bir çözüme ihtiyaç duyulan tehlikeli ve beklenmedik bir durumu’ tariflemek amacıyla kullanılmaktadır. Her iki alanda, krizler öncelikleri belli olan bir zaman aralığına işaret eder: Bu aralıkta, rutinin kırılması kriz öncesinde değişmekte olan unsurların ivmesinde keskin artış ya da azalışa neden olur.² Kavramsal olarak, bu kırılma aralığında mevcut güçlü unsurların korunarak artabileceği, mevcut zayıf unsurların azalarak yok olabileceği ya da mevcut olmayan unsurların ortaya çıkabileceği olasılıklarından bahsedilebilir. Dolayısıyla, belirsizlikle birlikte olumsuz bir duruma vurgu yapan krizde olma hali –daha umutlu bir bakışla– yeni koşulların ve yeni kuralların belirleyiciliğinde, daha iyiye doğru bir değişim ve dönüşüme ilişkin ipuçları da barındırır.

Farklı dönemlerde yaşanan krizlerin mimarlık alanına yansımaları olmaktadır. Her kriz durumu, yarattığı belirsiz ortamda mimarlık için yeni düşünme ve yapma biçimlerini ortaya koyar.³ Aralık 2019’da başlayan COVID-19 pandemisi; halk sağlığı ile ilgili meselelerin yanı sıra ekonomiyi, siyasal rejimleri, bireysel ve toplumsal psikolojiyi, ekolojiyi, üretimi, gıda tedarikini, kamusal yaşamı, insan haklarını, eğitimi, çalışma pratiklerini ve mekânı kullanma biçimlerini de temelden sarsan küresel bir kriz olarak tariflenmektedir.⁴ Hâlihazırda 2000’lerin ikinci yarısı itibarıyla ekonomik kriz, neoliberal politikalar, küresel gerçeklikler ve dijital dünyanın yarattığı kriz ortamının içinde dönüşmekte olan mimarlık, Covid-19 ile çifte kriz ortamının içine düşmüştür.⁵ Bu yeni acil durum karşısında mimarlar kısa süre içerisinde farklı refleksler göstermiştir.⁶ Pandemi ile yaşanan bu süreç, tüm disiplinlerde olduğu gibi mimarlıkta da uzun zamandır toplum ve devlet politikaları

tarafından göz ardı edilen bilgi, bilginin elde edilmesi, desteklenmesi ve paylaşılması gibi konuların yeniden düşünülmesini teşvik etmektedir. Bu anlamda, araştırma temelli sistematik bilginin üretimi, bazı kavramları tartışmayı ve destek sistemlerini devreye sokmayı gerektirir. Mimarlık alanında, bireysel refleks geliştirme zor olduğu kriz dönemlerinde, çeşitli ölçek ve biçimlerde ortaya çıkan örgütlenmeler düzeyinde geliştirilen müdahaleler önem kazanır. Bu çalışmanın amacı, *uygulamalarının bir parçası olarak* bilginin üretimi, sistematikleştirilmesi ve paylaşımına temellenen araştırma yaklaşımlarının geliştirilmesi için, farklı örgütlenme biçimlerine sahip destek sistemlerini pandemi sürecinde tıp alanının aktüel ve epistemolojik düzleminden yansımalarla beslenen bir okumayla irdeleyerek, mimarlık gündemine taşımaktır.

Pandemide Araştırmanın Öğrettikleriyle Uygulamanın Bir Parçası Olarak Araştırma ve Destek Sistemleri

Mimarlık ve araştırma arasındaki ilişki üzerine gelişen literatür 1960’larda 2. Dünya Savaşı sonrasında bilimsel yaklaşımlarla geliştirilen tasarım yöntemleri hareketi ile başlamış; 1990’lı yıllardan itibaren mesleki talepler ve eğitime yönelik tartışmalar ile yeniden ele alınmıştır (Bayazıt, 2004). Tasarım araştırması yaklaşımı mühendislik, endüstriyel tasarım, mimarlık ve iletişim alanlarında bilimsel araştırma yöntemlerinden daha güçlü olarak gördüğü tasarımın kendisinden kaynaklanan sistematik bilgiyi üretmeye odaklanır.⁷ 2000’lerin başından itibaren ise mimarlık kuramcıları, okulları ve kurumları aracılığıyla tasarım araştırmaları kavramının mimarlık ile nasıl yan yana geleceği tartışmaya açılmıştır.⁸ Araştırma ve mimarlık arakesitindeki bu tartışmalarda, mimarlık hakkında araştırma yapmak (*research into design*), mimarlık aracılığıyla araştırma yapmak (*research through design*) ve mimarlık için araştırma yapmak (*research for design*) kavramları ön plana çıkmıştır.⁹ *Mimarlık hakkında araştırmayı* mimarlığın tarihsel, sos-

yal, teknik konuları üzerinden yapılan araştırmalar; *mimarlık için araştırmayı* sektörün ve uygulamaların gerektirdiği ihtiyaçlardan kaynaklanan durumlara dair çözümler arayan araştırmalar; *mimarlık yoluyla araştırmayı* ise mimarlık ve tasarım aracılığıyla yapılan araştırmalar olarak tanımlamak mümkündür (Till, 2008).

Bu çalışmanın odağında yer alan mimarlık yoluyla araştırma, bir diğer deyişle *uygulamanın bir parçası olarak araştırma* mimarlar için alternatif bir üretim biçimi olarak önem kazanmaktadır.

Uygulamanın bir parçası olarak araştırma mimarlık için tasarımdan kaynaklanan bilginin elde edilmesi, geliştirilmesi, paylaşılması ve desteklenmesinin önemini ortaya çıkarmaktadır. Pandemi sürecinde bilimsel bir disiplin olarak tıp alanında gerçekleşen araştırma-geliştirme ortamına bakmak mimarlıkta her zaman kolaylıkla fark edilemeyecek türden bir kuram-pratik-araştırma ilişkisini daha da gözle görünür hale getirmektedir. Tıp alanında klinikte deneyimlenen bir bilgi sistematik olarak üretilip kuramsallaştırılırken, kuramsal düzlemdeki bir hipotezin, bilimsel bilgiye dönüşmesi için klinik araştırmalarla desteklenmesi gerekmektedir.

Pandeminin başından itibaren birçok ülkede ilaç, aşı ve tedavi yöntemleri üzerine yürütülen çalışmaların sayısı dikkat çekmektedir.¹⁰ DSÖ'nün siyasi liderleri, kamu ve özel sektör ortaklarını, sivil toplumu, akademiye ve toplumun diğer paydaşlarını hızlı bir şekilde kolektif çözümlere ulaşmak için davet etmesi, topluma, araştırma ve geliştirme çalışmalarının çok disiplinli işbirliği içinde gerçekleşeceğinin mesajını vermektedir.¹¹ Bazı ülkelerin, üretilecek ilk aşıya sahip olmak için gösterdiği çabalar ve DSÖ'nün şimdiden gelişmemiş ülkelerin aşıya erişme meselesi üstünde durması, pandemi sürecinde telif ve etik meselelerinin ne kadar önemli olduğunun altını çizmektedir. SARS salgını (2003) sırasında yürütülen aşı çalışmalarının ilaç şirketleri tarafından kârlı bulunmaması ve kamu tarafından desteklenmemesi sebebiyle yarım kaldığı düşünüldüğünde, finansman konusunun ne kadar önem teşkil ettiği görülmektedir.¹² Pandemi sürecinde ilk refleks verenlerden biri küçük ölçekli Ar-Ge şirketleri ve dayanışma içinde çalışan kolektif yapılanmalar olmuştur. Büyüyüp küçülme kabiliyeti, çok disiplinli çalışma yatkınlığı, dijital araçları ve iletişim kanallarını kullanma pratikleri, fon ve destek

mekanizmalarından yararlanmaları bu tür yapıların kriz durumlarında hızlıca hareket edebilmeleri için gerekli altyapıyı sağlamaktadır.

Pandemi sürecine dair yapılan gözlemler, uygulamanın bir parçası olarak araştırmaya ilişkin çok disiplinlilik, işbirliği, paylaşım, telif, etik, fon, bütçe, destek ve mentorluk kavramlarını hatırlatmakta, bu kavramların mimarlık alanı içindeki ilişkilerini tartışma gerekliliğini öne çıkarmaktadır. Son yıllarda mimarlıkta bilginin üretimi ve paylaşımının artması; akademinin yanı sıra topluma, eğitime ve mesleğe yönelik alternatif arayışların paydaş olduğu bir araştırma endüstrisinin varlığını göstermektedir: Üniversiteler, bağımsız kurumlar ve ofisler bünyesindeki fablab, teknopark, araştırma merkezi, laboratuvar gibi ortamlarda yürütülen araştırma ve uygulamaların daha kapsayıcı bir mekanizmada bütünleşmesi önemlidir. Uygulamanın bir parçası olarak araştırmayı önceleyen mimarlar teknik konularda bilgile-necekleri, farkındalıklar kazanacakları, ortaklıklar geliştirecekleri kurumsal, bilimsel ve mesleki ortamlara ve yol gösterici haritalara ihtiyaç duymaktadır.¹³ Bu türden mesleki yol haritaları da genellikle meslek örgütlerinin çatısı altında kurulan ağlar ile geliştirilmektedir. Örneğin, RIBA uygulamada araştırmayı desteklemek amacıyla 2012-2016 yılları için stratejik rapor hazırlamış; farklı faaliyetler gerçekleştirmiştir.¹⁴ AIA tarafından 2019-2020 yılları için hazırlanan *Architectural Research Agenda* isimli kılavuz, mimari araştırmanın gerekliliklerini, etki alanlarını, çeşitli kategorilerdeki araştırma konularını ve eylem planlarını mimarlar ile detaylı bir şekilde paylaşmaktadır.¹⁵ Japonya Mimarlık Enstitüsü, belediyeler, kamu kurumları, ofisler arasında yürütülen araştırmalara yol göstermekte; bu çalışmaları hem toplumla hem mimarlarla raporlar, teknik şartnameler, kitaplar ve konferanslar aracılığı ile paylaşmaktadır.¹⁶ Meslek örgütlerinin yanı sıra farklı araştırma merkezleri ve mimarlık okullarının ortaklığında bir ağ yapılanması halinde işleyen çeşitli mimarlık araştırma platformları da bulunmaktadır. Avrupa'da, mimarlık araştırmalarını desteklemeyi ve yaymayı amaçlayan bir platform olarak 2013'te kurulan ARENA, Avrupa'daki mimarlık araştırmaları için açık, kapsayıcı ve kapsamlı bir ağıdır.¹⁷ EAAE, 2012 yılından itibaren mimari araştırmalar ile ilgili yönetmeliğiyle mimarlık okullarına, araştırma kurumlarına, fon ajanslarına, meslek kuruluşlarına ve mimari ofislere araştı-

ma temelli çalışmalar için yol göstermektedir.¹⁸ Avrupa'daki mimarlık okullarının ortaklığında 2013 yılında kurulan ADAPT-r adlı ağ, özgün ve yenilikçi bir araştırma modeliyle sanat ve tasarım pratiğinin araştırma kapasitesini artırmayı hedeflemektedir.¹⁹

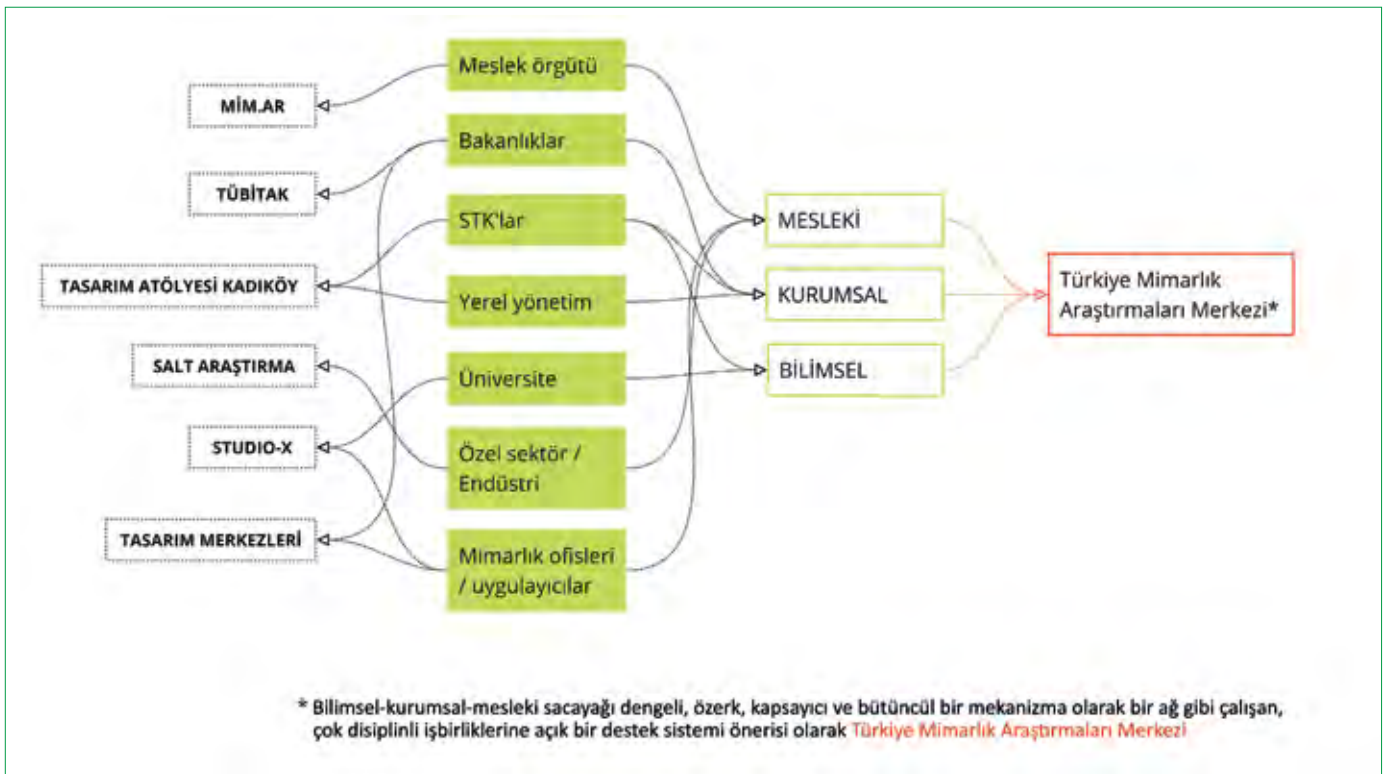
Küresel ölçekteki bu destek sistemleriyle birlikte, Türkiye mimarlık ortamında da araştırma-ya bilimsel, mesleki ve kurumsal biçimde odağına alan girişimlerden söz etmek mümkündür; ancak henüz yeterince kapsayıcı ve bütüncül değildir. Bilimsel araştırmaları ulusal çapta destekleyen en kapsayıcı kurum olan TÜBİTAK'ın araştırma faaliyetleri kapsamında özel olarak mimarlık ya da tasarımın yer almaması, destek programları için belirlenen kriterlerin mimarlık uygulamalarının içindeki araştırmaları ve mimarları kapsam dışı bırakabilmektedir. Kurumsal düzeydeki desteklerin geliştirilmesi konusunda, 2016 tarihli ve 5746 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun hükmü ve uygulamaları umut vericidir. Tasarım faaliyetlerini geniş bir çerçeveden ele alan bu kanunla tasarımın gelişmesine yönelik araştırmaların desteklenmesi, politika ve stratejilerin oluşturulması amacıyla, belirli kriterleri sağlayan mimarlık ofislerine *Tasarım Merkezi* unvanı verilmektedir.²⁰ Program yeni uygulamaya geçmiş olması ve açık uçlu yapısı nedeniyle henüz sağlıklı bir şekilde değerlendirilememektedir. Mesleki açıdan, TMMOB Mimarlar Odasının son yıllarda

konuyla ilgili girişimleri görülmektedir. 2009 yılından itibaren çalışmalarını sürdüren Mimarlar Odası Araştırma Çalışma Grubu (Mim.Ar) mimarlıkta araştırmayı etkin hale getirmeyi amaçlamaktadır.²¹ Ayrıca, Şubat 2019'da kamuoyu ile paylaşılan "Türkiye Mimarlık Politikası" metni araştırma ve mimarlık arasındaki ilişkiyi nasıl ele aldığına dair kısa bir ifade içermektedir.²² Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile organik ilişkiye sahip TÜBİTAK ve meslek kuruluşu olan TMMOB Mimarlar Odası dışında son yıllarda sayıları artan, özel kurum destekli SALT Araştırma, belediye ve özel destekli TAK, üniversite ve özel destekli Studio-X gibi oluşumlar da Türkiye'de oluşturulacak kapsamlı araştırma platformlarının küçük prototipleri olarak düşünülebilir. Bahsi geçen bu oluşumların, geçici lokal örgütlenmeler olarak kalmamaları ve etkili sonuçlara ulaşılabilmesi için, araştırma-geliştirme çalışmalarını kapsayan küresel ve ulusal politikalar geliştirilmelidir. Yanı sıra, üniversiteler ve farklı meslek odaları tarafından bu konuya ilişkin ortak politikalar üretilmeli, araştırmayı önceleyen program revizyonları yapılmalı; uygulamanın bir parçası olarak araştırmayı esas alan mimarlıklar için ulusal ölçekte daha kapsayıcı destekleri sağlayacak devlet politikaları geliştirilmelidir.

Bitirirken

Küresel ölçekte –son yirmi yılın çeşitli krizlerinin de etkisinde– alternatif üretim biçimlerinin

Metinde bahsi geçen oluşumların farklı araştırma ortamları ile olan ilişkisini gösteren diyagram.

ele alındığı, dijital araçların kolaylaştırıcılığında mekândan bağımsız ve çok aktörlü çalışma modellerinin denendiği, yıldız mimar figürünün sorgulandığı, mimarlığın sadece üretiminin değil temsil, tüketim, uyarılma ve yeniden üretiminin irdelendiği, açık kaynak, işverensiz mimarlık, katılımcı pratikler gibi kavramların tartışıldığı görülmektedir. Bu süreçte yapı üretmenin ötesinde araştırmak, bilgi toplamak, var olana başka türlü bakmak, karşılaştırmalar yapmak, yapıyı çevreye dair davranışları, diyalogları, süreçleri ve bilgi üretme biçimlerini başkalaştırmak, işbirliğine açık üretimler gerçekleştirmek mimarlık ortamının hâkim tartışmalarının odağı haline gelmiştir. Pandemi sürecinde tıp alanındaki aktüel ve epistemolojik gelişmelere referansla, *uygulamanın bir parçası olarak araştırmaya* ilişkin çok disiplinlilik, işbirliği, paylaşım, telif, etik, fon, bütçe, destek ve mentorluk kavramlarının mimarlık alanı içindeki ilişkileri yeniden ele alınmalı; uygulamada araştırmayı teşvik edecek farklı ölçeklerde örgütlenme biçimlerine sahip kurumsal-bilimsel-mesleki destek ve mentorluk ağları geliştirilmelidir.

Ulusal ölçekte çoğu zaman devlet için bir araştırmadan beklenen, ekonomik refah sağlamaktan; özel sektör içinse ekonomik getirinin yanı sıra toplumda kendini görünür kılmaya çabalamaktan öteye geçememektedir. Böyle bir ortamda mimarlık uygulamalarında araştırmayı önceleyen farklı ölçeklere ve örgütlenme biçimlerine sahip örneklerle referansla, Türkiye özelinde mimarlık disiplinine özgü araştırma kurumları ve politikalarının henüz yeterince gelişmemiş olduğu söylenebilir. Ancak yaşanan pandemi süreci göstermiştir ki; araştırma-geliştirme çalışmaları için belirlenecek küresel ve ulusal politikaların varlığı hayati olabilmektedir. Farklı ülkelerdeki örneklerin yol göstericiliğinde araştırmaya ilişkin ulusal düzeyde geliştirilecek araştırma politikalarına ve bilimsel-kurumsal-mesleki sacayağı dengeli, özerk, kapsayıcı ve bütüncül bir mekanizmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu mekanizmanın, hiyerarşik, ağır bürokratik yapıtımlara sahip, yavaş çalışan yapılanmalar yerine, bir ağ gibi çalışan, gerektiğinde büyüyüp küçülebilen, eklemlenebilen, çok disiplinli işbirliklerine açık bir destek sistemi olması önemlidir. Ancak bu özellikleri taşıyacak bir Türkiye Mimarlık Araştırmaları Merkezi, hem 'normal' süreçte dengeli bir sistem kurabilir, hem de ister mimarlıkta, isterse onunla birlikte işleyen bir başka sistemde ortaya çıkan

'kriz' haline adapte olarak hızlı, etkili ve sistematik çözümler üretebilir. Mimarlık özelinde *uygulamanın bir parçası olarak araştırmayı* esas alan, küresel ile uyumlu böyle bir ulusal mekanizmanın olabileceğine ilişkin umutla, mimarlığın yaşamakta olduğu çifte kriz bir fırsata dönüştürülebilir. ■

Zeynep Dündar, Ar. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Gökçeççek Savaşır, Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Notlar

1. TDK sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim: 25.04.2020.
2. Konunun farklı boyutlarındaki açılımları için, risk yönetimi uzmanı Erdem Ergin'in acil durum, afet, kriz ve kriz yönetimi çerçevesindeki 18-20-22 Mayıs 2020 tarihlerinde TMMOB Mimarlar Odası YouTube kanalında gerçekleştiren "Dirençli Kentler ve Mimarlık" konulu çevrimiçi konuşmalar dizisine bakılabilir.
3. Uğur Tanyeli, *Arredamento Mimarlık*'in Mayıs-Haziran 2020 sayısında "Covid-19 Pandemisi: Değişmek, Ama Geleceği Öngör(eme)mek Üzerine..." adlı metninde belirsiz durumlar, krizler, Covid-19 ve mimarlık ilişkisi üzerine düşüncelerini aktarmaktadır.
4. Antonio Guterres'in Covid-19 salgınının 2.Dünya Savaşı'ndan beri görülen en büyük küresel kriz ifadesi için: "COVID-19 pandemic most challenging crisis since Second World War: UN chief", <https://economictimes.indiatimes.com/news/international/world-news/covid-19-pandemic-most-challenging-crisis-since-second-world-war-un-chief/articleshow/74923642.cms?from=mdr>, Erişim: 29.04.2020.
5. 2000'lerin ilk on yılında kapitalizm ve neoliberal kent planlama stratejilerinin etkisi altında inşaat sektörünün aldığı ekonomik teşvikler ile maddi kısıtlamalardan bir bakıma özgürleşen mimarlık her anlamda nicel büyüme trendine girmiştir. Ancak büyüklük, arz-talep ilişkisinde yaşanan dengesizlikler ve 2008 ekonomik krizinin etkisiyle yeni meseleler de tartışılmaya başlamıştır. Bu krizlerin etkisinde toplumun, dolayısıyla mimarlığın karşı karşıya kaldığı gerçeklikler; sibernetik, bilgi toplumu, paranın, insanın ve hayal gücünün küresel göçü, iklim değişimi, alışveriş, moda, medya, eğlence ve sayısallaşma olarak sıralanmaktadır.
6. Bu çalışmalar, mevcut sağlık yapılarının salgın için revize edilmesi, acil ve geçici sağlık mekânlarının kurulması, acil sağlık ekipmanlarının üç boyutlu yazıcılarla üretilmesi, kamusal alanlarda sosyal mesafenin uygulanması, meslek örgütleri tarafından tavsiye kararlarının alınması, mimarlar için evden çalışma ve vakit geçirme rehberlerinin üretilmesi; uzaktan mimarlık eğitiminin avantaj ve dezavantajları, şantiyelerde çalışanlar için alınacak önlemler, karantina sürecinde evlerin mekânsal gereksinimleri, yoğun kentleşmenin hem sosyal mesafenin sağlanması hem de salgının yayılımındaki etkisi, post-pandemi döneminin mimarlığı ve mekânları gibi konuların irdelenmesi gibi çeşitlilik göstermektedir.
7. Nigel Cross'un *Designerly Ways of Knowing* (1982) ve Donald Schön'ün *The Reflective Practitioner* (1983) adlı çalışmaları incelenebilir.
8. 2000'ler itibarıyla mimarlığın karşı karşıya olduğu gerçeklikler ve kriz durumları karşısında yeni bir pratiğin arayışında olan bazı mimarlar için tasarım araştırmaları neoliberal politikalar, küresel ekonomi ve bilgi teknolojisinin karşısında mimarlığın ilgili kalabilmesi için kendini yeniden icat edeceği bir yaklaşım olarak görülürken; kimileri için disiplinle dönüşüme öncülük edecek disiplinlerarası uygulamalar için mimarları bilinçlendirecek ve yönlendirecek bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Mimarların uygulamala-

rında gelişmekte olan araştırma kültürüne dair detaylı bir okuma için Jeremy Till'in "Is Doing Architecture Doing Research?" adlı makalesine (2012), Murray Fraser'ın editörlüğünde yayımlanan *Design Research in Architecture – An Overview* (2013), Michael U. Hensel ve Fredrik Nilsson editörlüğünde yayımlanan *The Changing Shape of Practice: Integrating research and design in architecture* (2016) adlı çalışmalara başvurulabilir.

9. Frayling'in 'sanat ve tasarım hakkında araştırma', 'sanat ve tasarım için araştırma', 'sanat ve tasarım yoluyla araştırma' kavramları üzerinden araştırma ile sanat ve tasarım arasındaki ilişkileri sorguladığı çalışma için: Frayling, Christopher, 1993, "Research in Art and Design", *Royal College of Art Research Papers*, 1(1), London, s.1-5.

10. "COVID-19 Treatment and Vaccine Tracker", <https://milkeninstitute.org/sites/default/files/2020-04/Covid19%20Tracker%20NEW4-21-20-2.pdf>, Erişim: 29.04.2020.

11. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Genel Direktörü Tedros Ghebreyesus'un işbirliği programı açıklaması için: "WHO Director-General's opening remarks at the launch of the Access to COVID-19 Tools Accelerator", <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-launch-of-the-access-to-covid-19-tools-accelerator>, Erişim: 29.04.2020.

12. "Scientists were close to a coronavirus vaccine years ago. Then the money dried up", <https://www.nbcnews.com/health/health-care/scientists-were-close-coronavirus-vaccine-years-ago-then-money-dried-n1150091>, Erişim: 29.04.2020.

13. Mimarlık uygulamalarında araştırmayı teşvik edecek farklı destek model önerileri için: Samuel, Flora, 2017, "Supporting Research in Practice", *The Journal of Architecture*, 22 (1), s.4-10.

14. RIBA'nın Araştırma ve İnovasyon Grubu, 2013 yılında mimarlara uygulayabilecekleri araştırma yöntemlerine dair bilgi verecek *Research in Practice Guide* adlı rehber çalışma ve küçük ölçekli uygulamalarda araştırmanın nasıl kullanılabacağına dair mimarlık ofislerini inceleyen *How Architects Use Research?* başlıklı çalışmayı yayımlamıştır. RIBA, araştırma sempozyumları, araştırma fonları, ödüller, kamu programları, *Research Matters* gibi etkinlikleri ile mimarlıkta araştırmayı desteklemeye devam etmektedir.

15. AIA: *The American Institute of Architect*, "Architectural Research Agenda", http://content.aia.org/sites/default/files/2019-05/AIA_Research_Agenda_2019-2020.pdf, Erişim:02.05.2020.

16. *Architectural Institute of Japan* (AIJ) mimarlar ve araştırmacılar için, mimarlık kültürünün yaygınlaştırmayı ve halkı bilgilendirmeyi amaçlayan kâr amacı gütmeyen akademik bir kuruluştur. Üyeleri mimarlık araştırmacılarını, ofis ve kamuda çalışan mimarları kapsamaktadır. Mimarlık alanında bütünleşmiş bir enstitü olarak bilim, teknoloji ve sanatın gelişimine katkıda bulunmaktadır: <https://www.aij.or.jp/eng/about/about.html>, Erişim:02.05.2020.

17. "ARENA: Architectural Research European Network Association", <http://www.arena-architecture.eu/>, Erişim:02.05.2020.

18. "EAAE: European Association for Architectural Education", <http://www.eaae.be/eaac-academies/research-academy/>, Erişim:02.05.2020.

19. "ADAPT-r: Architecture, Design and Art Practice Training-research", <http://adapt-r.eu/>, Erişim:02.05.2020.

20. 2008 tarihli 5746 sayılı "Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun" ile özel sektörde tasarım yoluyla ülke ekonomisinin uluslararası düzeyde rekabet edebilir bir yapıya kavuşturulması için ürünlerin işlevselliğini artırma, geliştirme, iyileştirme ve farklılaştırmaya yönelik yenilikçi faaliyetlerin hız kazanmasını, tasarım personeli ve nitelikli iş gücü istihdamının yukarıya çekilmesini desteklemek hedeflenmektedir. Süreç içerisindeki ihtiyaçlarla güncellenen 2016 tarihli son mevzuatla kanuna 'Ar-Ge Merkezi' kavramının yanı sıra 'Tasarım Merkezi' kavramının girmesi dikkat çekmektedir. İlgili kanun için: <https://agtm.sanayi.gov.tr/Tasarim/KanunVeYonetmelik>, Erişim:02.05.2020.

21. Mim.Ar'ın planları arasında "mimarlık araştırmalarına yapılacak katkılarının sistemleştirilmesi, yapılmış bir araştırmanın yayımlanması, Oda'nın gerek duyduğu bir araştırmaya yönelik yüksek lisans ve doktora tezi aşamasındaki öğrencilerin desteklenmesi, ödüllendirme ve teşvik biçimleri geliştirilmesi, çalışmaların Mimarlık Vakfı-Enstitüsü, üniversitelerin araştırma merkezleri, TÜBİTAK ve bağımsız araştırma grupları ile bağlantılarının oluşturulması ve gelecekte özerk bir modeli hedeflemesi" yer almaktadır. Şahin Güçhan, Neriman, 2018, "MiAK + MiMeKK + SMGM + Mim.Ar Ortak Sunuşu", *Mimarlık ve Eğitim Kurultayı – IX: Türkiye Mimarlık ve Eğitim Politikaları*, Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, s.87-116.

22. Türkiye Mimarlık Politikası metninde, Nitelikli Mimarlık ve Eğitim/Bilimsel Araştırma ve Mimarlık başlığında, araştırmaların çoğunlukla yapıım tekniklerine ilişkin oldukları; "hem mimarlık araştırma ve geliştirme çalışmaları hem de deneysel yapı üretim programları için ulusal bir strateji" gerekliliği; mimarlık araştırma ve geliştirme çalışmaları arasında eşgüdümü de sağlayacak bu stratejinin, ulusal hedeflerin tanımlanmasını da amaçlayacağını altı çizilmiştir: http://www.mo.org.tr/_docs/tmmarlikpolitikasi.pdf, Erişim:06.06.2020.

Kaynaklar

Bayazıt, N. (2004) "Tasarımı Keşfetme: Tasarım Araştırmalarının Kırk Yılı", *A|Z ITU Journal of the Faculty of Architecture*, 3 (1), s.3-15.

Till, J. (2008) "Three Myths and One Model", *Building Material*, 17, s.4-10.

A Hope for Architecture in Double-Crisis: Research as a Part of Architectural Practice

Since the beginning of the 21st century, the different crises faced by architecture have been stratified by the global crisis created by the Covid-19 pandemic, which shook economic, political and social mechanisms, as well as public health issues. The debates that have dominated the architectural environment with the effect of the crises in the last 20 years have led to a research-based architecture. Architects who adopt research-based architecture need institutional-scientific-professional environments and road maps in which they can gain knowledge and develop partnerships about research. The aim of this study is to discuss the support systems necessary for the development of research approaches and the production, systematization and sharing of knowledge in architectural practice with a reading fed by reflections from the current and epistemological plane of the realm of medicine during the pandemic process. It is hoped that the discussion, with reference to examples in different scales and forms of organization, that adopts research in architectural practices, reminds the strong symbiotic relationship between architectural practice and theory and opens a door for determining policies for research and establishing a support mechanism in architectural practice.

Kemal Ahmet Arû'nun Söke İmar Planı İzinde Erken Cumhuriyet Dönemi Konutlarının Kentle Kurduğu İlişkiyi Anlamak

Ayşe Derin Öncel

Kentlerin katmanlaşan yapısı içinde insanın kendini ve yaşam biçimini yansıttığı en temel mekân olarak konut, belki de diğer tüm yapılardan daha fazla, insanla ve içinde bulunduğu zamanla alakalıdır. Başka bir deyişle konut, insan yaşamının odağında olan en temel mekân olarak salt bir koranak değil aynı zamanda var oluşunun sembolü, yansımasıdır ve yaşanan dönemin en gerçek hikâyesini anlatır. Konutlar nasıl ki insan için en temel mekân olarak algılanabilirse, kentler de katmanlardan oluşan yapılarıyla insanlar arasındaki temel mekânsal ilişkiler ağını yaratır. Doğal olarak aralarında birbirlerini açıklayan bir ilişkiler sistemi bulunur. Bu çalışma, konut ve kent arasındaki bu sıkı ilişkiye temellenerek, belirli bir dönem ve yere ait bilgi oluşturuyor, sorguluyor ve yeni araştırmalara ilham vermeyi hedefliyor.

Sunulan makale, geniş kapsamlı bir araştırmanın yalnız bir bölümünü özetlemektedir. Çalışmanın izleğine geçmeden önce, bu araştırma sürecinin gelişimi konusunda bilgi vermek doğru olacaktır. Kent ve mimarlık ölçeğinin arakesitinde, konut ile sokak arasındaki ilişkiye odaklanan bu çalışmanın Söke'ye yönelmesinin nedenlerinin başında, Türkiye modernleşmesinin kentsel ve mimari alanda en önemli figürlerinden biri olan Kemal Ahmet Arû'nun Söke için hazırladığı planın izlerinin peşine düşüldüğü bir öğrenci atölyesi sonucunda, kentin kendine özgü modernleşme serüveninin keşfedilmesi gelmektedir. 2012 yılının Kemal Ahmet Arû'nun doğumunun 100. yılı olması nedeniyle kurgulanan bu öğrenci atölyesi, Arû planının kente etkisinin araştırılması üzerine geliştirilmişti.¹ Araştırmanın devam eden bölümünde ise, Söke'nin erken Cumhuriyet dönemi ve sonrasındaki kentsel dinamikleri, yaşam biçimleri, kentsel gelişimi, konut mimarisi ve daha öznel bir yaklaşımla konut ile sokak arasındaki ilişki, yerinde tespitler, analizler ve sözlü tarih çalışmalarıyla irdelenmiştir. Bu geniş çerçeve içinde, birbirlerine eklemlenen ve aynı zamanda birbirlerini açıklayan bu çalışma alanlarının derinlemesine incelenebilmesi için farklı yazılarda ele

alınması yöntem olarak benimsenmiştir. Sonuç olarak bu makalede, Arû planının, 20. yüzyıl ortalarında, Söke'nin modern dönem yapılarının oluşum süreçlerini hazırladığı düşüncesinden yola çıkarak, o dönem için mevcut olan kent ve gelişim bölgelerinde bu planın etkilerine, konut-sokak ilişkisi bağlamında odaklanılacaktır.

Orta ölçekli bir Ege kasabası olan Söke ve Kemal Ahmet Arû'nun Söke için hazırladığı imar planı bu çalışmanın temel sorusuna zemin oluşturmaktadır. Söke'nin modernist bir kent planı olan Arû tarafından planlanması 1946-47 yıllarına rastlamaktadır. Bu imar planına ait tek kaynak olan ve 1948 yılında Arû tarafından *Arkitekt* dergisinde yayımlanan "Söke İmar Planı ve Raporu" (Arû, 1948) başlıklı makalede hem kente ait güncel bilgiler, hem de Arû'nun öngörülleri ile plan kararları bulunmaktadır. Planın gerek kentin bütünü için, gerekse konutlar için öngördüğü gelişim bölgeleri incelendiğinde kararların kısmen uygulandığı anlaşılmaktadır. Özetle planın, farklı dinamiklerin biçimlendirdiği kısmi bir "uygulamaya" dönüşmüş olduğu ve değiştiği izlenmektedir. Diğer taraftan, planın öngördüğü çerçeveden kısmen farklı biçimde dönüşen Konak Mahallesi'nin gelişim bölgesinde, 1950'li yıllardan sonra inşa edilen nitelikli modern konutlar, kentin kendine özgü modern kimliğini oluşturmuşlardır. Tüm bu olgular Arû planına geri dönerek planı ve o günün koşullarını daha detaylı inceleme gereğini ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın izleğindeki ilk aşama, Arû'nun Söke'ye geldiği dönemde karşılaştığı kenti ve konutları anlamak üzerine geliştirecektir ve arkasından Arû planının mevcut ve öneri gelişim alanlarında konutlar için öngörülleri irdelenecektir. Bu aşamada çalışmanın başlıca soruları şu şekilde netleşmeye başlamaktadır: Bu öneri plan, kentin yaşam pratiklerinden izler taşımakta mıdır? Kent dinamikleri ve yerel konut mimarisinin kentle kurmuş olduğu ilişki bu modernist planda nasıl ele alınmaktadır ve yeni yapılacak konutlar bu ilkelere nasıl uyumlanacaktır?

Söke'nin imar planı sonrasında gelişen ve bir kısmının mimarı bilinen modern konut örnekleriyle oluşan yeni yüzünün ise yerelden nasıl etkilenmiş olduğu konusu, hiç kuşkusuz, bu çalışmaya eklemenecek oldukça ilginç bir başka aşamayı oluşturmaktadır. Arû planında Söke'nin gelişim bölgesi olarak belirlenen mahallelerinde kısa zamanda inşa edilecek olan çok sayıda nitelikli konut, kentin modern kimliğini oluşturan önemli unsurları arasına girecektir. Çalışmalarımız sırasında inceleme fırsatı bulduğumuz, ancak güncel dinamikler nedeniyle yıkılma tehdidi altında olan bu “modern dönem” birikiminin hızla tespit edilerek bir başka yazıda ele alın-

ması bizce daha uygun görülmektedir. Ancak yine de bu yazıda, konut-sokak ilişkisi bağlamında gelişim aşamalarını daha sağlıklı görebilmek için modern dönemden de bazı konut örnekleri üzerinde durulacaktır.

Söke, Aydın iline bağlı, Ege kıyısından yaklaşık 15 kilometre içeride, verimli Menderes Ovası'na açılan, çevresinde Gümüş ve Samsun dağları bulunan orta ölçekli bir Ege kasabasıdır. Kemal Ahmet Arû Söke'yi, eski kervan yollarının kesiştiği bir noktada kurulan ve çevre köylerin, ürünlerini sattığı bir pazar kasabası olarak aktarır. Burada toplanan ürünün dağılımında hiç kuşkusuz 1890 tarihinde İzmir-Aydın demiryolu hattından ayrılan bir şube hattın Söke'ye bağlanmasının çok etkisi olmuştur. Söke Çayı kasabanın içinden geçmektedir ve 20. yüzyıl başında çayın etrafında gelişmiş olan yerleşme iki köprüyle birbirine bağlanır. Bu iki köprü kentin önemli iki caddesinin karşı kıyıya ulaşmasını ve devamını sağlamaktadır. Kentin omurgasını oluşturan bu iki cadde birbirlerine paralel biçimde kuzeydoğu-güneybatı yönlerinde ilerler ve Aydın Caddesi kasabayı Aydın'a, Uzun Çarşı Caddesi ise ovaya bağlar. Söke demiryolu istasyonunun kasabaya bağlantısı ise, Uzunçarşı Caddesi'nin ilerletilmesiyle oluşturulan İstasyon Caddesi ile sağlanmıştır. Şekil 1'de Söke'nin 1930 yılına ait tasvirini yapan Suat Çakmak'ın Söke planı üzerinde kentin önemli unsurları işaretlenmiştir.²

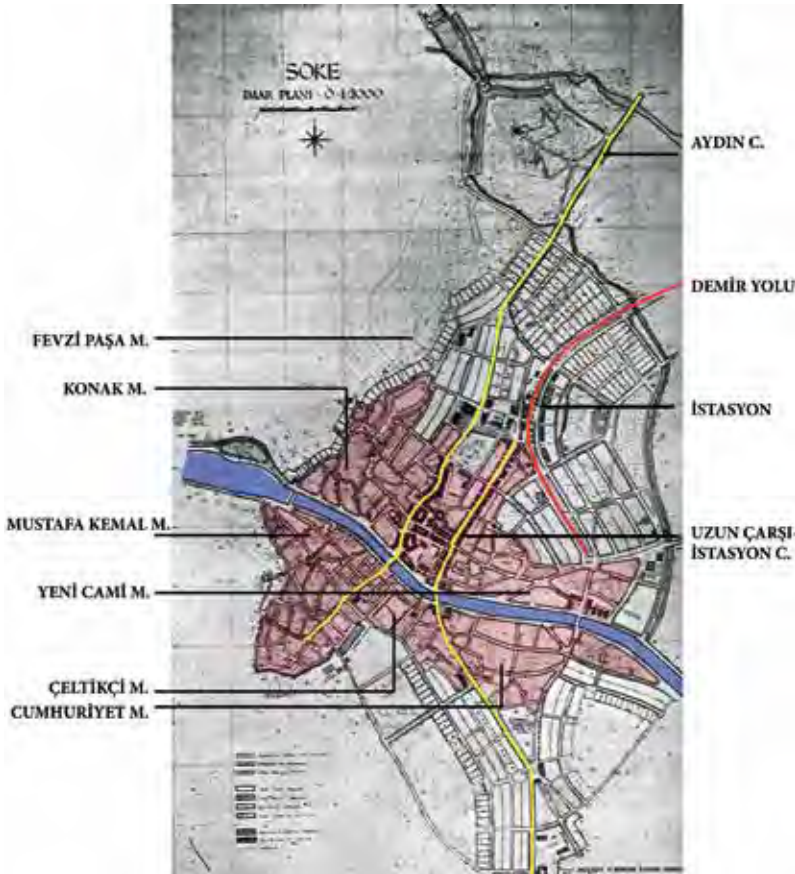
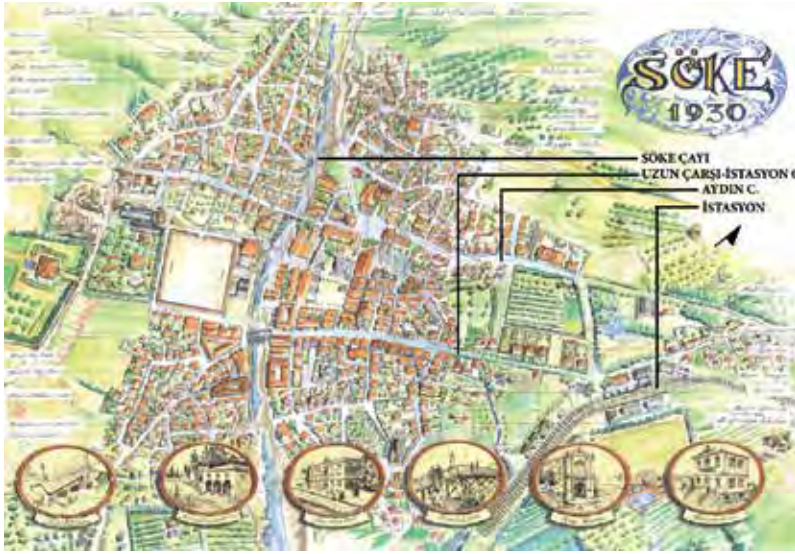
Söke'de Arû'nun çalıştığı dönemde mevcut mahalleler Konak, Mustafa Kemal, Çeltikçi, Cumhuriyet, Fevzi Paşa ve Yeni Cami Mahalleridir ve Arû şehrin birinci gelişim yönünü Konak Mahallesi'nin kuzeydoğu yönüne doğru Aydın Caddesi üzerinde, ikincisini ise güneyde ovaya doğru çiftçilerin yerleşmesi için Uzunçarşı Caddesi devamında öngörür. Şekil 2'de Arû planı üzerinde gelişim bölgeleri ayrıştırılmış olarak görülmektedir. Bu kararlarından hareketle Arû'nun, Söke için hazırladığı imar planında kentsel ölçekte bölgenin ve kasabanın özelliklerini ve dinamiklerini ön plana çıkardığı anlaşılmaktadır.

Kemal Ahmet Arû'nun Söke'de Mevcut Konutlar Üzerine Gözlemleri

Kemal Ahmet Arû 1948 yılında *Arkitekt* dergisinde yayımladığı “Söke İmar Planı ve Raporu” başlıklı yazısında, gözlem ve yorumlarına da yer vererek kentin etrafında bulunan hakim tepelerden çekilen panoramik fotoğraflar üzerinden, Söke'nin genel görünüşünü aktarır. Yazısında Arû ayrıca, rölöve çizimlerini yaptığı iki konut

Şekil 1. Suat Çakmak, Söke 1930 Tasviri.

Şekil 2. Kemal Ahmet Arû İmar Planı. Kentin mevcut alanı, mahalleler ve yollar gösterilmiştir.

hakkında ve genel olarak inşa teknikleri konusunda bilgiler de verir. Arû'nun yazısında kullandığı panoramik fotoğraflardan, kasabanın çanak oluşturacak biçimde tepelerle çevrili yapısı, Büyük Menderes'in kollarından biri olan Söke Çayı'nın geçtiği ovanın iki kenarında yayılışı ve tepelere doğru yerleşimin seyrekleştiği izlenmektedir. Fotoğraflar, bu dönemde kentin genellikle tek katlı veya zemin kat üzerinde bir katlı yapılardan oluştuğunu ayrıca hâlâ bazı yapıların yanık veya yıkık durumda olduğunu da ortaya koyar. Şekil 3'te Arû'nun makalesinde kullanmış olduğu Hacı Ziya Bey Camii minaresinden çekildiği anlaşılan panoramik fotoğraf ile yüzyıl başına ait olduğu düşünülen³ aynı konumdan çekilen bir başka fotoğraf karşılaştırılmakta ve 1940'ların sonunda Söke'nin genel görüntüsü üzerinden kentin yapılarının mimari özellikleri anlaşılmaya çalışılmaktadır. Fotoğrafta Marsilya Otel olarak bilinen yapı, yıkılmadan önceki haliyle görülmektedir. Arû'nun makalesinde yayımlanan panoramik fotoğrafta ise otelin alt katı yıkıntı halinde görülürken üst kat tamamen yıkılmıştır.⁴ Ayrıca Şekil 3'te alttaki fotoğrafta çarşı bölgesinde de yıkıntılar olduğu görülmektedir. Bu tarihte kentin merkezinde zemin üzeri iki katlı çok az yapıdan birinin eski belediye binası olduğu görülmektedir.

Arû, Söke'de 1946-1947 yılları arasında yaptığı gözlemler sonrasında, yapıların mimari özellikleri ve mevcut konutlar konusunda çok detaylı olmasa da bilgiler vermektedir. Arû bu konutların İzmir ve Sakız adasında görülen konutlara benzerliğinden söz etmekte ve Söke'nin kendine özgü bir mimari karakterinin bulunmadığını belirtmektedir. Ayrıca Arû, "yeni inşaat" olarak nitelendirdiği ve Cumhuriyet'in kuruluşundan 40'lı yılların sonuna kadar inşa edildiği anlaşılan yapılarda da ayırt edici yerel bir özellik görmemektedir (Arû, 1948).

Bilindiği gibi bölgede birçok kentte Rum ve Ermeni ustalar yapı yapma alanında etkindir

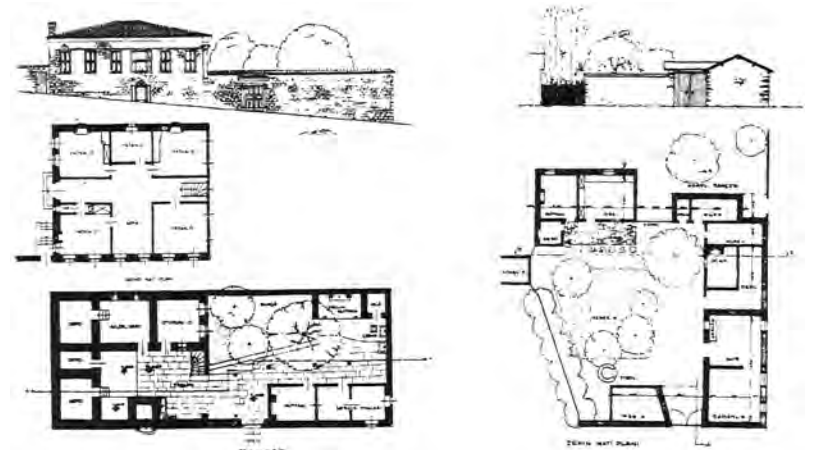
ve 19. yüzyıl sonlarında devlete ait yapılar ve itibarlı Osmanlı ailelerinin konutları bu ustalar tarafından yapılmaktadır. Rum nüfusun da yaşadığı Söke'de yapı ustalarının çoğunun Rum olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Balkan Savaşları ile başlayıp 1922'de Yunan ordusunun Ege'den ayrılışına kadar olan süreçte, bu ustaların aileleriyle göç etmeleri nedeniyle yapı yapma alanında büyük bir boşluk yaşanmış olduğu söylenebilir. Yunan ordusunun kentten ayrılırken verdiği zarar da düşünüldüğünde, Cumhuriyet'in ilk yıllarından Arû'nun ziyaretine kadar kentin yenilenmesinin çok da mümkün görünmediği varsayılabilir. Zira Ege kentlerinin kalkınması için yapılan imar planları tam da bu nedenle düşünülmüş ve gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla Arû'nun kentte mimari olarak etkin bir unsur görememesi bu şekilde açıklanabilir.

Arû yazısında, kendi tanımlarıyla İzmir ve Sakız tarzı evlerden örnekler vermek yerine, "B. Ali Rıza Evi" ve "Rençber Evi" olarak adlandırdığı iki konut örneğinin rolövesine yer vermiştir.⁵ (Şekil 4) Her ikisi de önce sokaktan avluya, sonra eve girilen, daha çok kırsal yaşam pratiklerinin mimariye yansıdığı örneklerdir.

Tamamen Söke'ye özgü özellikleri olmasa da, Kemal Ahmet Arû'nun 1946-47 yılları arasında kentte çalıştığı sırada mevcut olan konut-

Şekil 3. Kemal Ahmet Arû'nun 1948 yılında *Arkitekt* dergisinde yayımlanan yazısında kullandığı panoramik fotoğraf (üstte), İlyas Bey Camii yönüne ve güneybatı-kuzeydoğu yönünde ilerleyen İstasyon Caddesi'ne doğru bakılmaktadır. Altta fotoğraf ise Pertev Börtecene Arşivine ait bir belgedir ve Fatma Suat Orhon Söke Kent Müzesi fotoğraf arşivinde bulunmaktadır. Bu fotoğraf panoramik görüntünün bir karesiyle örtüşmekte ve Marsilya Otelinin yanıp yıkılmadan önceki halini göstermektedir (fotoğrafın çekildiği tarih 1895 ile 1929 arasında olmalıdır).

Şekil 4. Solda B. Ali Rıza Evi, sağda Rençber Evi olarak tanımlanan konutların rolöveleri (Arû, 1948, *Arkitekt*, Sayı: 9-12, s.210).

Şekil 5. Kısmi güncel Söke planı ve incelenen konutlar görülmektedir (Çizim: Simay Karadoğan).

ların büyük bölümünün Cumhuriyet dönemi öncesi inşa edildiği, daha az sayıdakilerin ise onarılıp yeniden kullanıldığı veya yeni yapılmış olduğu varsayılabilir. Bu çalışmada incelenecek konutlar hiç kuşkusuz dönemin konut mimarisini tanımlama iddiasında değildir ancak yine de bu yerel örneklerden yola çıkarak konutların kent mekânı-sokakla kurduğu ilişkiye odaklı bir okuma yapılabilir.

Konut-Sokak İlişkisi Bağlamında Yirminci Yüzyıl Ortalarına Kadar Söke'de İnşa Edilen Bazı Konutlar Üzerine Gözlemler

Söke'de 20. yüzyılın ortalarına kadar çekilen kent fotoğrafları incelenerek o dönemdeki mevcut konutlarla ilgili bilgi edinilebilmektedir. Çalışmanın bu aşamasında, gerek yerinde yapılan incelemeler, gerekse eski fotoğraflar üzerinden yapılan ön araştırma ile belirlenen konutların yerlerine gidilerek tespit edilmesi sonucunda, 23 konut üzerinde çalışılarak bu konutların kent ile kurduğu ilişki çözümlenmeye çalışılacaktır. Şekil 5'te kısmi güncel Söke planı içinde çalışma sırasında incelenen konutlar görülmektedir.

Şekil 6'da ise yine Arû'nun yazısında kullandığı panoramalardan biri ve burada görünen iki binanın izine rastladığımız yine daha önceki yıllara ait bir fotoğraf⁶ bir arada görülmektedir. Ayrıca yine Şekil 6'da bu fotoğraflarda görülen işaretli konutların günümüzde çekilen fotoğrafları da yer almaktadır.

Bu üç yapı da bugün hâlâ varlığını korumaktadır ve Söke'de birçok benzerleri gibi bir bodrum katı veya düşük yükseklikli zemin kat üze-

Şekil 6. Üstte Kemal Ahmet Arû'nun *Arkitekt* dergisinde kullandığı panoramalardan biri ve altta ortada ise benzer konumu gösteren daha önceki tarihli bir fotoğraf bulunmaktadır.

Şekil 7. Konut B, Gündoğdu Caddesi No: 66.

rinde tek katlıdır. Bu üç yapının da sokak ile ilişkisi, giriş cephesinin ortasından geriye çekilen ve sokaktan basamaklarla çıkılan bir giriş sahanlığı vasıtasıyla kurulur. Bu sahanlık konut ile sokak arasında bir ara mekân oluşturur ve bazı evlerde bu sahanlığın cephede altına rastlayan bölümde düşük yükseklikteki bir kapıdan yarım bodrum olarak nitelendirilebilecek kata da girilir ve böylece bodrum katı veya basık zemin katı, konuttan bağımsız (çoğunlukla ticari) kullanıma imkânına sahip olur. Bu üç yapının da sokaktan ayrı bir kapıyla girilen açık avluları vardır ve her iki kattan da avluya ulaşılabilir. Bu tip konut yapıları çoğu tescillenmiş olarak Söke’de varlıklarını sürdürmektedir.

Komşu konumda olan bu konutlar Kemalpaşa Mahallesi, Gündoğdu Sokak No.66 (Konut B) ve 68’de (Konut A) bulunmaktadır (*Şekil 7 ve 8*). Mahalle eski Rum yerleşmesidir ve 6 Eylül 1922’den sonra terk edilmiştir. 1923 Lozan Antlaşması’nın ardından Söke’ye Girit göçmeni Türk aileler gelecek ve bu aileler de çoğunlukla Kemalpaşa Mahallesi’ne yerleşeceklerdir. Bu yapıların yapım tarihleri 20. yüzyıl başı veya biraz öncesi olmalıdır.

Konut C ise Türk nüfusu yoğunlukta olan Konak Mahallesi’ndedir (*Şekil 9*). Bu yapının

cephe düzeni incelendiğinde köşe konumdaki konutun yuvarlatılmış cephe duvarı, yatay çizgilerle belirlenmiş pencere ve döşeme hizaları, köşe pencere detayları, henüz teras olmamış eğimli çatısı yapının erken Cumhuriyet dönemi mimarisi etkisi altında inşa edildiğini veya yenilediğini düşündürmektedir. Bu varsayımdan yola çıkarak Arû’nun 1948 tarihli yazısında *yeni inşaat* olarak tanımladığı teknikte yapılmış olduğu varsayılabilir.

6 Eylül 1922’de Söke’den Yunan askerlerinin ve Rum nüfusun ayrılmasıyla birçok Ege kent ve kasabasında olan yıkım ve yangınlar burada da yaşanmıştır. Yanarak veya yıkılarak zarar gören yapıların cumhuriyetin ilk yıllarında tamir edilerek yeniden kullanıldığını varsaymak mümkün görünmektedir. Zira kentin merkezinde Aydın Caddesi No: 16’da bulunan konutun (Konut D) sahibi ailenin hikâyesini anlattıkları aile evlerinin böyle bir geçmişi bulunmaktadır.⁷ Konutun sahibi tarafından aktarılan yapının hikâyesi şu şekildedir: Yapı, aile tarafından çiftlikten Söke’ye geldiklerinde yaptırılmış. Yunan ordusu işgali sırasında aile Söke’yi terk ederek Milas’a yerleşmiş ve yapı da Yunan askerleri tarafından kullanılmaya başlanmış. Yunan ordusu 6 Eylül’de Söke’yi terk ederken yapıyı yakıp

Şekil 8. Konut A, Gündoğdu Caddesi No: 68.

Şekil 9. Konut C, Derman Sokak No: 1. Derman Sokak ile Dönemeç Sokak’ın kesişiminde olan yapının dairesel cephesi adeta sokağa ismini vermiş gibidir.

yıkılmış ve aile Söke'ye döndüğünde yapının harabe haliyle karşılaşmış. 1922'den sonra Söke'de ustaların kalmamasından dolayı sadece dört duvarı kalan yapı Bulgar ustalar tarafından ayağa kaldırılmış ve aile 1924-1926 yılları civarında konutlarını tekrar kullanmaya başlamış. 1920'lerde ayağa kaldırılan yapı 1945'te tadilat geçirerek o günün koşullarına uygun yenilenmiş. 1945 tarihinde yapılan tadilatın kimler tarafından yapıldığı bilinmemekle beraber daha önce de sözü edilen erken Cumhuriyet dönemi mimarlığının belirgin özellikleri cephelerde izlenmektedir (Şekil 10). Bu özellikler cephede yatay etki bırakan çizgiler arasında pencere dizileri, daire pencereler, basamaklı korkuluk ve parapetler gibi özetlenebilir.

Konutun kent ile kurduğu ilişki ise daha önce incelenen A, B, C konutları ile aynıdır. Sokak cephesinin ortasından basamaklarla yükselerek ulaşılan sahanlıkta ön giriş kapısından eve girilir ve arka avluya açılan, servis mekânlarının da bulunduğu bir diğer kapı ile arka bahçeye ulaşılır. Ayrıca oldukça büyük sayılabilecek avluya arka sokaktan da giriş bulunmaktadır. Şekil 11'de konut D giriş kat planı yakın çevresiyle beraber görülmektedir.

Kuşkusuz yalnız Söke'ye ait olmayan ve Arû'nun da belirttiği gibi İzmir ve Sakız tarzı olarak nitelendirilebilecek bu konutların sokak ile kurduğu ilişkinin benzeri örneklerini çoğaltmak mümkündür. Konak Mahallesi'nde bulunan ve "konak" olarak nitelendirilebilecek bir diğer yapı, Aydın Caddesi 51 numarada bulunan, sahibi aile tarafından müze olması için bağışlanan Fatma Suat Orhon Konağıdır⁸ (Konut E) (Şekil 12).

Kemalpaşa ve Konak mahallelerinde yaygın bir konut tipi olarak tanımlayabileceğimiz bu konutların örneklerini çoğaltmak mümkündür. Eski Rum mahallesinin önemli caddelerinden

biri olan Kemalpaşa Mahallesi, 6 Eylül Caddesi No: 9'da (Konut F) bulunan ev ve yine Konak Mahallesi Kocagöz Sokak No: 19 (Konut G) ve 21'de (Konut H) bulunan iki komşu ev bu konut tipinin bugün yaşamakta olan örnekleri olarak sayılabilir (Şekil 13). Bu tipe ait daha mütevazı konut örneklerinden, yazının ileri aşamalarında söz edilecektir.

Söke'de Cumhuriyet öncesi orta ve üzeri ekonomik seviyede hem Rum hem Türk ailelerin konutları olarak tanımlanabilecek bu yapılar hiç kuşkusuz kentin tek konut tipi değildir. Yazının başında Arû tarafından çizilen daha çok kırsal olarak nitelendirilebilecek evleri, bugün yok denecek kadar az kalmış olsalar da, Söke'nin eski fotoğraflarında görebilmek mümkündür (Şekil 14).

Sonuç olarak, eldeki verilerden yola çıkarak Arû planından önce Söke'de mevcut konutlar içinde başlıca yaygın iki tipten söz edilebilir. Her iki tipte de avlu veya bahçe olarak nitelendirilebilecek açık alana hem evden hem de sokaktan bir kapıyla ulaşılabilir. Bu iki yaygın konut tipini birbirinden ayıran en önemli unsur, birine yalnız avludan girilmesi ve sokaktan evin içine bağlantı kurulmamış olmasıdır. Bu tipe dahil örneklerde kırsal pratiklerin daha yoğun yaşandığı söylenebilir. Diğer tipte ise konuta sokaktan direkt olarak, çoğunlukla cephenin ortasından, yaklaşık yarım kat yükselecek bir sahanlık vasıtasıyla girilmektedir ve ayrıca sokak üzerinde ayrı bir kapıdan avluya girilen bir bağımsız giriş de bulunmaktadır. Avlu veya bahçe olarak nitelendirilen bu mekânların büyüklükleri, Söke'de tarımın öneminden de yola çıkarak, bir tür bahçeciliğin buralarda sürdürüldüğünü düşündürmektedir. Başka bir deyişle kentin merkezinde dahi olsa, Sökeliler, toprakla ilişkilerini sürdürmektedirler. Diğer taraftan, sokağa açılan bağımsız bodrum veya

Şekil 10. Konut D, sol taraftaki fotoğraf evin Yunan işgalinden sonra onarılma aşamasını göstermektedir. Konutun güncel fotoğrafında ise (ortada ön cephe, sağda avluya açılan arka cephe görülmektedir), bu onarımdan sonra 1945 senesinde değiştirilen cephenin sökülmiş sıvalarının altında, kapatılan pencere hizaları ve boşlukları tuğla dolgu olarak izlenebilmektedir.

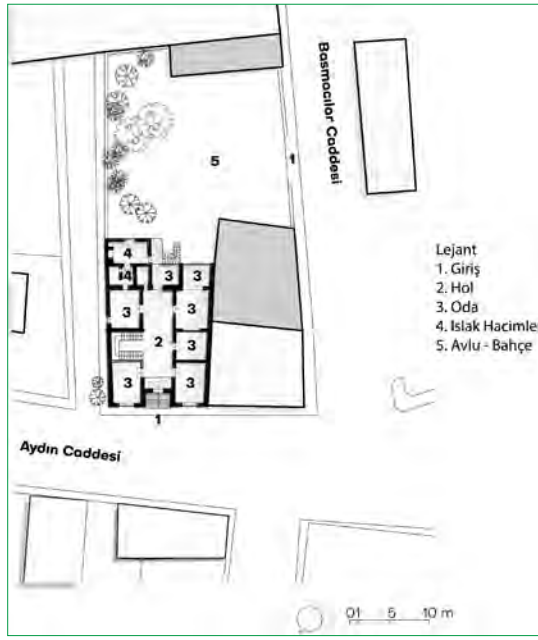
basık zemin kat mekânları olan konutlarda ticaret işlevinin de önem kazandığı görülmektedir.

Her iki gruba ait konut örneklerinde sokak ile mülkiyet sınırı arasında yapısal bir arayüz bulunduğu görülmektedir. Bununla beraber, Söke’de yerinde yapılan incelemeler sırasında, sayıları çok olmasa da, sokakla mülkiyet arasında çok şeffaf bir arayüzün, bir bahçe duvarının bulunduğu, buradan direkt bahçeye geçildiği ve evin girişinin bu bahçeden sağlandığı örneklerle rastlanılmıştır. Şekil 15’te Aydın Caddesi üzerinde, Atatürk Parkı’nın karşısında bulunan 47 numaralı ev⁹ (Konut I), günümüzde çok az örneği kalan bu bahçeli ev örneklerinden biridir.

Bu az sayıda örneğin tarihleri konusunda kesin bilgiye ulaşamamış olmasına rağmen 1930 tarihli Suat Çakmak’ın yapmış olduğu tasvirde ve anlatımda İstasyon Caddesi kenarında bu tür bahçe içinde evlerin varlığı görülmektedir (Şekil 16). Yine aynı kaynağın aktarımına göre bu evler Söke’nin zengin ailelerine aittir.

Çalışmanın bu bölümüne kadar incelenen dokuz konutun sokak ile kurduğu ilişkiye bakıldığında birbirinden farklı üç grup ayrıştırılabilir.¹⁰ Bunlar;

- Kırsal özelliklerin kentte devam ettiği, konuta sokaktan girişin olmayıp avlunun sokakla ev arasında birleştirici bir görev aldığı konutlar,
- Kentle ilişkisini sokağa açılan giriş kapısı ile yapan, ayrıca avlu-bahçesine sokaktan bağım-

Şekil 11. Aydın Caddesi No: 16, Konut D (Çizim: Simay Karadoğan).

sız bir kapıyla da girilebilen, zemin katlarıyla ticaret işlevine de imkân veren konutlar,

- Kentle arasında geçiren bir arayüz oluşturan ve yalnız bahçe içinden girişi olan konutlar. Bu konutlar Suat Çakmak’ın anlatımı ve tasvirine göre istasyona yakın kentin çeperi olabilecek konumdadır ve daha çok zengin Giritli ailelerin konutlarıdır.¹¹

Oldukça mütevazı sayıda örnek üzerinden yapılan bu grupta, özel ile kamusal alan arasındaki geçişin, 20. yüzyıl başında orta ölçekli bir Ege kasabasında birbirinden oldukça farklı

Şekil 12. Aydın Caddesi No: 51, Fatma Suat Orhon Müzesi, OKonut E (Çizim: Simay Karadoğan).

Şekil 13. Solda 6 Eylül Caddesi No: 9 (F), ortada ve sağda Kocagöz Sok No: 19 (G) ve 21 (H).

Şekil 14. Fotoğrafın (Şekil 6'daki fotoğraftan ayrıntı) altında Kemalpaşa mahallesi, ortada Söke Çayı ve üstte Konak Mahallesi görünmektedir. Çayın kenarında ve tepelere doğru konumlanmış avludan girilen tek katlı taş konutlar görülebilmektedir (Kaynak: Fatma Suat Orhon Söke Kent Müzesi).

çözümlerinin bulunduğunu göstermesi açısından önemlidir. Zira bu veri, birbirinden farklı üç yaşam biçimini yansıtmaktadır. Bu farklılığın temeli Söke'nin özellikle Balkan Savaşlarıyla beraber göç almaya başlaması ve farklı kültürlerin yerel ile yan yana bulunmasından kaynaklanıyor olmalıdır.¹²

Çalışmanın başında da dile getirildiği gibi Arû'nun Söke'de bulunduğu dönemde mevcut olan konutların tümünü kapsama iddiası olmayan bu araştırmanın amacı, konut ile sokak arasındaki ilişkiye yoğunlaşarak, bu konunun Arû planında nasıl ele alınmış olduğu ve sonrasında nasıl geliştiği sorusuna cevap aramaktır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Arû'nun Söke imar planında öngördüğü gelişim bölgeleri ve mevcut kentte yeni yapılacak konutların nitelikleri ve kentle kurdukları ilişki, notlarından yola çıkarak okunmaya çalışılacaktır. Sonrasında ise, kentin kuzeyinde öngördüğü yeni mahalle ile eski kent arasındaki sınırı oluşturan bölgede belirlenen konutlar üzerinden konu irdelenecektir. Burada hedef, konut mimarisinin, özellikle sokakla kurulan ilişki özelinde Arû planına nasıl uyumlandığını sorgulamak olacaktır.

Kemal Ahmet Arû'nun Söke İmar Planında Konut-Sokak İlişkisi

Arû "Söke Şehri İmar Plan Notu"nda konut bölgesi için şu bilgiyi vermektedir:

"Şehrin eski ikamet bölgelerini teşkil eden Konak, Kemalpaşa, Fevzipaşa, Yenicami, Çeltikçi ve Cumhuriyet mahallelerinde, yapı adalarında ve yollarında tashihler yapılarak muhafaza edilmiş Konak mahallesinin kuzeyinde yeni bir mahalle, Çeltikçi ve Cumhuriyet mahallelerinin güneyinde de ikinci bir yeni mahalle ilâve edilmiştir. Yeni endüstri bölgesinin batısında da işçiler için bir nümune mahallesi tanzim edilmiştir." (Arû, 1948:203)

Arû planında bu konunun, mevcut kent ve yeni gelişim alanları olarak ikiye ayrıldığı bilinmektedir (Şekil 2). Çalışmanın bu bölümünde incelenecek alan, eski kent ile gelişim bölgesinin kesişiminde kalan bir bölge olarak belirlenmiştir. Burada amaç Arû'nun mevcut ile öngördüğü gelişim arasındaki etkileşimi nasıl kurgulamış olabileceğine ait izler bulabilmektir.

Arû planında, mevcut kent içinde genişliği 6-8 metre olan sokaklarda mahalleye göre tek veya bitişik düzende bir bodrum ve bir kat ev yapma izni (h: 5,5 m.), yol genişliği 9,5 metre olan yollarda ise bodrum üzeri 2 kat ev yapma izni (h: 9 m.) verilmektedir.

Arû planının uygulanması konusunda kesin bilgilere ulaşılamamasına rağmen, Konak Mahallesi'nde, planda belirtilen mevcut kent ile önerilen yeni mahallenin sınırını oluşturan bölgede bulunan bazı konutlar, planın belirli koşullarla uygulandığını gösterirken bu yeni kentsel koşullara konutların nasıl uyumlandığını da inceleme fırsatı vermektedir. Arû'nun, "mevcut kentte yapı adalarında ve yollarda bazı tashihler yapılarak muhafaza edilmiş" olarak ifade ettiği

Şekil 15. Aydın Caddesi, No: 47, Konut I (Çizim: Simay Karadoğan).

çalışması tam da bu bölgeyi anlatıyor gibidir. Zira Üsküdar ve Namık Kemal Sokaklar ile bunlara dik konumda bulunan Çineci ve Posacı Sokaklar gridal biçimleriyle çevrenin kentsel dokusundan biçimsel olarak ayrılmakla beraber 1930 Söke'sini oldukça detaylı gösteren Suat Çakmak tasvirinde patikalarla geçilen boş yeşil alan olarak tasvir edilmiştir. Daha farklı bir deyişle bu gridal yapı bu bölgenin eski dokusuna 1930'lardan sonra eklenmiş, Arû planıyla da geliştirilip tashih edilmiş olmalıdır.¹³ Şekil 18'de bu alan incelenecek konutlarla beraber görülmektedir. Güncel harita Arû planından sonra da değişim olduğunu göstermektedir.

Konak Mahallesi Namık Kemal Sokak üzerinde 57, 55, 53 ve 51 numaralı konutların bu tanımlama ve sınırlar içinde kaldığı görülmektedir (Şekil 18). Dolayısıyla bu yapıların bulunduğu yapı adası Arû planında mevcut kent bölümü sınırında olsa da konutların plan sonrası yapılmış olabileceği akla gelmektedir. Namık Kemal Sokak burada 8 metre genişliğindedir ve Arû planında yeni yapılacak konutlar için izin verilen bir bodrum üzeri tek kat (h: 5,5 m.) olarak inşa edilmişlerdir. Bu yapılar dizi halinde sıralanmış olarak sokak üzerinde benzer bir düzen oluşturmalarına rağmen sokak ile kurdukları ilişkiye bakıldığında birbirinden farklılıkları olduğu göze çarpmaktadır.

- 51 numaralı yapı (**Konut İ**) Namık Kemal ve Çineci Sokakların kesişiminde köşe konumdadır ve her iki sokakta da numarası

olan iki avlu kapısı dışında binanın sokağa açılan kapısı yoktur. Bugün, Namık Kemal Sokak üzerinde bulunan avluya sonradan eklendiği anlaşılan ek yapının cephesinde bulunan kapıdan No: 51'deki konuta girildiği anlaşılmaktadır.

- 53 numaradaki konuta (**Konut J**) sokaktan girilmektedir ve bu giriş daha önceki dönemde yapılan yapıların girişine benzemektedir. Ayrıca yapının avlu girişi de bulunmaktadır.
- 55 numaralı yapıya (**Konut K**), cephesine sonradan eklenen bir kapı olduğu sanılan dar bir giriş kapısından girilmektedir ve yine ayrı bir avlu kapısı bulunmaktadır.
- 57 numaralı yapı (**Konut L**) da köşe konumdadır ve onun da Namık Kemal Sokak'tan bir avlu kapısı ve Posacı Sokak'tan yükselen geniş bir sahanlıkta bulunan giriş kapısı bulunmaktadır. Bu özelliği ile K konutu diğer üç yapıdan farklı bir konut-sokak ilişkisine sahiptir.

Şekil 19'da görüldüğü gibi dört yapının her birinin de avlularının ve sokaktan avluya giriş kapılarının olması ortak bir düzenlemeyken, konutlara sokaktan giriş düzenlemeleri farklıdır. Ancak bu ilişkiler o dönemde Söke için tamamen yeni düzenlemeler değildir ve çalışmanın başında da söz edildiği gibi eski örneklerde de benzer planlamalar görülmektedir. Özet olarak, Arû planına uygun koşullarda yapılan bu evlerin konut-sokak ilişkisinde birbirinden farklı yerel özellikleri sürdürdüğü söylenebilir.

Şekil 16. Solda Suat Çakmak'ın Söke 1930 tasvirinden ayrıntıda İstasyon Caddesi'nin kenarındaki bahçe içindeki evler görülmekte, sağda ise 1970'li yıllara ait olduğu tahmin edilen bir fotoğrafta cadde üzerinden istasyon yönüne doğru bakışta bahçeli evler sol tarafta izlenmektedir.

Şekil 17. Solda 1930, ortada 1948, sağda ise güncel durum görülmektedir (Çizim: S. Karadoğan).

İncelenen konut İ, J, K ve L ile koşulları çok benzeyen ve hemen yakınında bulunan altı konutun da, Arû planının koşullandırmasıyla inşa edilen ve bugün ayakta kalan konut örnekleri olduğu söylenebilir. Bu oldukça mütevazı tek katlı konutlar, benzerleri gibi ön cephelerinin ortasından sokaktan direkt yükselen basamaklarla çıkılan bir giriş sahanlığı ile kentsel alanla ilişki kurar. Hepsinin arka bahçelerine yine sokaktan girilen bir kapıları daha bulunmaktadır.

Böylelikle, 40'lı yılların sonlarına doğru inşa edildiği anlaşılan bu çok mütevazı konutların dahi bazı kırsal özellikleri sürdürseler de sokakla direkt ilişki kurdukları, farklı bir deyişle kentsel özelliklere sahip olmaya başladıkları fark edilmektedir. Görülmektedir ki, Arû planının getirdiği yeni kentsel koşullara uyumlanan yerel mimari unsurların konut mimarisindeki yansımaları, bu yapıların kentsel ölçekte de incelenmesiyle daha iyi okunabilmektedir. Bununla beraber, Arû planından sonra yapıldığı veya tadil edildiği anlaşılan ve metinde incelenen bu on örneğe mimari ölçek üzerinden bakıldığında ise, konutların, sokak ile kurdukları ilişki açısından yerel özellikleri devam ettirmekle beraber dönemin yeni mimari unsurları olarak tanımlanabilecek erken Cumhuriyet dönemi mimarisinin cephne özelliklerini de taşıdıkları izlenmektedir. Şekil 20'de Posacı Sokak ve Nil Sokaklar üzerinde incelenen 6 konutun (M, N, O, Ö, P, R) giriş cepheleri görülmektedir.

Söke'nin önemli iki caddesi olan İstasyon ve Aydın Caddeleri için ise, Arû iç sokaklara göre daha yoğun yapılaşmaya izin vermektedir. İstasyon Caddesi'nin Demir Köprü'den istasyon

yönüne doğru olan 300 metre ve Aydın Caddesi'nin Hükümet Meydanı'ndan parka uzanan 250 metrelik bölümünde; üç katlı ("alt kat mağaza, üst iki kat büro, apartıman") (Arû, 1948:208) bitişik kat evlerine izin verilecektir (h: 4,5 + 3,5 + 3,5 = 11,5). Eğer alt kat ticaret olmayacaksa 1 metresi toprak üzerinde olan bir bodrum üzeri üç kat konut yapılabilecektir.

Aydın Caddesi üzerinde bulunan üç yapı, Aydın Caddesi 40 (S) ve 39 (Ş) numaralar ile Aydın Caddesi üzerinde olup Çineli Sokak'tan girişi olan yapı (T) Arû planı öncesi ve sonrası yapılan yapılara örnek olarak gösterilebilir. Bu üç yapı, ardı ardına gelen dönemleri temsil eden yapılardır. Şekil 21'de aynı karede farklı dönemleri yansıtan üç yapı bir arada görülmektedir.

- Aydın Caddesi 40 numara (S Konutu), cephenin ortasından birkaç basamakla çıkılan giriş sahanlığı ve kapısı bulunan, tek katlı ayrıca avlusuna girişi de caddeden olan bir konuttur.
- Caddede hemen karşısında yer alan 39 numara (Ş Konutu) ise giriş katında ticaret olan ve üst katında konut olan bir yapıdır. Bu yapı Arû'nun planının öngördüğünden daha az katlı olduğu için en geç 40'lı yılların sonlarına doğru inşa edilmiş olmalıdır.
- Aydın Caddesi ile Çineli Sokak köşesinde bulunan zemin üzeri iki katlı yapı (T Konutu) ise, Arû planında Aydın Caddesi için öngörülen sınırlar içinde yapılmıştır. Bu yapı en erken 50'li yıllarda yapılmış olmalıdır.

Bu üç yapının da kamusal alanla kurduğu ilişki birbirinden farklıdır (Şekil 22). Tarih olarak en eskileri olan S konutunun yapıldığı dönemlerde

Şekil 18. Solda Namık Kemal Sokak üzerinde 51, 53, 55 ve 57 numaralı evler görülmekte, sağda ise Arû planında daire içinde bu konutların konumları görülmektedir.

Şekil 19. Soldan sağa Namık Kemal Sokak 57 (L), 55 (K), 53 (J) ve 51 (İ) numaralı konutlar.

Aydın Caddesi üzerinde konut-sokak ilişkisine bakıldığında benzer özellikler gösteren yapılar vardır. Ancak 40'lı yılların sonuna gelindiğinde Aydın Caddesi'nde bu tipolojinin değişime uğradığı, ticaret kullanımının öneminin arttığı ve konutun önüne geçtiği söylenebilir. Arû'nun, mevcut kentin ticaret bölgesinin gelişim yönünü gördüğü ve buna uygun olarak imar planında Aydın ve İstasyon caddelerinde gelişmeye başlayan ticaret kullanımının niteliğinin tanımlanmasına çalıştığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, buraya kadar incelenen örnekler bakıldığında Arû'nun, yazısında söz etmese de, Söke'nin mevcut konutlarını ve bu konutların kentle kurduğu ilişkiyi incelediği, kentin dinamiklerine göre gelişim yönlerini sezinlediği ve plana yansıttığı düşünülmektedir. Mevcut kent içinde bulunan konut bölgelerinde inşa edilecek konutlar için yeni bir tipoloji önermeyecek yalnız sokak genişlikleri ve bina yüksekliklerine odaklandığı ve kısmi düzenlemeler yaptığı anlaşılmaktadır. Bu düzenlemeye uygun yapılan konutların da yerel özellikleri devam ettirerek günün koşullarına uyumlandıkları örnekler üzerinden görülmüştür. Plandaki gelişim bölgelerinde ise, Arû, bahçe içinde tek, ikiz ve dizi evler önermektedir (Şekil 23). Planda önerdiği bu evlerin parselleri geniş ve bahçe yapmaya müsaittir. Diğer bir deyişle Sökeliler'in yaşam koşullarına uygundur. Arû'nun bu tipolojiyi "modern kent-modern mimari" yaklaşımı ile önerdiği anlaşılmakla beraber, kentte tam da önerdiği bölgede seyrek de olsa mevcut büyük bahçeli ev örneklerini görmüş olduğu da açıktır. Konak

mahallesi gelişim bölgesi, 1950'li yıllarda, Arû'nun öngördüğü izde ancak öngördüğünden daha yoğun gelişerek büyük parsellerden iki küçük parsel, büyük yapı adalarından yollar geçirilerek bölünmüş yapı adaları üretecektir.

Bu çalışmayı bitirirken Arû planından sonra gelişen modern kent-modern mimariye odaklanılacak diğer çalışmalar için de ipuçları vererek, giderek yok olmakta olan modern dönem mirasına vurgu yapmak istiyoruz. Bu ipuçları bölgeden iki konut örneğidir. Bu konutlardan biri yıkılmış ve yerine yeni bir yapı yapılmıştır (Şekil 24). Diğerisi ise daha şanslıdır, konut halâ ilk sahibi ailenin elindedir ve aile evi olarak canlılığını sürdürmektedir (Şekil 25).

Söke'de bu örneklerle benzer modern dönem konutlarının henüz tescillenmediği için hızla yok olduğu izlenmektedir. Ayrıca bu konutların oluşturduğu kentsel mekân kalitelerinin de tamamen yok olduğu, kentin kimliğini oluşturan öğelerin kaybedildiği görülmektedir. Kendine özgü modern karakterin izlerinin gözlemlendiği bu konutların ve kentsel mekânın bir an önce kayıt altına alınarak bütüncül bir yaklaşımla korunması gerektiği ortadadır. ■

Ayşe Derin Öncel, Doç. Dr., MSGSÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Notlar

1. 2012 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama ve Mimarlık Bölümlerinin öğretim üyeleri ve öğrencilerinin katılımı ile bir öğrenci atölyesi olarak gerçekleştirilmiş olan bu araştırma, Arû'nun Söke İmar Planı üzerinden kentsel ve mimari ölçekte çalışılmış, ayrıca sözlü tarih ile desteklenmiştir. Çalışmaya katılan öğretim görevlileri: Gülşen Özaydın, Derin Öncel, Levent Özaydın,

Şekil 20. Üstte soldan sağa M, N, O altta soldan sağa R, Ö, P konutlarının cepheleri görülmektedir.

Şekil 21. Aydın Caddesi üzerinde incelenen yapılar.

Şekil 22. Soldan sağa sırasıyla Aydın Caddesi üzerinde bulunan 40 (S) ve 39 (Ş) numaralı konutlar ile Çineci Sokak köşesinde bulunan T konutunun ön cepheleri görülmektedir.

Erdem Erbaş, Rıfat Akbulut, Müge Özkan Özбек, İclal Altay Kaya, Bilge Ulusay Alpay, Pelin Gökğür, Özlem Ünver, Özlem Sancaklı, Tansel Erbil, Pelin Kotas, Eda Yiğit. Öğrenciler: Kübra Avcılar, Ceren Başkazanç, İtir Osmani, Ece Küçükakaya, Nagihan Ece Uğurlu, Elif Gürsoy, Özge Kurban, Ezgi Madran, Nur Seda Danışık, Saadet Kök, Melike Dilara Camadan, Mert Özoğul, Hüsne Kepez, Defne Cankat, Hülya Erol, Sadi Kutlu Özbay, Meltem Özkan, Faruk Karabulut, Esra Turgut, Mehmet Aydın, Elcan Meral Abaklıoğlu, Sidal Çakır, Damla Gündoğdu.

2. Suat Çakmak'ın Söke'de 1930 yılına odaklanan yaşamı ve kenti anlattığı eseri içinde bir de Söke tasviri çizim bulunmaktadır. Bu belge eski fotoğraflarla da karşılaştırıldığında oldukça detaylı çizildiği anlaşılan önemli bir kaynaktır (Çakmak, 2013).

3. Şekil 3'te İstasyon Cad. No: 14 olarak işaretlenen yapının üzerinde 1895 tarihi, yanındaki yapılarda ise 1929 ve 1935 tarihleri görülmektedir. Şekil 3'te altta bulunan fotoğrafta No: 14 görülmekte, ancak yanındaki yapılar ise inşa edilmiş durumdadır. Bu bilgiden yola çıkarak bu fotoğrafın 1895 ile 1929 yılları arasında çekilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Şekil 3'te alttaki fotoğrafta çarşı bölgesinde de yıkıntılar olduğu görülmektedir. Bu bilgiden yola çıkarak ise fotoğrafın 6 Eylül 1922 tarihinde Yunan ordusunun Söke'yi

terk etmesinden sonraki bir zamanda çekilmiş olabileceği aklı gelmektedir. Dolayısıyla fotoğrafın tarih aralığı 1922 ile 1929 arasında olmalıdır.

4. Marsilya Otel'in yandığı bilgisine Cevdet Üzümlü tarafından arşivlenen Fatma Suat Orhon Söke Kent Müzesi fotoğraf koleksiyonunu tanıtan videodan ulaşılmaktadır: <https://www.facebook.com/sokekentmuzesi/videos/317902058622889> Ayrıca Marsilya Otel tamamen yıktırıldıktan sonra yerinde 70'li yıllarda Mimar Ziya Nebioğlu Otel Efes Palas'ı inşa edecektir.

5. Arû'nun bu tercihinin birçok nedeni olabilir. O dönemde örneklerini verdiği yapılar Söke'de daha yaygın kullanılıyor olabilir veya kentin içinde bu yapılar daha fazla nüfusu barındırıyor olabilir. Belki çok daha öznel bir tercih ile bu yapılar yaşam biçiminin mimariye yansımaları açısından Arû'nun daha çok ilgisini çekmiş olabilir.

6. Şekil 6'da alt sırada ortada görünen fotoğraf Fatma Suat Orhon Müzesi arşivinden alınmış, Pertev Börtçene Arşivi'ne ait bir belgedir.

7. Konut D'nin sahibi aile ile 2012 yılında gerçekleştirilen öğrenci atölyesi sürecinde mülakat yapılmıştır. Yapı hâlâ ayakta, aynı aileye aittir ve boş tutulmaktadır.

8. Bugün Fatma Suat Orhon Kent Müzesi ve Sanat Evi olan konağın sahibi Güngör Pura, 1994 yılında konağı Söke

Şekil 23. Konak Mahallesi gelişim bölgesinde solda güncel durum, sağda Arû planı görülmektedir (Çizim: Simay Karadoğan).

Şekil 24. Solda Konak Mahallesi Yıldırım Sokak üzerinde yıkılan Konut U ve yerine yeni yapılan yapı görülmektedir.

Şekil 25. Karaoğlu Sokak üzerinde 1955 yapım tarihli Konut Ü, cephe ve sokak görünüşüyle izlenmektedir.

Belediyesine anne ve babasının ismini taşıyan bir müze olarak bağışlanmış bulunmaktadır.

9. Yapı 2012 yılında yapılan çalışma sırasında Sıdika Anaokulu olarak kullanılıyordu. Bugün anaokulu taşınmış ve yapı metruk durumda boş bırakılmıştır.

10. Tipoloji-morfoloji kavramlarını geliştiren araştırmacılar, kent biçimini oluşturan mantığı, parçalar ile bütün arasındaki ilişki üzerinden ele alır ve bütünü oluşturan parçaların, tipoloji kavramı sayesinde kentsel tematik içinde değerlendirilebileceğini savunur. Bu yaklaşıma göre, incelenecek konunun doğasına göre kriterler çeşitlenebilir ve tipolojik analizin en kritik noktası da bu kriterin seçimidir. Bu yaklaşıma göre tipoloji çalışmasının aşamaları öncelikle; envanter oluşturma, birimlerin oluşması, karşılaştırma ve benzerlerin gruplaması olarak tanımlanır (Panerai vd., 1997; Castex vd., 1980). Sürdürülen çalışmanın bir tipoloji çalışması olma iddiası bulunmamakla beraber bu temel yaklaşıma göre analiz kriterinin sokak ile konut arasında kurulan ilişki olduğu ve dokuz örnek üzerinden benzerlerin gruplamasının yapılmış olduğu söylenebilir.

11. Suat Çakmak, 2012 yılında yapılan yaz atölyesinde, Söke Belediyesi Vali Recep Yazıcıoğlu Kültür Salonunda "Söke 1930" konulu bir sunum yapmıştır. Bu bilgiler sunum sırasında aktarılmıştır. Ayrıca Suat Çakmak daha sonra yayımlanan kitabında da istasyon çevresinde Girit'ten gelen ailelerin mahalleleri olduğunu aktarır (Çakmak, 2013:7).

12. İncelenen örnekler arasında bulunan Konut D'nin hikâyesinde Rum ustaların gidişinden sonra Söke'de bulunan Bulgar ustalardan söz edilmiş olması, kentin tarihinde yaşanan göç süreçlerinin mimari üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemlidir.

13. Suat Çakmak, 2012 yılında Söke'de öğrenci atölyesi kapsamında yaptığı konuşmada, 1930 yılına ait tasvir, belediyeden aldığı 1929 tarihli planı referans alarak yaptığından söz etmektedir. Araştırmalarımız sırasında bu plana rastlamadık, ancak

1946-1947 tarihli Arû planında mevcut şehir dokusu içinde bu bölgenin gridal yapısı ana hatlarıyla görüldüğüne göre, bu düzenlemenin Arû planından öncesine ait olabileceği akla gelmektedir. Bölgenin organik kent dokusu ile eklemlenen bu gridal yapısının Arû planından sonra yapılan düzenlemelerle geliştiği izlenmektedir. Bu varsayımların, derinlemesine araştırmalar ile bilimsel nitelik kazanması gerektiği açıktır.

Kaynaklar

Arû, Kemal Ahmet (1948) "Söke İmar Planı ve Raporu", *Arkitekt*, Sayı: 9-12, s.203-211.

Castex J., Celeste P., Panerai P. (1980) *Lecture d'une Ville Versailles*, Éditions Le Moniteur, Paris.

Çakmak, Suat (2013) *Söke 1930*, Kerasus ve Karadeniz Kitap Yayınları, İstanbul.

Panerai, P., Castex J., Depaule J.-C. (1997) *Formes Urbaines de l'Îlot à la Barre*, Éditions Parenthèses, Paris.

Understanding the Relationship between Early Republican Period Housing and the Urban City in the Guidance of the Urbanization Plan of Söke by Kemal Ahmet Arû

This study gathers data and questions the facts concerning Söke for a particular period under the highlights of the close relation between housing and the city. This article summarizes a long process of investigation on the transformation of the domestic architecture under the influence of the urbanization plan prepared by Kemal Ahmet Arû during the period of 1946-1947. This survey aims to encourage and inspire similar studies while examining the distinctive modernization of Söke, a small Anatolian town located on the fertile plains of river Menderes and at the crossing of ancient caravan routes.

Kırklareli Tarihi Köy Çeşmeleri Üzerine Bir Değerlendirme

Gülcan Minsolmaz Yeler - Soner Yeler

Osmanlı kültürel hayatında su ve çeşmeler ayrı bir öneme sahip olmuştur. Osmanlı devleti, fethettiği yerlerde imar çalışmaları yaparken su ihtiyacını karşılamak üzere su kaynaklarını bularak yerleşim yerlerine ulaştırmıştır. Bu bağlamda Roma döneminde geliştirilen su dağıtım sistemlerinin bilincinde olarak suyun, kaynağından yerleşim yerlerine ulaşımını su kanalları, kemerler veya borular ile gerçekleştirilmiştir. Önceleri daha çok basit oluklar aracılığı ile akıtılan su, sonraları özel bir düzenleme ile boşa akmayacak şekilde korunan yapılar içinde akıtılmıştır. Bu yapılara da “çeşme” denilmiştir (Özer, 2008). Su çıkan kaynak, pınar ve gözlere “çeşm” denilmesi, bunların akıtıldığı küçük yapılara çeşme adının verilmesine sebep olmuştur (Eyice, 1993).

Çeşmeler, kamu yararı ön planda tutularak ve insan, çeşme, kamusal mekân arasında güçlü bir ilişki kurmayı sağlayacak şekilde insanların yoğun oldukları ve suya ihtiyaç duydukları yerlerde yapılmıştır. Çeşmelerin gelişiminde ve zaman içinde sayıca artarak inşa edilmelerinde topluma hizmet anlayışı ana etken olmuştur. Ek olarak, devlet ve halkın vakıflar aracılığıyla iyilik ve hayır yapmak istemeleri (Sağır, 2016), yönetimdeki etkin kişilerin ve zenginlerin güçlerinin göstergesini sonsuza taşıma özlemleri, yönetimin gerçekleştireceği yeniliklerin ve değişimlerin bir mimari gösterge olarak (Pilehvarian vd., 2000) sunulmak istenmesi çeşmelerin yapılma sebepleri arasında yer almaktadır.

İnsanların su almak için çeşmelerin başında toplanmaları, burada sohbet etmeleri ve dertleşmeleri çeşmelerin birer toplanma merkezi haline gelmesine neden olmuştur (Özer, 2008; Büyükkol, 2017; Çavdar, 2019). Bireylerin birbirleri ile etkileşim içinde oldukları bu tür toplumsal mekânlar, toplumun kültürünü yansıtan kent ve köylerde gündelik yaşamın içerisinde önemli yer edinmiştir. Ayrıca, kırsal yaşamda yalakh olarak düzenlenen çeşmeler, evcil küçükbaş ve büyükbaş hayvanlar ile yaban hayvanları için önemli su kaynakları olmuştur (Özer, 2008).

Osmanlı kent ve köy kültüründe önemli bir yere sahip olan çeşmeler, modernleşmeyle birlikte zaman içerisinde sözü edilen işlevlerini yitirmiştir. Çarpık yapılaşma, zamanla oluşan tahribatlar, yanlış onarımlar, ilgisizlik ve bakımsızlık gibi nedenler de çeşmelerin sayılarının giderek azalmasına, yok olmalarına, susuz kalmalarına ya da özgün görünümelerini kaybetmelerine neden olmaktadır. Toplumun sosyal yaşamında önemli yeri olan çeşmelerin sahip olduğu değerlerin yok sayılıp geri plana atılması çok büyük kayıptır. Günümüzde, geçmişle bağlantı sağlayan öğeler olarak yaşatılmaları, toplumun hizmetine sunulmaları önem arz etmektedir.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Tarihsel, kültürel, mimari miras, kent ve köy kimliğinin oluşumu açısından çok değerli olan çeşmelerin korunarak geleceğe aktarılmasında öncelikli yaklaşım, çeşmelerin çok yönlü araştırılması ve belgelenmesidir.

Bu amaçla yola çıkılan çalışmada, öncelikle Kırklareli genelinde yapılan literatür araştırmalarında, kentin tarihsel süreçte su kaynaklarının bolluğu bakımından önemini koruduğu, özellikle Istrancalardan gelen suların oluşturduğu su rezervinin, bölgenin sahip olduğu en önemli değer olduğu; saha çalışmalarında da il ve ilçe merkezleri ile köylerde çeşme kültürü bakımından zengin örneklerin varlığı tespit edilmiştir. Buna karşılık, koruma konusunda çeşmelere çok değer verilmediği, yapılan araştırmaların ve yenileme çalışmalarının genellikle kent merkezi ile sınırlı kaldığı, belgelemelerin çok eksik olduğu, köy çeşmeleri özelinde ise kapsamlı bir çalışma yapılmadığı saptanmıştır.

Bu kapsamda yeteri kadar araştırılmamış, arka plana atılmış, belgelemesi yapılmamış köy çeşmeleri, çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Yapılan çalışmanın, çeşmelerin korunarak sürdürülebilirliklerinin sağlanması, köy çeşme kültürünün açığa çıkarılması ve farkındalık yaratılması bakımından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi

Kırklareli merkez ve ilçelerinde, Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescillenmiş ve Kırklareli Kültür Varlıkları Envanteri kapsamında değerlendirilen (KLÜ-BAP/21 No.lu Proje¹ kapsamında), toplam 31 adet çeşme mevcuttur. Sözü edilen çeşmelerden dokuz adedi köylere aittir. Çalışma kapsamında, Babaeski ilçesinde bir adet, Merkez ilçede bir adet, Pınarhisar ilçesinde iki adet ve Vize ilçesinde beş adet olmak üzere toplam dokuz adet köy çeşmesi (Tablo 1), fotoğraflama ve rölevo teknikleri kullanılarak belgelenmiştir. Sonrasında literatür tarama ve analiz çalışmaları ile sözü edilen çeşmeler, konum ve kullanım durumu, tarihçesi, mimari özellikleri (plan, cephe, yapım teknikleri ve malzeme özellikleri) ve koruma sorunları başlıklarında değerlendirilmiştir.

Konum ve Kullanım Durumları

Osmanlı mimarlığında çeşmeler, organik sokak kurgusunun sürpriz meydanlarında vista noktası oluşturmada, külliyelerin, yapıların veya sokakların önemli cephe ve köşelerini vurgulamak (Pilehvarian vd., 2000) amacıyla dikkat çeken yerlerde yapılmıştır. Kırklareli çeşmelerinin de köy içinde konumlandırımlarında aynı sebeplerin etkili olduğu saptanmış ve sınıflandırılma yapılırken öne çıkan kaynaklardan (Arseven, 1943; Eyice, 1993; Pilehvarian vd., 2000; Pilehvarian, 2002; Ödekan, 1992; Önge, 1997; Şapolyo, 1943) yararlanılarak Tablo 2 oluşturulmuştur. Osmanlı çeşmelerinin klasik dönem özelliklerini sergileyen köy çeşmeleri, geçmişten günümüze sadece sokaklarda ve meydanlarda düzenlenen bir çeşme değil, aynı zamanda köyün kadınının, erkeğinin, çocuğunun bir araya geldiği, dertleştiği güzel bir geleneğin çok köklü unsurlarından biri olmuştur. Bu bağlamda, Vize’de Evrencik Üç Kemerli Çeşme; camisi, kahvehane, çeşme birlikteliğiyle geleneksel bir nitelik sergileyen köy meydanında konumlanarak köyün önemli bir toplanma ve rekreasyon noktası olma özelliğini devam ettirebilmektedir. Pınarhisar Yenice Meydan Çeşmesi ise yol kotunun altında kalması nedeniyle meydanla ilişkisini yitirmiş durumdadır.

Diğer köy çeşmelerinin dört adedi konutların bahçe duvarlarına bitişik, bir adedi yolların kesişim noktasında yani köşede yer almaktadır. Köy yerleşimlerinin yanı sıra, iki adet çeşme de köy dışında, kırlarda, açık arazilerde konumlanmıştır (Tablo 2). Eyice, hayvanların sulanması

için yalakları da bulunan bu çeşmeleri “çoban çeşmesi” olarak adlandırmaktadır (Eyice, 1993).

Köy çeşmelerinin çoğu bakımsız olmalarına rağmen yedi çeşmenin suyu tamamen ya da kısmi olarak akmaktadır. İki çeşme ise harap durumdadır (Tablo 2). Günümüzde suyu akan ve durumu en iyi olan çeşme, köyden 200 metre dışarıda konumlanan Evrencik Söğütlü Çeşmedir. Çoban çeşmesi olan bu çeşmede, gelen su doğrudan su yoluna bağlandığından çeşmenin suyu lülelerinden devamlı akar durumdadır.

Çeşmelerin isimlendirilmelerinde; çeşmelerin bulunduğu köy, konumlandığı yer ve kemer sayılarının etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca köylülerin de çeşmeler için farklı isimler kullandıkları, yapılan görüşmelerle ortaya konmuştur. Örneğin; köy halkı tarafından Çukurpınar Çeşmesi büyük olması bakımından “Koca Çeşme”, Evrencik Köyiçi Çeşmesi halkın çoğunluğunu Pomaklar oluşturduğu için “Pomak Çeşmesi”, Evrencik Üç Kemerli Çeşmesi de çeşmenin yakınında bulunan caminin olduğu yerde eskiden Rumlardan kalma bir kilise olduğundan “Kilise Çeşmesi” olarak adlandırılmaktadır.

Tarihçeleri

Çeşmelerin ne zaman, kimin tarafından, ne amaçla, ne zaman onarım geçirdiği ya da suyun cinsi gibi konularda bilgi veren en önemli kaynak kitabelerdir (Özkafa, 2010). Köy çeşmelerinden sadece Evrencik Tek Kemerli Çeşmesinin kitabesi mevcuttur. Köylüler, Balkan Savaşı

Tablo 1. Kırklareli merkez ve ilçelerine bağlı köylerde bulunan çeşmeler.

Tablo 2. Bulunduğu yere, yapılış amacına ve kullanım durumuna göre köy çeşmeleri.

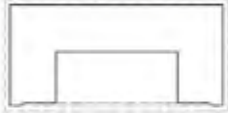
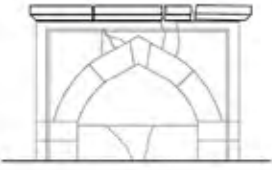
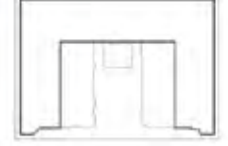
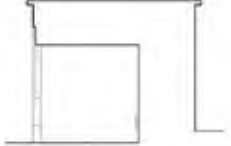
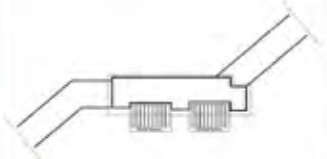
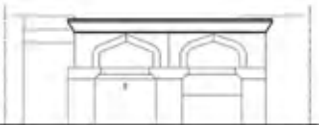
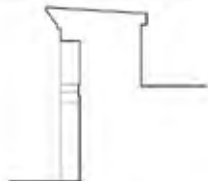
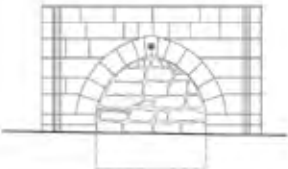
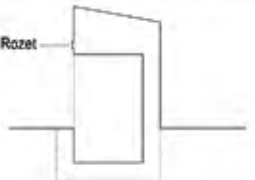
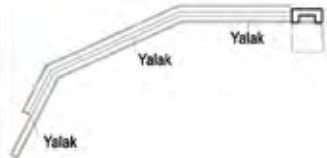
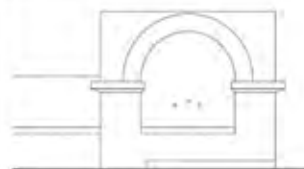
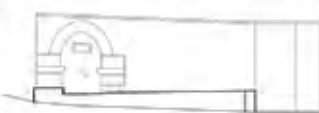
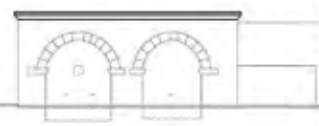
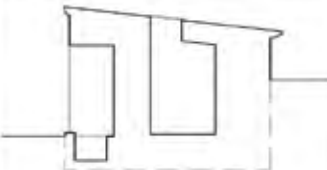
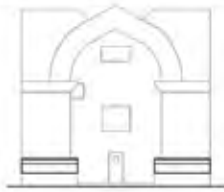
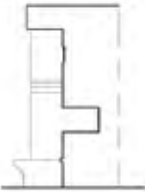
BABAESKİ	MERKEZ	PINARHİSAR	VİZE
B1 Sinanlı Ç.	M1 Çukurpınar Ç.	P1 Yenice İkiz Ç. P2 Yenice Meydan Ç.	V1 Evrencik Köyiçi Ç. V2 Evrencik Söğütlü Ç. V3 Evrencik Tek Kemerli Ç. V4 Evrencik Üç Kemerli Ç. V5 Sofular Köy Ç.

	ÇEŞME KODU	B1	M1	P1	P2	V1	V2	V3	V4	V5
BULUNDUĞU YERE VE YAPILIŞ AMACINA GÖRE	Meydan	•		•					•	
	Köşe		•							
	Duvar			•	•	•		•		•
	Mahalle	•	•	•		•		•	•	•
KULLANIM DURUMUNA GÖRE	Çoban						•			•
	Kullanımı devam eden		•	•	•		•	•	•	•
	Kullanım dışı	•				•				

ÇEŞME KODU	B1	M1	P1	P2	V1	V2	V3	V4	V5
Kare	•								
Dikdörtgen		•	•	•	•	•	•	•	•
Hazneli								•	
Eyvanlı		•							

Tablo 3. Plan tiplerine göre köy çeşmeleri.

Tablo 4. Köy çeşmeleri tipolojisi.

	PLAN	GÖRÜNÜŞ	KESİT
 Babaeski Sınanlı Çeşmesi			
 Merkez Çukurpınar Çeşmesi			
 Pınarhisar Yenice İkiz Çeşmesi			
 Pınarhisar Yenice Meydan Ç.			
 Vize Evrencik Köyiçi Çeşmesi			
 Vize Evrencik Söğütlü Çeşme			
 Vize Evrencik Tek Kemerli Ç.			
 Vize Evrencik Üç Kemerli Ç.			
 Vize Sofular Köy Çeşmesi			

ları döneminde Vize Sofular Köyü terk edilirken Türklerin kitabe taşını oradaki çeşmelerden getirerek bu çeşmeye taktıklarını düşündüklerini dile getirmişlerdir. Sofular Köy Çeşmesinin kitabe yerinin boş olması da bu görüşü destekler niteliktedir. Kitabe taşındaki yazılara göre, çeşmenin 1617 yılında İsmail Ağa tarafından Şehit Hasan Hüseyin adına yaptırıldığı bilgilerine ulaşılmaktadır. Diğer çeşmelerin kitabeleri mevcut olmayıp izlerine de rastlanmamıştır. Dolayısıyla ne zaman ve kimler tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir.

Mimari Özellikleri

Plan Özellikleri

Kırklareli çeşmeleri, Osmanlı çeşmelerinin klasik dönem özelliklerini sergilemektedir. Pilehvarian ve arkadaşlarının da belirttiği gibi, bu dönem çeşmelerinin ana şemasını suyun depo edildiği hazne, kemerli bir niş içerisinde üzerinde lüle veya muslukların yer aldığı ayna taşı, kitabe, musluktan gelen suların toplanıp aktığı yalak ve teknenin iki tarafındaki dinlenme sekileri oluşturmaktadır (Pilehvarian vd., 2000). Köy çeşmeleri, genel olarak dikdörtgen planlı, tek yüzlü, tek kemerli inşa edilmiş çeşmelerdir. Üç adet çeşme diğerlerine göre farklı özellikler sergilemektedir. Merkez Çukurpınar Çeşmesi, Erarslan'ın da belirttiği gibi, üç tarafı kapalı, tonoz ile örtülü ve önü açık bir mekân olarak tanımlanan "eyvanlı" (Erarslan, 2012) olan tek çeşmedir. Pınarhisar Yenice İkiz Çeşme aynı özelliklere sahip yan yana iki kemerli olarak, Vize Evrencik Üç Kemerli Çeşmesi de ikiyüzlü ve hazneli olup bir yüzünde tek, bir yüzünde de iki kemerli olarak düzenlenmiştir. Çoban çeşmeleri de yalak sayıları ve uzunlukları ile dikkat çekmektedir (Tablo 3 ve 4).

Cephe Özellikleri

Karademir (2007), cephe özellikleri bakımından çeşmeleri cephe kompozisyonlarına, kemer tiplerine, cephe elemanları ve süsleme öğelerine göre sınıflandırmaktadır. Ekmekçi (2015) de çeşmelerin asıl kullanım alanını oluşturan suyun aktığı bölümün, çeşme cephelerinin şekillenmesinde etkili olduğunu, cephelerin bazen bir bazen birden fazla yöne, sokağa veya meydana bakacak şekilde düzenlendiğini belirtmektedir (Karademir, 2007). Bu bağlamda, cephe kompozisyonları bakımından incelenen dokuz adet çeşmenin sekiz adedi tek yüzlü, bir adedi de iki yüzlüdür. Genel olarak köy çeşmelerinin cephe-

leri çok sadedir. Çeşmelerde yarım daire, basık sivri ve sivri kemerler uygulanmıştır. Kemerler dışında çeşmeleri hareketlendiren öğeler, sade olarak düzenlenmiş silmelerdir. Silmeler, bazı çeşmelerde kuşak şeklinde sütun başlıkları hizasında niş içerisini dolaşmakta, bazı çeşmelerde de saçaklarda ve duvar kenarlarında yer almaktadır. Su, genellikle demir boru şeklindeki lülelerden akmaktadır. Rozet, sadece Yenice Meydan Çeşmesinin kilit taşı üzerinde görülmektedir (Tablo 5).

Yapım Teknikleri ve Malzeme Özellikleri

İncelenen çeşmeler yığma yapım sistemi ile inşa edilmiştir. Beden duvarlarında sıralı moloz taş ve kesme taş kullanılmıştır. Duvar kalınlıkları genel olarak 30-80 cm. arasındadır. Harç olarak erken dönemde toprak-kireç karışımı bir harç kullanılırken geç dönemlerdeki onarımlardan dolayı çimento harç kullanıldığı görülmektedir. Çatı türü ve örtü malzemesi olarak tek yöne eğimli çatılarda blok şeklinde kesilmiş taş, geç dönem çeşmelerde ise betonarme malzeme kullanılmıştır.

Koruma Sorunları

İncelenen çeşmelerde benzer koruma sorunları izlenmektedir. Çeşmelerin en çok belediyelerin yaptığı altyapı ve yol çalışmalarından etkilendiği anlaşılmaktadır. Bu çalışmalarla çeşmelerin çoğu yıkılmış, zarar görmüş, yerleri değiştirilmiştir. Sinanlı Çeşmesi yeni yapılaşma sürecinde yapılar arasında kalmış, fark edilemez durumdadır. Evrencik Tek Kemerli Çeşmesi yer değiştirmiştir. Ayrıca, çeşmenin kitabe taşı da boyanmış olup yazılar güçlükle okunmaktadır. Çeşmenin büyük yalağı da toprak ile doldurulmuş olup içerisine çiçekler ekilmiştir. Çimento sıva ile müdahalelerin en yoğun görüldüğü çeşme Evrencik Söğütlü Çeşmesidir. Toprak bir zeminde konumlanan çeşmenin önündeki zemin döşemesi ve yalakları sonradan beton malzeme ile yeniden yapılmıştır.

Tablo 5. Cephe özellikleri bakımından köy çeşmeleri.

	CEPHE KOMPOZİSYONU				KEMER TİPİ			CEPHE ELEMANLARI							SÜSLEME ÖĞELERİ										
ÇEŞME KODU	Tek Yüzlü	İki Yüzlü	Üç Yüzlü	Diğer	Sivri	Basık Sivri	Yarım Daire	Kemer	Kitabe	Ayna Taşı	Musluk / Lüle	Tas Yuvası	Yalak	Dinlenme Sekisi	Açıklıklar	Silme	Rozet	Kabara	Plaster	Kartuş	Mukarnas	Ayyıldız	Alem	Bitkisel	Bezemeler
B1	•					•		•								•									
M1	•						•	•			•	•				•									
P1	•						•	•			•					•									
P2	•					•		•			•					•	•								
V1	•						•	•			•					•									
V2	•						•	•			•					•									
V3	•					•		•			•					•									
V4	•	•					•	•			•	•			•	•									
V5	•						•	•			•	•			•	•									

Bitkilenmelerin en fazla hasar yarattığı çeşme Sofular Köy Çeşmesidir. Yol çalışmaları nedeniyle yalakların ve dinlenme sekilerinin zemin kotu altında kalması, çatlaklar, çimento sıvalı müdahaleler, tahribat ve malzeme kayıpları ve yosunlaşma gibi sorunlar ise çeşmelerin genelinde görülmektedir.

Son Söz Olarak

Osmanlı çeşmelerinin klasik dönem özelliklerini sergileyen Kırklareli köy çeşmeleri, bulunduğu yerin tarihi, kültürü, mimari kimliği ve sosyal yaşamı hakkında değerli bilgiler sunması bakımından büyük önem taşımaktadır. Ancak, korunması açısından kent çeşmeleri kadar yeterli ilgiyi görememektedir. Çoğu harap ya da bakımsız durumda olan çeşmeler, köy yaşamını da olumsuz etkilemektedir. Geçmişte kadın, erkek, çocuk tüm köy halkının odak noktası mekânlar oluşturarak farklı paylaşımlarla sosyal yaşama katkı sağlayan, köklü bir yaşam kültürü ortaya koyan çeşmelerin bulunduğu meydan veya çevrenin de düzenlenerek köy yaşamına katılması, unutulmaya yüz tutan sözü edilen geleneğin canlandırılması bakımından da çok değerli olacaktır. Bu bağlamda, kültür varlığı olarak çeşmelerin belgeleme çalışmalarının tarafımızdan yapılması, koruma sürecinde ilk adımların atılması ve farkındalık yaratılması bakımından oldukça önemlidir. Kent merkezinde Kırklareli Belediyesi öncülüğünde başlayan restorasyon çalışmalarının köylerde de devam etmesi, köy kimliğinin ve belğinin sürdürülebilirliğini sağlayacaktır.

Gülcan Minsolmaz Yeler, Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Soner Yeler, Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Not

1. Bu metin, Kırklareli Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Koordinatörlüğünce geliştirilen KLÜBAP-21 No.lu, “Kırklareli Tarihi Çeşmelerinin Kültürel Miras Bakımından Değerinin Araştırılması” başlıklı projeden derlenmiştir.

Kaynaklar

- Arapoğlu, F. ve Beksac, N. Ş. (2007) “Pınarhisar Adının Yer Aldığı Bazı Kaynaklar”, *Yöre Aylık Kültür Dergisi*, Edirne, Sayı: 86-87-88, s.12-14.
- Arseven, C. E. (1983) “Çeşme”, *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, C.1, s. 388-389.
- Büyükkol, S. (2017) Çeşme Kültürünün Türk Resmine Yansımaları, *İdil Dergisi*, 6(39).
- Çavdar, B. (2019) İstanbul’un Mekânsal Değişimi Sürecinde Osmanlı Çeşmesinin Değişimi ve İstanbul Mekânı Kullanıcılarının İmgesindeki Yeri, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Demiray, G. (2008) “Kırklareli Pınarhisar Merkez İlçesi ve Köyleri Ağız İncelemesi”, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- Ekmeççi, M. (2015) “Burdur Şehir Merkezindeki Depolu Çeşmeler”, *I. Teke Yöresi Sempozyumu*, Burdur, 4-6 Mart, Sempozyum Kitabı, II. Cilt, s.1063-1091.
- Erarslan, A. (2012) “Ortaçağ Türk Mimarlığında Eyvan Kullanımında Mekân-İşlev İlişkisi”, *MEGARON*, 7(3), s.145-160.
- Eyice, S. (1993) “Çeşme», *TDİA*, İstanbul, C. 8, s.277-287.
- Karademir, M. (2007) “Edirne Çeşmeleri”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Ödekan, Ayla (1992) “Kent İçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümlemeler”, *Semavi Eyice’ye Armağan*, İstanbul, s.281-297.
- Önge, Yılmaz (1997) *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, TTK, Ankara.
- Özer, S. (2008) “Geçmişten Günümüze Kent-Çevre İlişkisi İçinde Çeşmeler”, *Sanat Dergisi*, (13), s.129-134.
- Özkafa, F. (2010) “Türk Su Mimarisi Kitabelerinde Hat Estetiği”, *İSTEM*, Yıl: 8, Sayı: 15, s.193- 219.
- Pilehvarian, N. K., Urfalıoğlu, N., Yazıcıoğlu, L. (2000) *Osmanlı Başkent’inden Çeşmeler*, YEM Yayınları, İstanbul.
- Pilehvarian, N. K. (2002) “Osmanlı Çeşme Mimarisi”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, Cilt: 12, s.247-251.
- Sağır, Y. (2016) “Osmanlı Su Vakıfları”, *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 15, s.445-473.
- Şapolyo, E. B. (1967) “Türk Çeşmeleri”, *Önasya*, Cilt: 3, Sayı: 27, s.11-12.

An Evaluation of the Historical Fountains in the Villages of Kırklareli

Fountains are very valuable for urban and rural life in terms of historical, cultural, architectural heritage and formation of identity. However, the reasons such as the loss of the previous functions of the fountains, unplanned construction, destruction over time, wrong repairs, indifference and neglect cause the fountains to disappear, to become dehydrated or to lose their original appearance. Within the scope of the study, nine fountains belonging to the Ottoman period in the villages of Kırklareli center and its districts, which were evaluated within the scope of the Kırklareli Cultural Heritage Inventory, were documented by using photography and survey techniques. Afterwards, the fountains mentioned with literature review and analysis studies are evaluated under the titles of location and usage status, history, architectural features (plan, facade, construction techniques and material properties) and conservation problems in order to protect them with their values.

Dosya:

“Yakın Geçmişle Tarihi Yarımada (Tehditler ve Koruma Sorunları)”

Bu sayımızda, sizlere İstanbul'un en eski yerleşim alanlarından Tarihi Yarımada'nın sahip olduğu çok katmanlı yapıyı inceleyen ve alanda kentsel, sosyal ve miras koruma bağlamında var olan sorunlara odaklanan yazılardan oluşan bir dosya sunmayı hedefledik. Dosyada Tarihi Yarımada'nın 1950'lerden günümüze geçirdiği değişim ve dönüşümler detaylı incelemelerle mercek altına alınmaktadır. Farklı disiplinlerden yazarlar, Tarihi Yarımada bütününe ilişkin koruma problemlerini üst ölçekli politikalar, planlama politikaları ve mevzuatlar ile ilişkilendirerek tartışan; alanın önemli odak noktalarından Eminönü Meydanı'nı kimlik ve mekân algısı üst başlığından irdeleyen ve alandaki önemli bir modern mimarlık mirasını inceleyen çalışmalarla dosyamıza katkı sağladılar.

“İktidarın Uygulama Biçiminin Yasa Olduğu Bir Ortamda Kültürel Mirası Yönetmek: Tarihi Yarımada İçin Bir Değerlendirme” başlıklı çalışmada İclal Dinçer; Tarihi Yarımada'nın korunması ve yönetilmesine ilişkin problemleri “kürsüsizleştirme” ve “istisna halin” egemen olması kavramları üzerinden tartışmaktadır. Özellikle, 2020 sonrasında merkezileşen yönetim erki ile birlikte koruma politikalarının, kurumların ve planların işlevsizleştirilmesi konularına odaklanarak, Tarihi Yarımada'nın bütüncül olarak korunması konusunda karşılaşılan sorunları ortaya konulmaktadır.

“Sürdürülebilir Kentsel Gelişiminin Sağlanmasındaki Zorluklar: İstanbul Tarihi Yarımada'da Mekânsal Planlama ve Tarihi Çevre Koruma İlişkisi” başlıklı çalışmada **Erdem Erbaş**; Tarihi Yarımada özelinde koruma alanlarına yönelik planlama kararlarının ortaya koyduğu açmazları ve çelişkileri vaka örnekleri üzerinden tartışmaktadır. Koruma planlaması ve mevzuatından kaynaklanan sorunlara değinirken uygulama aşamasında neden koruyamadığımızı örneklerle ortaya koymakta ve bunu takiben mevzuata ve planlama politikalarına yönelik önerilere yer vermektedir.

“Tarihsel Süreç İçinde Tarihi Yarımada Göçleri ve Etkileri” başlıklı çalışmalarında **Berna Dikçinar Sel** ve **Ayfer Yazgan**, Tarihi Yarımada'nın özgün ve eşsiz kültürel mirasının önemli bir girdisini oluşturan “kültürel çeşitlilik” teması üzerinden göç konusunu tartışmaktadır. Yazarlar, tarihsel kesit içinde farklı etnik grupların iç ve dış göçler ile yurt edindikleri Tarihi Yarımada'nın demografik yapısı üzerinden mekân, bellek ve kültürel çeşitlilik konularına odaklanmaktadır. Makalede son olarak, yakın tarihli zorunlu uluslararası göçler sırasında bir durak noktasına dönüşmüş olan Tarihi Yarımada'da göçle ilişkili yaşayan güçlüklerle ve bunların çözüm önerilerine yer verilmektedir.

“Bir Portal Olarak Eminönü Meydanı'nın Morfolojik Evrimi ve Mekân Bileşenleri” başlıklı çalışmada **Eren Kürkçüoğlu**, tarih boyunca kent içinde merkezi özelliğini korumuş olan Eminönü Meydanı'nın zaman içinde geçirdiği işlevsel ve morfolojik değişimler bağlamında kimlik ve algı tanımlamalarına odaklanmaktadır. Makale, Eminönü Meydanı'nın tarihsel süreçte nasıl eklemlenmiş bir yapı haline gelerek büyüdüğünü; fizik mekânın plan kararları etkisiyle nasıl değiştiğini ve bu değişimin kullanıcı algısı üzerindeki etkilerini incelemektedir.

“Kök Salmak, Yerleşmek, Yerinden Edilmek: İstanbul Üniversitesi Botanik Anabilim Dalı ve Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi” başlıklı çalışmada **Neslinur Hızlı Erkilic**, Tarihi Yarımada'ya yakın geçmişte eklenmiş bir modern miras alanının hikâyesine odaklanmaktadır. Makale, yaklaşık doksan yıllık bir bitki habitatına ev sahipliği yapan bahçeyi ve erken Cumhuriyet'e tarihlenen bir eğitim yapısı olarak Egli'nin tasarımı anlatırken alanın sahip olduğu miras değerlerinin kimlik, bellek ve kentsel peyzaj üzerindeki etkilerini tartışmaktadır. Yapının geçirdiği değişimlere ve alanın el değiştirmesi sonucu ortaya çıkan sorunlu duruma da dikkat çeken makale, Tarihi Yarımada'daki önemli modern mimarlık eserlerinden biri olan yapının ve botanik bahçesinin neden korunması gerektiğine açıklık getirmektedir.

Dosya Editörleri: **Oya Akın - B. Selcen Coşkun**

İktidarın Uygulama Biçiminin Yasa Olduğu Bir Ortamda Kültürel Mirası Yönetmek: Tarihi Yarımada İçin Bir Değerlendirme

İclal Dinçer

Hakkında çok sayıda araştırma, belgeleme, planlama ve projelendirme çalışmasının yapıldığı İstanbul Tarihi Yarımadasının bu kadar birikime karşın, gerektiği gibi korunamadığı ve yönetilemediği, günümüzün önemli bir gerçeğidir. 1980-2000 ve özellikle 2000 sonrasındaki durumun genel sistem sorunu olarak ele alındığı bu makalede dönemin neoliberal politikalarının kurlsızlaştırma, kuralın askıda tutulması, istisna halin egemen yönetim biçimi haline getirilmesi tanımlanmaya çalışılacaktır. Bu sorunu Tarihi Yarımada'nın korunamaması ve yönetilememesinin ana belirleyicisi olarak kabul ettiğimizde, neoliberal sistemin tamamlayıcıları olan özelleştirme, ticarileştirme eylemleri bu ortamı besleyen ana unsurlar olarak belirginleşmektedir.

1980 öncesinin görece kısıtlayıcı mekanizmalarından kurtulmak üzere yasal ve kurumsal sistemde yapılan serbestleştirme, kurlsızlaştırma düzenlemelerinin kültür varlıklarının korunması ve yönetilmesini piyasalaşma ortamına doğru nasıl çektiğini hep birlikte yaşadık. Kırk yıldır devam eden bu ortam son yirmi yılda yeni bir evreye geçerek, kuralın askıda tutulması ve hatta istisna halin egemen yönetim biçimi haline getirilmesi dönemine ulaştı. Tarihi Yarımada'da korumanın alan yönetimi anlayışıyla gerçekleştirilmesi için 2005-2015 yılları arasında yapılan tüm düzenlemeler, planlar ve kurumlar merkezileşen yönetim erkiyle birlikte giderek işlevsizleşti. Günümüzde iktidarın uygulama biçiminin bizatihi yasa halini almasıyla denetim mekanizmaları bu sistemin içine hapsedildi ve kamuoyunun süreçleri sorgulama hakkını tümüyle kaybettiği bir ortam oluştu.

Diğer taraftan özelleştirme ve ticarileştirme eylemleri açısından bakıldığında; öncesinde özel mülkiyete ve ticarete konu olmayan kültürel değerlerin, bu süreçte piyasa aktörleri için bir yatırım alanına dönüştürülmesi, dönemin karakteristik özelliği oldu. Ne yazık ki bu ortam kültürel mirasın korunması yönündeki taleplerin de karşılandığı iddiasının güçlendiği ve meşruiyetini artırdığı bir ortama evrildi, algı bu

yönde geliştirildi. Bu konuda Tarihi Yarımada özelindeki durum, içinden geçmekte olduğu turistikleşme sürecidir. Turistikleşmenin mekândaki temsiliyeti çeşitli biçimde tezahür ediyor ve rekonstrüksiyon, aşırı restorasyon uygulamaları, taklit yapılarla mekânı dekorlaştırmak gündeme damgasını vuruyor. İktidarın uygulama biçiminin bizatihi yasa olduğu bir ortamda bunlar tekil örnekler olarak sadece kendi içlerindeki yanlışlıklarıyla tartışıldığında mücadele alanı daralıyor ve giderek kendini tüketiyor. Dünyanın çok katmanlı en önemli yerleşmelerinden biri olan İstanbul Tarihi Yarımadası bu gerçek gözardı edilerek yönetilmekten nasıl kurtarılabilir; soru budur. Makalede öncelikli olarak nelerin değiştirilmesi gerektiği konusu tartışmaya açılmaktadır.

1. Kültürel mirası koruma anlayışınız planlamayı ve yönetimi *kavrayış tarzınızla* ilgilidir...

Bilindiği üzere, koruma anlayışı ve pratiği yıllar içinde çok önemli değişimler geçirmiştir. Bunlara ana başlıklarıyla bakacak olursak:

- Tek eserin tarihi, estetik özelliklerini korumakla başlayan kavram günümüzde bir bütün olarak tarihi kent peyzajının korunması kavramına evrilmiştir.
- Korumanın 18. yüzyıldaki kurumsallaşma sürecinde ulusal gurur ve birlik kaynağı kavramıyla kamusallaşan koruma kavramı artık yerel ve bölgesel kimliklerin de ön plana çıktığı bir döneme girmiştir.
- Başlangıçta ve gelişim sürecinde sosyopolitik ve kültürel elitin hâkim olduğu bir alan iken artık tüm kesimlerin söz sahibi olduğu bir alana doğru genişlemiştir.
- Kaynak yönetiminde devlet kurumlarının egemenliğinden devlet, piyasa ve sivil toplum aktörlerinin ortaklığına giden bir sürece girilmiştir.
- Korunan nesneye hiyerarşik, emredici ve savunmacı yaklaşımla bakmaktan bütünlüklü korumada müzakere ve işbirliğini savunmaya doğru bir geçiş yaşanmaktadır (De Booer, 2006'dan aktaran Dinçer, 2012).

Bu gelişme süreci perspektifinde İstanbul Tarihi Yarımadasının gerektiği gibi korunamaması ve yönetilememesi hep tartışma gündeminde olmuştur. Bu konudaki saptamalar öteden beri ağırlıklı olarak anıtsal tek yapı özelinde ya da sokak ve doku ölçeğinde yapılagelmiştir. Alanın tümünün korunamaması ve yönetilememesi ile ilgili 1990’lı yıllarda yapılan değerlendirmelerden birinde Okyay (1998) şu saptamayı yapmaktadır: “...Bu kadar çok sayıda plana, bu denli planlama deneyimine rağmen tarihi İstanbul her geçen [gün] biraz daha yitip gitmektedir. Acaba, planlamalar sırasında tarihi İstanbul’u kavrayış tarzında önemli yanlışlar mı yapılmaktadır? Korumacılar bilirler; bir tarihi çevreyi koruyabilmek için vazgeçilmez birinci ilke (korumanın amentüsü), korunan şeyin anlamı koruma tedbirleri ile değiştirilmemelidir. Anlamı değişirse o “tarihi şey” (işaret, yazı, ses, nesne, yapı, kent) artık korunamaz, yitim sürecine girer. Ve yitirilen “tarihi şey” bir yenisi ile ikame edilemez. Burada önemli olan diğer bir husus, o “tarihi şeyi” sadece yitirmekle kalmayız; yitirme süreci yeni bir zihniyetin yapılanmasına, umarsızlığın kurumsallaşmasına neden olur...” Günümüzün koruma adı altında yapılan uygulamaların yanlışlığını bu saptamalar çok net açıklamaktadır.

Ekinci’nin (2000) Tarihi Yarımada ve İstanbul özelindeki olgulardan ve örneklerden hareketle ülke geneline ilişkin çıkardığı sonuçlar da 20 yıl öncesinden bugünün koruma ve planlama alanında gündemde olan temel sorunlarına işaret etmektedir. Hukuk dışı yasalar ve hukuka aykırı kural ve kararlar olarak iki grupta eleştirdiği ve yorumladığı mevcut sistem, günümüze önemli referanslar vermektedir. Hukuk dışı yasalar altında ele aldığı İmar Kanunu için yaptığı saptama çok önemlidir: “...Yerel ya da merkezi yönetimler imar yetkilerini kültürel ve doğal çevre değerlerini gözetmeden kullanırken, bunu engelleyecek bir bilimsel ve demokratik denetim mekanizması yasada yer almıyor, imar kavramının koruyarak gelişme olduğu yönündeki çağdaş kentleşme ilkesi ise yasanın hemen hiçbir maddesine yansımış değil...” (s.62). Koruma Kanunu için ise “...Sit alanlarındaki kaçak yapılaşmayı önleyecek ciddi yaptırımlardan yoksun olan 2863 sayılı Koruma Yasası, diğer bazı hükümleriyle birçok olumlu kuralı taşımasına rağmen, örneğin Koruma Yüksek Kurulu için getirdiği siyasal erke doğrudan bağımlı bürokratik yapılanma...” (s.63) tanımıyla 20 yıl sonra daha da

güçlenen sisteme o günden dikkat çekmektedir.

Akın (2010) ise konuyu Tarihi Yarımada ve Dünya Mirası perspektifiyle değerlendirdiği on yıl önceki mülakatında “...İstanbul adına geriye dönüşü olmayan değer kayıplarına neden olan bütün bu sorunlar, aslında merkezî ve yerel yönetimlerin konuya gereken özenle yaklaşmamış olmalarından kaynaklanıyor. Süleymaniye ve Zeyrek uzun yıllar bakımsız, denetimsiz bırakıldı; ... dolayısıyla bu değerli bölgeler tam bir çöküntü alanına dönüştü. Surlarda yapılan kötü restorasyonlar, bu özel kültür varlığını, yer yer yine geriye dönüşü olmayacak biçimde zedeledi. Bu uygulamaların sorumluluğunu da yerel yönetimler taşıyor. ... Sultanahmet Arkeolojik Parkı’nın bir bölümü üzerine yapılan Four Seasons Otel ek binaları da, ... Bütün bu olumsuzlukların getirdiği üzücü sonuçlar, merkezî ve yerel yönetimlerin yanlışlarından kaynaklanıyor. İstanbul gibi özel bir kenti korumak ve değerlendirmek özel bir duyarlılık gerektiriyor...” saptamasını yapmaktadır.

Yaklaşık onar yıl arayla yapılan bu üç değerlendirme koruma ve planlamanın temel ilkelelerinin hayata geçirilmesinde egemen iradenin rolüne farklı yönlerden dikkat çekmektedir. 1980’lerden itibaren uygulanmaya başlanan ve 2000 sonrasında güçlenen neoliberal politikaların Tarihi Yarımada’daki izlerini bu bağlamda ele alırken Agamben’in (2006) “istisna hali” kavramından yararlanmak mümkündür. Agamben, “Nedeni her ne olursa olsun bir kriz durumunda, siyasal düzenin devamının sağlanması adına hukukun kendini askıya alması” olarak tanımladığı istisna halin tanımlayıcı ve uygulayıcı gücünün meşruiyetini nereden aldığıнын esas mesele olduğunu savunur. Kendisi istisna hal ile egemenlik arasındaki ilişkiyi “egemen”i, “istisna haline karar veren kişi” olarak tanımlayan Carl Schmitt’ten aldığını belirtir. Bütün bu tanımları dikkate alarak, koruma ve planlama alanının, içinden geçmekte olduğu ortamı okumaya çalıştığımızda birçok konunun aydınlanmaya başladığını görmek mümkün. Tabii bütün bu arka plana neoliberal politikanın kent, koruma, planlama alanlarına istisna durumlar yaratarak dayattığı kurlsızlaştırma, yeniden kural oluşturma, esnekleştirme, özelleştirme, ticarileştirme gibi somut araçlar da eşlik ettiğinde sistemin anlaşılması mümkün hale gelebilir. Belki buradan hareket edersek “kavrayış tarzımızı” yeniden düzenlemek üzere önermelerde bulunabiliriz.

2. Kural Koymanın ve Kurlsızlaştırmanın İkili Hali

1980 ve özellikle 2000 sonrasının neoliberal politikalarının sonuçlarından olan kurlsızlaştırma, kuralın askıda tutulması, istisna halin ege-men yönetim biçimi haline getirilmesi Tarihi Yarımada’nın korunamaması, yönetilememesi-nin ve özelleştirme, turistikleşme ve ticarileşme-ye maruz kalmasının ana belirleyicileri olagel-miştir. Aşağıda bu süreçte; planlama ve koruma kavramları kendi ilkesel metinlerini ve uygula-malarını geliştirirlerken “istisna hal” in doğuşu, kendine yer edinerek derinleşmesi ve yayılarak iktidarın kendisi haline gelişi Tarihi Yarımada özelinde dört ana başlıkta ele alınarak değeren-dirilmektedir (*Resim 1 ve 2*).

2.a. Koruma ve planlama ilkeleri gelişirken “istisna hal” ve neoliberal politikanın doğuşuna tanık olma

1980’ler bir taraftan kurumların yeniden yapılandırıldığı, yasaların yeniden düzenlendiği bir dönem iken, diğer taraftan da mevcut sistem içindeki yapılar sürdürülmektedir. Bu açıdan 1980-2000 yılları arası için, yeniyi arayış ve eski-yi sürdürme direncinin birlikte yaşandığı bir dönemdir diyebiliriz. Tarihi Yarımada özelinde

bu 20 yıllık dönemde üç önemli aşamadan söz etmek mümkündür.

Koruma ve planlama ilkeleri gelişirken Parçadan bütüne giden yollar - 1953 ve 1956’da Sultanahmet Arkeolojik Park’; 1980 ve 1981’de Süleymaniye; 1979’da Zeyrek; 1981’de Kara Surlarının koruma altına alınması

Sultanahmet Arkeolojik Parkı; Sur-i Sultani Bölgesi ile Sultanahmet Bölgesi olarak iki alt bölgeden oluşan bölge 1936-1940 arasında hazırlanan Prost Planı’nda ilk kez “Arkeolojik Park” olarak koruma altına alınmakta ve turizm işleviyle geliştirilmesi öngörülmektedir Bölge-nin yasal olarak “Arkeolojik Park” ilan edilmesi ise 1953 yılında GEEAYK tarafından gerçekleştirilmiştir. Süleymaniye Camii ve Çevresi, Zeyrek Cami ve Çevresi 1973 yılında Eski Eserler Kanunun yürürlüğe girmesiyle 1979-1981 yıl-ları arasında yapılan envanter çalışmalarıyla koruma altına alınmıştır. Kara Surlarını koruma-ya yönelik ilk karar yine Prost’un Tarihi Yarım-da Planı’nda getirilmiştir. “...Dış kısmında 500 m. genişliğindeki alana, iç kısımda ise sur boyunca mevcut mahallelerin gelişimine uygun olarak yapılacak düzenlemeye göre tespit edilecek genişlikteki alana bina yapımı yasaklanacak-tır...” hükmü ile Kara Surlarının korunması karar altına alınmıştır (İBB, 2011)

Koruma ve planlama ilkeleri gelişirken koruma alanlarına uluslararası statü kazandırılması - 1985 yılında Tarihi Yarımada’daki dört koruma alanının Dünya Mirası Listesine alınması

UNESCO tarafından 1972 yılında kabul edilen “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme” insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen üstün evrensel değere sahip kültürel ve doğal varlıkları dünyaya tanıtmak, toplumda bu evrensel mirasa sahip çıkacak bilinci oluşturmak ve çeşitli sebeplerle bozulan, yok olan bu değerlerin yaşatılması için gerekli işbirliğini sağlamak amacını taşımaktadır. 1978 yılından itibaren Dünya Miras Komitesi tarafın-dan oluşturulmaya başlanan Dünya Miras Liste-si’ne, Sultanahmet Arkeolojik Parkı Dünya Miras Alanı, Süleymaniye Camii ve Çevresi Dünya Miras Alanı, Zeyrek Camii ve Çevresi Dünya Miras Alanı, İstanbul Kara Surları Dünya Miras Alanı üstün evrensel değer taşıyan varlık-ların tanımlanmasında kullanılan ölçütlerden dördünü (i. ii. iii. iv.) karşıladığı kabul edilerek, 1985 yılında (06.12.1985) İstanbul’un Tarihi Alanları (No: 356) tanımıyla dahil edilmiştir (İBB, 2011).

Resim 1. Sultanahmet Arkeolojik Parkı Dünya Mirası Alanı (http://www.alanbaskanligi.gov.tr/galeri_sultanahmet.html).

Resim 2. Süleymaniye Camii ve Çevresi Dünya Mirası Alanı (140214115450_halic_metro_gecis_koprusu_1_976x549_goktaykoraltan).

Koruma ve planlama ilkeleri gelişirken - ulusal ölçekte bütüncül korumaya ilk adım: 1995 yılında Tarihi Yarımada'nın tümünün sit alanı ilan edilmesi

İstanbul'un Tarihi Alanları tanımlamasıyla Dünya Mirası Listesine dört ayrı koruma alanı olarak girdiği 1985 yılından on yıl sonra (12.07.1995) 1995 yılında İstanbul Tarihi Yarımada'nın bütünü sit alanı olarak ilan edilebilmiştir. 1591 hektar büyüklüğündeki İstanbul Suriçi'nde; Topkapı Sarayı'nın yer aldığı bölge I. derece arkeolojik sit alanı; Sultanahmet-Cankurtaran bölgesi kentsel arkeolojik sit alanı; Suriçi'nde geriye kalan tüm bölge ise kentsel ve tarihi sit alanı olarak tanımlanmıştır (İBB, 2011). Tarihi Yarımada'nın bütüncül koruma anlayışının aşamalarında 1970'lerin ortalarından 1990'ların ortalarına uzanan bu yirmi yıllık dönem; parçadan bütüne giden yollardan geçerek koruma alanlarına uluslararası statü kazandırılması ile devam edecek, ulusal ölçekte bütüncül korumaya ilk adımların atılmasına varılacaktır.

Bütüncül korumanın yapılandırılma dönemi olarak tanımladığımız bu birinci dönemde mevcut sistemin devam ettiğini iddia edebiliriz. Dikkat edildiğinde devletin neoliberal politikalar etkisiyle yeniden düzenlendiği, kuralların kaldırılarak yerine yeni düzenlerin getirildiği evreye tam anlamıyla geçilmemiştir. O nedenle bu dönemi korumanın gelişmesi açısından kuralsızlaştırma ile henüz tanışılmayan bir dönem olarak tanımlamak ve mevcut sistemlerin sürdürülmeye çalışıldığı bir dönem olarak algılamak uygun olacaktır.

“İstisna hal” ve neoliberal politikanın ilk izleri - Turizm Teşvik Kanunu ve Özelleştirme Kanunu

Ancak dönemin unutulmaması gereken diğer yüzünü, yani mevcut sistemin yeniden düzenlenmesinin iki örneğini burada belirtmek gerekir. Bunlardan birincisi 1982 yılında yürürlüğe giren Turizm Teşvik Kanunu'dur. Kültür ve Turizm Bakanlığı 1982 yılından itibaren belediye sınırı içinde ya da dışında herhangi bir bölgede Bakanlar Kurulu kararıyla “Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi” ilan etmeye; geçerli plan olsa bile, bu bölgelerde re'sen her ölçekte yeni plan yapmaya, onaylamaya yetkilidir. Plan onayı Bakanlık adına Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilir. Bugün İstanbul'da ilan edilen turizm bölgelerinin 15'i sit alanları üzerindedir ve yapılaşma

koşulları, yatak kapasiteleri vb. konular tanımlanmış durumdadır (Dinçer vd., 2011). Bu yasanın en derin etkisini Four-Seasons Oteli inşaatı için verilen izinde izlemekteyiz. Turizmi Teşvik Yasası kapsamında 06.09.1982 tarihinde ilk ilan edilen turizm bölgelerinden biri olan “Sultanahmet Meydanı Turizm Merkezi” kentsel arkeolojik sit alanı olan bir bölgedir. Sultanahmet Cami, Ayasofya'yı ve Cankurtaran'ı içermektedir. Planda önerilen yatak kapasitesi 1163 olarak açıklanmıştır. Bunun bir bölümü Sultanahmet Cezaevinden dönüştürülerek gerçekleştirilmiştir. Diğer kısmıyla ilgili işlemler 2000 yılında tekrar başlamıştır. Yapının Bizans Sarayının üstünde oturması çok büyük bir tartışmayı başlatmış ve hâlâ da sürmektedir. Alanın Dünya Mirası olması ise konuyu UNESCO düzlemine taşımıştır². Bu örnek dışında İstanbul'da Swiss Otel Dolmabahçe Sarayı sınırları içinde, Gök Kafes kentin en önemli hava koridorlarından biri olan Dolmabahçe vadisinde, Park Otel ise çok sıkışık bir kent dokusu içinde çok yüksek yoğunluklarla turizm bölgeleri ilan edilerek yapılaşmışlardır.

İkinci örnek, 1984 yılında yürürlüğe giren Özelleştirme Kanunu ve bu kanunun uygulamaları olarak karşımıza çıkmaktadır. 1994-2003-2004-2005-2008 yıllarında yapılan değişiklikleri izlediğimiz zaman özelleştirme süreci, dolayısıyla sermayenin yatırımlarını kolaylaştırmak üzere planlama yetkileri Başbakanlık yetkisine alınmıştır. 1994 yılında İmar Kanununda yapılan değişiklikle özelleştirme programına alınmış taşınmazlarda plan yapma ve onaylama yetkisi Özelleştirme Yüksek Kuruluna devredilmiştir. Bu yetki devrinin yatırımları kolaylaştırmaya yetmediği 2008'de yapılan bir torba yasa değişikliğinde izlenmektedir³. Bu değişiklikle sit alanı olan ya da tescilli yapılarda gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarında 2863 sayılı KTVK Kanununda tanımlanan planlama süreçleri kolaylaştırılmaktadır. Dolayısıyla bir sit alanı içinde özelleştirmeye konu parsellerde yapılan işlemler, en güncel uygulamalardan biri olan İstanbul'da Galataport projesinde izlendiği üzere, “ticari, parçacı projeler” ve kamunun bir yatırımcı mantığıyla hareket etmesinin çok çarpıcı örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan doğrudan özelleştirmeye tabi tutulan KİT'ler gibi Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığına tahsisli alanlar ve TCDD mülkiyetindeki alanlar özelleştirme kapsamına alındığı takdirde plan hazırlama ve onama yetkisi Özelleştirme Yüksek Kuruluna geçmektedir.

Bu alanların önemli bir bölümünün kültür varlığı ya da sit alanı olduğunu hatırlatalım. Yine yasada getirilen maddelere göre bu kurumlar kâr ortağı olarak hareket edebilme kabiliyetine sahip kılınmıştır. Bu yaratılan yeni yasal düzenleme ile bir sit alanında koruma planının getirdiği kararlar dışında bu parseller özelinde her türlü yapılaşma ve işlev kararının verilmesinin önünü açmaktadır.

Bütüncül korumanın yapılandırılma dönemi olarak tanımladığımız bu birinci dönemde mevcut sistemin, kurumları ve yasaları ile devam ettiğini iddia etsek de 1882 yılında ayrıcalıklı durumlar yaratılması ve istisnai tanımlar getirilmesi süreci yavaş yavaş başlamış, 1990’larda bir aşama daha güçlenmiş, 2000’lerin ilk yıllarından itibaren ise etkinliğini artırarak günümüze ulaşmıştır.

2.b. Koruma ve planlama ilkelerinin uluslararası normlar ve ulusal yeni kurallarla gelişmesi

Uluslararası norm: Dünya Mirası prosedürleri
Günümüzde kültürel ve doğal değerlerin korunmasıyla ilgili çalışmaların temel prensiplerini belirleyen UNESCO, ICOMOS, ICCROM ve IUCN gibi uluslararası kurumlar tarafından yeni koruma kavramları geliştirilmekte ve koruma alanının yönetimi hakkında çeşitli yöntemler ortaya konulmaktadır. Kültürel peyzaj, tarihi kent peyzajı, toplum için kültürel mirasın değeri, biyokültürel koruma ve alan yönetimi yeni kavramlar olarak kültürel ve doğal miras alanlarının bütünlüklü korunması ile yakından ilgilidir. Bunlar arasında alan yönetimi kavramı, adı geçen uluslararası koruma kurumlarının bazı ülke deneyimlerine dayanarak geliştirdikleri en önemli uygulama aracıdır. Alan yönetimi kavramının temellendiği Dünya Mirası prosedürleri UNESCO’nun 1972 yılında tüm üye ülkelere yaptığı bir çağrıya temellenmektedir. UNESCO bu çağrısında dünyada sosyal ve ekonomik şartların değişmesiyle, artan bir hızla kültürel ve doğal mirasın yok olma tehdidi altında kaldığını ve bunun bütün devletler için bir yoksullaşma olduğunu beyan ederek, bu miras değerlerinin ülkelerin ekonomik, bilimsel ve teknik kaynaklarının yetersiz olması nedeniyle ulusal imkânlarla korunmasının çok zor olduğunu belirtmektedir. UNESCO’ya üye devletler ayrıcalıklı öneme sahip kültürel ve doğal miras değerlerini tüm insanlığın ortak malı olarak koruma altına alınması için Dünya Mirası Sözleşmesini kabul etmesi ve ardından da Dünya Mirası Listesi sisteminin kurulması koruma konusunun tüm

dünyanın ortak bir şemsiye altında toplanmasını getirmiştir.

Bu sözleşmenin tüm ülkelerde aynı şekilde yürütülebilmesi için hazırlanan ve ilk kez 1977 yılında 28 madde olarak yayımlanan, 2019 yılında da 290 maddeye ulaşan Dünya Mirası Sözleşmesinin Uygulama Rehberi’nin⁴ II.F.111. Maddesi dünya mirası alanlarının korunması, planlanması ve yönetiminde benimsenmesi gereken yasal, bilimsel, teknik, yönetim ilkeleri şöyle açıklamaktadır:

- a. Varlığın evrensel, ulusal ve yerel değerlerinin, sosyoekolojik bağlamının tüm paydaşlar tarafından aynı şekilde anlaşılması;
- b. Çeşitliliğe, eşitliğe, cinsiyet eşitliğine ve insan haklarına saygılı, kapsayıcı ve katılımcı planlama ve paydaş danışma süreçlerinin işletilmesi;
- c. Planlama-uygulama-izleme-değerlendirme ve geri besleme döngüsünün çalıştırılması;
- d. Afetler ve iklim değişikliği de dahil olmak üzere varlığın sosyal, ekonomik, çevresel ve diğer baskı, değişikliklere karşı kırılganlığının, yanı sıra eğilimlerinin ve önerilen müdahalelerin etkilerinin izlenmesi;
- e. Farklı ortaklar ve paydaşlar arasında çeşitli faaliyetlerin katılımı ve koordinasyonu için mekanizmaların geliştirilmesi;
- f. Gerekli kaynakların tahsisi;
- g. Kapasitelerin geliştirilmesi;
- h. Yönetim sistemi işlevlerinin hesap verebilir ve şeffaf olarak gerçekleştirilmesi.

Bu uygulama rehberinin tüm üye ülkelerde eşit biçimde sürdürülememesi ve dünya mirası listesine kayıtlı varlık sayısının yıldan yıla artması nedeniyle uygulama zaman içinde zorlaşmış ve 1994 yılından itibaren Dünya Miras Sözleşmesinin izleme ve raporlama sisteminin değişmesi süreci başlatılmıştır. Dünya Miras Sözleşmesi listesine çok sayıda yeni miras alanı alındığı için izleme, takip etme ve Dünya Mirası olarak kabul edilen varlıkların korunması konusunda birtakım tedbirlerin geliştirmesi ihtiyacıyla, UNESCO DMK, listede yer alan ve listeye yeni teklif edilecek varlıklar için alan yönetim planlarının hazırlanmasını şart koşmuştur. İstanbul’un da Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi’ne alınması tartışmalarının kamuoyunda geniş yankı bulması, bu süreçle birlikte başlar. Özellikle 2004’teki toplantıdan itibaren Türkiye sürekli olarak bu konuda uyarı alır. Çin, Suzhou’da gerçekleştirilen - 28. Dünya Miras Komitesi toplantısından itibaren 2005 Güney Afrika-Durban (29. DMK), 2006 Litvanya-Vilnius (30. DMK), 2007 Y. Zelanda-Christ-

church (31. DMK), 2008 Kanada-Quebec (32. DMK), 2010 Brezilya-Brasilia (34. DMK), 2011 Fransa-Paris (35. DMK) tavsiye kararlarının tümünde aynı sorunlar tekrarlanmış ve taraf devlet olarak Türkiye’nin yapması gerekenler sıralanmıştır. Bunların başında İstanbul’un Tarihi Alanları için Alan Yönetim Planının hazırlanması gelmektedir. Bununla birlikte; yönetim ve eşgüdüm, koruma standartları, yeni altyapı projelerinin etkilerinin değerlendirilmesi, kentsel dönüşüm ve yenileme projelerinin etkilerinin değerlendirilmesi, arkeolojik düzenlemelere öncelik verilmesi, afet çalışmalarına öncelik verilmesi, kültür varlıkları için mali kaynakların yaratılması, farkındalığı artırma çalışmalarının geliştirilmesi konu başlıkları olarak her kararda yer almaktadır.

Bu önerilerin temelini UNESCO Dünya Miras Komitesi’nin 1977 yılından itibaren geliştirmekte olduğu yukarıda ele alınan Uygulama Rehberi oluşturmaktadır. II-F.96. Madde yönetim planı anlayışını şöyle tarif ediyor: Dünya miras varlığının korunması ve yönetimi, varlığın bir dünya mirası olarak tanımlandığı dönemdeki bütünlüğünün ve/veya özgünlüğünün gelecekte de devam ettirilmesinden ya da geliştirilmesinden emin olma belgesi, bir yönetim planı belgesidir. Tabii bu tanımın yanı sıra Uygulama Rehberinin II-F.111. Maddesi, koruma ve yönetim sistemi hakkında yukarıda açıklanan sekiz ilkeyi kabul etmiş durumdadır. Bunlardan Türkiye ve Tarihi Yarımada pratiği dikkate alındığında birinci ilke özellikle vurgulanmalıdır: “Kültür varlığının tüm paydaşlar tarafından tümüyle, aynı şekilde algılanmasını sağlamak” koruma sürecinin yönetilmesinde büyük önem taşımaktadır. Aynı bağlamda ikinci vurgulanması gereken ilke ise “yönetim sistemi işlevlerinin hesap verebilir ve şeffaf olarak gerçekleştirilmesi” yönünde geliştirilen sekizinci ilkedir. “Planlama-uygulama-izleme-değerlendirme ve geri besleme döngüsünün çalıştırılması; aktörlerin ve paydaşların katılımının sağlanması; gerekli kaynakların tahsis edilmesi; kapasitelerin geliştirilmesi konuları ise stratejik planlamanın zaten olmazsa olmaz temel koşullarıdır.

Ulusal yeni kurallar:

Yukarıda çok kısa olarak aktarılan uluslararası normların ulusal düzeyde öğrenilmesi ve eşzamanlı olarak uygulamaya aktarılması çok kolay olmamıştır. Bir taraftan 1980 öncesinin Dünya Mirası koruma sisteminin normlarını devam ettirmek, diğer taraftan 2000’li yılların yeniden düzenlenen kurumsal yapısı içinde bu normları

kullanmaya çalışmanın kolay olmadığını kabul etmek gerekir. Yeni getirilen kurallar, istisna durumlar, özelleştirme ve ticarileştirmeler ile koruma alanının kurallarının çatışmaması imkânsızdır. Nitekim bu çatışma 2005-2015 yılları arasına yayılan on yıllık dönemde çok sert biçimde yaşandı. Sulukule ve Tarlabası Yenileme projeleriyle başladı, 2013 yılı Gezi Parkı mücadelesi ile birinci dönemini tamamladı. 2015’ten sonraki dönem ve özellikle 2018 sonrası koruma, planlama ve bu süreçlerin yönetiminde mevcut kurallarının değiştirildiği, sisteme istisna durumların daha çok hâkim olduğu bir döneme geçildi. Bu dönem, daha ağır koşulların ve çatışmaların hâkim olduğu bir dönemdir artık. Neoliberal politikaların kuralılaşdırma, kuralın askıda tutulması, istisna halin ege-men yönetim biçimi haline getirilmesi ve yaşam alanlarımızın en ince damarlarına kadar sirayet etmesi 2020’nin ilk yıllarına damgasını vuruyor. Bu noktada önce sürecin adım adım nasıl gerçekleştiğini hatırlatalım.

Türkiye’de 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’na 5226 sayılı Kanunla⁵ 2004 yılında ilave edilen “yönetim alanı” ve “yönetim planı” kavramları ulusal hukuk mevzuatının içinde ilk kez yer almıştır. Bu kapsamda Türkiye’de yönetim planlarının sadece Dünya Miras Alanları için değil, tüm sit alanları için hazırlanması zorunlu hale gelmiştir. Yasa ile bugüne kadar söz edilmemiş yönetim alanı, yönetim planı, bağlantı noktası gibi yeni tanımlamalar oluşturulmuş, koruma planlaması içinde ise eylem alanlarının ve önceliklerinin belirlenmesi olanaklı hale getirilmeye çalışılmıştır. Tüm sit alanlarının “...etkin bir şekilde korunması, yaşatılması, değerlendirilmesi, bir vizyon ve tema etrafında geliştirilmesi, toplumun kültürel ve eğitsel ihtiyaçlarıyla buluşturulması amacıyla, planlama ve koruma konusunda yetkili merkezi ve yerel idareler ile sivil toplum kuruluşları arasında eşgüdümü sağlamak için...” bir yönetim alanı olarak kabul edilmesi, dönemi açısından çok yenilikçidir, aynı zamanda da mevcut koruma sitemini kural dışına çıkarmadan devam ettiren bir içerik taşımaktadır. Bu tanım özünde katılımcı süreçlerde üretilen, esnek ve stratejik yaklaşıma sahip ve eylem adımlarını tanımlayan çağdaş planlama sürecini tarif etmektedir.

Dünya Mirası alanlarının yönetimi ile ilgili sürecin başlayabilmesi için gerekli olan diğer düzenlemelerin gerçekleştirilmesi ise yasanın çıktığı 2004 yılından ancak dört sene sonra tamamlanabilmektedir. Alan Yönetimi Yönetmeli-

ğinin⁶ yürürlüğe girmesi 2005 yılında; İstanbul Sit Alanları Alan Yönetim Başkanlığı’nın kurulması 2006 yılında; İstanbul Sit Alanları Danışma Kurulu’nun kurulması ise 2008 yılında gerçekleştirilebilmiştir⁷. Danışma Kurulu’nun İstanbul’un Tarihi Alanları Yönetim Planı alan sınırlarının kesinleştirilmesi ve planlama çalışmalarının başlaması⁸ 22.04.2009 tarihini bulmuş, İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı çalışmalarının sonuçlanması ve UNESCO’ya gönderilmesi, ayrıca İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi onayının alınması 16.12.2011 tarihinde tamamlanmıştır.

Yukarıdaki tanımlandığı şekliyle katılımcı süreçlerde üretilen, esnek ve stratejik yaklaşıma sahip olması gereken yönetim planlarının en önemli bileşenlerden biri Danışma Kurulu, diğeri ise uygulama ve denetlemeden sorumlu olan Eşgüdüm ve Denetleme Kuruludur. Danışma Kurulu’nun alanda mülkiyet hakkı bulunanlar, meslek odaları ve sivil toplum örgütleri ile üniversitelerin ilgili bölüm temsilcilerinden oluştuğu ilgili yönetmelikte açık biçimde belirtilmektedir. Şeffaf süreçlerde oluşturulması gereken İstanbul’un Tarih Alanları Danışma Kurulu, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Alan Başkanlığı tarafından hangi kriterlere dayalı olduğu açıklanmadan kurulmuştur⁹. Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu için ise yönetmelikte “... alan başkanı, danışma kurulunca kendi içinden seçilecek iki üye ile hizmetine ihtiyaç duyulan idarelerden birer temsilci olmak üzere Bakanlıkça tespit edilecek en az beş üyeden oluşur...” hükmü bulunmaktadır. İstanbul’un Tarihi Alanları Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu¹⁰ da benzer yaklaşım içinde kurulmuştur. Bu kurullar katılımcı ve yenilikçi yeni bir planlama ve yönetim anlayışını önerse bile yapılan atamalarındaki uygulama biçimi tartışmalıdır. Bu da bize katılım eksenli bu yeni sistemlerin yerleşebilmesinin kolay olmayacağını, zaman ve deneyim gerektirdiğini göstermektedir.

İstanbul’un Tarihi Alanları Yönetim Planı alan sınırlarının kesinleşmesi 2009 yılının Nisan ayında tamamlanmış; Danışma Kurulu, sadece UNESCO DML’ne giren dört miras alanı için değil, Tarihi Yarımada’nın bütünü için bir yönetim planı hazırlanması kararını almıştır. Yönetim alanının büyüklüğünün Kara Surlarının batısı boyunca tanımlanan tampon bölgeyle birlikte 2000 hektar olması, alandaki nüfusun 500 bine ulaşması yönetim planı hazırlanması ve yürütülmesi açısından oldukça zor bir sürecin içine girildiğinin ilk işaretleridir. Bu kadar uzun bir

yerleşme geçmişine ve kültür varlığına sahip, bu kadar sosyo-mekânsal ve ekonomik çeşitliliği bünyesinde barındıran alanın özgünlüğünün ve bütünlüğünün korunması için çok geniş kapsamlı çalışmalar yapılması gereği kısa sürede anlaşıldı. Buna bir de kurumlar arası diyalog eksiklikleri, merkezi yönetimin makro kararlarıyla yapılan büyük ölçekli kentsel projeler ve altyapı yatırımlarıyla turizm ve ticari yatırım baskıları, göç, barınma gibi büyük sorunlar eklenince Tarihi Yarımada Alan Yönetimi Planının kapsamı çok bileşenli hale geldi.

Bütün bu süreç sonunda Tarihi Yarımada Yönetim Planının genel planlama ve kurumsal yapılanma içindeki konumunu değerlendirecek olursak; neoliberal politikanın etkisinin yükseldiği, kurumların yeniden düzenlendiği, kuralsızlaştırma ve yeniden kural oluşturma döneminin derinden yaşandığı 2000’li yılların ilk on yılına yayılan alan yönetimi kuruluşu ve yönetim planı hazırlama çabasının, kurumları esnekleştirme ve planlamayı parçalayarak etkinliğini azaltma yönündeki karar ve uygulamaların tam tersi bir bakış açısıyla hazırlandığını kuvvetle vurgulamak gerekir. Nitekim bir sonraki bölümde ele alınacak olan istisna oluşturan uygulamalar ile Tarihi Yarımada Alan Yönetim Planı hazırlıklarının aynı döneme denk geldiğini göreceğiz.

2.c. “İstisna hal” ve neoliberal politikanın ikinci evresi: ulusal kurallarda istisna halin derinleşmesi

2000 sonrasının kuralsızlaştırma ve istisna hali kural haline getirerek derinleştiren örneklerin başında 5366 sayılı kısaca Yenileme Kanunu denilen Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun ve uygulamaları gelmektedir. Yasanın “...kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarınca sit alanı olarak ... tescil edilen fakat yıpranan bölgelerinde yer alan tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenecek korunması ve yaşatılarak kullanılması...” şeklinde tanımlanan amacı, uygulamada çok büyük sorunlar yaratmıştır. Bu yasa kapsamında Tarihi Yarımada’da yenileme alanı ilan edilen Sulukule, Süleymaniye, Fener-Balat Ayvansaray yenileme alanları ilk projelendirilen alanlardır. Yasanın olumsuzlukları içinde en önemlileri;

- Tarihi ve kültürel kimliğin kaybolması riski,
- Planlama dizgesinin dışına çıkarma ve resen karar verme,
- Kent içinde ayrılmış orta / orta-üst sınıf konut alanı yaratması ve soylulaştırma süreçleri,

- Mülklerin önceki ve sonraki değer tespitlerinin şeffaf olmaması,
- Mülkün kamulaştırılması ve üçüncü şahıslara satılması olarak özetlenebilir (Dinçer, 2011).

5366 sayılı Yenileme Kanunu aslında 2000 öncesinde uygulamaya geçmiş ve her yıl yeniden düzenlenerek istisna olma hali derinleştirilen iki önemli yasa yukarıda açıklanmıştır. Bunlardan birincisi Turizm Teşvik Kanunu, ikincisi ise özelleştirme ile ilgili düzenlemelerdir. Bu üç önemli düzenlemeye yasal ve kurumsal iki düzenlemeyi de eklemek mümkündür. Bunlardan biri Ulaştırma Bakanlığı ile ilgilidir, diğeri ise Kıyı Kanunu’nda yapılan değişikliklerdir.

Eski adıyla Ulaştırma Bakanlığı Demiryollar, Limanlar ve Hava Meydanları İnşaatı Genel Müdürlüğü’nün yeni adıyla Altyapı Yatırımları Genel Müdürlüğü’nün görev ve yetkilerine ilişkin kurumsal düzenleme 1987 yılına dayanmaktadır. 2006 yılında getirilen yeni tanımla “denizlerin iki yakasını denizaltından birbirine bağlayan ulaşım altyapı işlerini, yap-işlet-devret modeli de dahil olmak üzere planlamak, yapmak veya yaptırmak...” bu müdürlüğün sorumluluğuna verilmiştir. 2010 yılında belediyesinin izni aranmaksızın bakanlar kurulunca yapımı üstlenilen şehir içi raylı ulaşım sistemleri, metroların plan ve programlarını hazırlamak da bu bakanlığın görev alanına dahil edilmiştir.

Sistem ayındır; yetkiyi merkezileştirmek, yerel idarelerin yerel dinamiklerden etkilenmesine engel olmak, böylece uluslararası sermayenin ve kredi kaynaklarının geri çekilmemesi için ortamı steril tutmak, süreci yönetmek üzere gereken kurumları oluşturmaktır. Örneğin, 2005 ve 2012 onaylı Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı İmar Planlarında ve özellikle 2011 yılında onaylanan Yönetim Planında Tarihi Yarımada’nın İstanbul’un ulaşım odağı olmaktan çıkarılması yönündeki kararlara karşın Ulaştırma Bakanlığı tarafından planlanan ve uygulanan Avrasya Tüneli (lastik tekerlekli tüp geçiş projesi)¹¹ ile Tarihi Yarımada, transit trafiğin giriş-çıkış noktalarından biri haline getirilmiştir.

Türkiye’de Kıyı Kanunu’nun geçirdiği değişim, mevcut kuralı yeniden düzenleyerek merkezde toplamak, mevcut yönetim sistemlerini değiştirmek ve baypas etmek konusunda çok çarpıcı bir örnektir. 1956 tarihli İmar Yasasına 1975 yılında ilave edilen Ek 7. ve 8. Maddeler ve 1990 yılında Kıyı Kanunu’nun ve Yönetmeliği’nin¹² yürürlüğe girmesiyle kıyı alanları koru-

ma ve planlama açısından düzen altına alınabilmiştir. Kıyılarda ilk 50 metre ve 100 metre kuralının getirildiği bu düzenleme ne yazık ki 1994 yılında yönetmelikte yapılan değişiklikle ilk kez delinmeye uğramıştır. Yönetmelik “kısmi yapılaşma” tanımı ile kıyılardaki yapılaşmaları yerleşik alan statüsüne alarak 50 metre ve 100 metre kuralının uygulamasını çok sınırlı bölgelerde bırakmıştır.

Bu değişiklik 2000’li yıllarda hakim hale gelecek olan yasaları baypas etme alışkanlığının ilk örneklerindendir. İlerleyen yıllarda kurumları içine kapatarak bağımsızlaştıran, planlamadaki bütünlüklü bakış açısını basitleştiren, planlama aklını parçalayarak yetkileri önce birimlere dağıtan, sonra hepsini tek merkezde Çevre ve Şehircilik Bakanlığında ve ardından Cumhurbaşkanlığında toplayan bir sürece tanık oluncaktır. Kentlerde gayrimenkule dayalı yatırımları kolaylaştırmak üzere yeni kurallar getirmenin ve kurumları bu yeni düzene göre şekillendirmenin adımları bu yıllar içinde yavaş yavaş karşımıza çıkar.

2000’li yılların kıyı politikaları açısından öne çıkan özelliğini, tarihi kentlerin kıyı alanlarının ve kıyı önünün özelleştirmeye, yapılaşmaya konu olması olarak özetleyebiliriz. Bu dönem artık kent kıyılarının karalardan koptuğu, kentsel rantın kıyı bölgesine ve hatta gidecek kıyı önüne taşıdığı bir dönemdir. Bu konuda en çarpıcı olan ve İstanbul’da yoğunlaşan örneklerin nasıl gerçekleştiğini çözümleyebilmek için devletin değişen rolünü en iyi izledikimiz yasal düzenlemeler alanına bakmak gerekiyor. Kıyı Kanunu’nda 2005 yılında yapılan ek ile (Ek: 03.07.2005 - 5398/13 madde) “...Organize turlar ile seyahat eden kişilerin taşındığı yolcu gemilerinin (kurvaziyer gemilerin) liman hizmetlerinin sağlandığı, yolcularla ilgili gümrüklü alan hizmetlerinin görüldüğü, turizm amaçlı (yeme-içme tesisleri, alışveriş merkezleri, haberleşme ve ulaştırmaya yönelik üniteler, danışma, enformasyon ve banka hizmetleri, konaklama üniteleri, ofis binaları) fonksiyonlara sahip kurvaziyer gemilerin yanaşmasına ve yolcuları indirmeye müsait deniz yapıları ve yan tesislerinin yer aldığı kurvaziyer ve yat limanları...” tanımı yasaya girmektedir. Burada önemli olan konu; yürürlükteki kıyı yasasında liman hizmetleri alanında şimdiye kadar hiç yer almamış konaklama üniteleri, ofis binaları fonksiyonlarına kıyı alanı içinde izin verilmesidir. Kıyı Kanunu’nda yapılan bu düzenleme, Tarihi Yarımada’nın karşı-

kıyısındaki Galata Port projesinin ve Kara Surlarının batı sınırlarında planlanan ZeyPort projesinin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmaktadır. Tarihi Yarımada kıyılarında daha büyük çapta etki yaratan ve Dünya Mirası statüsünü olumsuz etkileyen asıl konu ise 2014 yılında Yenikapı’da 715.700 m²’lik¹³ bir dolgu alanı yapılmıştır¹⁴. Bu konudaki mevcut yasal sistemdeki ilk değişiklik (RG- 30.03.1994-21890) 1994 yılında yapılmıştır. Doldurma ve Kurutma Yoluyla Arazi Kazanma başlığında yapılan düzenlemede “...Denizlerde; ... sadece kamu yararının gerektirdiği hallerde daha uygun alternatifler bulunmaması veya kıyı alanının yetersizliği nedeniyle ve uygulama imar planı kararı ile bu Yönetmeliğin 13 üncü maddesinde belirtilen yapı ve tesislerle, Kanunun 7nci maddesi gereği yapılabilecek kara, deniz, hava ulaşımına yönelik altyapı tesisleri, yapılabilir...” hükmü getirilir. 13. Maddede “...faaliyetlerinin özelliği gereği kıyıdan başka yerde yapılmaları mümkün olmayan yapı ve tesisler...” olarak tanımlanan tersane, gemi söküm yeri, su ürünlerini üretim ve yetiştirme tesisleri, balıkçı barınağı yapı ve tesislerine 2004 yılındaki değişikliklerle (RG- 30.03.2004-25418) yat limanı, kruvaziyer liman, yat çekek yeri işlevleri de ilave edilir. Ancak bu düzenlemeler bugün Yenikapı’da gerçekleştirilen üstyapıların yapımı için yeterli olmaz. O nedenle 2014 yılında Yönetmelik’te yapılan son ilave (RG-26.07.2014-29072) ile dolgu alanlarında “... ibadet yeri, yeşil alan düzenlemeleri kapsamında park, çocuk bahçesi, açık spor alanları ile açık alan ağırlıklı olmak üzere ve emsali aynı amaçla ayrılan alanın %3’ünü, yüksekliği 5.50 m.yi aşmayan takılıp sökülebilir elemanlarla inşa edilen; lokanta, gazino, çay bahçesi, sergi üniteleri ve idare binalarını içeren fuar, piknik, eğlence alanları düzenlemek amacıyla doldurma ve kurutma işlemi yapılarak arazi kazanılabilir...” hükmü getirilir. Bu düzenleme yeni bir istisna durum tanımlamakta ve dolgu alanların hassasiyetle yaklaşan Kıyı Kanunu’nun yürürlüğe girdiği 1990 yılı anlayışıyla taban tabana zıt bir bakış açısını yansıtmaktadır. Dolayısıyla deniz kıyılarının doldurulması konusu kolaylıkla yapılabilir hale gelmiş, kamunun kullanımına açık olsa bile denizden kazanılan alanlarda yapı yapmak anlayışı normalleşmiştir. Yenikapı örneğinde ise diğer etkilerinin yanı sıra Tarihi Yarımada’nın hafızalarda yer alan kadim yarımada çizgisi yok edilmiş, deforme olmuştur.

2.d. “İstisna hal” ve neoliberal politikanın üçüncü evresi: Merkezileşen yönetim erki, yerelin işlevsizleşmesi ve iktidarın uygulama biçiminin bizatihi yasa halini alması

Kuralsızlaştırma, kuralın askıda tutulması, istisna halin egemen yönetim biçimi haline getirilmesinin en derinden hissedilmeye başlanması hiç şüphesiz 2018 yılıyla birlikte en üst seviyeye ulaşmıştır. 10.07.2018 tarih ve 30474 sayılı *Resmî Gazete*’de yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (1 no.lu kararname) ile Türkiye’nin yönetim sistemi değişti. Bakanlıklar doğrudan Cumhurbaşkanına bağlı hale geldi, ayrıca Cumhurbaşkanlığına doğrudan bağlanan Başkanlıklar, ofisler oluşturuldu. Üst ölçek plan çalışmalarından Hazine ve Maliye Bakanlığı sorumlu hale getirildi ve Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen temel hedef, ilke ve amaçlar çerçevesinde kalkınma planı, sektörel plan ve programlar, Strateji ve Bütçe Başkanlığı ile müştereken hazırlamakla görevlendirildi. Dolayısıyla Devlet Planlama Teşkilatına, Kalkınma Bakanlığına veda edildi. Planlama kurumunun bu yeniden düzenlenmesinin yaratacağı etkilerin neler olacağı zaman içinde görülecektir. Dolayısıyla 1980 sonrasının devlet yapılanmasını esnekleştirme politikaları, 2010 sonrasında yerini yeniden merkezileşme ve otoriterleşmeye bırakarak devam ediyor. Günümüzde ülke ölçeğindeki politika ve plan kararlarının verilmesi Cumhurbaşkanı’nın bizzat kendisine devredilmiş durumdadır.

Kararname’de ilgi çeken bir başka durum da Kültür ve Turizm Bakanlığının koruma konusundaki yetki ve sorumluluklarının kısmen daralmış olduğudur. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün görev ve yetkileri tanımlanırken yer üstündeki somut kültür varlıklarına yani kentsel dokuya ve kentsel ölçekteki koruma anlayışına hiç referans verilmemesi bu daralma anlayışını yansıtmaktadır. Genel Müdürlüğün bu konudaki en ilgili görevi şu şekildedir: “...Yurdumuzdaki korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının arkeolojik araştırma ve kazılarla açığa çıkarılmasını, korunmasını, değerlendirilmesini ve tanıtılmasını sağlamak, tahribini ve kaçırılmasını önleyici tedbirleri almak...” Burada da görüldüğü üzere arkeolojik miras kazılarla açığa çıkarılacak meta olarak algılanmaktadır.

Diğer taraftan hatırlanacağı üzere, 1982 yılında yürürlüğe giren Turizmi Teşvik Kanunu ile o yıldan beri turizm bölge, alan ve mer-

kezlerinin tespiti, ilanı, planlaması konusunda Kültür ve Turizm Bakanlığı görev ve yetki sahibi olmuştur. Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile önemli bir değişiklik getirilmekte; daha önce planları Bakan adına Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü tarafından onaylanan turizm teşvik alanlarının sınırları Bakanlar Kurulu kararıyla belirlenirken, artık Cumhurbaşkanı tarafından belirlenmesi hükmü¹⁵ getirilmektedir.

2011 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığının birimlerinden biri olarak kurulan Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğünün görevlerine bakıldığında da önemli bir değişikliğin olduğu görülmektedir. 2011 yılında doğal sit alanları Kültür ve Turizm Bakanlığı yetkisinden Çevre ve Şehircilik Bakanlığı yetkisine devredildiğinde doğal sit alanlarıyla birlikte bulunan tarihi sit ve arkeolojik sit alanlarındaki yetki de Çevre ve Şehircilik Bakanlığına aktarılmıştır. Cumhurbaşkanlığı 1 no.lu Kararname ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığına bağlı olarak çalışan Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonları artık doğal sit alanlarıyla birlikte bulunan kentsel sit alanlarında da yetkili hale getirilmektedir. Böylece bir kentsel sit alanı içinde, ona bitişik doğal sit alanı var ise ya da tersi durumlarda yetki artık Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonlarına geçmiş durumdadır. Bünyesinde kent planlama ve kültür varlığı koruma uzmanı bulunmayan Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonları kentsel sit alanları hakkında karar üretebileceklerdir. İstanbul'da Boğaziçi doğal ve tarihi sit alanı, Adalar kentsel ve doğal sit alanı bu uygulamayla karşı karşıya kalan çok önemli koruma alanlarıdır. Bu örnekler çoğaltılabilir, fakat sınırlı sayıdaki uygulama alanı bile kuralın yeniden nasıl tanımlandığını, kuralın askıya nasıl alınabildiğini bize göstermektedir.

Sonuç: Kültürel Mirası Korumak Planlamak ve Yönetmek İçin Öneriler

Sonuç olarak dünyanın çok katmanlı en önemli yerleşmelerinden biri olan İstanbul Tarihi Yarımadası bu gerçek göz ardı edilerek yönetilmekten nasıl kurtarılabilir, bunun için öncelikli olarak nelerin değiştirilmesi gerekir konusunu tartışmaya açacak olursak:

Birinci öncelikli konu şudur: Kurationsızlaştırma, kuralın askıda tutulması, istisna halin egemen yönetim biçimi haline getirilmesi, esnekleştirme, özelleştirme, ticarileştirme gibi bakış açıları neoliberal politikanın uygulama ortamını

besleyen ana unsurlar olmaya devam ettiği müddetçe planlama ve koruma ilkelerinin hayata geçirilmesi mümkün gözükmemektedir. Egemenin, olağanüstü hale karar veren olduğu günümüzde iktidarın uygulama biçiminin bizzatihi yasa halini almasıyla denetim mekanizmalarının işlevsizleşmesi kaçınılmazdır. İstisna halinin, egemenliğin icrasında kural olmaya doğru gittiği bu sistem çözülmedikçe, tekil örnekler kendi yanlışlıklarıyla tartışıldığı sürece mücadele alanı daralacak ve sistem kendini tüketecektir. Dolayısıyla bu sistemin değişmesi konusuna öncelik vermek gerekir.

İkinci öncelikli konu ise koruma ve planlama anlayışlarımızın ve dolayısıyla uygulama alanının evrim geçirmesidir. Bu evrim korumayı bütünlüklü olarak kavramaktan geçer, bugün tarihi kent peyzajı, biyokültürel koruma gibi kavramlarla kendini ifade eder. Aynı kapsamda korumanın giderek yerel ve bölgesel kimliklerin de ön plana çıktığı bir döneme evrildiği, hak temelli koruma, toplum için kültürel mirasın değeri kavramlarının sıklıkla tartışıldığı unutulmamalıdır. Bu kavramların da bünyeye yerleşmesi, sindirilmesi gerekir. Güç dengelerinin doğru kurulması ön koşuluyla, devlet, piyasa ve sivil toplum aktörlerinin ortaklığında sürdürülen müzakere ve işbirliği kültürünün toplumun geniş kesimleri tarafından benimsendiği aşamaya geçiş bu anlamda çok değerlidir. Dolayısıyla kültürel mirası koruma anlayışımız planlamayı ve yönetimi '*kavrayış tarzımızla*' ilgili olduğunu göz önüne alırsak kavrayış tarzını sorgulamakla işe başlayabiliriz.

Konuyu Tarihi Yarımada özeline indirgeyerek üçüncü öncelikli konu hakkında ana eksen belirlemeye çalışırsak, UNESCO Uygulama Rehberinin önerisiyle bir giriş yapabiliriz: Koruma alanına bakış açısının tüm paydaşlar tarafından aynı şekilde anlaşılması ilkesi çok önemlidir. Bu başarıldığı takdirde daha sonraki adımlar; örneğin planlama-uygulama-izleme-değerlendirme ve geri besleme döngüsünün çalıştırılması, kaynak tahsisi, kapasitelerin geliştirilmesi kendiliğinden gelişecek, sistemin içine dahil olacaktır. Yönetim sistemi işlevlerinin hesap verebilir ve şeffaf olarak gerçekleştirilmesi ise yukarıda birinci öncelik olarak kabul ettiğimiz "istisna halin egemen tarafından kural haline getirilmesi"nin aşılması mümkün olduğunda kendiliğinden gelişecek bir iklimi, ortamı tarif etmektedir. Bu üç kademeli ilkesel bakış ve yönetim anlayışının kısa sürede yerleşmesinin çok mümkün olmadığını bilmekle birlikte,

İstanbul Tarihi Yarımadasının gerektiği gibi korunması ve yönetilmesi için umudumuzu kaybetmeden çabamızı sürdürmeye devam etmeliyiz. ■

İclal Dinçer, Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Notlar

1. Sayın İsmet Okyay’a saygıyla; metinde geçen makalesinden esinlenerek kullanıyorum.
2. Bu konuda ayrıntılı bir analiz için bkz: <http://www.tay-project.org/SultanahmetDosyasi.html>
3. Yasanın günümüze kadar geçirdiği değişiklikleri izlemek için bkz: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4046.pdf>
4. *The Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>
5. 5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Kabul Tarihi: 14.7.2004.
6. Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, 27.11.2005 tarihli ve 26006 sayılı *Resmî Gazete*’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.
7. <http://www.alanbaskanligi.gov.tr/>
8. Yönetim Planı çalışmaları İBB Tarihi Çevre Müdürlüğü sorumluluğunda BİMTAŞ eliyle gerçekleştirilmiştir. Planın hazırlanması Prof. Dr. Nuran Zeren Gülersoy, Prof. Dr. Aykut Kahraman, Prof. Dr. İclal Dinçer ve Y. Mimar Tanju Verda Akan’ın danışmanlığında 50 kişilik teknik ekip ve danışmanın başkanlığında kurumsal üye olarak 8 üye; Kültür Bakanlığı, İstanbul Valiliği, ilgili bütün beledi-

yeler Vakıflar Bölge Müdürlüğü, içinde şehircilik, mimarlık bölümleri olan üç üniversite ve İstanbul Üniversitesi olmak üzere dört üniversite, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, ICOMOS Türkiye Milli Komitesi, Mimarlar Odası, Şehir Plancıları Odası, Ticaret Odası, Türkiye Tarihi Evleri Koruma Derneği ve Süleymaniye Muhtarlığı olmak üzere sivil örgütler ve seçilen 11 uzman üyeden oluşturulmuştur.

10. Alan Başkanının başkanlığında, Valilik, Büyükşehir Belediyesi, Fatih, Zeytinburnu, Eyüp ve Bayrampaşa ilçe belediyeleri ve Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve danışma kurullardan seçilen iki üyeden oluşturulmuştur.

11. Bu konu hakkında ayrıntılı bir inceleme için bkz: https://www.spo.org.tr/resimler/ekler/ac71d433f282034_ek.pdf?tipi=4&cturu=H&sube=0

12. Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik, RG-03.08.1990, 20594. <https://www.mevzuat.gov.tr/anayasa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=7&MevzuatNo=4897&MevzuatTertip=5>

13. Bir karşılaştırma olması açısından Pekin’deki Tiananmen Meydanı 440.000m²’dir.

14. Bu konuda ayrıca bkz: <http://megaprojeleristanbul.com/print/yenikapi-dolgu-alani> ve <http://megaprojeleristanbul.com/#yenikapi-dolgu-alani>

15. “...Tarihi, kültürel ve turistik potansiyellerin geliştirilerek sektörel kalkınma içinde kullanılması amacıyla, sınırları Cumhurbaşkanlığı kararıyla belirlenmek üzere, kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri oluşturmak, bu sınırlar dâhilinde planlı gelişimi sağlamak için her ölçekte plan yapmak, yaptırmak, kültür ve turizm gelişim bölgelerine yatırımları yönlendirmek ve yatırım yapmak.”

Kaynaklar

- Agamben, G. (2006) *İstisna Hali*, (çeviri: Kemal Atakay), Otonom Yayıncılık, İstanbul.
- Akın, N. (2010) “Nur Akın ile ‘Tehlike Altındaki Dünya Mirası’ İstanbul Üzerine”, Dosya: Küreselleşen İstanbul, (Söyleşi: N. Müge Cengizkan), *Mimarlık*, Sayı: 356. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=370&RecID=2518>
- De Boer, S. (2006) “Diffusion or Diversity in Cultural Heritage Preservation? Comparing Policy Arrangements in Norway, Arizona and the Netherlands”, B. Arts and P. Leroy (eds.), *Institutional Dynamics in Environmental Governance*, 161-181, Springer.
- Dinçer, İ. (2012) “Türkiye’de Kültürel Miras Politikaları ve Uygulama Araçları”, *Kültürel Miras Yönetimi*, (Ed: A. Aksoy, D. Ünsal) Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, s.66-90.
- Dinçer, İ. (2011) “Impact of Neoliberal Policies on Historic Urban Space: Areas of Urban Renewal in İstanbul”, *International Planning Studies*, 16:1, 43-60.
- Dinçer, İ., Z. Enlil, Y. Evren, S. Kozaman Som (2011) *İstanbul’un Tarihi ve Doğal Miras Değerleri: Potansiyeller, Riskler ve Koruma Sorunları*, İstanbul Kültür Mirası ve Kültür Ekonomisi Envanteri-2010, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Ekinci, O. (2000) “Türkiye’de ‘Korumama’ Politikaları”, *Mimarlık*, Sayı: 292, s.56-63.
- Gray, N., Porter, L. (2015) “By Any Means Necessary: Urban Regeneration and the ‘State of Exception’ in Glasgow’s Commonwealth Games 2014”, *Antipode*, Vol. 47 (2), s.380-400.
- Gülersoy, N., İ. Dinçer, A. Karaman, T. V. Akan (2011) *İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı*, (çoğaltma) UNESCO Dünya Miras Merkezi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Sit Alanları Alan Başkanlığı, İstanbul.
- İBB (2011) “İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı”, UNESCO Dünya Miras Merkezi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Sit Alanları Alan Başkanlığı, İstanbul.
- Okyay, İ. (1998) “Suriçi Koruma Planı’nda Kaygılar, Planlama Sürecinin Eleştirisi, İstanbul Tarihine Mecbur”, *Mimarlık*, Sayı: 281, s.17-19.

Managing the Cultural Heritage in the ‘state of exception’: An Assessment for the İstanbul Historic Peninsula

İstanbul Historical Peninsula still cannot be properly conserved and managed, notwithstanding a great amount of research, documentation, planning and project works on it. In the article, the effects of 40-year neoliberal policies from 1980 to 2020 on the Historic Peninsula are evaluated. The foundations of liberalization, deregulation practices in legal and institutional arrangements and commercialization of cultural assets were laid in the first two decades of this forty-year period. The last two decades have been a period in which the process of suspending the rule and even making the ‘state of exception’ the dominant form of government has penetrated every field. All the arrangements, made in the period of 2005-2015 in order to achieve conservation of the Historical Peninsula with the understanding of ‘site management’, have been gradually made non-functional through centralization of the administrative power since 2010. As implementation of power itself became a law, the control mechanisms were confined within this system and an environment was created in which the public completely lost right to question the processes. On the other hand, transforming cultural values into an investment area for market actors is a characteristic feature of the period. The time course that leads Historical Peninsula to become a ‘touristic place’ triggers reconstruction, extreme restoration and imitation practices and turns space into a decor. In the article, it is discussed how the İstanbul Historical Peninsula can be saved from an administrative mentality which ignores the fact that it is one of the most important multi-layered settlements in the World, and what should be changed initially.

Sürdürülebilir Kentsel Gelişmenin Sağlanmasındaki Zorluklar: İstanbul Tarihi Yarımada'da Mekânsal Planlama ve Tarihi Çevre Koruma İlişkisi

Adem Erdem Erbaş

Kentleşme, ekonomik, toplumsal ve çevresel meseleleri içinde barındıran önemli bir olgudur. Bir nüfus birikiminden daha çok, kentsel kültür ve miras koruma bağlamında ele alınması gereken bir meseledir. Kültür odaklı dönüşüm, kültür mirasının korunması, kentsel peyzaj, kültürel değerler, kültürel çeşitlilik, kültürel miras hakkı gibi olgular bu meselenin tartışılmasında önemli odak noktalarını oluşturmaktadır (UN, 2016).

İstanbul'daki kentsel gelişmenin özellikle 1980 sonrasındaki gelişimi göz önünde alındığında, kentleşme dinamiklerinin kültürel mirasın korunması üzerinde baskı oluşturan son derece olumsuz örneklerin bulunduğu bilinmektedir (Erbaş, 2019). Bugün geline nokta da sürdürülebilir bir kentsel gelişmenin sağlanabilmesi için kentin doğal ve kültürel yaşam kaynaklarının korunması, kullanılması ve geliştirilmesi önemli bir mesele olarak kentin gündemini belirlemektedir. Kentin korunması gerekli doğal ve kültürel yaşam kaynakları;

- Orman alanları,
- İçme suyu havzaları, dere havzaları, göl havzaları,
- Boğaziçi, Haliç ve Tarihi Yarımada'nın oluşturduğu "bütünleşik sit" (Çubuk,1993) alanıdır.

Özellikle kentleşme oranının büyüklüğü ile doğru orantılı olarak tarihi merkezin değişen anlamı, bütünleşik bir koruma anlayışının benimsenmesindeki zorunluluğun temel nedeni. Şehirselleşmenin oluşması ve tarihi merkez ile ticari merkezin birbirinden ayrılarak, uzmanlaşmış çok merkezli kentsel sisteme yönelik planlama yaklaşımları tarihsel geçmişi yüksek kentler için daha da önem arz etmektedir (Dökmeçi ve Berköz,1994; Erbaş ve Emre, 2020). Şehirselleşmenin gelişmesi, küreselleşmenin etkisiyle kentin çekiciliğini artırmak ve kentsel rekabeti sağlamak üzere büyük kentsel projelerin ağırlık kazanması çerçevesinde açıklanabilir. Küreselleşme ile birlikte kentler ve kentsel bölgeler ülkelerin önüne geçmeye başlamışlardır ve çoğu zaman bağlamdan kopuk sundukları kentsel projeler ile yarışmacı ortamda ön sırada

yer almaya çalışmaktadırlar (Harvey, 1999; Gunton, 2003; Savini ve Salet, 2017).

Kentsel projeler ölçeklerine göre üçe ayrılmaktadır (Borja ve Castell, 1997):

1. Büyük ölçekli projeler: Stratejik planlama yaklaşımı içinde ortaya çıkmıştır (Healey, 2004). Çoğunlukla kentlerin etki alanındaki bölgelerde, kent çevrelerinde yer almaktadır. Çok parçalı olan bu projelerin kentin diğer alanlarındaki proje ve dinamiklerle uyumlu olması, çevresine itici bir güç vermesi ve geleceğe yönelik sosyal, ekonomik ve kültürel hedeflerle ilişkili bir senaryosu olması gerekmektedir.

2. Orta ölçekli kentsel projeler: Eski liman, sanayi ve depolama alanları gibi kent içinde yer alan bölgelerde gerçekleşen projelerdir. Bu tür projelerin gerçekleştiği kentler genelde merkezin yenilendiği, yeni kentsel merkezlerin ve gelişme akslarının olduğu kentlerdir. Bu tür projeler mevcut altyapıyı güçlendirerek ve çevresel kaliteyi artırarak kente yeni merkezler kazandırabilirler. Bu projeler diğer tamamlayıcı özellik taşıyan projelerle uyumlu olmalıdır.

3. Küçük ölçekli projeler: Bu projeler genelde kent içinde kolay erişilebilen ve ayırt edici özgün bir kimliği olan alanlarda gerçekleşmektedir. Oteller, alışveriş merkezleri, iş merkezleri gibi özellikle tarihi binalara yeni fonksiyonlar yoluyla gerçekleştirilmektedirler. Stratejik değeri olan bu projeler çevresel kaliteyi bütünleştiren, kentin mevcut ve gelişme dinamiklerini güçlendiren ve kentin değerini artıran yapıdadır.

Bu çalışmada örnek alan olarak seçilen Tarihi Yarımada içindeki örnek saha incelemeleri, yukarıda bahsedilen proje türlerinden daha çok küçük ölçekli kentsel projeler tanımına girmektedir.

Tarihi Yarımada içinde örnek saha incelemesine konu edilen taşınmazların bulunduğu bölge kentsel, tarihi ve kentsel arkeolojik sit alanı olarak belirlenen alan sınırları içinde kalmaktadır. Bu nedenle sit alanı özelliklerini sadece tarihi referans noktaları ile değil, aynı zamanda alanın taşıdığı kentsel nitelikleri de göz önüne alarak bir bütünsellik içinde değerlendirmek gerekmektedir.

Eski İstanbul, Haliç girişinde, önemli bir doğal liman ağzında kurulmuş olan tarihi bir kenttir.

Bu çerçevede, mimari mirasın korunması konusunda yasal olarak uymamız gereken uluslararası sözleşmeler dışında, UNESCO, ICOMOS gibi kurumların koruma konusundaki ilke ve tüzükleri önemli yol gösterici olmaktadır. UNESCO’nun “Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rolü konusunda Tavsiye” (Varşova-Nairobi, 1976) ile ICOMOS’un “Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü” (Washington Tüzüğü, 1987) kararında ve başka birçok uluslararası belgede ortaya konulduğu gibi, “tarihi kent ve kentsel alanların korunması” deyimi, tarihi kent ve kentsel alanların yasal koruma altına alınması, bakımı ve restorasyonu için gerekli adımların yanı sıra, geliştirilmeleri ve çağdaş yaşama katılmaları için gerekli uyarlamaları da kapsamaktadır. Buna göre, tarihi kentlerin ve kentsel alanların korunması meselesi, sürdürülebilir kentsel gelişmeyi sağlamadaki önemli zorluklardan birisi olarak mekânsal planlar ve tarihi çevre koruma ilişkisini çözümleyebilme aşamasında saklıdır (Ahunbay, 2016). Tarihi kent peyzajı kavramı önemli bir holistik yaklaşım sunmaktadır (Bandarin ve Oers, 2012).

Bu çalışma, ifade edilen zorlukların hangi planlama meseleleri çerçevesinde yoğunlaştığına dair bazı tartışmalar içermektedir. Çalışmada izlenen yöntem, literatür çalışması yanı sıra 2005 tarihinden bu yana, Tarihi Yarımada koru-

ma amaçlı imar planlarında, belli temalar çerçevesinde öne çıkan planlama zorluklarını, idari yargıdaki uyuşmazlıklar üzerinden eleştirel değerlendirmeler yapılmasına dayanmaktadır.

Tarihi Kent Merkezi Bağlamı ve İstanbul’da Tarihi Yarımada

Bizans döneminde, Haliç girişinde önemli bir doğal liman ağzında kurulmuş olan Byzantion, hem Eminönü hem de İstanbul’un ilk yerleşim alanlarındandır. İstanbul’un en eski yerleşim birimlerinden olan Eminönü ve Sirkeci’yle birleşen konumuyla bugünkü Fatih ilçesi şehrin geleneksel liman işlevinin odağı durumundadır. Bu eski kentin, bugünkü Topkapı Sarayı çevresi, Sarayburnu ve Sirkeci bölgesi olduğu tahmin edilmektedir. Sirkeci - Eminönü arasının liman olması, buranın önemli bir ticaret kenti olduğunun göstergesidir (Müller-Wiener, 2001). Osmanlı döneminde de tıpkı Bizans döneminde olduğu gibi önemli bir liman kenti ve ticaret kentiydi. 1453’te İstanbul’un fethinden sonra Osmanlı’nın en önemli mekânı bugün Sultanahmet Meydanı olarak bilinen ünlü Hipodrom ve at meydanıdır. Önemli tarihsel olayların cereyan ettiği bir bölgedir (Ortaylı, 1977). Ayrıca bölgenin yerleşme dokusunu yakından etkileyen önemli bir husus da bölgedeki yangınlar ve ardından yapılan imar hareketleri olmuştur.

Bu haliyle değerlendirildiğinde Tarihi Yarımada’nın Roma, Bizans, Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemi eserlerinin bir arada bulunduğu, şehrin tarihsel kültürel açıdan en zengin dokusunu oluşturan bir alanda kaldığı görülebilecektir. Günümüzde İstanbul’un tarihi alanları UNESCO Dünya Miras Alanı statüsüne sahiptir. Artık eskiden mevcut olan yapılaşma düzeni ve arayışının, yok olanların yeniden yapımı ile elde edilmesi mümkün değildir. Yerleşmenin çok katmanlı yapısı içinde, koruma-kullanma dengesi gözetilerek yeni bir kentsel düzenin oluşturulması kaçınılmazdır.

İstanbul Çevre Düzeni Planlama Süreci ve Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı İmar Planı Çalışmaları

1/100.000 ölçekli İstanbul Metropoliyen Planı 15.06.2009 tarihinde kabul edilmiştir. İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu’nda nüfus öngörüsü ve sektörel dağılım arasında bir denge oluşturulması hedeflenmekte ve alt ölçekli planları yönlendirebilmesi açısından, İstanbul doğal ve yapay eşikler dikkate alınarak 10 alt bölgeye ayrılmaktadır (İBB, 2009). Önerilen alt bölgeler içinde nüfus ve istihdam dengesine dikkat

Kentin tarihi merkezi aynı zamanda geleneksel ticaretin en önemli mekânlarına ev sahipliği yapmaktadır.

çekilmekte, buna göre 6 no.lu alt bölgenin İstanbul'un merkezi niteliğine sahip olduğu belirtilmektedir. 6 no.lu alt bölge; yoğunluğu MİA fonksiyonlarını kapsayan Beşiktaş, Şişli, Beyoğlu, Eyüp, Fatih, Gaziosmanpaşa, Sultan-gazi, Bayrampaşa, Zeytinburnu ve Kâğıthane ilçelerini içine almaktadır. Bu ilçeler içinde yer alan Fatih ve Beyoğlu, geleneksel merkez olarak belirlenmektedir. Ancak toplumsal katılım ve müzakere süreçlerinin yeterince işletilmemesi, merkezi idarenin, çevre düzeni planı kararlarında yer almayan üst ölçekli yatırım kararları alması nedeniyle özellikle geleneksel merkez üzerinde büyük bir belirsizlik ve gelişme baskısı oluşmaktadır (Erbaş, 2014). Çok önemli bir referans alan olan tarihi çevrenin korunması, kullanılması ve gelecek kuşaklara aktarılması meselesi, üst ölçekli plan kararları ile merkezi idarenin yatırım kararları altında gelişme baskısına maruz kalmış, koruma amaçlı imar planları da daha çok bu çerçevede mekânsal müdahalelerde bulunmuştur.

Örnek Saha İncelemeleri

Tarihi Yarımada içinde farklı temsiliyetler kapsamında seçilen örnek alanlar, farklı mekânsal karakterlere sahip olmalarına karşın mekânsal planlama meseleleri açısından benzerlikler de sunmaktadır. Özellikle "yer" bağlamı üzerinden değerlendirildiğinde, mekânsal planlamanın "yer yapıcı" bir özelliği bulunması nedeniyle çalışmanın bu bölümünde hayatın olağan akışı içinden bazı örneklerin incelenmesi önemlidir. Yer bağlamı üzerinden mekânsal okumaların değeri özellikle planlamanın karar verme aşamasını doğrudan etkilemektedir. Sahaya inmeyen, kimi zaman sahadan kopuk bir mekânsal planlama sürecinin tarihi çevrenin korunması ve kullanılması arasındaki dengeyi geliştirme yönünde değil, değiştirme yönünde bozabileceği açıktır. Bu nedenle yer bağlamında kopuk neoliberal kentsel politikaların tarihi çevre üzerindeki etkileri, tarihi dokunun koruma kullanma ilişkisinden ziyade mekânın yeniden üretilmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. (Brenner ve Theodore, 2005; Dinçer vd., 2009; Dinçer, 2011). Seçilen örnek konular, 2005, 2011, 2012 tasdik tarihli Tarihi Yarımada koruma amaçlı imar planları ile bu planlarda yapılan plan değişikliklerini içeren ve yargıda uyumsuzluk konusu edilen örneklerden seçilmiştir. Bu örnekler incelenirken mekânsal planlama açısından 11 ayrı mesele çerçevesinde gruplandırılmıştır. Örnek saha incelemeleri, yer bağlamı üzerinden yakın

çevre özellikleri, yürürlükteki koruma mevzuatı ile şehircilik ilkeleri, plan yapım yöntem ve teknikleri yönüyle yapılan inceleme ve değerlendirmeleri içermektedir.

Vakıf taşınmazlarının akar veya hayrat niteliklerine bakılmaksızın hazırlanan koruma amaçlı imar planı

Örnek seçilen taşınmaz maliki tarafından koruma amaçlı imar planları, planda verilen kütle çizimlerinin arka ve yan bahçe mesafeleri yönüyle taşınmazı kullanılamaz hale getirdiği, akar niteliğini zedelediği yönüyle, idari yargıda uyumsuzluk konusu edilmiştir.

İnceleme konusu taşınmaz, Eski İmaret Camii (11. yüzyıla tarihlenen Bizans Kilisesi) karşısında yer almaktadır. Taşınmazın bulunduğu alandaki kadastral düzen yangın sonunda oluşan parsellerden oluşmaktadır. Yangınlar sonucu oluşan yeni kadastral düzen nedeniyle bölgedeki mahalle dokusunu oluşturan ada düzeni farklılaşmıştır.

5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 22. maddesine göre kamu kurum ve kuruluşlarınca koruma imar planlarını düzenlerken vakıf kültür varlıklarıyla ilgili hususlarda Vakıflar Genel Müdürlüğü görüşünü almaları gerekmektedir. Diğer yandan Vakıflar Yönetmeliği'nin 180. maddesine göre mazbut vakıflara ait taşınmazlarda akar niteliğini koruyacak şekilde imar düzenlemesi yapılır. Akar nitelikli vakıf taşınmazlara, imar planlarında yol, meydan, park, otopark, çocuk bahçesi, yeşil saha, cami, karakol, okul, resmi hizmet alanı, belediye hizmet alanı gibi akar niteliği olmayan fonksiyonlar verilmemelidir.

Bu kapsamda bölgeye imar planı ile yapılan müdahale, planlama alanı içindeki taşınmazların mekânsal olarak işlevlerini belirlemenin yanı sıra vakıflara ait taşınmazlarda, vakıf mevzuatı kapsamında bir değerlendirmenin yapılmasını gerektirmektedir. Ancak koruma amaçlı imar planlarında vakıf taşınmazları açısından bu nitelikte bir değerlendirme eksik ve hatalı olarak yapılmıştır.

Tarihi çevrede seçmecî ve taklit eski eser üretimi yönüyle yeniden yapım/ihya kararları

Tarihi Yarımada Kültür ve Tabiat Varlıkları Yeraltı ve Yerüstü Envanteri ile Mevcut ve Kayıp Eski Eser Envanteri çerçevesinde imar planında ihyası istenilen 99 adet camii, 57 adet tekke-medrese, 55 adet sivil mimarlık örneği olmak üzere toplamda 211 adet eser yönüyle, idari yargıda uyumsuzluk konusu edilmiştir.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 5.11.1999 gün ve 660 sayılı “Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması, Bakımı ve Onarımları” konulu ilke kararı ile tanımlanan Yeniden Yapma (Rekonstrüksiyon) maddesi çerçevesinde kayıp eser ihyası konusunda izlenecek yöntem-kriterler belirlenmelidir. Buna göre koruma amaçlı imar planında benimsenen ve tescil kararı bulunmayan kayıp eser ihyasında değerlendirme kriterleri belirtilmektedir.

660 no.lu Yüksek Kurulu İlke Kararı çerçevesinde incelendiğinde, “kapsamlı restitüsyon etüdüne dayalı” bir uygulama öngörülmektedir. Bu nedenle bir yapının ihyasının yapılabilmesi için, elde bilgi, belge, fotoğraf, çizim vs. dokümanların oluşması gereklidir. Oysa 1/5000 ve 1/1000 ölçekli koruma amaçlı imar planlarında ihy edilebilecek eserlerin planda işlevleri ile birlikte gösterildiği, ancak elde yeterli bilgi ve belgesi olmayan eserlerin de ağırlıklı olarak donatı alanı kapsamında imar planlarında sosyal kültürel tesis alanı olarak işaretlendiği gözlenmektedir.

Günümüz koşullarında kültürel mirasa konu taşınmazların, konuşlandığı yerlerin çeşitli nedenlerle korunamadığı ve değiştirildiği bilinmektedir. Birçok çeşme ve caminin İstanbul içinde yerlerinin değiştirildiği, bunun için koruma envanterlerinde, mevcut yerinde ihyasına ilişkin bilgilerin yer aldığı bilinmektedir. Ancak burada hangi dönemin diğer dönemden önemli olduğu, diğer bir ifadeyle birçok dönemi içeren çok katmanlı kentsel dokuda hangi ölçütlere göre eserlerin ihyasına karar verileceği çok tartışmalı bir konudur (Ahunbay, 2017). Koruma amaçlı imar planlarında bu tartışmalı konuda, seçmeci bir yaklaşımla, yeterli envantere sahip olmayan eserler hem de asıl yerinden başka bir noktada ihy edilerek işlevlendirilmektedir.

Kentin tarihi merkezinde kentsel arkeolojik alanları oluşturan en önemli eserler, sarnıçlar gibi su yapıları ve su yollarıdır.

Tarihi çevrede kentsel arkeolojik ve tescilli yeraltı eseri bulunan taşınmazlarda yeni bina yapımı

Örnek seçilen taşınmaz maliki tarafından koruma amaçlı imar planları, planda verilen yapılaşma sınırlarının taşınmazın altında yer alan sarnıç sınırları ile örtüşmemesi yönüyle, idari yargıda uyumsuzluk konusu edilmiştir.

Örnek seçilen taşınmaz, Yerebatan Caddesi ile Ticarethane Sokak arasındaki alanda kalmaktadır. Taşınmazın da içinde kaldığı alanda, Roma, Bizans ve Osmanlı eserlerinin bir arada bulunduğu, şehrin tarihsel kültürel açıdan en zengin dokusunu oluşturan bir alanda yürüme mesafesi içinde kalmaktadır. Taşınmazın bir kısmı “Yerebatan Sarnıcı”nın üzerindeki yapılardan oluşmaktadır. Yerebatan Sarnıcının 542 yılında Bizans İmparatoru Justinyen tarafından At Meydanı’nın diğer tarafında bulunan Büyük Saray’ın su ihtiyacını karşılamak üzere yaptırıldığı bilinmektedir. Yerebatan Sarayı olarak adlandırılan sarnıç içten 145 metre uzunluğunda 65 metre genişliğindedir. Yaklaşık 9800 metrekairelik bir alanı kapsamaktadır. Her bir dizide 28 tane olmak üzere 12 sıra sütun tuğla kemerleri ve bunların desteklediği tonozları taşır. Toplam sayıları 336 olan sütunlardan 8’i kuzey bölümde örme kılıf içine alınmış, güneybatıda 37 sütun, etraflarını çeviren bir dolgu duvarın içinde kalmıştır. Taşınmaz “Korunması Gerekli Tescilli Yeraltı Eserleri Bulunan Ada İçi Boşluk Alanı” olarak plana işaretlenmiştir.

Tarihi çevrede yapı yüksekliklerinin sınırlandırılması

Örnek seçilen taşınmaz maliki tarafından 1977 tarihinde projesine göre yapıp 1979 tarihinde onay görmüş yaklaşık 40 yıllık bir yapının kayıtlarında yüksekliği 18,60 metre iken yüksekliğin 15,50 metre olarak belirlenmesi yönüyle koruma amaçlı imar planları idari yargıda uyumsuzluk konusu edilmiştir.

Örnek seçilen taşınmaz, Katip Kasım Mahallesi sınırları içinde, Güvenlik Caddesi ile Fabrika Sokak köşesinde yer almaktadır. Konum itibarıyla Yenikapı Marmaray istasyonu ve transfer merkezine yaklaşık 100 metre mesafede, Yenikapı İDO Feribot İskelesi’ne yaklaşık 500 metre, Aksaray tramvay durağı ve meydana yaklaşık 500 metre mesafede yürüme sınırları içinde kalmaktadır. Taşınmaz Yenikapı Marmaray İstasyonu çevresindeki gelişmelerden doğrudan etkilenmekte ve mevcutta taşınmaz altında Marmaray hattı geçmektedir.

Tarihi Yarımada’da yapı yükseklikleri, anıtsal nitelikli yapıların sahip oldukları topografya iliş-

kisi yönüyle planlarda düzenlenmiştir. Bu kapsamda, İstanbul'un ilk modern kent planı olarak kabul edilen Prost Planı; Suriçi bölgesinde silüet ve gabariilere ilişkin geliştirdiği +40 kotu uygulaması ile Tarihi Yarımada ve Boğaziçi silüetinin korunmasına yönelik ilk plan girişimidir. Prost Planı, İstanbul'un silüetini oluşturan kimlikli yapıların büyük ölçüde deniz seviyesinden 40 metre yükseklikte bulunduğunu belirlemiş ve Tarihi Yarımada'nın anıt yapılarla birlikte bir kimlik oluşturduğunu belirterek bu yapıların görünürlüğünü etkilemeyecek bir yapılaşma önermiştir (Angel, 1993). Bu plana göre deniz seviyesinden +40 m. yükseklikteki alanlarda en yüksek cephe yüksekliği 9,50 m. olarak belirlenmiş, yanında, yakınında korunması gerekli eski eser yapı var ise, onun yüksekliğinin aşılmaması prensibi benimsenmiştir. +40 kotu altında verilen irtifalarda da bu ilke dikkate alınmış, yapıların +40 kotu üzerinde kalan kısımlarının da 9,50 m.yi geçmemesi ilkesine uyulması gerekmektedir. Ancak mevcut koruma amaçlı imar planında, daha önce verilen ruhsat ve iskânlara göre yapılaşmasını tamamlamış yapıların yüksekliklerinin düşürülmesi konusunda herhangi bir uygulama aracı yer almamaktadır. Bu nedenle plan notlarına, plandaki konut ve ticaret alanlarında ilgili koruma kurulu kararı öncesi ruhsat ve iskânı alınmış veya turizm işletme belgesi alınmış alanlarda plandaki işlev gerçekleştirilinceye kadar faaliyete devam edilebileceği gibi istisnalar eklenmiştir.

Tarihi dokuda mevcut geleneksel taşınmazların tevhit edilerek daha büyük parseller oluşturulması

Örnek seçilen taşınmaz maliki tarafından koruma amaçlı imar planları, taşınmazla birlikte bitişik üç parselin tevhit yolu ile birleştirilmesi hususu idari yargıda uyuşmazlık konusu edilmiştir.

Balat semtinde Mürsel Paşa Caddesi'ne cepheli olan taşınmaz, ağırlıklı olarak konut dokusu içinde, Balat Ermeni Kilisesi gibi konut karakterini destekleyen dini tesis alanlarının bulunduğu bir bölgede yer almaktadır. 1929 tarihli Pervititch'in Balat haritalarında bir Sinagog alanı olduğu, bugün bu alanda, taşınmazın hemen komşuluğunda birtakım eski kalıntıların olduğu tespit edilmiştir. İstanbul'un Haliç kıyılarında var olan surların izleri takip edildiğinde, taşınmazın hemen kuzeyinde Balat'a giren Balat Kapısı Sokak'ın, adı üzerinde Balat Kapısı'nı oluşturmakta olup konum itibarıyla önemli tarihi dokuda, doku bütünlüğü içinde işlevini sür-

dürmektedir. 1/1000 ölçekli koruma amaçlı uygulama imar planında öngörülen yapılaşma düzeni ile binalar arasındaki sınırlar kaldırılmakta, kat adetleri artırılmakta, yeni cephe düzenleriyle sıra ev veya dizi karakterli blok biçimleri oluşturulmaktadır. Bir alanda yol, ada, parsel, yapı ilişkisini okuyabilmek önemli mekânsal referansları oluşturmaktadır. Ancak koruma amaçlı imar planı ile parseller tevhit edilerek içinde bulunduğu tarihsel dokunun sürekliliğini sağlayan referans öğeleri zedelenmektedir (Erbey ve Erbaş, 2017).

Tarihi doku içinde geleneksel yapı adaları içinde kalan açık alanların, aktif yeşil alan olarak düzenlenmesi

Örnek seçilen taşınmaz maliki tarafından koruma amaçlı imar planları, yapı adası ortasında konut bahçesi olarak kullanılan taşınmazın aktif yeşil alan olarak ayrılması yönüyle idari yargıda uyuşmazlık konusu edilmiştir.

İnceleme konusu alan Aksaray Vatan Caddesi'ne bağlanan Sofular Caddesi, Sofular Tekkesi Sokak üzerinde yapı adası içinde kalmaktadır. Taşınmaza Karakadı Sokak tarafından girilen Kurşuncu Çıkmazı Sokak ile erişim sağlanmaktadır. Söz konusu çıkmaz sokak, yapı adasının ortasına erişim sağlayan tek bağlantı yoludur. Adanın iç kısmı, taşınmazların arka bahçeleri olarak kullanılmaktadır.

1/1000 ölçekli koruma amaçlı uygulama imar planı ile oluşturulan yeşil alan, yapı adalarının arka kesiminde yapılaşmaya izin vermeyen bir açık alan oluşturulmak istenmektedir. Ancak taşınmazların park olarak işaretlenmesi ile birlikte toplumun tüm kesimlerine açık ve kamusal kullanımda olması beklenen bir park işlevinin sağlanması yerine getirilemeyecektir. "Yeşil

Geleneksel kent dokuları, geleneksel mahalle düzeni içinde yaşam sürmektedir.

alan” fonksiyonunda kalması ile, park alanının geometrisi, ulaşım bağlantıları, mevcut tescilli yapılar, park alanın işletilmesi, toplumun tüm kesimlerine açık olması mümkün olamayacağı gibi, konut alanlarının yaşam kalitesini etkileyen arka bahçe kullanımını ortadan kaldırmaktadır.

Ticaret, turizm işlevi bulunan tarihi merkezin konut alanı olarak düzenlenmesi

Örnek seçilen taşınmaz maliki tarafından koruma amaçlı imar planları, mevcutta konut+konaklama olarak işlevini sürdüren alanda sadece konut alanı işlevi tanımlanması yönüyle idari yargıda uyumsuzluk konusu edilmiştir.

Taşınmaz konum olarak, Kasap Osman Sokak üzerinde yer alan ve yaklaşık 2000 yıllık Hipodromun güney yarım daire ucu ve Sphendone Duvarı’na komşudur. Taşınmaz bu haliyle günümüzde İstanbul’un en önemli tarihi ve turistik mekânlarını içinde barındıran ve Sultanahmet Meydanı olarak bilinen alana ve mahalleye adını veren Küçük Ayasofya Camiine kuş uçuşu yaklaşık 200 metre mesafededir. Yaklaşık 5 dakika yürüme mesafesi içinde, Roma, Bizans, Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemi eserlerinin bir arada bulunduğu, şehrin tarihsel kültürel açıdan en zengin dokusunu oluşturan bir alanda kalmaktadır. Bu çevre, turizm ve ticaret işlevi ağırlıklı bir gelişme içindedir. İstanbul’un içinde bulunduğu yakın bölgesi içindeki gelişmesine bağlı olarak artan konaklama ihtiyacının karşılanması, bu nitelikteki bir konaklama türünün ise altyapı olanaklarını yükseltmeye dönük özel sektör işbirliği içinde üç yıldızlı ve butik otel niteliğinde gelişmesi gerektiği üst planlarda vurgulanmaktadır. Kentin tarihi ve turistik merkezi olarak adlandırılabilir Sultanahmet ve çevresinde, konut karakterli küçük ölçekli konaklama birimleri, butik oteller, misafirhaneler, turizm acentesi, ev pansiyonculuğu gibi gelişmeler olduğu görülmektedir. Bugün itibarıyla Küçük Ayasofya ve yakın çevresinde sahil yolu ile havalimanı bağlantısının sağlandığı bir alanda, önemli bir “turizm kümelenmesi”nin bulunduğu görülmektedir. Söz konusu bu bölge sit alanı özelliklerine sahip olmakla birlikte insanlık dehasının ender alanlarından birisi olarak barındırdığı çok katmanlı kültür varlıkları sayesinde Dünya Kültür Mirası kapsamında değerlendirilmektedir. Bölge tüm bu özellikleri ile kültürel mirasın bir parçası olarak kabul edilecek şekilde düzenlenmektedir. Aynı zamanda alan yönetim planları da yürürlüktedir. Bu plan kapsamında da bölgenin tarihsel mirasının korunması, kullanılması ve geliştirilmesine yönelik hedefler ve stratejiler yer

almaktadır. Bu bağlamda koruma amaçlı imar planları ile alan yönetim planları arasında uyumsuzluklar bulunmaktadır.

Tarihi dokuda tescilli ya da tescilli olmayan dini tesis işlevli taşınmazların genişletilmesi için tarihsel dokunun yeşil alan olarak düzenlenmesi

Örnek seçilen taşınmaz maliki tarafından koruma amaçlı imar planları, iskânlı ruhsatlı işhanının büyük bir kısmının caminin yakın çevresi olarak yeşil alan düzenlemesine konu edilmesi idari yargıda uyumsuzluk konusu edilmiştir.

Taşınmaz, konum itibarıyla, Sirkeci Tren İstasyonu’nun hemen güney kesiminde yer almaktadır. Ankara Caddesi ile Muradiye Caddesi’nin kesiştiği noktada, Sirkeci Gar Meydanı oluşmakta olup, taşınmaz, bu meydana yaklaşık 50 metre mesafededir. Taşınmaz ile gar alanı arasında Vezir Camii olarak ifade edilen bir dini tesis alanı bulunmaktadır. Taşınmazın da içinde yer aldığı Hocapaşa Mahallesi İstanbul’un eski mahallelerinden birisini oluşturmaktadır. Alanın tarihsel gelişim süreci içinde önemli referans noktalarına sahip olduğu, uzun zamandır yerleşik alan özellikleri gösterdiği, planlama ve kentsel gelişim süreci içinde önemli değişimler yaşadığı görülmektedir. Komşu parselde yer alan ve Vezir Camii olarak bilinen dini tesis yapısının yeni olmasına karşın, orada Vezir Merzifonlu Karamustafa Paşa tarafından yaptırılan eski bir mescid olduğu, bu yapının bulunduğu yerde de daha önceden bazı Bizans eserlerinin yer aldığı anlaşılmaktadır (Tunay, 1975).

Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından hazırlanan “19. Asırda İstanbul” isimli haritasında Vezir Camii alanı görülmektedir. Bu harita incelendiğinde henüz Sirkeci gar binasının yapılmadığı anlaşılmaktadır. Yine aynı şekilde, Charles Edouard Goad’ın İstanbul sigorta haritaları 20. yüzyıl başında 1914 yılında hazırlanmış olup, Vezir Camii’nin bulunduğu alan için *Ruines* (harabe) yazısı yer almaktadır. Bu haritalarda Sirkeci gar binası görülmektedir. Bugün Vezir Camii olarak bilinen ve mevcut olan dini tesisin ise 1980’li yıllardan sonra yeniden yapıldığı anlaşılmaktadır.

“Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulanması, Denetimi ve Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik” hükümlerinde Plan hazırlama esasları tanımlanmıştır. Koruma amaçlı imar planlarının hazırlanmasında örnek taşınmazın da içinde kaldığı yapı adası yönüyle, yapı adası ve sokak dokusunun gerekli etüdler yapılarak sosyal donatı vb. hususlar açısından bir

değerlendirmesi yapılması gerekmektedir. Ayrıca aynı yönetmeliğin 7. maddesi sosyal donatı ve teknik altyapı alanlarının sağlanması açısından usul ve esasları içermektedir. Yerleşik alanları kapsayan koruma amaçlı imar planlarında, alandaki fiziksel doku ile mülkiyet özellikleri, mevcut şartlar ve gelecekteki gereksinimler göz önüne alınarak donatı alanı miktarları plan kararları ile belirlenmektedir. Söz konusu park alanının geleneksel olarak gelişmiş ve kentin en işlek turizm ve ticari bölgesindeki bir alanda, hizmet sektörünün kapasite ve işgücünü etkileyecek yönde mevcut ticari yapıları ortadan kaldırarak yerleştirilmesi, hizmet sektöründeki kullanım alanlarını azaltmaktadır. Bu kapsamda 1/1000 ölçekli uygulama imar planı düzenlemesi "Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulaması, Denetimi ve Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik" hükümleri ile çalışmaktadır.

Kültür varlıklarının çevreleri ile birlikte korunmasını sağlamak ilkesi, korunması gerekli kentsel ve tarihi sit özelliklerini birlikte ele almayı gerektirmektedir. 2863 sayılı yasanın koruma amaçlı imar planında bulunması gerekli "koruma alanı içinde yaşayan hane halkları ve faaliyet gösteren iş yerlerinin sosyal ve ekonomik yapılarını iyileştiren, istihdam ve katma değer yaratan stratejileri, koruma esasları ve kullanma şartları"nı yerine getirmesi beklenmektedir.

Tarihi dokuda araç trafiğini artırıcı nitelikte otopark, yol ve kavşak düzenlemesi

Örnek seçilen taşınmaz maliki tarafından koruma amaçlı imar planları, Aksaray meydan alanı ve yakın çevresinin araç trafiği düzenlemesi nedeniyle genişletilmesi sonucu mevcut han binalarının yıkılmak istenmesi idari yargıda uyuşmazlık konusu edilmiştir.

Taşınmaz, Millet Caddesi üzerinde Muradiye Camii komşuluğunda işhanı niteliğindedir. Taşınmazın kuzeyinden gelen Vatan Caddesi ile güneyinden gelen Millet Caddesi Murat Paşa Camii'nin doğu kesiminde bir kavşak alanı oluşturmaktadır. Söz konusu bu kavşak alanı, Muradiye Camii ile Valide Camii arasında kalmaktadır. Vatan ve Millet Caddeleri ile Atatürk Bulvarı'nın kentsel dokudaki büyük yıkımlar ardından açılması ile birlikte bu caddeleri birbirine bağlayacak bir kavşak alanı oluşturulduğu görülmektedir. Daha sonra bu kavşak projesine sonradan iki katlı çarşı ve umumi garaj ilave edilerek genişletildiği anlaşılmaktadır. Bu haliyle eskiden Aksaray Meydanı olarak bilinen Valide Camii önündeki alan

da katlı kavşak olarak düzenlenmiştir. Uyuşmazlık konusu işlem ise plan tadilatı ile Aksaray Meydanı ve Çevresi Yayalaştırma, Trafik Meydan Düzenleme Projesi'nin uygulanmasına yöneliktir. İmar planı tadilatında trafik yolu, refuj olarak ayrılan kesiminin herhangi bir toplu taşıma hattını beslemek üzere kurgulanmamış kentin tarihi dokusu ve kent merkezi niteliğindeki bir alanda yaya ve toplu taşıma yerine özel araç kullanımını desteklemek üzere plana işaretlenmiştir. Yayalar, kent mekânlarının, özellikle de kent merkezlerinin vazgeçilmez en önemli ögesi- dir. Yayalara ayrılmış geniş kent mekânları, özellikle tarihi kent merkezlerinde, toplumsal, kültürel, politik ve ekonomik yaşamın ayrılmaz ve vazgeçilemez birer parçasıdır. Yüz yüze ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı, çeşitli kültür ve rekreasyon kullanımlarını da barındıran bu mekânların daha çekici, yaşanabilir, güvenli ve konforlu alanlar olabilmesi için, bu alanlara yayaların erişimini sağlayan geçitler, kaldırımlar vb. yaya koridorlarının da çok dikkatli ve özenle planlanması gerekir.

Günümüz kentlerinde, ne yazık ki, meydanlarda yayaların yerine, araçların öncelikli olduğu düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla, Aksaray da dahil olmak üzere, İstanbul'un birçok tarihi meydanında araç alt/üst geçitleri, katlı kavşaklar, geniş araç yolları ve köprüler inşa edilmiştir. Bu alanlarda, sınırlı da olsa, sadece yayalara ayrılmış mekânların bulunmasına karşın, meydanlarda inşa edilmiş büyük ulaştırma altyapıları nedeniyle, yayalar bu alanlara ulaşabilmek için geniş caddeleri geçmek, üst geçitlere veya alt geçitlere çıkıp inmek, trafik sinyallerinde uzun süreler beklemek zorunda kalmışlardır, halen de kalmaktadırlar. Araçları daha çabuk ve daha hızlı hareket ettirmek amacıyla, kent merkezlerinde inşa edilen köprü ve geçitlerin, genişletilen caddelerin, kısa bir süre sonra daha fazla trafik çekerek eskisinden daha tıkalı hale geldikleri bilinen bir gerçektir.

Tarihi kent dokusu ve kent merkezi niteliğindeki bir alanda koruma amaçlı bir planın gözetmesi gereken, yaya ve toplu taşımanın birlikte ele alınmasıdır. Oysa yapılan plan değişikliği ile özel araç öncelikli çözümler öngörülmektedir.

Ticaret, depolama işlevi bulunan tarihi merkezin aktif yeşil alan olarak işaretlenmesi

Örnek seçilen taşınmaz maliki tarafından koruma amaçlı imar planları, mevcutta işhanı olarak faaliyetine devam eden taşınmazın yeşil alan olarak işaretlenmesi yönüyle idari yargıda uyuşmazlık konusu edilmiştir.

Yeni ulaşım projeleri ve dolgu alanları gibi kentsel arazi kullanımını etkileyen yatırımlar tarihi çevrenin korunmasında zorluklar oluşturmaktadır.

Taşınmaz Rüstem Paşa Camii'nin ve Rüstem Paşa Hamamı'nın güney kesiminde, Kundakçı Han ve Demirtaş Han'ın hemen doğu kesiminde yer almaktadır. Taşınmaz üzerinde iki katlı ve aynı zamanda bodrum katları olan, büro, depolama nitelikli işyerlerinin bulunduğu ticari kullanıma sahip bir iş hanı yer almaktadır. Taşınmaz konumu gereği yoğun bir kentsel ticari kullanıma sahip alan içinde bulunmaktadır. İstanbul'un geleneksel ticaret merkezi olarak bilinen Tahtakale ve çevresinde yer alan “han”lar sisteminin bir parçası olarak işlevini sürdürmekte olduğu tespit edilmiştir. Bu anlamıyla sahip olduğu işlev yakın çevrede yer alan ticari işlevler ile uyumludur. Ancak 1/1000 ölçekli uygulama imar planında getirilen park kullanımı kararının kullanıcı ve kullanım özelliklerinin yeterince belirlenmeden, etüt edilmeden işaretlendiği, bölgedeki ticari kullanım işlevini engelleyici olduğu, bu kapsamda nazım imar planında önerilen ticari kullanım kararını desteklemeyecek bir biçimde taşınmazın büyük bir kısmının park alanı olarak işaretlendiği görülmektedir. Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine ait birçok yapının bir bütün olarak bölge karakterini oluşturduğunu, taşınmazın bulunduğu alanın Pervititch haritalarında Whittall Ardiyesi olarak işaretlenen bir ticari yapının bulunduğu, 1980'li yıllara kadar bu yapının ardiye olarak kiralandığını, daha sonra verilen ruhsat ile bugünkü Paçacı Han'ın yapıldığı bilinmektedir.

Uygulama imar planı ile hedeflenen imar düzeninin bir bütün içinde ele alınması, bu kapsamda bir sistem getirmesi, getirilen işlevlerin bir-biri ile etkileşim içinde olması, bir sinerji içinde yaşam alanını istihdam ve yaşam kalitesi açısından yaşanır kılması gerekmektedir. Ancak taşınmaz için önerilen park kullanımı işlevi bir bütüncül yeşil dokunun parçası olarak değerlendirilemeyecek olup kullanılamayacak tanımsız yeşil peyzaj öğeleri oluşturmaktadır. Park kullanımı ile geleneksel ticari işlev engellenmektedir. Koruma amaçlı imar planı ile fiziksel mekânın sürekliliği kadar işlevsel sürekliliği de sağlamak önemlidir.

Tarihi dokunun yenileme alanı olarak ilanı ve sonrasında yenileme projeleri yoluyla tarihi çevrenin yeniden üretimi

Örnek seçilen taşınmaz malikleri tarafından Süleymaniye, Fener Balat ve Ayvansaray bölgedeki koruma amaçlı imar planları ile İstanbul Yenileme Alanları Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Kararı ile öngörülen yapılaşma koşulları idari yargıda uyuşmazlık konusu edilmiştir.

Süleymaniye'deki örnek taşınmazlar Yoğurtçuoğlu Sokak üzerinde yer almaktadır. Bu sokak eğimli bir topoğrafik yapıda yer almakta olup Süleymaniye Camii Külliyesi'ne ait anıtsal yapıların komşuluğunda kalmaktadır. Diğer örnek alan ise “Fener-Ayvansaray Arası Yenileme Avan ve Yenileme Uygulama Projelerinin Hazırlanması ve Uygulanması işine ait Avan Projeler”in kapsadığı tüm bölgedir.

Her iki örnekte tarihi çevrenin tarihsel referans noktalarına bakılmaksızın, hepsi birleştirilerek bir konut bloku olarak gösterilmekte ve geleneksel yapıdaki doku uyumunu sağlayan yapı oranları açısından çeşitli sorunlar oluşturmaktadır. Koruma ilke ve prensipleri açısından geleneksel özgün yapı parselleri ile yapı yüksekliği ilişkileri bozulmaktadır. Avan proje, yönetmelikte belirtildiği gibi uygulama projesinin esas olan ön tasarımıdır. Oysa avan projedeki eksikliklerin ve kurulca önerilen önemli değişiklik kararlarının uygulama projesi safhasından önce avan projede oluşturulmasının gerekli olduğu, ancak bunun yerine getirilmediği ve yönetmelik hükümlerine uygun olmadığı tespit edilmektedir. Yenileme alanında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 05.11.1999 gün ve 660 sayılı ilke kararı doğrultusunda proje ve uygulama esaslarını oluşturan; müdahale biçimleri, esaslı onarım ilkeleri, uygulamanın denetlenmesi, yok olan tescilli yapılara ilişkin işlemler ile rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlama esaslarına uyulmamıştır. Özellikle Fener Balat Ayvansaray bölgesindeki taşınmazlar, yaşayan bir mahalle yapısı içindedir. Mekânsal yapısında eskime, köhneme, işlevini kaybetme gibi hususlar yanı sıra tescilli yapılar dışında dokuyu bozan niteliksiz betonarme yapılar, plan hükümlerine aykırı birtakım eklentilere sahip yapılar bulunmakla birlikte salt fiziki yapıdaki birtakım eskimiş, köhnemiş ya da terk edilmiş yapılara bakarak, geleneksel bir mahalle dokusunun genelinin sosyoekonomik ve mekânsal bağlamda büyük bir çöküntü alanı olduğu (*slum, ghetto* vb. olduğu) iddiaları uygun olmayacaktır (Akin ve Erkan,

2012). Planlamada etkin olabilmek için; tarihi kentlerin ve tarihi kentsel dokuların korunmasına yönelik hazırlanan projelerin, tutarlı bir sosyoekonomik yapı analizi ile her düzeydeki kent ve bölge planlarının ayrılmaz bir parçası olması beklenmektedir (Dinçer, 2011).

Değerlendirme ve Sonuç

Sonuç olarak bu çalışma, günümüzde yürütülen koruma amaçlı imar planlama çalışmaları ve küçük ölçekli proje odaklı kentsel müdahaleler arasındaki koruma kullanma dengesinin yeterince kurulamadığı, koruma amaçlı imar planlarının katılımcı bir süreç izlenmeden hazırlanması nedeniyle, tartışmaların çoğunlukla idari yargı davaları üzerinden yapıldığı, plan hazırlık süreçlerinde saha çalışmaları yerine daha çok tapu kayıtlarında yer alan taşınmaz niteliğinin GIS verilerine esas teşkil ettiği, bu durumun da cins düzeltmesi yapmamış taşınmazlarla kentsel arkeolojik alanlara sahip taşınmazların durumu açısından çeşitli planlama meselelerinin ortaya çıkmasına dikkat çekmektedir (Tuna, 2003; Erbas ve Emre, 2020).

Koruma amaçlı imar planlarının mevzuat gereği taşıması gereken özellikler aşağıda verilmektedir:

1. Kentsel sit alanı içinde faaliyet gösteren işyerlerinin sosyal ve ekonomik yapılanmasını iyileştiren ve katma değer yaratan stratejiler
2. Koruma esasları
3. Kullanım esasları
4. Yapılanma sınırları
5. Sağıklıklaştırma
6. Yenileme alan ve projeleri
7. Uygulama etap ve projeleri
8. Uygulamanın finansmanı
9. Katılımcı alan yönetim modeli
10. Hedef amaç strateji planlama kararı

Bu kapsamda koruma amaçlı imar planının gerek hazırlık aşamasında gerekse onama aşamasında koruma amaçlı imar planlarının hazırlanmasına ilişkin yönetmelikte belirtilen koşulları eksiksiz yerine getirmesi gerekmektedir. Böylesine önemli bir tarihi, geleneksel merkeze sahip alanda, koruma-kullanma dengesine ilişkin gerekler yerine getirilmemiş, koruma ilkelerinden ziyade sermaye baskısı nedeniyle “yer” bağlamından kopuk yeni işlevler önerilmektedir.

İnceleme konusu koruma amaçlı imar planlarının, Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulaması, Denetimi ve Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik’te belirtilen usul

ve hükümlere uygun olmadan düzenlendiği, bu nedenle bölgenin kentsel dokusunu ve özgün kullanış biçimini koruyacak hükümleri içermediği görülmektedir. Küçük ölçekli kentsel projeler kısmında açıklandığı üzere genelde kent içinde kolay erişilebilen ve ayırt edici özgün bir kimliği olan alanlarda gerçekleşen, oteller, alışveriş merkezleri, iş merkezleri gibi özellikle tarihi binalara yeni fonksiyonlar yoluyla çevresel kaliteyi bütünleştiren, kentin mevcut ve gelişme dinamiklerini güçlendiren ve kentin değerini artıran projelere yönelik stratejik değeri olan bir planlama yaklaşımı sergilenmemiştir.

Çağdaş koruma ilkelerine göre, tescilli eserlerin çevrelerindeki geleneksel yapı adalarının kaldırılması, tescilli eserin çevresinin açılması, olmayan yapıların boşluk doldurma şeklinde taklit üsluplara konu edilmesi yanı sıra seçmeci bir tavırla alınan ihya kararları, koruma ilkelerine uygun bir yaklaşım değildir.

Koruma planı içindeki tescilli yapıların yakın çevresindeki yapı adası ölçüleri, parsel sınırları ve büyüklüklerinin korunması gerekmektedir.

Bölgede, yapı adalarındaki doluluk ve boşluklar, düzgün olmayan yapı adaları, planlanan alanın karakteristiğidir. Koruma amaçlı imar planı ile sadece tescilli yapıları koruyarak dokunun diğer kısmını kaldırıp yeşil alan yapmak suretiyle, korunan yapıları müze objeleri gibi çevresinden soyutlayarak koruma, korumacılığın bilimsel ilkeleri ve koruma amaçlı imar planlarının hedefleriyle bağdaşmaz.

Öte yandan UNESCO’nun somut olmayan kültürel miras listesinde, 117 ülkeden 470 farklı unsur yer almaktadır. “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi”nde Türkiye’den yer alan somut olmayan kültürel miras unsurları bulunmaktadır. Bu kapsamda kültürel miras alanlarındaki koruma planlaması yaklaşımlarının; toplumsal hafızaya ait edebiyat, gelenekler, inanç, efsaneler gibi sosyal ve kültürel değerlere, geleneksel müzik, dans ve tiyatro

Miras alanlarının turizm, ticaret amaçlı kullanımı, yeni mekânsal talepleri getirmektedir.

gibi sahne sanatlarına, ritüeller, şenlikler, festivaller gibi sosyal olaylara, geleneksel üretime yönelik bilgi ve becerilere saygılı olması beklenmektedir. En büyük zorluklardan birisi somut olmayan kültürel mirasın mekânsal karşılıklarının, koruma amaçlı imar planlarında göz ardı edilmesidir.

Sonuç olarak, saha incelemesindeki bulgular ile çalışmanın kurgusunu oluşturan eleştirel değerlendirmeler ışığında Tarihi Yarımada koruma amaçlı imar planlarının hazırlanması ve yönetilebilmesi için kültür mirası envanterinin kapsamlı bir veri havuzu şeklinde oluşturulması, bütünlük bir kentsel koruma planlama yaklaşımı için stratejik mekânsal planlama çerçevesinde ölçekler arası geçişlere imkân veren eylem planlarının hayata geçirilmesi, kentsel arkeolojik alanların korunması için 3D GIS ortamında bütünlük bir envanter oluşturulması ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'nün planlama sürecindeki etkinliğini artıracak şekilde “Tarihi Yarımada Bilgi Belge Ofisinin” kurulması konuları öne çıkmaktadır.

Erdem Erbaş, Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi,
Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Challenges in Achieving Sustainable Urban Development: Relationship between Spatial Planning and Conservation of Historical Environment in Istanbul Historical Peninsula

The conservation, usage and development of the historical environment are one of the most significant urban issues considered with its social, economic, and environmental aspects. Since the 1980s, under the effect of globalization, neoliberal urban policies have brought fragmented urban interventions to the city agenda in a way that harms the sustainability of the historical environment. Especially urban renewal projects, transportation and infrastructure projects, coastal filling projects, restoration projects and new constructions in the historical environment weaken or even destroy the effectiveness of conservation master plans in the building up the relationship between a holistic urban conservation approach and the sustainability of the historical environment. In this study, the development of the historical environment as a tangible and intangible heritage site and the factors that determine it are examined retrospectively in the Istanbul Historical Peninsula. Then, the 2009 approved metropolitan plan, the master and implementation plans approved in 2005, 2011 and 2012, and the urban projects that have been on the city's agenda in the last decade will be analysed on the classified cases in the historical peninsula.

The outcomes of the study are i) the importance of local action plans that allow inter-scale transitions within the framework of strategic spatial planning for an integrated urban conservation planning approach, ii) the establishment of an integrated inventory in 3D GIS tool for the preservation of urban archaeological sites, iii) Increasing the effectiveness of the Directorate of Istanbul Archaeology Museums in the spatial planning process, iv) Establishment of the “Historical Peninsula Information and Documentation Office”.

Kaynaklar

- Ahunbay, Z. (2016) *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, YEM Yayınları,
- Ahunbay, Z. (2017) “Yeniden Yapım (Rekonstrüksiyon) İçin Koşullar”, *Mimarist*, Sayı: 60, s.32-37.
- Akın, O., Erkan, N. (2013) “Kentsel Dönüşüm ve Mahalle Yenileme Olgusu Bağlamında Planlama-Tasarım İlkeleri”, *Modernite ve Mimarlık*, Esenler Belediyesi, Şehir Düşünce Merkezi Yayını, s.119.
- Angel, A. (1993) “Henri Prost ve İstanbul’un İlk Nazım Planı”, *Planlama Dergisi*, Sayı: 10, Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara.
- Bandarin, F., Van Oers, R. (2012) *The historic urban landscape: managing heritage in an urban century*, John Wiley & Sons.
- Borja, J., Castells, M. (1997) *Local and Global Management of Cities in the Information Age*, Earthscan.
- Brenner, N. & Theodore, N. (2005) “Neoliberalism and the urban condition”, *City*, 9:1, s.101-107.
- Çubuk, M. (1993) “İstanbul, A Metropolization Process”, *Urbanistica*, Dicembre, (6), Rome
- Dinçer, İ., Enil, Z., Evren, Y. (2009) “İstanbul’un Koruma Alanlarının Değerlendirilmesi”, *Megaron*, 3(3).
- Dinçer, İ. (2011) “The impact of neoliberal policies on historic urban space: Areas of urban renewal in Istanbul”, *International planning studies*, 16(1), s.43-60.
- Dökmeci, V., & Berköz, L. (1994) “Transformation of Istanbul from a monocentric to a polycentric city”, *European Planning Studies*, 2(2), s.193-205.
- Erbaş A. E., (2014) “Central Business District Planning and the Sustainable Urban Development Process in Istanbul”, *Sustainable City VIII*, Zubir S. S., Brebbia C. A. (Eds.). WIT PRESS, Southampton, UK.
- Erbaş, A. E. (2019) “İstanbul Metropolitan Alanı’nda 1980 Sonrası Kentsel Gelişme Dinamikleri ve İdari Coğrafyada Sınır Değişiklikleri”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), s.17-38.
- Erbaş, A. E., Emre, B. (2020) “GIS-based approach to Urban Planning, Archaeological Inventory and Geology Structure in Multi Layered Cities: The Case of Historical Peninsula and Tahtakale Historical Trade Area in Istanbul”, *İTÜ AIZ*, İstanbul.
- Erbaş, A. E., Emre, B. (2020) “Türkiye’de Tarihi Kent Merkezlerinin Korunmasına Yönelik Planlama Yaklaşımları ve Yaşanan Zorluklar”, *KBAM 7. Sempozyumu*, Mersin.
- Erbey, D., Erbaş, A. E. (2017) “The challenges on spatial continuity of urban regeneration projects: the case of Fener Balat historical district in Istanbul”, *International Journal of Sustainable Development and Planning*, 12(3), s.498-507.
- Gunton, T. (2003) “Megaprojects and regional development: pathologies in project planning”, *Regional Studies*, 37(5), s.505-519.
- Healey, P. (2004) “The treatment of space and place in the new strategic spatial planning in Europe”, *International journal of urban and regional research*, 28(1), s.45-67.
- İBB (2009) 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı ve Plan Raporu.
- Müller-Wiener, W. (2001) *İstanbul’un Tarihsel Topografyası*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Ortaçlı, İ. (1977) “İstanbul’un mekânsal yapısının tarihsel evrimine bir bakış”, *Anıte İdaresi Dergisi*, 10(2), s.77-97.
- Savini, F., Salet, W. (2017) *Planning Projects in Transition: Interventions, Regulations and Investments*, Jovis.
- Tuna, N. (2003) “İstanbul Suriçi’nde Kentsel Arkeolojik Kültür Mirası”, *İstanbul*, Sayı: 46, s:88-93.
- Tunay, M. (1975) “Yok Edilen Vezir Camii Kalıntıları”, *Arkitekt*, Sayı: 359.
- United Nations (2016) Habitat III Issue Papers, 4-Urban Culture and Heritage, New Urban Agenda, Quito, Ecuador.

Bir Portal Olarak Eminönü Meydanı'nın Morfolojik Evrimi ve Mekân Bileşenleri

Eren Kürkcüoğlu

Tarihsel süreç boyunca Tarihi Yarımada'nın coğrafi açıdan en önemli stratejik konumlarından biri olan Eminönü bölgesi, aynı zamanda ticari aktivitelerin ilk odağı ve günümüzde Maslak bölgesine kadar uzanan İstanbul Merkezi İş Alanı aksının kalbi olarak nitelendirilmektedir. Özellikle geleneksel el sanatları ticareti-üretimi ve tekstil, deri ürünleri, mobilya, gıda ürünleri, kuyumculuk, ahşap ve halı perakendeciliği ve toptan satış sektörleri açısından İstanbul'un geleneksel ve tarihi ticaret nüvesi konumundadır (Turgut, 2008). Tarihi Yarımada'da yerleşimlerin orijini olarak kabul edilen Byzantion'dan günümüze kadar Sirkeci ile birlikte bir “liman yerleşimi” ve “ticari merkez” kimliğine sahip olan Eminönü, aynı zamanda Haliç ve İstanbul Boğazı'nın birleştiği bir noktada da bulunmasından ötürü Tarihi Yarımada'ya erişim bağlamında bir “giriş kapısı” görevi de üstlenmektedir. Eminönü'nün Tarihi Yarımada bütününde sahip olduğu bu imgelemin bir benzeri de Eminönü Meydanı'nın bölge içindeki yeri ve önemi üzerine söylenebilir. Dönemler boyunca ticari faaliyetlerin her daim yoğun ve akıcı olduğu bir iş merkezi kimliğine sahip olan Eminönü'nün en önemli giriş kapılarından biri Eminönü Meydanı olarak tanımlanmaktadır. Öncesinde bir kıyı meydanı olarak özellikle 1845 yılında inşa edilen ilk Galata Köprüsü (Cisr-i Cedid) sonrası Tarihi Yarımada'ya yaya ve at arabaları ile erişimin yaygınlaşması ile atfedilen “giriş kapısı/portal” imgesi daha da kuvvetlenmiş, meydan bir “karşılama ve buluşma noktası” haline gelmiştir. Morfolojik biçimlenmenin gerçekleştiği ilk dönemden günümüze özellikle Yeni Cami ve Mısır Çarşısı gibi simge yapılar ile tanımlanan ve hem biçimsel, hem de işlevsel kimliğini bu iki mimari anıtsal yapı ile kazanan meydan, aynı zamanda Haliç, Tarihi Yarımada ve hatta İstanbul genelinde önemli bir “ulaşım ve bağlantı odağı” haline gelmiştir.

Eminönü Meydanı'nın Morfolojik Evrim Süreci

Eminönü Meydanı'nın tarihsel kökenleri Roma ve Bizans dönemine kadar uzanmaktadır. Bu

dönemde önemli bir ticari ve idari merkez olan Eminönü bölgesi; aynı zamanda şehir surları, kapıları ve limanları ile birlikte ticaret ağının ve denizyolu ulaşımının öncelikli odağı konumuna ulaşmıştır (Kuban, 1996). Liman bölgesinin Haliç kıyı hattından erişimi sağlayan, dönemin şartları kapsamında uluslararası düzeyde bir liman meydanı bulunmaktadır (Müller-Wiener, 1977) ve alan aynı zamanda depolama ve askeri faaliyetlere de ev sahipliği yapmıştır. Osmanlı döneminde Yeni Cami'nin inşası (1579) ile birlikte meydan ve yakın çevresinin günümüze kadar ulaşan tarihi izleri ve referansları oluşmaya başlamıştır. Yeni Cami'nin bulunduğu alanda yer alan Yahudi Mahallesi, bu dönemde cami inşası için alanın açılmasıyla birlikte yok olmuştur, bu esnada içlerinde bir kilise ve sinagogun da yer aldığı birçok yapı yıkılmıştır (Kuban, 1996). 1665 yılında tamamlanıp ibadete açılan Yeni Cami'nin külliye kompleksi dahilinde 1660 yılında inşa edilen Mısır Çarşısı (eski ismiyle Yeni Çarşı veya Valide Çarşısı) ile meydanın ikinci önemli referans izi de alan içerisinde yer almıştır. Kıyı hattına kuzeybatı-güneydoğu yönünde paralel bir biçimde konumlanan Yeni Cami ve caminin güneybatısında, bir kolu yine kıyıya paralel uzanan L şeklindeki Mısır Çarşısı arasında kalan alan, meydanın şu anki konumunun güneybatısında, günümüzde de varlığını sürdüren “avlu” olarak tanımlanmıştır.

Bizans ve Osmanlı dönemlerinde, Eminönü Meydanı'nın günümüzdeki konumuna ve alanı bir “giriş kapısı-portal” olarak tanımlamaya olanak sağlayan birçok kapısı ve bu kapılarla ilişkilenen iskeleleri bulunmaktadır. Bunlardan en öne çıkan üç tanesi şunlardır: Mısır Çarşısı ve Yeni Cami girişlerinin kesişimindeki alana açılan Balıkpazarı (*Porta Peramitis* veya Tahmis) Kapısı, Yeni Cami'nin kuzeydoğusunda yer alan Bahçekapı (*Porto Neorion*) ve caminin kuzeyinde dış avlusuna açılan Yeni Cami Kapısı (*Porta Ebraika* veya Çıfıtkapısı) (Kuban, 1993; Çin, 2006). Meydanın yakın çevresi dışında Odunkapısı (*Porto Drungari*) ve Zindankapı (*Porte de St. Jean de Cornibus*) gibi diğer giriş kapıları

da ilgili dönemlerin yerleşme sınırlarını ve kimliğini tanımlamıştır: Bizans döneminden Yeni Cami'nin inşasına kadar olan dönemde bölge içinde yaşayan Yahudi cemaatten ötürü Eminönü “Yahudi Kapısı-Çıftıkapısı” olarak adlandırılmış, II. Mehmet döneminde de yerleşme aynı isimle varlığını sürdürmüştür (Kuban, 1993, Çin, 2006). Bizans surlarının ve Yeni Cami'nin dış avlu duvarının parçaları olan bu kapıların çoğu, zaman içinde yıkılmış, yok olmuş veya dönüşüme uğramıştır: 1867 depremi sonucunda Bahçekapı tamamen yok olmuştur. 1845 yılında inşa edilen Cısr-i Cedid köprüsü sonrası tahrip olan Yeni Cami dış avlu duvarları sonrasında, 1870 yılında Yeni Cami Kapısı da yok olmuştur. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Yeni Cami Kapısı'ndan Balıkpazarı Kapısı'na doğru olan yapılar da yıkılmıştır. Kapılar yok olmasına rağmen isimlerini Eminönü yerleşmesi genelinde Bahçekapı semti, Mısır Çarşısı'nın giriş kapısı isimleri, Tahmis Caddesi gibi mekân unsurları ile günümüze kadar ulaştırmayı başarmıştır, bu bağlamda Eminönü Bölgesi ve Eminönü Meydanı'nın giriş-portal kimliği tarihsel bellek ve izler sayesinde korunmuştur (Erkal, 2001; Çin, 2006).

Yıllar içinde yaşanan fiziksel ve işlevsel değişimler/dönüşümler, plan kararları ve ulaşım politikaları doğrultusunda Eminönü Meydanı, sürekli bir morfolojik değişime ve kontrolsüz bir büyüme sürecine maruz kalmıştır. Meydan için birçok tasarım projesi önerisi geliştirilmiştir, bunlardan biri Fransız mimar Joseph Antoine Bouvard'ın Sultan II. Abdülhamid döneminde

geliştirdiği projedir. “Avrupa Meydanı” konsepti ile Yeni Cami'nin önü için tasarlanması hedeflenen meydan, alanı görmeden kurgulanan projenin arazi topografyasına uymadığı ve mevcut kentsel dokuya referans vermediği/uyumsuz olduğu gerekçeleri ile uygulanmamıştır (Çelik, 1993; Yıldırım, 2012). Bir diğer uygulanmamış proje önerisi de 1937 yılında Cemil Topuzlu tarafından geliştirilmiştir; Galata Köprüsü ekseninde bir dönel kavşak ile geniş bir cadde oluşturularak açılması önerilen meydanı Yeni Cami'ye perspektif verecek şekilde dizayn etmiştir (Topuzlu, 1937; Yıldırım, 2012). Hayata geçirilemeyen tasarım projeleri rafa kalkarken, 1930'lu yılların ikinci yarısında meydanın şu anki büyüklüğünün yaklaşık yarısı kadar bir alan içinde, sadece Yeni Cami'nin çevresi ile sınırlı bir şekilde var olduğu görülmektedir. Özellikle meydanın batısı ve eski Balıkpazarı Kapısı'nın kuzeybatısında o dönemde yoğunluğu konut birimleri içeren ve günümüzde var olmayan yapı adaları yer almıştır. Yeni Cami'nin kuzeyinde yer alan Çıftıkapısı ve yakın çevresi de yavaş yavaş açılmaya başlamış, kuzeydoğu kısmında yer alan Bahçekapı ve yakın çevresi yapılar ile sınırlanmıştır. Dönemin koşulları doğrultusunda motorlu taşıt sayısı oldukça az olduğu için yaya ve atlı arabalar ile Eminönü Bölgesi ve meydana erişim daha fazladır, aynı zamanda meydanın kuzey bölgesi 1914 yılında faaliyete giren, çift hatlı elektrikli tramvayın önemli durak noktalarından biri konumundadır (Url 1, Url 2).

Meydanın geçirmiş olduğu en belirgin fiziksel değişimler, Topuzlu'nun taslak projesinde kurguladığı yapıya benzer bir biçimde, 1940'lı yıllarda Henry Prost Planı ile birlikte özellikle Yeni Cami ve yakın çevresindeki yapıların yıkılması sonucu Eminönü'nde yeni bir halk meydanı oluşturmaya yönelik uygulama kararları sonucunda gerçekleşmiştir. 1936 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün davetiyle İstanbul'a gelen ve İstanbul için bir planlama çalışması hazırlayan Prost, Eminönü kıyı hattı ve iç kesimler için belirlediği ulaşım güzergâhları için bazı yapı adalarının yıkılmasını önermiş ve eşzamanlı olarak Eminönü Meydanı'nı da yeniden şekillendirmiştir (Sarı, 2017). Tarihi ve kültürel yapıları öne çıkararak kenti yeni meydanlar, bulvarlar, sokaklar ve anıtlar gibi mekânsal elemanlar ile zenginleştirmeyi hedefleyen Prost'un planlama yaklaşımı ilkelerinden bu doğrultuda en çok etkilenen ve değişime maruz kalan bölgelerden biri Eminönü ve meydanın da yer aldığı kıyı

Resim 1. Prost Planı öncesi ve sonrası Eminönü: (a) Plan çalışması öncesinde Eminönü kıyı hattı, Yeni Cami ve köprü, (b) Henry Prost'un Eminönü Meydanı ve yakın çevresi için önerisi, (c), (d) ve (e) Plan sonrası gerçekleştirilen yıkımlar ve Eminönü Meydanı'nın Yeni Cami ve Mısır Çarşısı yakın çevresinde biçimlenme süreci (Url-3).

hattı olmuştur (Kubat ve Kürkçüoğlu, 2014). Prost'un tabiri ile Yeni Cami'nin kuzey cephesinde yer alan "parazit" yapılar yıkılmış, kıyı hattından ve yakın çevreden yeni manzara ve perspektif görünümüne oluşturulmaya çalışılmıştır (Bilsel, 2010). Böylelikle meydan ile ilişkilenen üç önemli tarihi kapının bulunduğu alanlar, kıyı hattı ulaşım ağının açılması için gerçekleştirilen yıkımlar sonucunda yok olmuştur (Resim 1, 2).

Meydan 1960'lı yıllara kadar İstanbul'un en önemli finans odaklarından biri olarak işlevini sürdürmüş ve farklı ulaşım hatları açısından önemli bir aktarma merkezi olmuştur (Arslanlı, Ünlükara ve Dökmeci, 2011). Henry Prost uygulamalarının devamı niteliğinde görülen 1960'lı yıllara ait Menderes dönemi imar uygulamaları doğrultusunda ulaşım planının değişmesi, toplu taşımanın ve araç sahipliğinin artması ile Eminönü Meydanı yeni bir kimlik ve morfolojik yapılanma ile tam bir trafik odağı haline gelmiştir. Aksaray Meydanı ve Eyüp Meydanı ile birlikte yeniden organize edilen Eminönü Meydanı'nın Mısır Çarşısı ve Yeni Cami ile birlikte biçimlenen günümüz mekân kurgusunun izleri büyük oranda bu döneme dayanmaktadır (Kubat ve Kürkçüoğlu, 2014). Meydanın batı ve doğusundaki konut alanlarının yerinde otoparklar ve otobüs durakları yer almıştır. 1980'li yılların başında değişen ulaşım planı ile Yeni Cami-Mısır Çarşısı istikametinde başlayan çarşı alanının yayalaştırılması, meydanın Mısır Çarşısı önüne kadar genişlemesi ve üst geçitler ile sahil şeridine bağlanması, morfolojik değişim açısından önemli kırılma noktalarından biri olmuştur. İlk etapta birbiri ile fiziksel olarak bütünleşmeyen iki alt bölgeden oluşan meydan; 1990'lı yıllarda Dalan dönemi imar uygulamaları doğrultusunda yapılan müdahaleler sonucunda birleşerek günümüzdeki biçim ve büyüklüğüne ulaşmış, 2000'li yıllar ve sonrasında gerçekleştirilen çeşitli düzenleme ve peyzaj çalışmaları ile birlikte daha entegre bir görünüme kavuşmuştur (Resim 3).

Eminönü Meydanı'nın Morfolojik Yapısı

Günümüzde Eminönü Meydanı, Tarihi Yarımada ve merkezi iş alanı (MİA) aksı içindeki merkezi konumu ve Eminönü bölgesinin ticari ve dini kimlik-işlev özelliklerinden ötürü oldukça yoğun kullanılan, açık alan büyüklüğü açısından da İstanbul genelinde önemli bir çekim merkezi haline gelen bir toplanma-dağılma mekânıdır. Süreç boyunca devamlı genişleyerek süregelen

meydan, günümüzde "portal" benzetmesine uygun olarak Mısır Çarşısı ve Yeni Camii gibi simge yapılar ile tanımlı, ticari aksların başlangıcı ve bir girizgâh noktası olarak nitelendirilmektedir. Farklı dönemlerde uygulanan ulaşım

Resim 2. Prost Planı sonrası yıkılan Yeni Cami'nin kuzeyinde yer alan yapı grupları ve meydanın görünümü (Daver vd., 1943).

Resim 3. Eminönü Meydanı 1940-2015 arası morfolojik evrim süreci ve meydanın günümüzdeki biçiminin tarihi katmanlardaki yeri. (Pervititch haritası, halihazır haritalar ve İBB uydru fotoğrafları üzerinden üretilmiştir.)

Eminönü Meydanı'nı oluşturan alt bölgeler kendi içlerinde farklı biçimsel oluşumlara sahip olsalar dahi, kuzeybatı-güneydoğu yönünde amorf ve bütüncül bir açık alan oluşturan meydanın tamamına ait uzunluk-genişlik farkı

Fiziksel açıdan ilk aşamada, Mısır Çarşısı ve Yeni Cami'nin yönelişlerine bağlı dışbükey-ne-

Resim 5. Solda, 1980'li yıllarda Eminönü Meydanı; sağda, günümüzde Eminönü Meydanı'nın eklemli büyümüş yapısı ve alt bölgeleri (odacıklar). (Çin, 2006; Url-4)

gatif mekân etkisinin büyük ölçüde ortadan kalktığı, farklı büyüklük ve kullanım türüne sahip üç temel bölge görülmektedir. Görsel açıdan daha çok içbükey şekilde algılanabilen bu üç bölgenin ikisi de, çeşitli sınırlayıcı elemanlar (mekânsal donatılar, tarihsel süreçten gelen yol izleri ve kot farklılıkları) aracılığıyla ikişer alt bölgeye daha ayrılmaktadır. 1. bölge içinde Mısır Çarşısı’nın batısında yer alan ve tarihsel evrim sürecinde Eminönü Meydanı’na en son eklenen, günümüzde otobüs duraklarının da yer aldığı büyük kısım (A) ve yaya alt geçidini çarşı bölgesine bağlayan geçiş alanı (B) olmak üzere iki odacık bulunmaktadır. Bu odacıklar günümüzde büyük ölçüde ağaçlar, oturma birimleri, aydınlatma elemanları gibi peyzaj unsurları ile birbirinden ayrılmaktadır; ancak B odacığı aynı zamanda tarihsel süreçte çarşı iç bölgesinden kıyı bandına erişen Tahmis Caddesi’nin bir uzantısı şeklinde simge yapıların girişlerinin bulunduğu alan ile meydana en son eklenilen alanı birbirinden ayırmıştır. Dolayısıyla görünen fiziksel sınırlayıcıların yanı sıra tarihsel izler de bu odacığın sınırlarını tanımlamaktadır. 2. bölge, Mısır Çarşısı ve Yeni Cami’nin girişlerinin açıldığı, eski Balıkpazarı Kapısı’nın bulunduğu, kendi içinde tanımlı ve özellikle geçiş ve toplanma amaçlı yoğun olarak kullanılan tek bir odacıktan (C) oluşmaktadır. Yeni Cami’nin kuzeydoğu kısmında kalan 3. bölge, eski Çıfıtkapısı ve Bahçekapı’nın yer aldığı alanda farklı biçim, yöneliş ve kot farkı nedeniyle iki ayrı odacığa (D ve E) ayrılmaktadır. Her biri farklı nitelik, kullanım ve algılanma düzeyine sahip bu beş odacığın kuzeybatı-güneydoğu yönünde bir zincir gibi birbirine bağlandığını, görsel bağlantının en çok C ve D-E odacıkları arasında, Yeni Cami’nin Ragıp Gümüşpala Caddesi’ne en yakın köşe konumunda oluşan boğum şeklindeki geçiş noktasında zayıfladığını söylemek mümkündür (Kürkçüoğlu, 2015) (*Resim 6*).

Eminönü Meydanı’nda toplam on ana giriş-çıkış noktası bulunmaktadır; bu noktalar aynı zamanda meydanı Eminönü çarşı bölgesi bütününde bir “portal” niteliğine taşımaktadır. Yaya yolları ve diğer kentsel açıklıklar dışında meydan içinde yer alan yaya alt geçitleri de, sahil bölgesinden meydana ve çarşı bölgesine doğrudan erişim sağlayan diğer önemli düğüm noktalarıdır. Meydanı kuzeyden sınırlayan Ragıp Gümüşpala ve Reşadiye Caddeleri, yaya erişimi açısından önemli kısıtlar oluşturmaktadır, özellikle kuzeydoğu ve kuzeybatı kısımlarında yer

alan otobüs durak alanları haricinde meydan kuzey sınırı boyunca geçirgen sınırlayıcı elemanlar (parmaklıklar) ile çevrelenmiştir. Dolayısıyla, meydanın en belirgin giriş-çıkış noktaları çok yönlü olarak A ve E odacıkları içerisinde yer almaktadır. E odacığı aynı zamanda eski Bahçekapı’nın bulunduğu alan olması nedeniyle tarihsel bellekten gelen bir “giriş” niteliğine de sahiptir. B ve C odacıklarına doğrudan erişim, Eminönü çarşı bölgesi ile ilişkili olarak güney yönünden sağlanmaktadır. (Ek olarak B odacığı içinde yer alan yaya alt geçidi sayesinde kuzey-kıyı hattından da erişim mümkündür.) Doğrudan erişimin olmadığı tek alan olan D odacığı, kot farkı ile oluşturulan platform düzlemi ve Yeni Cami’nin giriş noktaları ile tanımlı mekân düzenlemesi ile diğer odacıklardan farklılaşmaktadır. Ancak özellikle de biçim, büyüklük ve çevreleyen unsurların işlevsel niteliği açısından tüm odacıkların kendilerine özgü kimlik ve tipolojilere sahip olduğu açıktır.

Yukarıda belirtilen farklı kimlik ve tipolojilere sahip “odacıklar” arasından bazılarının “yaya çekiciliği” ve “mekân konforu” açısından ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Zorunlu aktiviteler olarak tanımlanabilen doğrusal-dinamik eylemler (geçip gitme, erişme, ulaşma vb.), Eminönü’nün merkezi iş alanı içindeki konumu, kimliği ve buna bağlı yoğun kullanımına bağlı olarak meydanın her odacığında belirli bir düzeyde, hatta bazı odacıklarda oldukça yoğun bir ölçüde gerçekleşmektedir. Noktasal-durağan (statik) eylemler (duraklama, dinlenme, bekleme, vakit geçirme vb.) açısından çekicilik unsurları değerlendirildiğinde; gölge etkisi, mekânsal canlılık, dinlenme alanlarının varlığı, doğal ve yapay peyzaj elemanlarının (ağaçlar, bitki düzenleme, su elemanları vb.) çokluğu, hava ve gürültü kirliliğinin olmaması, güvenlik gibi etkenlerin daha ön planda ve tercih edilir olduğu söylenebilmektedir. Bu bağlamda, Eminönü Meydanı’nda noktasal-durağan eylemlere imkân

Resim 6. Eminönü Meydanı alt bölgeleri (odacıklar).

sağlayan mekân donatılarının konum ve yoğunluklarının, odacıklar genelinde homojen ve düzenli bir yapıya sahip olmadığı görülmektedir. Özellikle B ve E odacıkları; yaya alt geçitleri, yoğun peyzaj unsurları ve toplanma-dinlenme eylemlerine sağladığı olanaklar nedeniyle hem geçiş, hem de duraklama amaçlı yoğun kullanılan, bu açıdan da birbirine kısmen benzeyen alt bölgelerdir. Bu alanlarda yer alan yaya alt geçitleri, meydana bir köşe-kenardan girmek yerine doğrudan meydanın ortasına erişim olanağı sağladığı için kullanıcılar tarafından da daha yoğun tercih edilmekte ve kullanılmaktadır. Bu bağlamda meydana giriş-çıkışın en çok gerçekleştiği alanlarda mekânsal konfor ve kalitenin artırılmasına yönelik düzenlemelere daha ağırlık verildiği söylenebilir. Her iki odacık içerisinde oturma elemanları doğal peyzaj elemanları ile büyük ölçüde ilişkilenebilmektedir; meydana en-boy oranı ve çevreleyen yapı yüksekliklerine bağlı açıklık ve güneşlenme koşulları düşünüldüğünde, oturma-dinlenme alanlarının gölge alanlarda konumlanması gerekliliği söz konusu olmaktadır. Buna karşın mevcut olmayan mekân donatıları ve yoğun güneş ışığı etkisi nedeniyle meydanın önemli girişlerinden birini içeren A odacığının noktasal-durağan eylemler için gerekli konfor koşullarına sahip olmadığı ve alanın sadece geçiş amaçlı kullanıldığı görülmektedir (Kürkçüoğlu, 2015) (*Resim 7*).

Mekân konforu ve çekiciliği açısından özellikle akşam kullanımları için avantaj sağlayan aydınlatma elemanlarının da D ve E odacıklarında fazla sayıda ve sık konumlandığı, A, B ve C odacıklarında ise genellikle meydan sınırlarında seyrek konumlanarak daha büyük bir yüzeyi aydınlattığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda D ve E odacıklarının, Yeni Cami'nin oluşturduğu dini ve sosyal kullanımlar ile de ilişkili olarak akşam saatlerinde daha çok kullanıldığını, A, B ve C odacıklarının akşam saatlerinde azalan/biten ticari faaliyetler ile ilişkili olarak daha az

tercih edildiğini söylemek mümkündür. Hem gündüz, hem de akşam kullanımları açısından Eminönü'nün gündelik yaşamında önemli bir yere sahip olan güvenlik faktörü, meydanın iki noktasında yer alan zabıta kulübeleri ve aydınlatma elemanları ile bütünleşen güvenlik kameraları ile büyük ölçüde sağlanmaktadır. Mekân büyüklüğü ve ticari işlev yoğunluğuna bağlı olarak reklam panoları özellikle meydanın kuzey sınırı boyunca, geçiş güzergâhı üzerinde konumlanmaktadır (*Resim 6*). Bütün bu değerlendirmeler sonucunda açık alan özellikleri ve mekânsal donatılar açısından yayalar için en çekici odacıklar ilk olarak B ve E, ikinci olarak C ve D ve son olarak A şeklinde sıralanabilmektedir.

Sonuç ve Değerlendirmeler

Eminönü Meydanı tarihsel süreçteki morfolojik serüveni boyunca, Bizans dönemindeki “liman meydanı”ndan günümüze evrilen “kıyıda kopuk, çok parçalı-gruplanmış amorf meydan” oluşumuna kadar her daim Tarihi Yarımada'ya, Eminönü'ne, çarşı bölgesine, merkezi iş alanının çekirdeğine, ekonomik, ticari ve finansal ilişkilerin kalbine açılan bir “portal/kapı” görevi üstlenmiştir. Özellikle deniz surları ve kente giriş kapılarının bulunduğu dönemlerde meydan ve yakın çevresinde yer alan anıtsal kapıların belleğe dair izleri, hâlihazırda semt ve alt bölgelerinin isimlerinde, sokak adlarında, meydanın giriş-çıkış noktalarında imgesel olarak varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda meydan, günümüz İstanbul'u için halen Tarihi Yarımada'ya giriş-karşılaşma odağı konumundadır. İlk dönemlerinde kıyıda doğrudan erişilebilen meydan, çeşitli mekânsal ve sosyokültürel etkenler doğrultusunda etaplı olarak önce iç kısımlara doğru sürüklenmiş, sonra Yeni Cami ve Mısır Çarşısı'nın giriş bölgelerinde yeniden örgütlenmiş ve zaman içinde ulaşım politikaları ve tasarım-planlama çalışmaları aracılığı ile kuzeyden birinci derece araç yolu ile sınırlandırılmıştır. Bu uygulamalar nedeniyle meydan, daha önce sahip olduğu “kıyı/liman portalı” kimliğini büyük ölçüde kaybetmiş olsa da, tarihi Eminönü Hanlar Bölgesi'nin giriş noktasında yer alması nedeniyle salt bir “ticaret/finans portalı”na dönüşmüştür. Bu bağlamda, tarihsel süreç içindeki kritik kırılma noktalarından belki de en belirleyici olanı, 1940 Prost Planı çalışmaları ve akabinde 1960 Menderes dönemi ulaşım uygulamaları olmuş; meydanın, kuzey cephesinden kıyı ile ilişki kurabilecek olası tüm bağlantı-

Resim 7. Eminönü Meydanı içinde yer alan donatılar, kent mobilyaları ve peyzaj unsurları.

ları bloke edilmiştir. Kuzeye doğru artık genişleme imkânı olmayan meydan, yine 1960 ve sonrası dönemlerde alınan planlama-tasarım kararları neticesinde bu sefer kuzeybatı-güneydoğu yönünde yatay olarak genişlemeye başlamıştır. Son etapta kuzeybatı sınırında yer alan A odacığının da meydan sınırlarına dahil edilmesi ile meydan şu anki amorf, çok parçalı ve gruplandırılmış biçimsel ve mekânsal organizasyona ulaşmıştır.

Eminönü Meydanı’nın günümüz kullanım durumuna bağlı geçiş (dinamik hareket), duraklama ve dinlenme (durağan hareket) gibi gündelik mekânsal pratikleri değerlendirildiğinde; her bir odacığın kullanım yoğunluğunun günün farklı saatlerinde birbirine oranla süreklilik arz ederek artıp azaldığı ve belli alt bölgelerin daha ön plana çıktığı görülmektedir. Meydanda yer alan açıklık oranının yarı kapalı/gölge alanlara oranla çok fazla olması nedeniyle öğle saatlerinde bu odacıkların kullanım yoğunlukları belli miktarlarda azalmaktadır; en yoğun kullanılan zaman dilimlerinin sabah erken (09.00-12.00) ve akşamüstü (17.00-20.00) saatlerinde olduğu gözlemlenmektedir. Meydanın açıklık oranı ve gölge koşullarının yanı sıra diğer mekânsal donatıların varlığına bağlı olarak odacıklar arası farklılıklar mevcuttur. Özellikle geçiş amaçlı kullanılan ve mekânsal donatı açısından daha sınırlı olan A ve C gibi odacıkların, duraklama ve dinlenme amaçlı pek fazla tercih edilmediği görülmüştür. Açık alan özellikleri ve mekânsal donatı çeşitliliği-zenginliği açısından da ön plana çıkan B odacığının meydan bütününde en yoğun kullanılan alan olduğu söylenebilir. Konum itibarı ile Mısır Çarşısı’na, Eminönü çarşı girişine ve toplu taşıma-aktarma noktalarına yakınlığı ve yaya alt geçidi sayesinde sahil şeridi ile ilişkilenebilir de kullanım düzeyinin yüksek olmasında etkilidir. Meydanın tamamında yer alan donatı türlerinin çoğu bu bölgede görülmektedir, yayalar için en çekici etkiye sahip oturma elemanlarının %35’i ve doğal peyzaj elemanlarının %58’i sadece B odacığında yer almaktadır. Mısır Çarşısı’nın giriş kapılarının ve ağırlıklı gıda satış birimleri olan küçük dükkanların da görsel ve mekânsal bağlantılarının bulunması nedeniyle hem mekânsal kalite-konfor ve estetik değerleri açısından, hem de işlevsel nitelikler ile bütünleşme açısından B odacığı Eminönü Meydanı’nın en çekici alt bölgesi olarak öne çıkmaktadır. Mekânsal donatıların meydan bütününde yoğunlaştığı diğer bir alt bölge olan E odacığı da diğerlerine göre daha yoğun

kullanılmakta ve yayalar tarafından çekici bulunmaktadır. Meydan bütününde yer alan oturma elemanlarının %57’sini barındıran alt bölge, aynı zamanda doğal peyzaj elemanlarının (B odacığı haricinde) görüldüğü diğer alan olarak da dikkat çekmektedir (Kürkçüoğlu, 2015). Bu iki odacığın aynı zamanda tarihsel süreçte iki önemli kapının (Balıkpazarı Kapısı ve Bahçekapı) bulunduğu konumlarda yer alması, kimlik ve bellek sürecinde portal-giriş kapısı imgesine de vurgu yapmaktadır. C-D odacıkları birer geçiş alanı özelliği gösterdiği ve mekânsal donatı açısından kısıtlı oldukları için hem durağan, hem dinamik aktivitelere bağlı kullanım oranları düşüktür. Ancak Yeni Cami’nin giriş merdivenlerinin kullanıcılar için geçici bir duraklama mekânı oluşturması ve yapı yüksekliğine bağlı gölge etkisi, belli zaman dilimlerinde bu odacıkların da kullanım oranını artırmaktadır. Özellikle hafta sonu akşamüstü saatlerinde bu bölgelerin kullanım oranının artmasında gölge etkisinin payı büyüktür. Meydana en son eklenen A odacığı, güneşlenme oranı fazla, mekânsal donatı çeşitliliği az olduğu için meydan genelinde en az çekici bulunan ve en seyrek kullanılan alt bölgedir. Yine de bu odacıkların kendilerine özgü mekânsal niteliklerinden ayrı olarak, tüm alt bölgelerinde hareket eden yaya miktarının duraklayan yayalara göre çok daha fazla olduğu görülmektedir (Kürkçüoğlu, 2015).

Eminönü Meydanı’nın bu noktadan sonra karşılaşılabileceği morfolojik biçimlenme ve büyüme senaryoları muğlak ve belirsizdir. Öncelikli olarak bu yazı kapsamında da değinilen mekânsal-algısal kopukluklar ve mekân donatılarına bağlı kullanım yoğunlukları hususlarında denge sağlanması gerekmektedir. Bu sayede meydan, mevcut morfolojik yapısını korumak suretiyle daha çekici, bütünleşik, okunabilen ve etkin kullanılabilen bir giriş platformu haline dönüşecektir. “Odacık” olarak tanımlanan alt bölgeleri birbirine daha kuvvetli bağlayan tasarım senaryoları geliştirilmeli, aynı zamanda meydanın yakın çevresinde bulunan cami, çarşı, han gibi simge yapıların ön plana çıkartılması ile farklı manzaralar-görsel açılara bağlı perspektifler geliştirilmelidir. Bulunduğu alan içerisinde yapılaşmış çevre dinamiklerine bağlı maksimum büyüme evresini tamamlayarak doygunluk noktasına ulaşan meydanın, özellikle güney yönünde büyümeye devam etmesi, Yeni Cami-Mısır Çarşısı ve diğer han yapılarının sahip olduğu simgesel, tarihi ve kültürel miras niteliği dikkate alındığında, gerçekleşmesi en

imkânsız senaryodur. Benzer bir biçimde, kuzeybatı sınırında bulunan Rüstem Paşa Cami ve han yapıları ile güneydoğuda Bahçekapı sınırında bulunan Hidayet Cami ve İstanbul Ticaret Odası Merkez Binası da olası bir yatay eksen genişleme/büyüme senaryosuna olanak tanımamaktadır. Gerçekleşmesi en olası senaryo, kıyı hattını meydan ile keskin bir biçimde ayırarak Galata Köprüsü'ne bağlanan, kavşaklı-çok şeritli bir yapıya sahip olan Ragıp Gümüşpala Caddesi için geliştirilebilecek radikal ulaşım politikaları sonucunda meydanın tekrar kuzey yönüne doğru büyümesi ve deniz kıyısına erişmesidir. Bu şekilde bir senaryo da tarihsel beldeki liman meydanına referans veren ve “giriş kapısı/portal” niteliğini vurgulayan, çok kapsamlı ve hassas bir tasarım çalışması ile hayata geçirilmelidir. ■

Morphological Evolution and Spatial Components of Eminönü Square as a Portal

Eminönü, being one of the most strategic locations of the Historical Peninsula throughout the historical process, is defined as the first focus of commercial activities and the heart of the Istanbul Central Business District. Along with the identity of a “port settlement” from the past to the present, Eminönü also acts as an “entrance” “gate” or “portal” in terms of access to the Historic Peninsula, as it is located at the intersection point of Golden Horn and Bosphorus. A similar portrayal of Eminönü’s identity throughout the Historical Peninsula can also be argued on the importance of Eminönü Square in the region: it can be defined as one of the most important entrance gates (portal) and meeting points of the district, which has the identity of a business center with intense and fluent commercial activities throughout the historical periods.

Through remarkable physical-functional changes/transformations, plan decisions and transportation policies over the years, Eminönü Square has been subjected to a continuous morphological evolution and an uncontrolled growth process. As a result of the important milestones especially after the 1940s (i.e. Prost Plan, changing transportation plan in Menderes Period and more recently, pedestrianization of the bazaar area), the square gradually grew and became an important traffic and transfer focus. Today, Eminönü Square is defined by symbolic landmarks such as the Spice Bazaar and the New Mosque in accordance with the analogy of the “portal” and is defined as the entry point of commercial axes, on the other hand, it has transformed into a multi-part / articulated inner square and gathering area as a consequence of transportation plans and other major-minor interventions that implemented in different periods. Through the uncontrolled expansion and articulation of the sub-regions, which can be defined as the “chambers”, the square has acquired a concave / negative spatial typology with its amorphous and irregular structure. Within the scope of this article, it will be discussed how Eminönü Square has grown with an articulated structure in the historical process, how the physical changes in its immediate surroundings affect the identity-perception process along with the morphological-spatial components and the usage typologies of the sub-regions.

Eren Kürkçüoğlu, Dr. Öğr. Üyesi, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Kaynaklar

- Arslanlı, K., Ünlükara, T. ve Dökmeci, V. (2011) “Transformation of public spaces in Istanbul”, *European Planning Studies*, 19(6), s.1061-1089.
- Ayataç, H., Türer Başkaya, F.A., Kürkçüoğlu, E., Çelik, Ö., ve Becerik, S. (2018) “Alterations within the coastal urban environments-case of the coastal squares of Istanbul Megacity”, *Sea Level Rise and Coastal Infrastructure*, s.41-58.
- Bilsel, F. C. (2010) “The Grand Bazaar Area and Eminönü Square” (ed. Bilsel, C. and Pinon, P.), *The Imperial Capital to the Rebrpublican Modern City*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, s.323-331.
- Çelik, Z. (1993) *The remaking of Istanbul: portrait of an Ottoman city in the nineteenth century*, University of California Press, Berkeley.
- Çin, T. (2006) *Transformation of a public space in Istanbul: The Eminönü Square*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Daver, A., Resmer, M., Günay, S. (yay. haz.) (1943) *Güzelleyen İstanbul*, İstanbul Belediye Matbaası.
- Erkal, N. (2001) *Haliç Extra-Mural Zone: A Spatio-Temporal Framework for Understanding the Architecture of the Istanbul City Frontier*, Yayınlanmamış doktora tezi, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kuban, D. (1993) “Eminönü-Bizans Dönemi, Osmanlı Dönemi, Eminönü Meydanı”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Cilt:3, s.158-163.
- Kuban, D. (1996) “The Growth of a City”, İstanbul, 96 Selections, s.10-42.
- Kubat, A. S. ve Kürkçüoğlu, E. (2014) “Morphological evolution of urban form components in the historical peninsula of Istanbul”, *ISUF-21st International Seminar on Urban Form*, s.563-575.
- Kürkçüoğlu, E. (2015) *Kentsel Dokuda Yaya Hareketlerinin Mekânsal ve Psikolojik Etki Değerlendirmesi*, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Moughtin, C. (2003) *Urban Design: Street and Square*, (3. Baskı), Architectural Press, Oxford.
- Müller-Wiener, W. (1977) *Billexikon zur Topographie Istanbul*, Wasmuth Verlag, Tübingen.
- Sarı, T. (2017) “Changing urban pattern of Eminönü: Reproduction of urban space via current images and function”, *Athens Journal of Architecture*, 4(1), s.115-132.
- Topuzlu, C. (1937) *Yarınki İstanbul*, Kenan Basımevi ve Kışe Fabrikası, İstanbul.
- Turgut, S. (2008) “New risks ahead for the Historical Peninsula, the mystic gateway of Istanbul to the World”, *WIT Transactions on Ecology and the Environment*, 115.
- Yıldırım, B. (2012) “Transformation of public squares of Istanbul between 1938-1949”, *15th International Planning History Society Conference*, São Paulo.
- Zucker, P. (1959) *Town and square: From the agora to the village green*, Columbia University Press, New York.
- Url-1: www.mimarizm.com/makale/kronolojik-olarak-istanbul-un-kent-ici-ulasim-tarihcesi_114323 (Erişim tarihi: 29.08.2015).
- Url-2: www.slideshare.net/ForesterEngineer/istanbulun-tramvayli-yillari (Erişim tarihi: 29.08.2015)
- Url-3: <http://kiricioglu.blogspot.com/2012/02/henri-prostun-istanbulu-1937-1951.html> (Erişim tarihi: 04.05.2021)
- Url-4: <http://www.istanbeautiful.com/tr/istanbul-meydanlar-caddeler/eminonu-meydani/> (Erişim tarihi: 04.05.2021)

Tarihsel Süreç İçinde Tarihi Yarımada Göçleri ve Etkileri...

Berna Dikçınar Sel, Ayfer Yazgan

En genel tanımı ile insan hareketliliği olarak kavramsallaştırılan göç; ulusların olduğu kadar kentlerin de kaderini değiştiren ve şekillendiren bir güce sahiptir. Göç olgusunu İstanbul kenti ve Tarihi Yarımada özelinde tarihsel süreç içinde araştırmak, günümüzde de artarak devam eden bu süreci anlamak ve ortaya çıkacak pek çok mekânsal ve toplumsal süreçlere hazırlıklı olmak açısından önemlidir. Ayrıca göç olgusunun kentsel bağlamı, göçün toplumsal hareketliliğin önemli bir bileşeni olmasına dayanmaktadır. Sabit olmak yerine, ayrılma, terk etme, uzaklaşma gitme duygularını taşıyan göç ile kültür arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Bu doğrultuda göç anlam ve değerini kültürden almakta, kültür ise göçle gelen her yeni ve farklı olanı dönüştürerek evrimde ve zenginleşmektedir (Doğan, 2018).

Bir yerleşmeye başka bir coğrafyadan gelen olmak, buralı değil, oralı olmak hem o birey hem de gelinen yer açısından aynı anda hem içinde hem de dışında olmak anlamına gelmektedir (Chambers, 1994). Bu durum ana kültürel yapı ile göçle gelenler arasında sürecin başından itibaren "çatışma" yaşanması anlamına gelmektedir. Çatışma, göç ile gelenlerin sahip olduğu sosyokültürel çeşitlilik ve yarattığı farklılığa temellenmektedir (Doğan, 2018). Göç alan bir yerleşmede hem yerli halk hem de göçle gelenler aidiyetlerinin, milliyetlerinin, önceliklerinin, alışkanlıklarının hiç olmadığı kadar ayırımına varırlar. Bu farkındalık ise çatışmayı beraberinde getirmektedir. Böylece "çatışma" paralel yaşamlar değil süreç içinde oluşan asgari müşterekler ile "uyum" oluşmasını sağlamaktadır. Başka bir ifadeyle de "çatışma" göç olgusunun ya da göç kültürünün temelindedir ve uyumun oluşmasının koşulu- dur (Doğan, 2018). İki farklı kültürün bir arada yaşaması da bu uyumun oluşması ile mümkün olmaktadır. Göçle gelen ve yerli halk arasında uyumun, bütünleşmenin oluşmadığı durumlarda mekânsal bütünleşme de gerçekleşmemektedir. Kentsel mekânda "getto" olarak tanımladığımız ayrılmış yaşam alanları

gerek mekânsal gerekse toplumsal açıdan önemli sorunları da barındırmaktadır.

Makalede, İstanbul ve göç olgusu Tarihi Yarımada özelinde kültür, kimlik ve mekân ilişkisi bağlamında irdelenmiştir. Kültür, kimlik ve mekân ilişkisi tarihsel süreç bağlamında üç dönemde; 1453 yılında fetih ile başlayan Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleşen göçler, 1950'li yıllardan itibaren kentin büyüme ve gelişimini biçimlendiren, kırdan kente göç süreci ve özellikle 2000'li yılların başından itibaren ülke ve dünya gündeminde oldukça yoğun yer alan sınır ötesi göç süreci olmak üzere üç ana kırılma noktasıyla ele alınmıştır.

Bir İskân Politikası Olarak Göç ve Tarihi Yarımada (1453-1950)

Osmanlı İmparatorluğu'nun büyüme ve genişleme süreci, aynı zamanda farklı millet ve toplulukların bir arada yaşayabilmesinin gereklerini de uyum, bütünleşme, bütünleştirme veya kaynaştırma anahtar kavramları ile tanımlamıştır. Bu dönemde göçlerle nüfusun bir Osmanlı bölgesinden diğerine taşınması, göçmen ve yerli halkın birbirlerini "öteki" gibi görmesini engellemiştir (Karpas, 2015). Tekeli (2013) bu sistemi şöyle özetlemektedir: "...İmparatorluğun yeni topraklarının Osmanlı hakimiyetini sürekli kılacak bir biçimde, eski kesimleri ile kaynaştırılması gerekiyordu. Osmanlı İmparatorluğu bu kaynaştırmayı farklı dinlerin meşruiyetini kabul eden millet sisteminin sınırlamaları ve olanakları içinde yapmak durumundaydı. Anadolu'da Müslüman nüfusun büyük gruplar halinde yeni alınan topraklara yerleştirilmesi ve yeni alınan topraklardaki Müslüman olmayan nüfusun bir kesiminin de Anadolu'ya ve Müslüman nüfusun bulunduğu alanlara yerleştirilmesi ile sağlanıyordu." Farklı milletlerin uyumu ve kaynaştırılması amacıyla uygulanan göç ve iskân politikaları, fetih sonrasında Tarihi Yarımada'da uygulanmaya devam etmiştir. Fetih sonrası nüfusu oldukça azalan (50-60 bin) kentte, taşradan getirilen Rum ve Ermeni asıllılar iskân edilmiştir

(Karpas, 2015). Ayrıca İmparatorluğun Yahudi cemaatlerine mektup gönderilerek İstanbul’a davet edilmesinin yanı sıra (Erdoğan ve Kaya, 2015), Anadolu’nun farklı bölgelerinden Müslüman nüfus iskân edilmek üzere İstanbul’a getirilmiştir. Fetih sonrası 1477 yılında yapılan bir sayıma göre, kentte 8951 Müslüman, 3151 Rum, 1647 Yahudi konutu bulunmaktadır. Diğer azınlıkların konutlarının toplam sayısı ise 3667’dir (Kuban, 1996). Fetih sonrası dönemde nüfusun milletlere göre dağılımı ise; %60 Müslüman, %21 Rum, %11 Yahudi, %2,6 Ermeni, %2 Latin, %2,7 Karaman, Ermeni ve Rum, %0,2 Çingene şeklindedir. Çeşitli kaynaklarda fethi izleyen 25 yıl içinde (özellikle de ilk on yılda), kente dışardan 60.800 kişinin getirilip yerleştirildiği ifade edilmektedir (Ortaylı, 1986; Kuban, 1996).

Döneme ait yapılan nüfus sayımları ve araştırmalar Müslüman ve gayrimüslim ayrımını

Osmanlı İmparatorluğu’nun Batılılaşma süreci, siyasi, toplumsal ve mekânsal anlamda değişimlerin gerçekleşmeye başladığı 19. yüzyıldır. Tanzimat’ın ilanı ile birlikte devletin kurumsal yapısı da değişmeye başlamış ve bu da İstanbul kent mekânına yansımıştır. Örneğin Osmanlı kent yönetiminin kadılık, intisap ağılığı, mimarbaşılık gibi kurumlarının sürdürülebilir olmadığı batılı anlamda kentsel kurumların tesis edilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu süreç konut alanlarındaki farklılaşmanın etnik ve dini temelden toplumsal tabakalaşmaya doğru değişimine yol açmıştır (Tekeli, 2013).

İçermektedir. Kuban’ın (1996) yapılan bazı çalışmalardan aktardığı verilere göre; 1520-1530 nüfus sayımında kentteki gayrimüslim nüfusun oranı %47,7’dir. 16. yüzyılda yapılan bir başka nüfus sayımı, İstanbul’da yaklaşık 40.000 Hristiyan, 10.000 Yahudi, 60.000’den fazla Müslüman hane bulunduğunu, 1638’de yapılan nüfus sayımı ise gayrimüslimlerin evlerinin sayısının 68.000 olduğunu, kentte Müslüman ve gayrimüslim nüfusun oranının genellikle 50-55/40-45 oranında kaldığını göstermektedir (Kuban, 1996).

Tarihi Yarımada nüfusunun etnik yapısı, imparatorluğun başkentinde yaşayanların kültürel çeşitliliği açısından önemli bir bilgi vermektedir. İstanbul en büyük Müslüman, Rum ve Yahudi kenti olarak nitelendirilmiş, gayrimüslimler ve Müslümanlar İstanbul’da kent yaşamının bir parçası olarak, kendi dinsel ve toplumsal yaşamlarını kentte içi içe geçmiş mahallelerde,

birbirlerinin yaşam biçimlerini görerek, öğrenerek ve saygı göstererek sürdürmüşlerdir (Kuban, 1996).

Klasik Osmanlı döneminde mahalle nüfuslarının dağılımı toplumsal tabakalaşmaya göre değil, etnik ve dini farklılaşmaya göre oluşmuştur (Tekeli, 2013). Mahalle ve semtler 16. yüzyıldan itibaren kentin alt bölgelerini ve konut alanlarını tanımlayan bölüntüler olmuştur. İstanbul’da mahallelerin etnik/dinsel temele dayalı oluşması nedeniyle Müslüman, Yahudi, Ermeni, Rum vb. isimlendirmelerle tanımlanmıştır. Ancak günümüze kadar yapılan pek çok çalışma, mekânsal anlamda bu ayrımların çok keskin olmadığını ve karma mahallelerin de olduğunu işaret etmektedir. Ayrıca farklı milletlere göre tanımlanan mahalle sınırlarının zaman içinde değişim gösteren alt bölgeler olmasının da etkisiyle hiçbir zaman etnik gruplar birbirlerinden keskin sınırlarla ayrılmış yaşamlar sürmemişlerdir. Mahalleler aynı zamanda Klasik Osmanlı dönemindeki en küçük yönetim birimleridir. Mahalle sakinlerinin ortak toplanma mekânları ya mahalle kahvesi ya da camidir. Mahalleli kendilerini ilgilendiren konularda kamuoyunu, bu mekânlarda toplanarak oluşturmaktadır. Dini liderler mahallenin idari yönetimini sağlayan bir kimliği üstlenmektedir. İmam, kadiyi temsil eden kişidir. Mahallenin güvenlik, temizlik gibi konularını organize eden kişiler de imamlardır. Gayrimüslimlerin mahallelerinde ise yine cemaatin dini liderleri veya ticaret bölgesi ise lonca reisleri, imamların görevlerini üstlenmişlerdir (Çelik, 2017).

Bu dönemde mahalle fizik mekânı, yaşayan etnik grubun farklılaşmasına rağmen “bir ana yol ya da küçük bir meydan etrafında kümelenmiş on ya da on beş sokak, bir ya da iki cami, mescit veya kilise veya havra ile tanımlanabilmekteydi”. Çeşme, günlük ihtiyaca cevap veren birkaç ticari birimin de yer aldığı mahalleler, odağında yer alan dini yapı veya okul ya da Bizans’tan kalma bir anıtın ismi ile anılmaktadır. Mahallede yaşayanlar yani cemaatler, aidiyet ve dayanışma duygularını da şekillendirmekte ve cemaatlerin yaşam tarzı, çeşitli denetim ve gözetim mekanizmalarının işleyişini de belirlemektedir. Bu dönemde mahalle yapısının bir diğer önemli özelliği ise nüfusun sosyoekonomik olarak heterojen bir yapı göstermesidir. Örneğin paşa ve bey konaklarının yanı sıra aynı mahallede dilenciler, hamallara ait kötü durumdaki evlerin de bulunması son derece doğal bir durumdur (Behar, 2014).

Osmanlı döneminde Kentin temel fonksiyonlarından olan liman, liman bölgesi ve çarşılar, Bizans dönemi ile aynı kalmıştır. Mısır Çarşısı, Büyük Bedesten gibi çarşılar, limandan bugünkü Beyazıt'a kadar uzanmıştır. Kentin önemli medreseleri de Müslüman nüfusun yerleştirildiği konut bölgesi ile birlikte bu bölge arasında yer almıştır. Ayasofya kentin en önemli camisidir ve hipodrom, At Meydanı olarak öncekine benzer fonksiyonları yerine getirirken, bu bölgede genellikle yönetici sınıfın konakları yer almıştır (Ortaylı, 1986). Kentin merkez ve yönetim fonksiyonlarının bulunduğu günümüzde Eminönü olarak adlandırdığımız bölge ve bu bölgeden kara surlarına doğru olan "Mese Yolu" ve çevresinde ise genellikle Müslüman mahalleleri yer almıştır. Müslüman olmayan ya da azınlık cemaatleri olarak adlandırabileceğimiz mahalleler ise genellikle Marmara ve Haliç kıyıları ile surlara bakan şehrin çevresine yerleştirilmiştir (Ortaylı, 1986).

Aksaray, Laleli, Şehzadebaşı, Süleymaniye, Vefa, Zeyrek, Çarşamba, Fatih, Atikali, Dizdariye Müslüman nüfusun yaşadığı mahalleler iken; Samatya, Yenikapı, Kumkapı Ermeni; Sulukule Çingene; Fener Rum; Balat ise Yahudi mahalleleri ve semtleri olarak öne çıkmaktadır (Ortaylı, 1986).

İmparatorluğun her tarafından göç eden ve Hristiyan nüfusun büyük bir çoğunluğunu oluşturan Rum nüfus; Samatya, Kumkapı, Fener ve Cibali arasında yerleşmiştir. Cibali Kapısı'ndan, Aya Kapı'ya kadar sur ve deniz tarafında yapılmış olan evler ise; çok sayıda Rum ve az sayıda Yahudi'nin meskûn alanı olmuştur. Türkçe konuşan ve ibadet eden Karaman Rumları da Narlıkapı ve Yedikule arasında yerleştirilmişlerdir. Çoğu taşradan gelmiş olan Rumlar mahallelerinin etrafında kiliselerini inşa etmiştir. Fetih'ten sonra kendilerine makam olarak Pammakaristos Kilisesi'ni seçen Rum Patrikleri de bir zaman sonra Fener'e yerleşmişlerdir (16. yüzyıl). Fener'de aristokrat Rum ailelerin bulunduğu, bunların 17. yüzyılda Rönesans etkisini taşıyan taş binalarının yanında, fakir tabakanın oturduğu sefalet apartmanlarının da yer aldığı bilinmektedir. Fener Kapısı'ndan içeri girildiğinde 1797 yılında yeniden yaptırılmış olan geniş ve muhteşem Rum Patrikhanesi ve Patrikhanenin Kilisesi olan Aya Yorgi'nin çevresinde metropolitlerin evleri bulunmaktadır (Hovhannesyan, 1997).

Fetih'ten başlayarak Ermeni nüfusun, Marmara Denizi kıyılarına yerleştiği görülmektedir.

Samatya'dan Kumkapı'ya kadar olan bölgede ise Rum nüfusun komşuluğunda, Ermeni nüfus yaşamaktadır. Karagümrük, Edirnekapı, Haliç ve Marmara kıyılarında 1763'te 8000 Ermeni hanesi bulunmaktadır.

Bu dönemde İstanbul'da sayıları 40.000'i bulan Yahudi cemaati ise Avrupa'daki en zengin ve en büyük Yahudi topluluğunu oluşturmaktadır. Bizans döneminden beri Sirkeci'den Balat'a kadar Haliç kıyılarında 13 adet Yahudi mahallesi bulunmaktadır. Balat Kapısı'nın dışından Ayvansaray'a kadar olan bölge tamamen Yahudilerin meskûn alanı olup zengin olan kişilerin evleri ise sahile doğru gelişme göstermiştir. Balat Kapısı yakınında ise bir arada yaşayan Yahudi ve Rumların konut alanları gelişmiştir. Sur'un iç tarafında da Yahudi mahalleleri ve bunlara ait birkaç sinagog bulunmaktadır (Hovhannesyan, 1997). 17. yüzyılda ise Yahudi nüfusun çoğunluğu Balat ve Hasköy civarında yaşamaktadır (Kuban, 1996). Azınlık semtlerindeki çarşılarda; Rum, Ermeni ve Yahudi esnaf birlikte çalışmıştır. Esasen bu üç cemaate mensup esnaf ve zanaatkarlar, şehrin diğer yerlerindeki çarşılarda Müslümanlarla birlikte faaliyette bulunmuş ve loncaların da üyesi olmuşlardır (Şekil 1).

Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma süreci, siyasi, toplumsal ve mekânsal anlamda değişimlerin gerçekleşmeye başladığı 19. yüzyıldır. Tanzimat'ın ilanı ile birlikte devletin kurumsal yapısı da değişmeye başlamış ve bu da İstanbul kent mekânına yansımıştır. Örneğin Osmanlı kent yönetiminin kadılık, intisap ağalığı, mimarbaşılık gibi kurumlarının sürdürülebi-

Şekil 1. Etnik yapı ve konut alanları ilişkisi.

lir olmadığı batılı anlamda kentsel kurumların tesis edilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu süreç konut alanlarındaki farklılaşmanın etnik ve dini temelden toplumsal tabakalaşmaya doğru değişimine yol açmıştır (Tekeli, 2013).

19. yüzyılda İstanbul’da gelişen ulaşım olanaklarının da etkisiyle paralel olarak her etnik yapıdan zenginleşen nüfus, demiryolları ve vapur hatlarına bağlı olarak Marmara ve Boğaziçi kıyılarına yerleşmeye ve banliyöler oluşturmaya başlamıştır. Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerden zenginleşenler Fener, Samatya, Balat çevrelerini terk ederek Pera ve kuzeyindeki gelişme alanları ve Boğaziçi’ne geçmişlerdir. 1854 yılında Sultan Abdülmecid Topkapı Sarayı’nı terk ederek Dolmabahçe Sarayı’na taşınmıştır (Tekeli, 2013). İmparatorluğun yönetim merkezinin Tarihi Yarımada dışına çıkmasına paralel olarak, yönetici sınıfı da yeni konutlarına Tarihi Yarımada dışında yer seçmiştir. Tarihi Yarımada için gerek yönetici sınıfı, gerekse Müslüman ve azınlıklara mensup üst gelir grubunun gitmesiyle prestij kaybı meydana gelmeye başlamıştır. Suriçi yüzyıllardır tercih edilen bir yerleşme olma özelliğini ve nüfusunu kentin büyümesi ve değişmesi sürecinde kaybetmeye başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun genişleme döneminin önemli bir politikası olan göç, 17. ve 18. yüzyıllarda yaşanan iç karışıklıklar ve toprak kayıpları ile farklı bir işleyiş halinde 19. yüzyılda da devam etmiştir. Balkanlar’dan gelen yetişmiş insan gücü verimli olacakları bölgelere yerleştirilmeye çalışılmış, yeni bir kaynaştırma ve nüfus artırılması sürecinde İstanbul’daki Müslüman nüfusun sayısı artmıştır. Ayrıca İstanbul’un artan iş olanaklarının yarattığı işgücü talebi de kentin erkek nüfusunun dengesiz bir şekilde artmasına yol açmış, Haliç çevresinde sanayilerin yer seçmesiyle birlikte de Haliç’in iki yakasında Balat ve Hasköy tam bir sefalet mahallesi haline gelmiştir. Tarihi Yarımada’nın sur dibine yakın mahalleleri, düşük gelirliilerin toplandığı alanlar olmuştur. 1885’te yapılan kapsamlı nüfus sayımına kentin yeni gelişen Şişli, Bomonti, Maçka gibi mahalleleri de dahil edilmiştir. Milletlere göre oranlar ise; %44 Müslüman, %5 Yahudi, %18 Rum, %17 Ermeni, %2 Katolik-Protestan-Bulgar, %15 ise yabancılar olarak tespit edilmiştir (Tekeli, 2013). 19. yüzyılda Tarihi Yarımada özelinde etnik farklılaşmanın önceki dönemlere oranla keskinliğini kaybettiği, ancak her etnik grubun eskiden bu yana odaklaştığı mekânlarda varlığını devam

ettirdiği görülmektedir (Tekeli, 2013). 19. yüzyıla kadar yoğun olarak Tarihi Yarımada, Suriçi sınırları içerisinde var olan kent ve farklı etnik özelliklere sahip nüfus bu dönemden itibaren daha geniş bir alanda varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Artık İstanbul sadece Suriçi değil, Beyoğlu, Boğaz köyleri, Üsküdar ve Kadıköy’ü de kapsayacak bir büyüme sürecine girmiştir (Kuban, 1996, Eldem, 1997). Batılaşma sürecinin önemli bir etkisi de azınlık nüfusunun prestij kazanması ve batı ile kurulmaya çalışılan siyasi, ticari ve diplomatik ilişkilerin Beyoğlu bölgesini kentin merkezi haline getirmesidir. Beyoğlu gerek mekânsal gerek işlevsel gerekse de azınlık ve yabancı nüfusun en yoğun olarak yaşadığı bölge olması nedenlerinden ötürü Avrupa’nın ve kültürünün bir parçası olarak önemini artırmıştır.

1923 yılında Cumhuriyet’in kurulması ve yeni Türkiye’nin başkentinin Ankara olarak belirlenmesi İstanbul kenti için önemli bir kırılma noktasıdır. Tarihi Yarımada kentin en temel işlevini, yönetim merkezi olma özelliğini yitirmiştir. Bu süreçte kentteki yönetim fonksiyonuna sahip yapılar boşalırken nüfusun bir bölümü de göç etmiştir. Kuruluşundan itibaren göçlerin önemli etkisinin tanımlandığı İstanbul’da 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önceleri yoğun olarak Tarihi Yarımada, sonrasında da kentin gelişimi ile orantılı bir şekilde diğer bölgelerinde varlıklarını sürdüren Yahudi, Rum ve Ermeni cemaatleri kenti ve ülkeyi kademe kademe terk etmiştir. Balkan Savaşları, mübadele süreci, varlık vergisi gibi yasal düzenlemeler kentin kültürel zenginliği olan azınlıkların göçlerle kaybedilmesinin temelini oluşturmuştur.

Kırdan Kente Göç ve Tarihi Yarımada (1950-2000)

1950 yılı ülkede siyasal süreç olarak önemli bir kırılma noktasını tanımlarken, aynı zamanda kırdan kente göç sürecinin başlangıcını da ifade etmektedir. İstanbul’un başkentlik işlevini yitirmesi ile başlayan göç verme süreci, kentin bulunduğu bölgenin ülkenin sanayi yatırımlarının en fazla yoğunlaştığı alan olması nedeniyle tersine dönmüştür ve İstanbul ülkenin geç girdiği sanayileşme sürecinde kırdan kente göçün en yoğun olarak yaşandığı bölge olarak öne çıkmıştır.

İstanbul’un 1950 yılındaki nüfusu 800.000 kişidir ve nüfusunun %80’i Eminönü bölgesine 6-7 km. uzaklıktaki alanda yaşamaktadır. Kentin kırdan aldığı yüksek orandaki göçlerle hızlı büyüme gösterdiği ve bugünkü makroformu-

nun şekillendiği süreci yaklaşık 30 yıl olarak tanımlamak olasıdır. 1980 yılı nüfusu (yaklaşık 5 milyon kişi) ile 1950 nüfusu arasında yaklaşık altı katlık bir fark bulunmaktadır. 1950-55 dönemi kentin nüfusunun %30 oranında arttığı ve en yüksek artışın olduğu dönemdir (Anon., 1972). Kentin merkezi iş alanı ve sanayi bölgesinin Tarihi Yarımada, Haliç çevresi olması Anadolu'dan göçle gelen nüfusun bu bölgeleri tercih etmesine yol açmış ve azınlıkların gidişiyle de boşalan konut alanları, kırdan göç edenler tarafından hızla doldurulmaya başlanmıştır. Merkez ve çevresindeki konut alanlarının giderek aşırı yoğunlaşması ile başlayan süreçte sanayi alanları çevresindeki gecekondu sayılarının artmasıyla da kentin saçaklanarak büyümesinin önü açılmıştır. Bu süreçte kentteki barınma sorununun çözümüne yönelik yeni konut alanlarının planlanması ve inşa süreci de devreye girmiştir. Nüfusun artması, artan araç sahipliği ve bunun neden olduğu trafik problemleri siyasi sorunlarla da birleşince dönemin Başbakanı tarafından İstanbul'da imar operasyonları gerçekleştirilmiştir. Ancak özellikle 1960'lı yılların ortalarından itibaren Tarihi Yarımada'da Sirkeci, Eminönü, Küçük Pazar ve Beyazıt semtlerinde yönetici iş merkezi niteliği güçlenirken aynı zamanda bu bölgeler gece nüfusunu kaybetmeye başlamıştır (Tekeli, 2013). Buna karşılık Tarihi Yarımada'nın diğer kesimlerinde hızlı bir yapı değişikliği ve yoğunluk artışı görülmektedir. Karagümrük, Samatya, Haliç kıyısında Fener göçle gelenlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelere dönüşmeye başlamıştır.

Kırdan kente olan göç sürecinin yarattığı nüfus yoğunluğunun hızı ve büyüklüğü ile Tarihi Yarımada'nın dokusunun bazı bölgelerde yavaş yavaş, ancak pek çok yerde de hızla ortadan kaybolmaya başlamasına neden olmuştur. Nüfus yoğunluğundaki artış, hiçbir tedbir alınmadan, öncelikle sur dışındaki bölgelerde, yapı dokusunun hızla yenilenip kat yüksekliklerinin arttığı yeni gelişme bölgelerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu süreçte, merkez işlevinin büyümesine bağlı olarak, merkez fonksiyonunun konut işlevini alandan itmesiyle de Tarihi Yarımada'da tahribatlar giderek artmıştır. Fatih, Laleli gibi Suriçi İstanbul mahalleleri sosyoekonomik bakımdan ağır ağır ama kaçınılmaz biçimde gerilemekte olan kesimin yerleştiği daha ucuz, daha az gözde semtler haline gelmiştir (Keyder, 2000b). Bu doğrultuda İstanbul ve Tarihi Yarımada'da nüfusun sosyoekonomik ve mekânsal yapısında önemli değişimler

meydana gelmiş, kentin nüfus kompozisyonu da hızla değişmiştir. 1942'de uygulamaya geçen "Varlık Vergisi" nedeniyle azınlık nüfusunun büyük bir bölümünü göç veren kentte, 1957 yılında yaşanan 6-7 Eylül olayları sonrasında geri kalan azınlık nüfusun büyük bir çoğunluğu daha ülkeyi terk etmiştir. Sonuç olarak, kentin nüfus ve mekânsal yapısı kırdan göç eden nüfusun eğilimlerine bağlı olarak değişmeye ve şekillenmeye başlamıştır.

1980'li yıllara gelindiğinde kent, Rum, Ermeni ve Yahudi nüfusun giderek azalması sonucu %99'undan fazlası Müslüman olan ülkenin genel nüfus dengelerini yansıtmaya başlamıştır. 1980'li 90'lı yıllar boyunca İstanbul'un aldığı göç, önceki dönemlerden farklı olarak özellikle Güneydoğu Bölgesi'ndeki illerden, bu bölgedeki savaş ortamından kaçan nüfus ile değişmeye başlamıştır (Keyder, 2000a). Kente bu dönemde gelen göçmenler de, yine başta Tarihi Yarımada olmak üzere giderek daha fazla nüfusun yaşamaya başladığı, plansız ve yasadışı gelişen bölgelere yerleşmişlerdir. Tarihi Yarımada'yı tanımlayan iki önemli alt bölgeden Eminönü; özellikle 1980 yılından itibaren konut nüfusunu kaybetmeye başlamıştır. Bu durumda merkezin büyümesi ve gelişmesi önemli bir etken olmakla birlikte Tarihi Yarımada'nın, konut alanı olarak giderek daha az tercih edilen bir bölge olmasının da etkisi bulunmaktadır. 1984 yılında Tarihi Yarımada'nın sahip olduğu anıt niteliğindeki kültürel miras değerleri Dünya Miras Listesine alınmıştır. Bu, İstanbul'un sahip olduğu kültürel mirasın çeşitliliği, özgünlüğü ve bilinirliği açısından çok önemli bir aşamadır. Bu aşama ile Tarihi Yarımada'nın dünya kültür turizmi açısından giderek daha önemli bir merkez olma süreci hızlanmıştır. Bu süreç Tarihi Yarımada'nın kentin geleneksel merkezi, geleneksel konut bölgesi olma kimliklerinin ötesinde bir turizm merkezi olma kimliğini öne çıkarmıştır. Turizmin gelmesi ile konut bölgelerinin dönüşümü ve gece nüfusunun giderek azalması süreci başlamış, eski geleneksel mahalleler terk edilerek ıssızlaşmıştır.

Ulus Aşırı Göç, Göç Yolları ve Tarihi Yarımada (2000 Sonrası)

2003 yılında bir ihbar üzerine polis Beyoğlu'nda 90 metre karelik terk edilmiş bir binada, Hindistan, Pakistan ve Bangladeşli 58 kişiyi bulmuştur. Rehberleri tarafından küçük gruplar halinde bu kenar mahalleye getirilen ve aslında amaçları İtalya'ya gitmek olan bu göçmenler

geçici bir süreliğine İstanbul’da bulunmaktaydılar (Perouse, 2011). Bu olay ve benzeri durumlar 1990’lı ve özellikle 2000’li yılların başlarından itibaren Türkiye’nin İstanbul gibi Avrupa’ya çıkışının yapılabileceği kentleri için çok sık meydana gelmektedir. Çünkü Türkiye’nin 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren küresel göç ağında yer almasına paralel bir şekilde İstanbul da küresel göç ve göçmen kenti haline gelme sürecine girmiş, Asya ve Afrika’dan Avrupa’ya doğru kaçak göçün temel rotasında yer almaya başlamıştır (Keyder, 2000b).

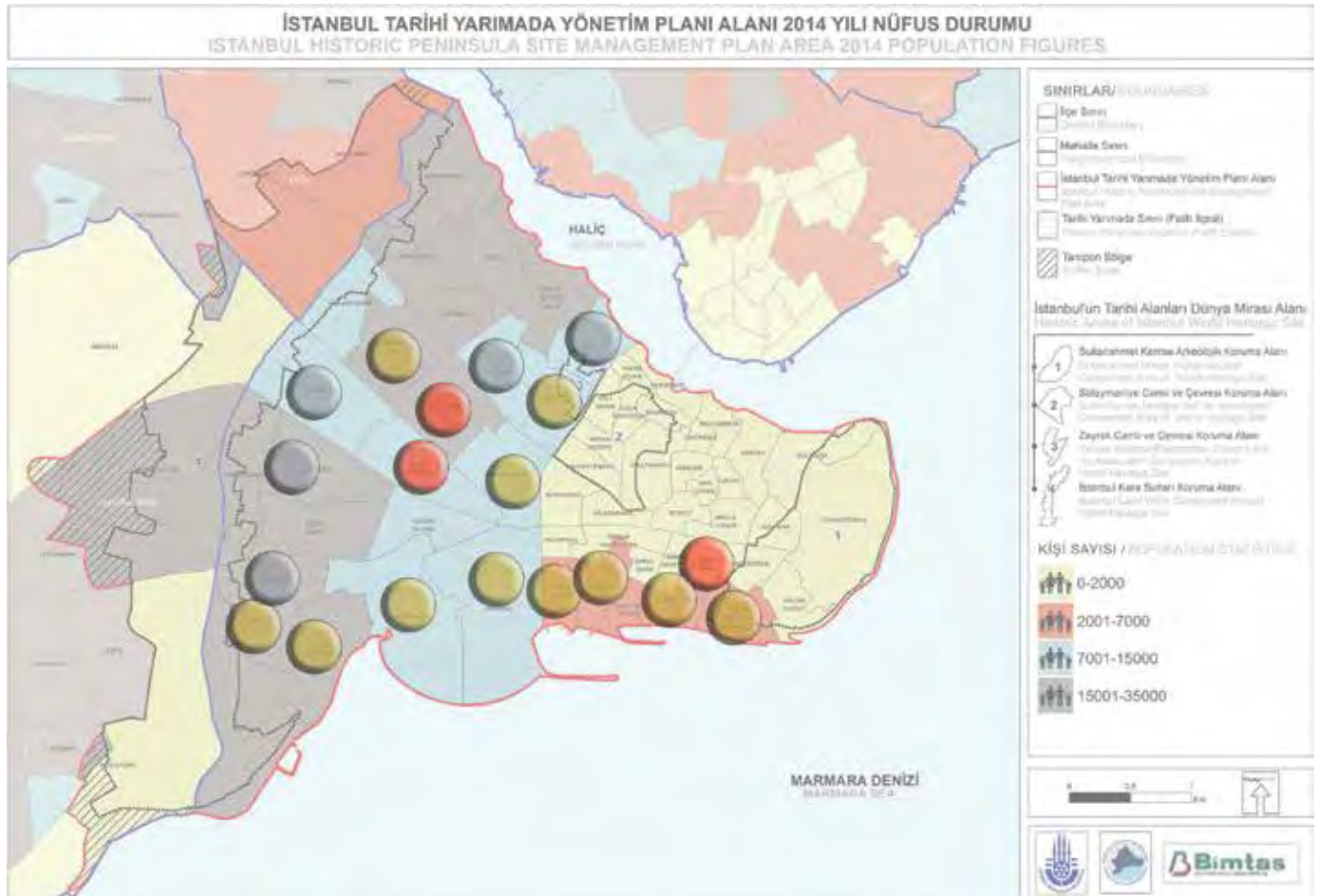
Türkiye’deki düzensiz göçü incelediğimizde göçün dört farklı dönem ve şekilde gerçekleştiği görülmektedir: 1979-1987 ortaya çıkış dönemi, 1988-1993 olgunlaşma dönemi, 1994-2000/2001 yıllarındaki doygunluk dönemi ve 2001’den sonrası ise kurumsallaşma dönemidir (İçduygu, 2015).

Düzensiz göçün ilk çıkış dönemi, 1979 yılındaki İran Devrimi sonrasıdır ve İranlı göçmenlerin üçüncü ülkeye göç etme sürecinde kaldıkları geçiş ülke olmuştur. Olgunlaşma dönemi Irak, Bulgaristan ve Sovyet Cumhuriyetlerinden gelen, ekonomik sebeplerle göçmen olmuş kişilerin hareketidir. Doygunluk dönemi, 1994 yılı ülkeye artarak gelen göç akışının

yönetimi için yeni politika değişikliklerini uygulamaya koyan yönetmeliğin yürürlüğe girdiği yıldır. Türkiye, transit göçmenlerin giderek daha fazla kaldıkları bir süreçte, aktif ve hedefli bir politika izlemiştir. 2001 sonrasında başlayan dönemde ise, hem ülkede hem de uluslararası arenada Türkiye’nin aldığı düzensiz göçler oldukça önemli boyutlara ulaşmıştır ve Türkiye’deki göç rejimi, ülkeyi göç alan ve göçe transit bir alan sağlayan bir ülke olarak tanımlayarak kurumsallaşmıştır (İçduygu, 2015).

Tarihi Yarımada ise bu dönemden itibaren çeşitli mekânları ile bu göç yollarının kavşağında yer almış ve Laleli, Yenikapı, Beyazıt gibi semtler gayri resmi kanallarla gelen göçmenlerin gayri resmi aktarma noktaları haline gelmiştir (Perouse, 2011). “Görünmez” olmak durumundaki yerli ve yabancı kaçak göçmenler “geleneksel” yaşam alanları olarak Tarihi Yarımada’yı seçmişlerdir. Eminönü’ndeki Küçükpazar yığılma bölgeleri olarak, göçmenler arasındaki bu kader birliğinin en açık göstergelerindendir. Galata ve Atatürk köprüleri arasında ise bu göçmenlerin konakladığı irili ufaklı pansiyonlar yer seçmiştir (Perouse, 2011). İstanbul, Avrupa’ya göç yolculuğunda göçmenler için bekleme odası olma özelliğinin yanı sıra isteni-

Şekil 2. Göçmenlerin yoğunlaştığı ve buna bağlı bazı sorunların yaşandığı bölgeler (İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı Mahalle Nüfusları paftası üzerine “Mahallem İstanbul” çalışmasından yararlanılarak üretilmiştir.)

len ülkeye geçiş yapabilecek maddi kaynağın elde edilebildiği bir alan özelliğini de göstermektedir. Yenikapı’daki kaçak iş pazarı kaçak çalışma olanağı sağlarken, bu kişiler kentteki çeşitli sektörlerin ucuz işgücü gereksinimini karşılamaktadırlar (Perouse, 2011).

Türkiye’nin ve İstanbul’un daha çok dış göç aldığı son 20 yıllık dönemde düzensiz ve transit göçlerin yanı sıra kitlesel göç akınları da gerçekleşmiştir. Bunların en sonuncusu ve en yoğunu 2011-2014 yılları arasında gerçekleşen Suriyeli-lerin kitlesel akınıdır (Kirişçi ve Karaca, 2015). Bugün Suriyeli sığınmacılar ve pek çok farklı ülkeden gelen göçmen ve mülteciler, İstanbul’un hemen hemen tüm semt veya mahallelerinde dağınık bir şekilde yaşamaktadırlar. Bu dönemde Tarihi Yarımada’nın Karagümrük, Balat, Aksaray, Yenikapı, Kumkapı, Süleymaniye, Küçükpazar ve Samatya mahalle ve semtleri, göçmen nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgeler haline gelmiştir (aktaran Altıntaş, 2016). Tarihi Yarımada’da geçici ya da kalıcı nedenlerle sayıları giderek artan mültecilerin gündelik yaşamlarını idame ettirmek için seçtikleri yeni yaşam bölgelerinde, “göçmen semti” veya “göçmen-mülteci gettoları”nın oluşma potansiyeli oldukça yüksek boyutlara ulaşmıştır. Tarihi Yarımada’nın yeni göçmenleri, geçmişin göçmen mahallerinde kendilerine yer seçmişlerdir. Geçmişte Rum ve Ermeni nüfusun yoğun yaşadığı bu bölgede özellikle 1980’li ve 1990’lı yıllarda yaşanan iç göç sürecinde gelenlerin yanı sıra yoğun bir mülteci nüfus bulunmaktadır (aktaran Altıntaş, 2016).

Tarihi Yarımada’da bazı bölgeler mültecilerin ve kaçak göçmenlerin yoğunlaşması nedeniyle farklı isimlerle anılmaya başlanmıştır. Örneğin Kumkapı’daki Kâtip Kasım Camii Sokağı “Somali Sokağı” ya da “Zenci Sokağı” şeklinde anılmaktadır. Yine Kumkapı’da meyhanelerin başladığı yerden Aksaray’a kadar uzanan bölge Suriye, Irak, Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Romanya, Rusya, Özbekistan, Sudan, Nijerya ve daha birçok farklı dil, din ve kültürden ve ülkeden gelenlerin yaşadığı bir bölge olmuştur (Çelik, 2016). Gelenler kendi yaşam kültürlerini buraya taşıırken, bulundukları mekânları da bu doğrultuda değiştirmeye, dönüştürmeye başlamışlardır (Şekil 2).

Saptamalar...

Tarihi Yarımada bu yazıda da aktarılmaya çalışıldığı gibi tarih boyunca ve günümüzde sürece-

len göçlere maruz kalmıştır. Göçler bugün Tarihi Yarımada olarak adlandırdığımız ve bir bölümü Dünya Miras Listesinde yer alan, tamamı ise kentsel arkeolojik sit alanı olarak korunmasına çaba gösterilen bölgenin; fizik mekânını, ekonomik yapısını ve toplumsal yapısını zenginleştirmiş ve tanımlamıştır. Osmanlı döneminde zenginlik ve çeşitlilik sunan göç ve iskân politikaları, kentte sosyal, kültürel ve mekânsal anlamda yeniden bir yapılanmanın önünü açmış, kent çeşitlenmeye ve zenginliğe bağlı olarak gelişmiş ve büyümüştür. Bu farklı etnik, din, dil kökenine dayalı nüfuslandırma politikaları Osmanlı’dan günümüze kadar Tarihi Yarımada’nın gerek somut gerekse somut olmayan kültürel mirasını oluşturan bir süreçtir. Tarihi Yarımada tarih boyunca bozulmayı artıran sosyal ekonomik ve mekânsal politikalar ve olumsuz birçok müdahaleye rağmen, özgünlüğünü

Tarihi Yarımada’da bazı bölgeler mültecilerin ve kaçak göçmenlerin yoğunlaşması nedeniyle farklı isimlerle anılmaya başlanmıştır. Örneğin Kumkapı’daki Kâtip Kasım Camii Sokağı “Somali Sokağı” ya da “Zenci Sokağı” şeklinde anılmaktadır. Yine Kumkapı’da meyhanelerin başladığı yerden Aksaray’a kadar uzanan bölge Suriye, Irak, Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Romanya, Rusya, Özbekistan, Sudan, Nijerya ve daha birçok farklı dil, din ve kültürden ve ülkeden gelenlerin yaşadığı bir bölge olmuştur (Çelik, 2016). Gelenler kendi yaşam kültürlerini buraya taşıırken, bulundukları mekânları da bu doğrultuda değiştirmeye, dönüştürmeye başlamışlardır.

ve kültürel gelişimini oluşturan öğeleri ile Dünya Miras Listesi kapsamında yer almaktadır.

Batılılaşma süreci ile Tarihi Yarımada prestij kaybına neden olmuş ve üst gelir grubuna

Resim 3. <https://images.app.goo.gl/WqWzi1Mgy3nRYDKv9>

mensup varlıklı nüfusunu kaybetmiştir. Ancak yönetim işlevini üstlenen saray dışındaki bakanlık binalarının bu bölgede yer alması ve orta ve orta-alt gelir grubuna mensup azınlık ve Müslüman nüfusun bölgede yaşamaya devam etmesi, kentin belli ölçüde canlılığını ve kültürel çeşitliliğini sürdürmesini sağlamıştır. Tarihi Yarımada için en büyük değişim ve dönüşüm süreci başkent işlevinin kaybedilmesi ve azınlık nüfusun hemen hemen tamamının bu bölgeyi terk etmesi ile başlamıştır. Bu dönemin sonrasında kırdan kente göç süreci Tarihi Yarımada'nın sosyoekonomik yapısını değiştirmiştir. Özellikle azınlık mahalleleri bu süreçle birlikte Anadolu'dan gelen göçmenlerin ve alt gelir grubunun konut alanı haline dönüşmüştür. Tarihi Yarımada'nın başkent işlevini yitirmesi aynı zamanda bölgenin çöküntü bölgesine dönüşmesi sürecini başlatmıştır. Bu sürecin klasik işleyişi de çöküntü bölgesine dönüşen alanın yerel nüfusunun yerini göçle gelen alt gelir grubunun almasıdır. Güvenç ve Işık (1996-1998) 1990 nüfus verilerini kullanarak İstanbul üzerine yaptıkları kent içi mekânsal ayrışmaları inceledikleri çalışmalarında, kentin en yoksul ve belki de en çaresiz kesiminin kent merkezi ve yakın çevresindeki çöküntü alanlarında yaşadığını göstermişlerdir (Aktaran Işık ve Pınarcıoğlu, 2001).

Bu sürecin Tarihi Yarımada bağlamında bir diğer belirleyici özelliği ise bölgenin “geçici konut bölgesi” olmasıdır. Başka bir deyişle kente ilk gelinen yerdir ve göçle gelenin, eko-

nomik olarak birikimini sağlayıp kentin bir başka bölgesine yerleşme hedefi bulunmadır. Böylesi bir süreç göçle gelenlerin bölgeye aidiyet oluşturmaması anlamına gelmektedir. Kırdan kente göç süreci çıkış ve varış noktaları, sayıları, süreleri, arz ve talepleri vb. nitelikleri açısından plansız ve yönetilememiş bir süreçtir. Bu da göçle gelenlerin kent mekânında yerleşmek, çalışmak amaçlı konumlanmasının farklı bir sistemde işlemesine yol açmıştır. Bu da hemşerilik sistemidir ve Tarihi Yarımada'da gelinen şehrin, köyün kısaca yerleşmenin adı ile anılan mahalleler oluşmasına yol açmıştır. Bu süreçte farklı etnik yapıların yaşadığı dönemde bile var olmayan ve gelinen köye, kente, bölgeye göre farklılaşan kapalı mahalleler ortaya çıkmıştır.

Kırdan kente göç sürecinde Tarihi Yarımada mekânının farklı kökene göre paylaşılmasını sağlayan hemşerilik sistemi “Göçmen Ağları”nı tanımlamaktadır. 2000'li yılların başından itibaren ise Tarihi Yarımada uluslararası göçmen ağlarının merkezi haline gelmiştir; geçici barınma, uluslararası koruma, düzensiz göçmen ve kaçak göçmenlerin üçüncü ülkeye geçiş süreçlerindeki bekleme odası niteliğindedir. Bazı kaynaklara göre 162 ülkeden farklı statüdeki göçmenlerin “geçici” olarak barındıkları konut bölgesidir. Yapılan çalışmalar resmi rakamların oldukça üstünde sayılarda göçmenin bölgede barındığını, yaşadığını göstermektedir. Bu durum yerel nüfusun bölgeyi terk etmeye başlaması ve göçmen “gettoları” sürecini tetiklemiştir. Sayıların çok yüksek olması, göçmenlerin bir bölümünün Türkiye'yi ve özellikle de Tarihi Yarımada'yı geçici barınma bölgesi olarak görmesi ve ülke politikalarının da göçmenlere geçici, misafir vb. olarak yaklaşması Tarihi Yarımada da ortaya çıkan toplumsal ve mekânsal sorunların boyutunu göstermektedir.

Tarihi Yarımada, Doğu Roma İmparatorluğu, Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu'na başkent olmuş, farklı etnik köken, farklı din ve farklı milletlere mensup toplulukların yaşadığı ve her bir dönemin ve her bir topluluğun katman katman ve yan yana yaptıkları katkılarla zengin kültüre ve kültürel çeşitliliğe sahip bir bölgedir. Bu özellikleri ile uluslararası öneme sahiptir ve korunması bu açıdan da çok önemlidir. Kentsel koruma literatüründe uluslararası pek çok sözleşme ve tüzük bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Faro Sözleşmesi (2005), Avrupa Konseyi Kültürel Miras Değeri Çerçeve Sözleşmesidir. Sözleşme kültürel mirasların korunmasında bir

Resim 4. <https://images.app.goo.gl/9ye5YWIP2NPDk9Ct9>

Resim 5. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50502393>

yaklaşım değişikliği önererek, "kültürel mirasların, kültürel çeşitliliğin ve giderek aynılaştan bir dünya karşısında mekân duygusunun korunması ve kültürler arası diyalog için bir kaynak" olduğunu ifade etmektedir (Faro Sözleşmesi, 2005).

Bu yazıda pek çok kez aktarıldığı gibi, Tarihi Yarımada'nın sahip olduğu kültürel çeşitlilik ve zenginliğin oluşmasında, doğru yönetilen göç politikalarının katkısı önemlidir. Ancak günümüzdeki göçmen sayılarının yüksekliği ve özellikle de göçmen diye tanımladığımız tüm farklı statüdeki grupların burada geçici süre için bulunuyor olması sürecin yönetilmesini neredeyse imkânsız hale getirmektedir. Fakat Tarihi Yarımada ve sahip olduğu kültürel miras değerlerinin gerektiği şekilde korunabilmesi, bugün bölge nüfusunun hatırı sayılır bir miktarını oluşturan göçmenlerle ilgili gerekli politikaların üretilmesi ile doğrudan ilişkili hale gelmiştir.

Berna Dikçinar Sel, Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Ayfer Yazgan, Dr. Öğr. Üyesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Kaynaklar

- Altındaş, S. (2016) "İstanbul'un 'Mülteciler Semtleri': Kumkapı ve Küçükpazar", İlemblog, 3 Ağustos 2016, No: 5 s.1-9.
- Bartu, A. (2000) "Eski Mahallelerin Sahibi Kim? Küresel Bir Çağda Tarihi Yeniden Yazmak", İstanbul Küresel ile Yerel Arasında, Der.: Ç. Keyder, Metis Yayınları.
- Behar, C. (2019) *Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1494-2008) Osmanlı İstanbulu'nda Kasap İlyas Mahallesi*, YKY Yayınları.
- Çelik, Z. (2017) *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, Çev. S. Deringil, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Chambers, I. (2014) *Göç, Kültür, Kimlik*, Ayrıntı Yayınları.
- Doğan, İ. (2018) *Göç ve Kültür*, Bilge Kültür Sanat.
- Erdoğan, M. (2015) "Türkiye'ye Kitleli Göçler Son Dev Dalga: Suriyeliler", *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, Der.: M.M. Erdoğan, A. Kaya, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Eldem, E. vd. (Ed.) (1997) *İstanbul, Kıtaların, Denizlerin, Yolların, Tacirlerin Buluştuğu Kent*, İTO Yayını, İstanbul.
- Gül, M. (2013), *Modern İstanbul'un Doğuşu*, Sel Yayıncılık.
- Güleryüz, N.A. (2015) "Geçmişten Günümüze Anadolu'ya Yahudi Göçü", *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, Der.: M.M. Erdoğan, A. Kaya, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hovhannesyan, S.S. (1997) *Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Işık, O., Pınarcıoğlu, M.M. (2001) *Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği*, İletişim Yayınları.
- İçduygu, A. (2015) "Türkiye'ye Yönelen Düzensiz Göç Dalgaları İçinde 'Transit Göç'", *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, Der.: M.M. Erdoğan, A. Kaya, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Karpat, K.H. (2015) "Önsöz", *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, Der.: M.M. Erdoğan, A. Kaya, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keyder, Ç. (2000a) "Arka Plan", *İstanbul Küresel ile Yerel Arasında*, Der.: Ç. Keyder, Metis Yayınları, s.9-43.

- Keyder, Ç. (2000b) "Enformel Konut Piyasasından Küresel Konut Piyasasına", *İstanbul Küresel ile Yerel Arasında*, Der.: Ç. Keyder, Metis Yayınları.
- Kirişçi, K., Karaca, S. (2015) "Hoşgörü ve Çelişkiler: 1989, 1991 ve 2011'de Türkiye'ye Yönelen Kitleli Mülteciler Akınları", *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, Der.: M.M. Erdoğan, A. Kaya, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kuban, D. (1996) *İstanbul Bir Kent Tarihi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını.
- Anon. (1972) "Büyük İstanbul Nazım Plan 1971-1972 Çalışmaları", *Mimarlık*, Sayı: 7, Temmuz, s.110-118.
- Ortaylı, İ. (1986) *İstanbul'dan Sayfalar*, Hil Yayın.
- Perouse, J.F. (2011) *İstanbul'la Yüzleşme Denemeleri Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek*, İletişim Yayınları.
- Tekeli, İ. (2013) *İstanbul'un Planlamasının ve Gelişmesinin Öyküsü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Türel, İ. (2011) "Göçmenleri Gözüyle İstanbul", *İstanbul Nereye? Küresel Kent, Kültür, Avrupa*, Der.: D. Gök-türk, L. Soysal, İ. Türel, Metis Yayınları.

Istanbul 'Historical Peninsula' Migrations and Their Effects in the Historical Process

The Historical Peninsula has been a settlement area where different cultures coexisted throughout history. The area's unique cultural heritage does not only consist of spatial and physical features but also cultural diversity. The existence of different communities that shapes the heritage area is related to voluntary or forced migrations and especially to the settlement policies.

Armenian, Jewish and Muslim groups who brought from Anatolia to Istanbul after the Conquest in 1453 were placed and lived in the Historic Peninsula neighborhoods. Following the decline and fall of the Ottoman Empire, the foundation of the Turkish Republic and the industrialization era caused migrations that affected the demographic structure of the area.

Today, the Historic Peninsula is one of the areas most affected by cross-border problematic migration which our country is received. In this context, the demographic structure continues to change.

In the article, the Historical Peninsula, which has been subjected to significant migrations in different periods, is examined in the context of the relationship between culture, identity and space.

Kök Salmak, Yerleşmek, Yerinden Edilmek: İstanbul Üniversitesi Botanik Anabilim Dalı ve Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi

Neslinur Hızlı Erkilic

Süleymaniye Külliyesi’nin yanı başında kent hafızasında önemli bir yer edinen İstanbul Üniversitesi Botanik Anabilim Dalı binası ve Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi’nin hikâyesi, yerinden edilenlerle başlıyor ve bugün farklı hayatlarda tezahür ederek yine yerinden edilenlerle¹ sürüyor...

Cumhuriyet’in milli eğitim politikası doğrultusunda gerekli reform için ülkemize gelen yabancı uzmanlardan mimar Ernst Egli’nin İstanbul’daki ilk işlerinden biri, Türkiye’de ilk kez çağdaş anlamda biyoloji eğitiminin verileceği enstitünün mimari planlaması olmuştur. Enstitü (günümüzde Botanik Anabilim Dalı) ve beraberinde planlanan botanik bahçesi 1937 yılında Süleymaniye’deki eski İstanbul Kız Sultanisi’nin yer aldığı arazide inşa edilmiştir. Önceleri sırasıyla Ağa Kapısı, Bab-ı Meşihat yapılarının yer aldığı arazi, bilimsel niteliğinin yanı sıra Cumhuriyet döneminin farklı sosyal ve politik dinamiklerinin etkisinde gerçekleşen olaylar, tanıklık ettiği yapılar, kişiler ve bitkilerle kent hafızasında önemli bir yer edinerek 20. yüzyıl modern mimarlık mirasının önemli bir parçası olmuştur. Bina ve botanik bahçesi, son dönemde İstanbul Müftülüğüne devredilmesi ve gelecekteki kullanımıyla ilgili söylemlerin belirsizliği sebebiyle tartışılan bir konu olarak gündemdedir².

Bu metinde, bina ve bahçenin, kuruluşundan bu yana sosyal, politik ve kültürel etmenlerle örüntülenmiş yapısı ve geçirdiği değişimler, sırasıyla kök

salmak, yerleşmek ve yerinden edilmek başlıkları üzerinden okunmuştur. Yapının hikâyesi, 1930-60 yılları arasındaki kentsel ve mimari ortam merceğinde, Tarihi Yarımada’daki konumu, botanik bahçesi ile birlikte işleyişi üzerinden özgün belgelerle aktarılmıştır. Son olarak modern mimari miras kapsamında değerlendirilen yapı ve bahçenin kültür varlığı olarak korunması gerekliliği, derlenen tarihi ve güncel bilgiler doğrultusunda vurgulanmıştır.

Kök Salmak: Türkiye’de Modern Biyoloji Eğitiminin İlk Tohumu ‘İstanbul Üniversitesi Biyoloji Enstitüsü

Erken Cumhuriyet döneminde, Batı’nın uygarlık ve kültür alanındaki başarılarına ayak uydurma hedefleri doğrultusunda Nazi rejiminin baskısından kaçarak ülkelerini terk eden birçok seçkin bilim insanı ülkemize davet edilmiştir. Hükümetin ‘Milli Eğitim Politika ve Programı’ çerçevesinde ‘eğitim yapılarının proje planlaması ve uygulamasını’ düzenlemek üzere Maarif Vekâletine (günümüzde Milli Eğitim Bakanlığı) bağlı bir mimari büro kurulmuş, yönetimi için 1927 yılında İsviçreli mimar Ernst Egli görevlendirilmiştir (Söylemezoglu, 1980). Egli, bu görevin yanında Atatürk önderliğinde, 9 Kasım 1927 tarihli kararla, ‘İstanbul Güzel Sanatlar Okulu programlarını düzenlemek, konferanslar vermek ve tedrisatta bulunmak üzere mimari ve tedrisat uzmanlığına’³ atanmıştır. Egli’nin görevi, yeni ulusun inşasında gerekli mimari altyapıyı hazırlamanın çok ötesinde, Kemalist değerlerin ulusal ve uluslararası ortamlarda yansıtılması ve kamu yapıları –özellikle eğitim binaları– aracılığıyla Batı’ya yönelen bir yaşam tarzının sunulması olmuştur. Baş mimar olarak Ankara ve İstanbul başta olmak üzere Türkiye’nin pek çok bölgesinde ilkokullar, müzik okulları, spor okulları, öğretmen okulları, enstitü yapıları tasarlamıştır. Egli’nin İstanbul’daki ilk çalışmalarından biri, İstanbul Üniversitesinin kurulması kapsamındaki inşaat işleri olmuş, 1932’de üniversitenin yeniden düzenlenmesi adına rapor hazırlamak için Türkiye’ye davet edilen Prof. Albert Malche’ye hazırladığı projelerle (Anonim, 1933) Biyoloji Enstitüsünün de içinde

Resim 1a. Biyoloji Enstitüsü giriş cephesi (Küçüker, 2017:48), b. Enstitünün Süleymaniye’deki konumu (Küçüker, 2017:56).

Resim 2a. Enstitü yapısının doğu cephesi (Anonim, 1936:278); b. Enstitü yapısının iki kanadını birleştiren ortak alan (Atalay Franck, 2015:101)

yer aldığı, üniversitenin fakülte ve enstitüleri için yeni düzenlemeler önermiştir (Egri, 2013).

Malche, kapsamlı bir rapor hazırlamış, Türk reform komisyonuyla beraber üniversite reformunu yönetmiştir. Bu çerçevede yeni kurulan üniversite için (1 Ağustos 1933) hocaların büyük çoğunluğu kadro dışı bırakılarak yabancı uzmanlar davet edilmiştir (Widmann, 2000). Reform öncesinde Vezneciler'deki Zeynep Hanım Konağı'nda verilen nebatat (botanik) ve hayvanat (zooloji) derslerinin bir enstitü içinde kurumsallaşması öngörülmüştür (Batur, 2017). Bu enstitülerdeki eğitim için çağrılan akademisyenler, bitki fizyolojisi ve genetik üzerine çalışan Prof. Dr. Alfred Heilbronn, bitki fizyoloğu Prof. Dr. Leo Brauner ve zoolog Prof. Dr. André Naville olmuştur. Naville'in 1937'deki vefatı sebebiyle görevini zoolog Prof. Dr. Curt Kosswig devralmıştır (Küçük, 2017). Biyoloji eğitim ve öğretimini birlikte planlayan Heilbronn ve Brauner, Fen Fakültesi Dekanlığına sundukları raporda botanik eğitiminin hedeflerine değinmiş; eğitim ve öğretim için gerekli temel şartlar, öğretim üyeleri, idare işleri ve teknik işler için gerekenleri listelemişlerdir (Küçük, 2017). Heilbronn, karşılaştığı güçlükler sebebiyle bilimsel eğitim için gereken koşulları sağlayan bir biyoloji enstitüsü ve botanik bahçesi yapılmasını hükümetten talep etmiş ve konuyu *Tıbbiyeli*'de yer alan söyleşisinde şöyle dile getirmiştir (Güçlü, 1948; aktaran Widmann, 2000:156):

"İstanbul'a geldiğim zaman, kendimi hiç de iyi bir durumda bulunmayan, sadece üç odadan oluşan bir enstitü önünde buldum. Yaklaşık 1000 kadar öğrenciye derslerimi Zeynep Hanım'ın hipodromunda vermek zorundaydım. Hükümet bu durumun imkânsızlığını kabul etti ve bana yeni bir enstitü kurmak ve sadece 90 bitki yetişen bir bahçecik yerine yeni bir botanik bahçesi düzenlemek için izin verdi. Yeni enstitünün planı benim, Prof. Naville ve Prof. Brauner'in danışmanlığımızda mimar Prof. Egri tarafından hazırlandı. 1937'ye kadar aynen bu planlara göre Bakanlıkça mükemmel bir bina yapıldı."

Heilbronn'un onaylanan talebiyle ülkedeki modern biyolojinin ilk kurumu olacak enstitü ve botanik bahçesi için diğer fakülte yapılarına yakın bir yerleşke arayışına girilmiştir. Yıldız Sarayı bahçesi, Yalova Araştırma Enstitüsü gibi seçenekler arasından, İstanbul Üniversitesi'nin diğer fakültelerine yakınlığının yanı sıra iklim ve topoğrafik şartlarının uygunluğu ve tarihi duvarlar içerisinde kontrollü bir alan olması sebebiyle Süleymaniye Camii'nin yanındaki eski İstanbul Kız Sultanisi'nin yer aldığı arazi (Üzen, 2011)⁴ Maarif Vekaletince uygun bulunmuş, 1934 yılında üniversite rektörlüğü ile yapılan yazışmalar sonucu enstitü araziye yerleşmiştir. Bu geniş arazi, 16. yüzyıldan yeniçeri teşkilatının kaldırıldığı 1826 yılına kadar Osman-

lı'da en yüksek memurlardan biri olan yeniçeri ağasının resmi makam ve ikamet yeri olmuş, 'Ağa Kapısı' olarak adlandırılmıştır. Yeniçeri Ağası'nın, etrafı yüksek duvarlarla çevrili, Haliç'e hâkim konumda oturduğu bu yer, çeşitli köşkeri, idare odaları ve atölyeleri ile büyük bir ahşap saray olarak inşa edilmiştir. Asırlar boyunca birçok kez yangınlar görmüş, onarılmış veya yeniden inşa edilmiş bina, 1826 yılında II. Mahmud tarafından şeyhülislamlara tahsis edilmiş ve 'Fetvahane' (Bab-ı Meşihat) adını almıştır (Şehsuvaroğlu, 1952). Cumhuriyet ile birlikte şeyhülislamlık kaldırıldığında fetvahane yapısı İstanbul Müftülüğü'ne verilmiş, L formundaki Meşihat binasına ise İstanbul Kız Sultanisi taşınmıştır (İpşirli, 1991). Bu iki farklı kurum, formlarıyla orta avluyu saracak şekilde U biçiminde bir yerleşim şeması oluşturarak tarihi kapının ardında kısa süreliğine⁵ aynı araziye paylaştırmıştır. Osmanlı'dan genç Cumhuriyet'e geçişle birlikte ülkedeki politik gruplar arasındaki gerginlikler ve toplumsal dalgalanmalar, Meşihat makamının Maarif Vekâletine devredilmesiyle bu arazi üzerinde de etkisini sürdürmüştür. 1926'da çıkan yangınla birlikte harap olan lise binası ve uzun süreliğine boş kalan arazi, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin yükseköğretim kapsamındaki reformları ile yeni devlet idealinin bir parçası olarak önemli bir rol üstleneceği yeni bir döneme kapı açmıştır.

'Yer'leşmek: Süleymaniye'de Modernin Simgesi

"Leonore, sana bu satırları Boğaz'a bakarak tipik bir yaz sıcağında yazıyorum. Yunuslar sürüler halinde pencerenin önünden hoplayıp-sıçrayıp gidiyorlar."

Enstitü Süleymaniye'de. Konumu bir harika.

Tepemizden kara çaylaklar uçuyor. Rektör bahçede Heilbronn'a dönerek yanımda, 'Bay Kosswig mükemmel bir seçim' dedi."

Curt Kosswig, 1937 (Blank ve Solakhan, 2002; aktaran Sakıncı, 2020)

Resim 4a. Botanik Enstitüsü şematik plan çizimi (Planlar Ayverdi'ye ait 'Üniversite Hayvanat ve Nebatat Enstitüleri' isimli plan çizimlerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.)

1. Depo, 2. Lavabo,
3. Camlı bitki yetiştirme yeri, 4. Kışık bahçe,
5. Fizyoloji laboratuvarı,
6. Kimya laboratuvarı,
7. Bakterioloji laboratuvarı,
8. Sterilizasyon,
9. Doktoran, 10. Atölye,
11. Sakı odası,
12. Temizleme odası,
13. Karanlık oda, 14. Alkol deposu, 15. Alet-malzeme odası, 16. Kap yıkama odası, 17. P.C.N. salonu,
18. Lisans tatbikat salonu,
19. Farmakognozi,
20. Parafin odası,
21. Hazırlık odası,
22. Vorstans laboratuvarı,
23. Vorstans odası,
24. Asistan odası,
25. Doçent odası,
26. Doçentlere ait laboratuvar, 27. Etüt odası,
28. Kütüphane,
29. Fotoğraf odası,
30. Resim odası.

Türkiye'deki ilk yıllarında çağdaş bir mimari tasarlanmanın anlamını sıkça sorgulayan Egli, ilk işlerinin arkadaşları tarafından Türk usulü bulunmasından memnun olmamış, anılarında bu ülkeye ve ülkenin insanlarına yakışan modern ve anıtsal bir mimari tarza ulaşamayacağına dair endişelerini paylaşmıştır (Egli, 2013). 1930 öncesi ve sonrasında tasarladığı binaların kendisi için taşıdığı önemi belirten Egli, Türkiye'de sergileyeceği mimari yoldaki kararsızlıklarının ardından Musiki Muallim Mektebi ile kendi tabiriyle onu 'sevindiren bir yola'⁶ girmiştir (Egli, 2013). Bu doğrultuda Ankara'daki Yüksek Ziraat Enstitüsü, Siyasal Bilgiler Fakültesi ve İÜ Biyoloji Enstitüsü, ülkede ulusal kimliğin yaratılması gerektiği ve uygarlaşma sürecinin sergilenmesi bilinciyle tasarladığı yapılar olmuştur. Bu üç eğitim yapısı, Atalay Franck'in (2015) ifadesiyle, salt boyutları bakımından bir meydan okuma ve nitelik devletini kendisini temsil etmesi açısından büyük bir potansiyel sunmuştur.

Egli, Süleymaniye Camii'nin yanındaki arazisine yerleşecek (Resim 1b) enstitü için 1934 yılından itibaren Schwartz ve Heilbronn ile çalışmalarını yürütmeye başlamış (Egli, 2013), plan aşamalarında farmakobotanik, botanik fizyoloji ve sistematiki, zooloji enstitülerini yöneten sırasıyla Heilbronn, Brauner ve Naville'den danışmanlık almıştır (Küçüker, 2017). Enstitü, Heilbronn ve Brauner'in raporlarına paralel şekilde iki botanik enstitüsü (Sistematik ve Fizyolojik Botanik; Farmakobotanik ve Genetik) ve bir zooloji enstitüsü olarak yapılanmıştır (Widmann, 2000). Egli, enstitü yapısını bu işlevsel ayrım üzerinden kuzey-güney doğrultulu blokta zooloji, doğu-batı doğrultulu blokta botanik bölümleri olacak şekilde plan şemasında L biçiminde birleşen iki blok olarak tasarlamıştır. Yapının girişinin bağlandığı bir orta hol olarak L formunun birleştiği alanı, enstitünün iki bölümüne de hizmet eden ortak bir mekân olarak düşünülmüştür (Resim 1a).

Yapının cephesindeki görsellik vurgusu, pencerelerin alt ve üst hizalarından geçirilen yatay şeritler ve yapının küteselliğiyle karşıtlık oluşturan hafif beton kolonlar ile sağlanmıştır. İki kanadın birleştiği köşede, yapının geri kalanına nazaran

daha yüksek tasarlanan ve kolonlar üzerinde yükselen kare prizma, merdiven kovalarının cephede çıkıntılarla vurgulanarak çerçevelenmesi ile işlevsel bir öneriye dayandırılmıştır. Zooloji blokundaki düz cephe düzenlemesine karşılık, botanik bloğunun kuzey cephesinde dört küçük çıkma yapılmış, bu düzenleme pencere sayıları bağlamında 3-2-3 ritminde bir hareketle görselleştirilmiştir (Batur, 2017). Yapının arazideki yerleşiminde mevcut eğimi düzenlerken kullanılan istinat duvarları ve yapının köşe hacmini taşıyan kolonlar, yapının geometrik formunu daha da belirginleştirmiş, yapı bir anlamda onu taşıyan kaidesiyle anıtsal bir görüntü kazanmıştır (Resim 2).

Temeli 3 Mart 1935 tarihinde atılan biyoloji enstitüsünün planlama aşamalarında botanik dersi kapsamında gereken bitkilerin yetiştirilmesi için büyük bir bahçe hazırlanmış ve bakımı için Almanya'dan bir bahçıvan getirtilmiştir (Anonim, 1935). Heilbronn'un öncülüğünde Brauner, bahçe uzmanları Erich Schneider, Walter Stephan ve George Catt'ın ortak çalışmasıyla botanik bahçesi 1935 ilkbaharında İstanbul Üniversitesi Botanik Bahçesi (Hortus Botanicus Istanbulensis)⁷ adı ile hizmete açılmıştır (Küçüker, 2011). Avrupa'daki örneklerle benzer planlanan bahçeye, Anadolu'ya özgü bitkileri yetiştirmek üzere ayrılan köşe dışında, Avustralya, Hollanda, Cava, Amerika ve Afrika'dan getirilmiş 2000 çeşit bitki ekilmiştir (Ş.H.R., 1937). Bahçedeki bitki parselleri çevresinde erişimini kolaylaştıran bir dolaşım rotası düzenlenmiş ve bitkilerin bilimsel adlarının etiketlerle belirtildiği sistematik bir düzen oluşturulmuştur (Resim 3b). Haliç'e doğru eğimli enstitü arazisinde suyun uzun süre toprakta kalması için geniş taş duvarlar örülerek teraslama yapılmış, bahçede karayosunu ve eğrelti yetişmesi istenen doğal malzemeli yollar, bitki çitleriyle çevrilmiş aileye parselleri (Resim 3a), su bitkilerinin yerleştirileceği ve yan bölmelerine balık konulması planlanmış, bataklık bitkileri için balçık konulmuş ve nilüferler için ayrılmış üç ayrı havuz düzenlenmiştir (Küçüker, 2011). Bahçedeki çeşitli seraların dışında, İstanbul florasının nadir ve endemik taksonlarının korunması, çoğaltılması ve yeniden flora kazandırılması sağlanmıştır. Bahçe kurulduktan sonra, Heilbronn ve Brauner, 1935 yılında yayımladıkları İstanbul Üniversitesi Nebatat Bahçesinin Tohum Kataloğu ile dünyadaki diğer botanik bahçeleriyle tohum alışverişi yapmaya başlamıştır. Böylelikle 15 dönümlük bahçe, zamanla seraları, tohum kataloğu, herbaryum (kurutulmuş bitki koleksiyonları), arboretum ve kütüphanesi ile botanik ve zooloji laboratuvarlarında öğrencilere

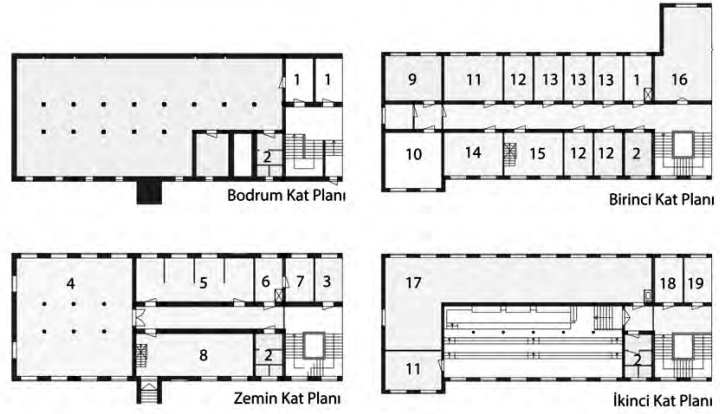

öğrenim materyali sağlayan büyük bir uygulama alanına dönüşmüştür.

Egli ve enstitünün inşaatını üstlenen Mühendis Ekrem Hakkı Ayverdi'nin plan çizimlerine bakıldığında, giriş holünün bağlandığı orta alandan bağımsız olarak botanik ve zooloji bölümleri ayrı işlenmiş ve mekân organizasyonu bahçe ile birlikte düzenlenmiştir (Resim 4a, b). Her bilim dalına ait yeterli sayıdaki depo, malzeme, hazırlık odalarının yanı sıra iki enstitüde de eğitmenler için özel odalara ve kişisel laboratuvarlara⁸ yer verilmiştir. Her iki blokta da bölümler orta koridorlu olarak planlanmış, laboratuvarlar yapının Haliç'e ve bahçeye bakan kuzey ve doğu cephesinde, eğitmenler odaları yapının güney cephesinde avluya bakacak şekilde düzenlenmiştir.

Botanik blokunun bodrum katında bahçeye bakan birimler camlı bitki yetiştirme yeri ve kışlık bahçe olarak düzenlenmiş, zemin katta yan yana ve içeriden birbirlerine geçiş imkânı sağlayacak şekilde kimya, bakteriyoloji, fizyoloji laboratuvarları düzenlenmiştir. Botanik enstitünün birinci katında teknik ve fiziki açıdan kapsamlı bir donanım farklı fakültelerden öğrencilerin de katılabileceği P.C.N. (F.K.B. 'Fizik Kimya Tabii Bilimler') uygulama odası ve lisans seminer odaları (Resim 5b) düzenlenmiştir. Zoolojiye ait blokun zemin katında geniş bir diseksiyon odası, akvaryum; birinci katında asistan ve doçent odaları, laboratuvarlar, kütüphane; ikinci katında ise açık planlı geniş bir müze tasarlanmıştır. İki bloku bağlayan ortak alanda ise diğer fakültelerden öğrencilerin kullanımına açık 800 kişilik bir amfi (Resim 5a) ve zooloji kitaplığı tasarlanmıştır.

Yabancı uzmanların öncülüğünde biyolojide modernleşme, kısa zamanda ülkenin doğa bilimlerine çağdaş bir değer kazandırmış, Türk botanikçi ve biyologların yetişmesine büyük katkı sağlamıştır. Dönemin ulusal gazeteleri, kurumun açılış ve eğitim modeline ilişkin paylaştıkları çeşitli haberlerle, araştırma-eğitim olanakları ve bahçesiyle enstitünün modern Avrupa kurumlarına benzer bir bilim yuvası olduğuna yer vermiştir (Resim 6). Fakat çok geçmeden, laboratuvarlarda uygulamalar yapan öğrencilerin fotoğrafları, yerini, enstitünün Süleymaniye Camii'yle birlikte çekilen fotoğraflarına ve camiyi kapadığına ilişkin eleştirilere bırakmıştır. Bu durum, enstitünün, yerleştiği arazide Cumhuriyet'in yeni neslini temsil eden bir vaha olması ile tarihi yapıları maskeleyen bir planlama sorunu olması yönündeki görüş ayrılıklarını doğurmuş, enstitünün bugüne dek uzanan, tekrarlanan bir yıkım sürecine girmesine yol açmıştır.

Yerinden Edilmek: Hafızanın Biriktiği Yerde Yinelenen Yıkımlar

"...Yeni hayatına kavuşan yeni Türk neslinin abidelerini Bizans, Halife, Padişah eserleri arasına serpiştirmek doğru mudur?" (Birson, 1937:6).

1937 yılında Henri Prost'un görüşlerine de yer veren İstanbul planlaması üzerine yazılmış bir gazete yazısında yer alan bu soru, 1930'lu yılların sonunda Tarihi Yarımada'da tasarlanan modern mimari yapıların nasıl değerlendirileceği yönündeki görüş ayrılıklarını beraberinde getirmiştir. Nitekim bu soruya verilen cevap olarak Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi yapılarını birbirinden soyutlayan ifadelerle planlamaya getirilen yaklaşım, enstitünün günümüzdeki tahliye ve yıkım kararının da ilk nüvesini oluşturmuştur.

Resim 4b. Zooloji Enstitüsü kısmı şematik plan çizimi.

1. Depo, 2. Lavabo,
3. Personel,
4. Diseksiyon,
5. Çalışma salonu,
6. Yıkınma odası,
7. Atölye,
8. Akvaryum,
9. Profesör odası,
10. Profesöre ait laboratuvar,
11. Serbest oda,
12. Doçent odası,
13. Asistan odası,
14. Fizyoloji laboratuvarı,
15. Laboratuvar,
16. Kütüphane,
17. Müze, 18. Alet odası,
19. Hazırlık odası.

Resim 5a. 800 kişilik amfi; b. lisans seminer odası (Anonim, 1936:278).

Resim 6. Gazetelerde Biyoloji Enstitüsünün açılışı (Anonim, 1937a; Anonim, 1937b) ve enstitünün eğitimine ilişkin haberler (Es, 1937; Ş.H.R., 1937).

1934 yılında belediyenin şehircilik uzmanı olarak İstanbul planlaması üzerine çalışmaya başlayan ve Tarihi Yarımada için öneri geliştirmesi beklenen Prost, İstanbul’da iki önemli sorundan birisini tanımlarken enstitü binasını örnek vermiştir. Enstitünün Süleymaniye Camii’nin yanına inşa edilmesini eleştiren Prost, yapının kenti çirkinleştirdiğini ve bir gün yıkılması gerektiğini belirtmiştir (Birson, 1937). Bu görüşü destekler şekilde pek çok ulusal yayında ‘Süleymaniye Camisi’nin önünde dört köşe felaket’ (Adil, 1936); ‘Süleymaniye’yi maskeleyen enstitü’ (Sayar, 1945; Sayar, 1946); ‘manasız bir çimento yığınının Süleymaniye Camisi’nin yamacına oturtulmuş olması’ (Gabriel, 1946) gibi ifadelerle enstitü, bağlamıyla kurduğu ilişkide İstanbul’un kimliğinin bozulmasının temel nesnelerinden biri olarak gösterilmiştir. Nitekim İstanbul’da yapılacak yeni düzenlemelerden önce kentin tarihi yapılarının görünür duruma getirilmesi gerektiği üzerine artan görüşlerle (Adil, 1936; Çetintaş, 1942), kentte yıkım faaliyetlerinin başlayacağını sinyali verilmiştir. Bu eleştirileri takiben Prost, İstanbul nazım planının ana hatları üzerine “Camiler, İstanbul’un silüetini simgeliyor ve yeni yapılacak binaların camilerin kubbeleri altında kalmaları icap eder” görüşüyle denizden 40 metre yükseklikte inşa edilecek yapıların üç kat ve 9,50 metreyi geçmesini sınırlayan bir yasak koyulmasını teklif etmiştir (Boysan, 1999). Kabul edilen teklifle bu ilkeyi mevcutta sağlayamayan yapıların fazla katlarının yıkımı karara bağlanmış (İstimlak Yasası) ve bu kapsamda yasanın ilk uygulaması olarak Maarif Vekleti tarafından üniversite rektörlüğüne Biyoloji Enstitüsünün tahliye ve yıkım kararını içeren 29.08.1957 tarihli bir telgraf çekilmiştir (Gülen ve Küçüker, 2002). Dekanlık ve rektörlüğün çabaları ve bakanlıkla yapılan yazışmalar sonucunda, 1957 yılında üst iki katı yıktırılmış olan binadan geriye kalan kısmın (Resim 7) ve botanik bahçesinin üniversiteye devrine; yapının birinci katının çatı ile kapatılarak botanik kürsüsünün buraya taşınmasına karar verilmiştir (Gülen ve Küçüker, 2002). Üst katlarının yıkımıyla birlikte enstitünün zooloji bölümü Vezneciler’deki fakültede ayrılan çeşitli yerlere taşınmıştır. Bu yıkım, yalnızca fiziksel açıdan binanın özgün tasarımının ve iki katının kaybına değil, büyük zorluklarla kurulmuş olan zooloji müzesinin artık eğitimle bütünleşemeyecek şekilde farklı yerlere taşınan koleksiyonlarının yok olmasına, yıllarca tüm fakültelere hizmet eden amfi ve büyük kitaplığın yitirilmesine de sebep olmuştur.

9.4.1971 yılında Botanik Anabilim Dalı binası Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 5769 sayılı kararı ile korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenmiş⁹, Botanik Bahçesi ise 1995’te sit alanı ilan edilmiştir. 1985 yılında tanımlanan üstün evrensel değerlerle Dünya Miras Listesi’ne giren ‘Süleymaniye Camii ve Çevresi’ alanında yer alan bina ve bahçe, 1993 yılında İstanbul Müftülüğü’nün, füzuli işgaller ile ilgili kanun ve yönetmeliklere dayanarak binanın tahliyesini istemesiyle yeniden yıkım tehlikesiyle yüzleşmiştir. Dönemin Biyologlar Derneği İstanbul Şubesi Başkanı Prof. Dr. Dinçer Gülen, gereksiz el koyma deyimleriyle suçlanan kurumun bulunduğu yerde işlevini sürdürmeye teknik ve doğal koşullar sebebiyle mecbur olduğunu vurgulamıştır (Anonim, 1993).

Aradan geçen endişeli ve belirsiz¹⁰ yılların ardından 2015 yılında Milli Emlak Genel Müdürlüğünce alınan izinler doğrultusunda “İstanbul Üniversitesi’ne ayrılmış 14.878.00 m²’lik kısmın tahsisinin kaldırılması ve Botanik Anabilim Dalı Binası’nın yeni inşa edilecek Biyoloji binasına taşınmaya dek süre verilmek kaydıyla, Müftülük hizmetlerinde kullanılmak üzere Diyanet İşleri Başkanlığı’na tahsisinin uygun görüldüğü” öğrenilmiştir (Şahin, 2017). 2018 Temmuz ayında binanın acilen tahliye edilmesine ilişkin çıkan haberler üzerine başta öğretim üyeleri ve öğrencileri olmak üzere, sivil toplum örgütleri ve dernekler tepki göstermişlerdir. Rektörlük, bu tepkilere istinaden bina ve bahçede eğitim ve bilimsel amaçlı olarak kullanıma devam edileceğini, öğretim üyeleri ve laboratuvarların geçici olarak Beyazıt Yerleşkesindeki başka bir binaya, Vezneciler’deki yeni Biyoloji Bölümü Binası inşaatı tamamlandığında ise kalıcı olarak buraya taşınabileceklerini belirtmiştir (İÜ Rektörlüğü, 2018). Türkiye’de pek çok ulusal yayında ses getiren bu gelişmelere ek olarak, Sürdürün Araştırmaları Derneği Yönetim ve Danışma Kurulu adına Inge Hansen-Schaberg, Almanya Başbakanı, Dışişleri Bakanı ve Kültür Bakanı’na, 11 Temmuz 2018 tarihli *Süddeutsche Zeitung* gazetesinde yer alan İÜ Botanik Bahçesi’nin yıkılacağına ilişkin haberi paylaşarak bahçenin korunması için çağrıda bulunmuştur. Hazırladığı dilekçede “Botanik Bahçesi, 20. yüzyıl Türk tarihinde sadece önemli bir yer değil, aynı zamanda Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkilerin de simgesidir” cümlesine yer vermiştir (Hansen-Schaberg, 2019).

Eylül 2018’de boşaltılan bina ve müftülüğe devredilen bahçe, bugün yine yıkılma tehlikesi ile

Resim 7. Tarihi kartpostallarda Süleymaniye Camii’nden Botanik Enstitüsü’ne bakış. Üstte, 1940 sonrasında ve altta, iki katının yıkılmasının ardından 1960’lı yıllardan görünüm (Yazarın kişisel arşivi).

karşı karşıya kalmıştır. Devredilmeden önce hal-
kın ziyaretine açık bina ve bahçenin (Resim 8)
bakımına üniversite bahçıvanları devam ederken,
bir yandan da arazide başlatılmak istenen projeye
ilişkin haberler (Güvenli, 2018) basına yansımak-
tadır.

Bitirirken...

Botanik Anabilim Dalı binası ve bahçesinin eski ile
yeninin, yıkmakla yapmanın aynı noktada pek çok
kez karşılaştığı bir yerde başlayan hikâyesi, İstan-
bul'a ve Tarihi Yarımada'ya dair toplumsal ve
mekânsal deneyimlere zemin oluşturmuş tarihsel
katmanlarla örülüdür. İnşa edildiği dönemlerde
Ağa Kapısının ardında gizlenen, Tarihi Yarımada
silüetinde moderni simgeleyen enstitü, yuva oldu-
ğu yabancı öğretim üyeleri, ev sahipliği yaptığı
ağaçlar, bitkiler ve yetiştirdiği öğrencilerle Cum-
huriyet döneminin önemli bir sembolü olmuştur.
Türkiye'nin ilk botanik bahçesi, dünyanın pek çok
yerinden getirilmiş tohumlara, Anadolu'nun zen-
gin topraklarından toplanan bitki örneklerine –
dahası bunlardan bazılarının son örneklerine– ev
sahipliği yapmış, milletlerarası bilime katkı sağla-
mıştır. Artık İstanbul Müftülüğünün mülkiyetin-
de olan; kök salmanın, filizlenmenin ve yurtsuzlu-
ğun aynı nefeste anıldığı bu yer, kuşkusuz bir top-
rak parçasının çok ötesinde değerlendirilmelidir.

Enstitünün yerleştiği arazi üzerinden yapının,
tarihi dokudaki sürekliliği kesintiye uğrattığına
ilişkin görüşler ve peşinden gelen yıkım kararları,
inşa edildiği günden bugüne kurumun eğitim ve
öğretim faaliyetlerini gölgelemiş ve enstitüyü bit-
mek bitmeyen bir mücadelenin içine çekmiştir.
Nitekim ülkemizde modern mimari yapıların
korunmasına ilişkin toplumsal kabulün ve yasal
zeminin yetersizliği düşünüldüğünde, bilim dalı-
nın ve bahçenin güncel durumu, bu mücadelenin
getirdiği zorlukları somutlaştırmaktadır. Bugün
botanik binasındaki eğitimin, uygulama alanı olan
bahçesinden kopararak ayrı bir yerleşkeye taşın-
mış olması, bahçenin yıllardır özveri ile sürdürü-
len bakımının düzeninin bozulması ve arazide
gelecekteki kullanımlara ilişkin söylemlerin belir-
sizliği, bina ve bahçenin tahrip edilmesi konusun-

daki kaygıları artırmaktadır. Güncel durum, bina-
nın yerleştiği arazinin sınırlarını aşarak içinde
bulunduğumuz çağın toplumsal hafıza, kent hakkı
ve kültürel miras algısına dair bir takım sorgula-
maları da beraberinde getirmektedir. Arazinin bir
bölümünde yer alan, Osmanlı coğrafyasının ve
İslam dünyasının toplumsal yapısını yansıtan
önemli arşivlere sahip tarihi yapılar gibi, ülkemizin
Cumhuriyet dönemi mimarlığının önemli bir par-
çası olarak kent hafızasına kenetlenmiş, köklü geç-
miş, bilimsel varlığı ile enstitü binası ve bahçesinin
aynı önemle tarihsel sürekliliğinin sağlanması ve
gelecek kuşaklara aktarılması gerekmektedir. ■

Neslinur Hızlı Erklıç, Arş. Gör. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi,
Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Notlar

1. Yerinden edilenler, Nazi rejiminin baskılarından kaçarak
Türkiye'ye sığınan ve Biyoloji Enstitüsünü kuran yabancı
bilim insanlarını temsil etmektedir. Bugün yerinden edilenler
ise, taşınmak zorunda kalan Botanik Anabilim Dalı öğretim
üyeleri, öğrencileri ve tehdit altındaki 90 yıllık bitkilerdir.
2. Yazarın Alfred Heilbronn Botanik Bahçesini konu alan
çalışması için bkz: Hızlı Erklıç, 2019.
3. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi 9.11.27
(30-18-1-1/26-60-90)
4. Erdal Üzen, bahçeyi konu alan sunuşunda (2011) Haliç
yönünden gelen soğuk rüzgârların varlığı ve bu sebeple
sıcak-soğuk iklimin dengelenebilir olmasının, kurulacak bota-
nik bahçesi için elverişli arazi koşulları sağladığını belirtmiştir.
5. 1926'da çıkan yangınla lise binası harap olmuş, arazi
1935 yılına dek boş kalmıştır. Bugün Müftülük tarafından
kullanılan fetvahaneye yapısı, yangınlardan etkilenmeden kur-
tarılabilmiş, 1985'te yıktırılarak aslına uygun şekilde yeni-
den inşa edilmiştir (İpşirli, 1991).
6. Türkiye'de modern mimarlığın ilk evresindeki biçimlen-
melerde önemli rol oynayan Egli'nin binalarında tipik bir
Egli tarzı olarak yorumlanabilecek ortak tasarım yaklaşımları
geliştirdiğinden söz etmek mümkündür. Değişik işlevlerin
cephede farklılaşarak ifade edilmesi, kolonlarla tanımlı kütle
kullanımları, bina köşelerini vurgulayan küp biçimindeki
küteller, Egli'nin, zamanla 'küçük' olarak tanımlanan
modern üslubunu yaratmıştır.
7. Üniversite Reformu'nun 70. yılında, bahçenin adının, kuru-
cusunun isminin sonsuza dek İstanbul'da yaşatılması hedefiyle
'Alfred Heilbronn' konulması kararlaştırılmıştır. 12 Aralık
2003 tarihli bilimsel toplantının ardından bahçenin ismi 'İstan-
bul Üniversitesi, Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi' olmuştur.
Bahçe, Uluslararası Botanik Bahçeleri (BGCI)'ne kayıtlıdır.
Bkz: https://tools.bgci.org/garden_search.php?action=Find&ftrCountry=TR&ftrKeyword=&cx=24&cy=9
8. Enstitünün ilk yılında botanik bölümünü ziyarete gelen
gazete muhabirlerini gezdiren Heilbronn, laboratuvarında
yaptığı genetik incelemelerden bahsetmiş, 17 yıldır yeni bir
cins olarak yetiştirdiği türleri çalışanlara göstermiştir (Ş.H.R.,
1937). Aynı yıl Zooloji bölümünü gezen gazete çalışanları

Resim 8. İstanbul
Müftülüğüne
devredilmeden önce
Botanik Anabilim Dalı
binası ve bahçeden
fotoğraflar (Yazarın
kişisel arşivi, 2014).

laboratuvarda ülkemizde daha önce incelenmemiş yılan, solucan, örümcekler üzerinde çalışan kız öğrencileri fotoğraflamıştır (Es, 1937).

9. Yazarın 28.08.14 tarihli başvurusuyla T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 09.09.14 tarihli, 59077742-165/174279 sayılı, İstanbul, Fatih ilçesi, 494 ada, 22 parsel konulu cevabıyla bu bilgiye ulaşılmıştır. Ancak yapının 2015’te müftülüğe devredilmesiyle birlikte tescilinin kaldırılmış olması söz konusudur.

Yazar, 09.03.2021 tarihinde enstitü binasına ilişkin tescil bilgisini öğrenmek adına İstanbul 1 Numaralı Yenileme Alanı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü ile iletişime geçmiştir. 29.03.2021 tarihli telefon görüşmesi ile “Bahse konu 494 ada 22 parsel II Müftülüğü Binası, Şer’iye Sicilleri, Çevre Duvarı, Çeşme, Kadı Konağı, Aş Evi Giriş Kapısı, Meşihat Arşivi (Fetvalar) binası yapılarının Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Kurulu 9.4.1977 gün 9776 sayılı genelge kararı ile korunması gereken taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edildiği, ancak bahse konu Botanik Anabilim Dalı ve Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi olarak tanımlı yapılara ait tescil kaydına rastlanmamıştır” bilgisi ulaşılmıştır.

10. Aradan geçen on yılın ardından bina ve bahçenin İstanbul Müftülüğüne verileceğine dair söylentiler yeniden ortaya çıkmıştır (Anonim, 2013).

Kaynaklar

- Adil, F. (1936) “Her Adımda Tarih ‘Yerin Altında ve Üstünde’”, *Tan Gazetesi*, 26 Ekim, s.7.
- Anonim (1933) “Üniversiteye Gelecek Profesörler ‘Binaların Tadilatını Pr. Egli Yapacak’”, 19 Haziran, *Cumhuriyet*, s.1, 6.
- Anonim (1935) “Biyoloji Enstitüsü”, *Son Posta*, 14 Eylül, s.2.
- Anonim (1936) “Arbeiten von Prof. Dr. Ernst Egli, Architekt, Ankara”, *Das Werk : Architektur und Kunst = L’oeuvre: architecture et art*, 25(9), s.278.
- Anonim (1937a) “Biyoloji enstitüsü dün merasimle açıldı”, *Tan*, 4 Haziran, s.1.
- Anonim (1937b) “Üniversite hayvanat enstitüsü de açıldı”, *Cumhuriyet*, 4 Haziran, s.5.
- Anonim (1993) “Bu bahçeyi müftü ne yapacak?”, *Cumhuriyet*, 23 Ocak.
- Anonim (2013) “İstanbul Üniversitesi öğrencileri botanik bahçesi için yürüdü”, *Hürriyet*: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/istanbul-universitesi-ogrencileri-botanik-bahcesi-icin-yurudu-23401690>

Atalay Franck, O. (2015) *Politika ve Mimarlık: Ernst Egli ve Türkiye’de Modernliğin Arayışı (1927-1940)*, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.

Batur, A. (2017) “İstanbul Üniversitesi Biyoloji Enstitüsü”, *Ernst A. Egli Türkiye’ye Katkılar Yerel Yorumlar . Eğitimde Program . Pratiğin Muhasebesi*, Ed.: A. Cengizkan, S. Bancı, M. Cengizkan, TMOBB Mimarlar Odası Yayınları, s.237-241.

Birson, V. (1937) “Prost’un Çok Haklı Görüş ve Tenkidleri”, *Cumhuriyet*, 16 Ocak, s.6.

Blank, M., Solakhan, M. (2002) *Boğaza Sürgün / Exile on the Bosphorus* (belgesel film).

Boysan, B. (1999) “Aron Angel ile İstanbul, Prost ve Planları Üzerine Söyleşi”, *Mimarlık*, Sayı: 285, s.30-39.

Çetintaş, S. (1942) “Türk İstanbul’un Yıldönümü ‘1953 yılına kadar neler yapmalıyız?’”, *Cumhuriyet*, 27 Temmuz s.2.

Egli, E. A. (2013) *Atatürk’ün Mimarının Anıları ‘Genç Türkiye İnşa Edilirken’*, Çev.: G. G. Uçer, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Es, H. F. (1937) “Türk Gençliğinin Her Şubesini Alakadar Eden Büyük Bir Anket ‘Gençlik Nasıl Yetiştiriyor?’”, *Akşam*, 11 Mayıs, s.7, 11.

Gabriel, A. (1946) “İstanbul’a Dönüş”, *Arkitekt*, Sayı: 7-8 (175-176), s.182-183,186.

Güçlü, B. (1948) “A. Heilbronn’la İki Saat”, *Tıbbiyeli*, 1 Haziran, s.2 ve 5.

Gülen, D., ve Küçükler, O. (2002) “İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Enstitüleri: Kuruluş Süreci ve Tarihsel Belgeler”, *Müzelerin, Botanik ve Hayvanat Bahçelerinin Toplumsal Eğitime Katkısı*, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi ve DOZEM, s.32-100.

Güvenli, Ö. (2018) “Cumhuriyet mirası botanik bahçesinde inşaat mı başlıyor?”, *Sözcü*, 25 Temmuz.

Hansen-Schaberg, I. (2019) “Petition für die Erhaltung des Botanischen Gartens der Universität Istanbul”, Gesellschaft für Exilforschung: http://www.exilforschung.de/_dateien/verschiedenes/Petition_Botanischer_Garten_Istanbul.pdf

Hızlı Erkılıç, N. (2019) “80 Yıllık Bitki Habitatı: Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi”, *Dosya*, 43, 174-180.

İÜ Rektörlüğü (2018) “İstanbul Üniversitesi Botanik Bahçesi Hakkında Açıklama”, İstanbul Üniversitesi: <https://www.istanbul.edu.tr/tr/haber/istanbul-universitesi-botanik-bahcesi-hakkinda-aciklama-74006F007100590058005A00490057003300740049003100>

İpsirli, M. (1991) “Bab-ı Meşihat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 4, s.362-363.

Küçükler, O. (2011) *İstanbul Üniversitesi, Fen Fakültesi Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi Tarihçe ve Bitki Varlığı*, İstanbul Üniversitesi.

Küçükler, O. (2017) *İstanbul Üniversitesi Biyoloji Bellek Koleksiyonları*, Cilt I: Botanik, Nobel Tıp Kitapevleri.

Ş.H.R. (1937) “Bir ilim kaynağı nebatat enstitüsü”, *Akşam*, 19 Nisan, s.7, 9.

Şahin, U. (2017) “Botanik Bahçesi müftülüğe devredildi”, *BirGün*, 1 Ağustos.

Sakıncı, M. (2020) “Süleymaniye Biyoloji Enstitüsü, Nereye?”, *Bilim ve Gelecek*, Sayı: 183, s.2-6.

Sayar, Z. (1945) “Şehri Çirkinleştiren Binalar!...”, *Arkitekt*, Sayı: 5-6 (161-162), s.126.

Sayar, Z. (1946) “Yapılarımızda Metodsuzluk” *Arkitekt*, Sayı: 7-8 (175-176), s.167.

Şehsuvaroğlu, H. (1952) “Babi Meşihat”, *Asırlar Boyunca İstanbul*, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, s.201-203.

Söylemezoğlu, K. (1980) “Ünlü bir Sanatçının Anılması”, *Arkitekt*, Sayı: 378, s.69-70.

Üzen, E. (2011) “Şehrin ilk botanik bahçesi Hortus Botanicus Istanbulensis nasıl doğdu?”, Söyleşi, SALT Beyoğlu.

Üzen, E., Erol, O., Küçükler, O. (2002) “İstanbul Üniversitesi Botanik Bahçesi 65 Yaşında”, *Müzelerin, Botanik ve Hayvanat Bahçelerinin Toplumsal Eğitime Katkısı*, Ed.: O. Küçükler, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi ve DOZEM, s.1-17.

Widmann, H. (2000) *Atatürk ve Üniversite Reformu, Almanca Konuşulan Ülkelerden 1933 Yılından Sonra Türkiye’ye Gelen Öğretim Üyeleri, Yaşamöyküleri - Çalışmaları - Etkileri* Çev.: A. Kazancıgil ve S. Bozkurt, Kabcacı Yayınevi.

Rooted, Placed and Displaced: Istanbul University Botany Division and Alfred Heilbronn Botanical Garden

Istanbul University, Institute of Biology (currently known as Botany Division), designed with a functionalist style by Swiss-Austrian architect Ernst Egli, was built in 1935 in Süleymaniye. The Institute and (Alfred Heilbronn) Botanical Garden were of great importance to meet necessary technical and architectural aspects of contemporary biology education for the first time in Turkey. The land on which the institute was founded, where Ağa Gate, Bab-ı Meşihat and old Istanbul Girls’ High School were located before, has become an important part of the 20th century modern architectural heritage by having a place in the memory of the city with events, structures, people and plants, which emerged under the influence of social and political dynamics in the Republican period. The Institute of Biology located in the ‘Süleymaniye Mosque and its Associated Component Area’, which were inscribed on the World Heritage List in 1985, is currently on the agenda as a controversial subject due to the evacuation of the Division and Botanical Garden and their allocation to the Istanbul’s Mufti’s Office. This study draws attention to the historical values and current potentials of the building and garden on the basis of preserving the modern architectural heritage.

Kentsel Mekân ve Kamusal Yaşam Arasındaki Etkileşimin Jan Gehl'in Yöntemi ile Değerlendirilmesi: Koşuyolu Yaşam Parkı

Makbule Aydınsoy, Arbil Ötkünç

Araç yerine insan öncelikli, yaşanabilir ve sürdürülebilir kentler oluşturmak geçtiğimiz her gün daha önemli hale geliyor. Bu amaçla özellikle kentsel yapı stokunun büyük bölümünü oluşturan konut yerleşimlerinin dış mekânlarındaki kamusal yaşamın niteliğini sistemli bir biçimde araştırmak, belgelemek ve değerlendirmek gerekiyor. Bu nedenle çalışmada;

- Mekân-insan ve insan-insan etkileşimi sonucu ortaya çıkan kamusal yaşamı, mimari araçlar kullanarak görünür ve böylece projelerde tasarım girdisi olarak kullanılabilir hale getirmek,
- Erişilebilir kentsel boşlukların fiziksel özellikleri ile insan davranışları arasındaki ilişkiye; insanların bu mekânları nasıl kullandığı ve bu mekânların hangi özelliklerinin daha 'yaşanılır' olmayı sağladığına dair bilgileri edinmek hedefleniyor.

Koşuyolu Evleri 1950'li yıllarda bahçe kent etkileriyle planlanmış bir yerleşim alanı olması ve açık mekânlardaki gündelik yaşamın niteliğiyle, yaşadığı olumsuz dönüşüme rağmen İstanbul'un günümüzde de öne çıkan bir mahallesi olması itibarıyla araştırma alanı olarak öne çıkıyor. Tasarlanmış bir mahalle olarak düşünüldüğünde Koşuyolu Evleri, mimari özellikleri kadar açık mekânın kullanımı açısından da İstanbul için önemli. Koşuyolu'ndaki dönüşümün etkilerini yapısal ölçekte inceleyen, belgeleyen çalışmalar (Öncel vd., 2017) olmasına rağmen, konutlar arasında kalan açık alanlardaki gündelik yaşamın günümüzde nasıl olduğunu anlamayı amaçlayan çalışmalar yetersiz kalıyor. Mekân-yaşam ilişkisine odaklanan sistematik araştırmalar kamusal mekânın anlamı, önemi ve kentsel yaşam içindeki yerini vurguladıkları için öncelik kazanıyor.

Kentsel Açık Mekân ve Kamusal Yaşam Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Üzerine Yapılan Araştırmalar

Açık alanları tarif etmek için 'yapılar arası boşluklar, kentsel/kamusal-açık/dış-mekânlar/alanlar' gibi farklı tanımlar karşımıza çıkar.

Kentsel mekân, yapılı çevre olarak aklımıza gelebilecek her yeri kapsar. Kentin sokakları, kaldırımlar, meydanlar, alleler, yapılar arasında kalan boşluklar 'kentsel açık mekân' olarak değerlendirilebilecek alanlardır (Gehl ve Svarre, 2013)¹. Binalar arasında, balkonda, bahçede kısaca dışarıya çıktığımızda gözlemlediğimiz tüm tekil veya gruplar halinde yapılan eylemler; oturmak, konuşmak, beklemek, eğlenmek vb. kamusal yaşam veya *gündelik hayatın* (de Certeau, 2009) parçasıdır. Mekân-yaşam çalışmalarında, bir kent parçasına dair sosyolojik veya etnografik bulgular elde etmenin ötesinde uzun vadede kent yaşamının iyileştirilmesinde kullanılacak mimari bilginin sistematik bir biçimde üretilmesi hedeflenir.

Bu çalışmaların öncülerinden olan Lynch (1960) kullanıcıların kentsel mekânı nasıl algıladığı ve deneyimlediği üzerine kapsamlı çalışmalar yürütmüştür. Jacobs (1961) ise duyarlı bir gazetecinin bakış açısıyla kentlerin ana açık mekânlarının, sosyal yaşamın geçtiği kaldırımlar ve sokaklar olduğunu; güvenliğin, orada yaşayan kişilerin birbirleri ile kurdukları sosyal temaslar sayesinde kendiliğinden geliştiğini belirterek, sokak yaşamının önemine değinmiştir. 1968 yılında kurulan, disiplinlerarası ve uluslararası bir topluluk olan EDRA (*Environmental Design Research Association*, URL-1), insanlar ile yapılı çevre arasındaki ilişkiyi sosyal ve davranışsal boyutlarda ele almak, insanların ihtiyaçlarına cevap veren çevrelerin oluşturulmasını sağlamak vb. amaçlarla günümüzde de faaliyetlerine devam etmektedir. Rapoport (1969), kent planlama, konut tasarımı, yerel mimari vb. konuların kültürle etkileşimini temel alan, kültürlerarası çevre-davranış ilişkileri üzerine çalışmalar yapmıştır. Çevre tasarımı ve çevresel psikolojisi araştırmaları sonucu 'savunulabilir mekân (*defensible space*)' teorisini geliştirmiş olan Newman (1972) gibi isimler ise konunun disiplinlerarası önemine değinmişlerdir. Wener'in (2008) de belirttiği gibi çevre tasarımı ve araştırmaları (*environmental design research*, EDR) "insani boyutlarıyla hem insanların ihti-

Şekil 1. PPS ve Gehl'in başarılı kentsel açık mekânlar kriterleri.

yaçlarına hem de yapıli ve doğal çevreye cevap veren tasarımı alanları ile sosyal ve davranış bilimleri arasındaki ara yüz” olarak önemli bir yerdedir.

İnsan-insan etkileşiminin kendiliğinden gelişmediği mekânlar gündelik hayata mesafelenen işlevsiz alanlar yaratır (Atay, 2014). Bazı kentsel mekânlar ‘yaşarken’ bazılarının ise insanlar tarafından verimli kullanılmıyor olması, mekânın Gehl (1970, 2013) ve Whyte’ın (1980) belirttiği kullanıcı ve eylem çeşitliliğine olanak tanıyıp tanınamasına bağlıdır. Bu sebeple Whyte (1980) insan davranışlarını sokak ve meydanlarda gözlem, *time-lapse* fotoğraf çekimleri yaparak ve notlar tutarak incelemiştir. Yoğun olarak kullanılan kent mekânlarındaki kullanıcı ve oturma yeri sayılarını, kullanım biçimlerini grafik ifade ile veya plan üzerinde göstererek mekân-yaşam çalışmaları için mimari araçlarla ölçülebilir yöntemler geliştirmiştir. Whyte’ın çalışmalarını ilerletmek için 1975 yılında PPS (*Project for Public Spaces*, URL-2), yer yapma (*placemaking*) hareketinin merkezi olarak kurulmuştur. PPS yaşayan kentsel açık mekânlarda yeme-içme yerlerinin, çocuklar için oyun alanlarının, bir şeyler okumak ve oturmak için uygun yerlerin, buluşma noktalarının vb. olması gerektiğini belirtir ve başarılı kentsel mekânların sahip olması gereken öznitelikleri sosyalleşme, erişim ve bağlantılar, kullanım ve etkinlikler, konfor ve imaj olarak dört ana başlıkta toplar. Gehl (1970, 2010, 2013) de kamusal mekânın niteliğini iç içe geçen zorunlu, seçime bağlı ve sosyal eylemlerin belirlediğini söyler. Ayrıca

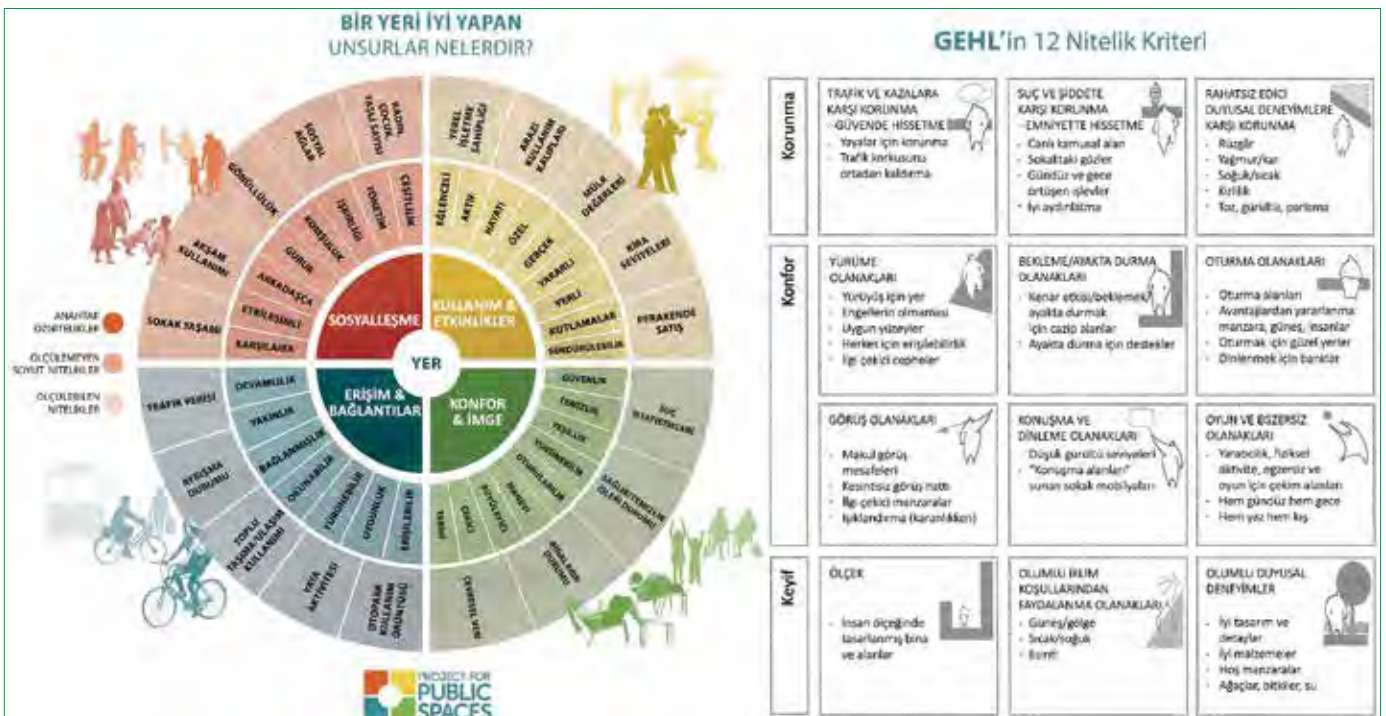
işleyen kentsel açık mekânlar tasarlamak için gerekli olan 12 kriteri konfor, koruma ve eğlence başlıkları altında toplar (*Şekil 1*).

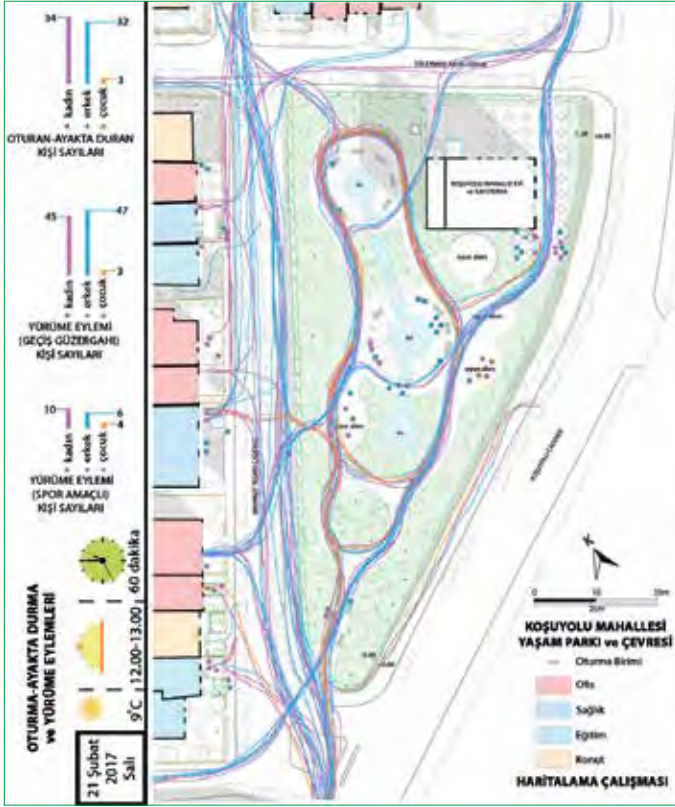
Appleyard (1981), trafiğin sokak yaşantısı üzerine etkilerini farklı trafik yoğunluğuna sahip sokaklarda gözlemiş ve yaşanılır, güvenli, sağlıklı sokaklar oluşturmak için standartların neler olduğunu araştırmıştır. Hillier (1984) ise, diğerlerinden farklı olarak insan davranışları ve yaşamı, geliştirdiği mekân dizim (*space syntax*) yöntemiyle matematiksel modellerle görselleştirmiştir. Günümüzde ise, bahsedilen bu yöntemler teknolojinin de yardımı ile geliştirilmeye devam etmektedir.

Literatürdeki çalışmalarda insanların etkileşim içine girdikleri başarılı kentsel açık mekânlar için insan odaklı, ölçekli, algılanabilir, erişilebilir, farklı eylemlere imkân veren, farklı kullanıcıları çekebilen, konfor koşullarına uygun, güvenli, görsel (estetik) vb. kriterlerin ön plana çıktığı görülür. Kentsel açık mekânların bu kriterler üzerinden değerlendirilmesi için ise Gehl'in sistemli bir şekilde geliştirmiş olduğu yöntemler mekân-insan etkileşimini ortaya koyabilmek için önemli hale gelir.

Jan Gehl'in Araştırma Yöntemi

Mekân ve gündelik yaşam arasındaki ilişkiyi incelerken hem insanların ilgi çekici görüp etkilene girdikleri, kullandıkları ‘başarılı’ mekânların özelliklerinin hem de insanların bir mekânı kullanmaktan kaçınmalarına neden olan özelliklerin yapılan gözlemler yoluyla ortaya koyulması gerekir. Bu gözlemler sırasında hem kullanıcı

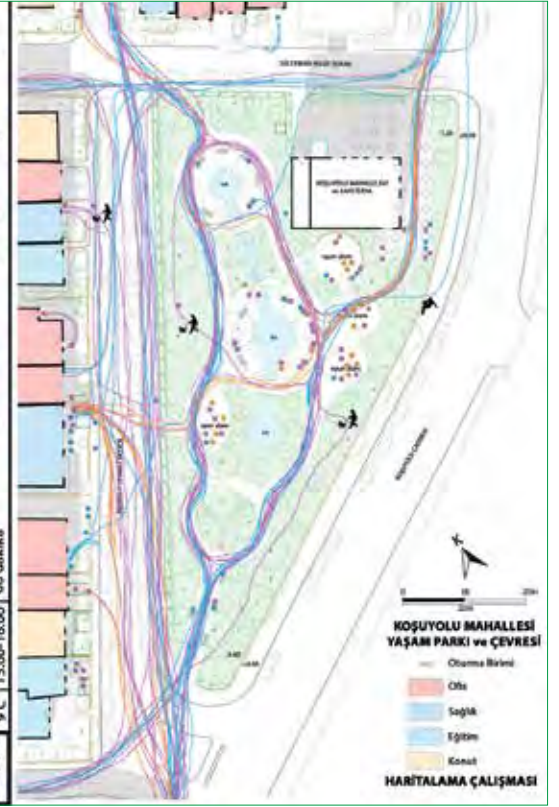

Şekil 3. 12.00-13.00 saat diliminde Yaşam Parkı ve çevresi, oturma-durma ve yürüme eylemleri (2017).

Şekil 4. 15.00-16.00 saat diliminde Yaşam Parkı ve çevresi, oturma-durma ve yürüme eylemleri (2017).

Tablo 1. Yaşam Parkı, 12.00-13.00 ve 15.00-16.00 saat dilimindeki eylemler ve kullanıcı sayısı (2018).

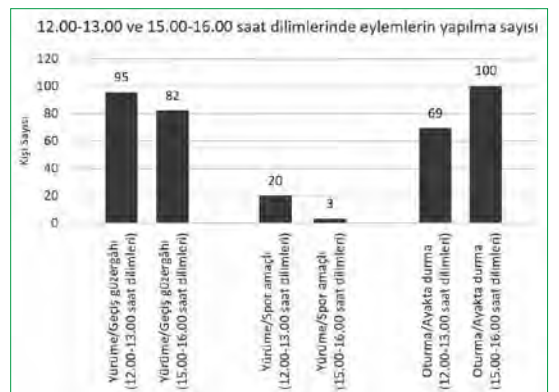
Tablo 2 Yaşam Parkı, 12.00-13.00 ve 15.00-16.00 saat dilimindeki eylemlerin yapılma sayısı (2018).

esas alınmıştır. Ek olarak kesit çizimlerinin, topoğrafyanın değişken olduğu yerlerde ve ara mekânlara odaklanması gerektiği durumlarda yararlı olduğu görülmüştür. Ayrıca gözlem verileri zemin kat planı üzerine işlenerek araştırmada kullanılan araçta da insan ölçeği gözetilmiştir. Böylece yapıların iç ile dış mekânları arasındaki ilişkiler özel, yarı özel ve kamusal alandaki geçişler, süreklilikler izlenmiş, belgelenmiştir. Mevsimlere ve hava koşullarına bağlı olarak, mekânın gölgede veya güneşli olması insanların kullanımında değişiklik yarattığı için, değişik zaman dilimlerinde yapılan gözlemlerde farklılık gösteren gölge yönü ve gölge boyları planlara eklenmiştir.

Yaşam Parkı ve Çevresindeki Mekân-Yaşam Etkileşiminin Değerlendirilmesi

Yaşam Parkı ve çevresindeki ön bahçeler, sokaklar ve park olmak üzere çalışma kapsamında

yaklaşık 130 m uzunluğunda ve 50 m eninde, toplam 6950 m² alanda gözlem yapılmıştır. Gözlemler 9 °C, güneşli ve hafif rüzgârlı olan 21.02.2017 Salı günü farklı saat dilimlerinde, 13 °C ve hafif sisli olan 01.03.2017 Çarşamba günü ve kullanıma olan etkisini görebilmek için yağmurlu bir günde yapılmıştır.

Yapılan gözlem sonucu elde edilen kullanıcı bilgileri ve eylem çeşitlilikleri haritalama çalışmalarında süperpoze olarak gösterilmiştir (Şekil 3, 4). Beklenebileceği üzere yoğun olarak gözlenen eylemler oturma, ayakta durma ve yürümedir. Buna bağlı olarak eylemler parkı geçiş güzergâhı olarak kullanma, spor amaçlı yürüme ve oturma/ayakta durma olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır. Geçiş güzergâhı olarak kullanımda, insanlar bir noktadan gözlem alanına girerler ve başka bir noktadan kısa süre sonra çıkarlar. Spor amaçlı yürüyüş yapanlar ise park içindeki yollardan tekrar tekrar geçerek uzun süreli olarak görüş alanında kalırlar. Birinde park kullanıcı için sadece kestirme bir yoldur, diğerinde ise amaç parkta tasarlanmış olan yolları kullanarak orada vakit geçirmektir.

Sayısal veriler doğrultusunda eylemler ve kişi sayıları ise Tablo 1’de görülebilir. Eylem çeşitlerine göre kullanıcılar farklılaşmaktadır. 12.00-13.00 saat diliminde genel olarak toplam kadın ve erkek sayıları birbirine yakinken, 15.00-16.00 saat diliminde ise kadın sayısı daha fazladır. Çocuk sayıları her iki saat diliminde de en azdır, fakat 15.00-16.00 saat diliminde çocuk sayısı artmıştır. Yaşam Parkı’ndaki kadın sayısının çok olması, Gehl ve Svarre (2013) ile Whyte’in (1980) işaret ettiği kullanan kadın sayısı ile güvenilir mekân olma arasındaki bağlantıyı aklı getirir.

Mekânın niteliği ile doğrudan ilişkili olması bakımından, Tablo 2’de eylemlerin yapılma sayıları bulunmaktadır. Bu tabloda 12.00-13.00 saat diliminde parkın yoğun bir şekilde geçiş güzergâhı olarak kullanıldığı ve oturma eyleminin bunu takip ettiği, en az görülen eylemin ise spor amaçlı yürüyüş olduğu görülür. 15.00-16.00 saat diliminde ise oturma/ayakta durma eylemi en yüksek kullanıcı sayısına sahiptir, spor amaçlı yürüyüş yok denecek kadar azdır. Tablo 2’de geçiş güzergâhı olarak ve spor amaçlı yürüme eylemleri akşamüstü saatlerinde azalırken, oturma/durma eylemleri büyük oranda artmıştır. Oturma/durma eylemlerinin uzun süreli yapılan eylemler olduğu ve sosyal eylemlerin oluşması için önemli bir belirleyici olduğu aklı gelmelidir.

Resim 1. Oturma tercihi ve güneşin etkisi (2017).

Gözlem yapılan günlerde, olumlu hava koşullarının etkisiyle insanlar özellikle güneş alan yerlerde oturmuş veya ayakta durmuşlardır (Resim 1). Şekil 3’te görülebileceği gibi parktaki mahalle evinin gölgesinin düştüğü alanda kimse bulunmamaktadır. Bu bölgenin gölge olması, oyun/spor alanlarına uzak olması, kafeteryanın bu alana hizmet etmiyor olması ve görüş hattının açık olmaması gibi sebeplerle tercih edilmediği söylenebilir. Bazı insanların bir saatten daha fazla parkta oturdukları, bu sırada (tanıyor olsunlar veya olmasınlar) parkta karşılaştıkları kişiler ile sohbet ettikleri gözlenmiştir. Yağmurlu havada ise kafeteryada

Şekil 5. Yaşam Parkı ve çevresi, ön bahçe-kaldırım ilişkisi-1 (2017).

bulunan birkaç kişi dışında park kullanımı olmamıştır.

Parkı geçiş güzergâhı olarak kullanan kişiler dışında özellikle öğle saatinde yapılan gözlemlerde takım elbiseleri ile yürüyüş yapanlar tespit edilmiştir. Öğleden sonra yapılan gözlemler sırasında ise daha çok mahalle sakinleri (genç ve yaşlılar) veya bebek arabalı ebeveynler parkta yürüyüş amaçlı tur atmışlardır. Öğlen yürüyüş yapan kişilerden farklı olarak öğleden sonra evcil hayvanla birlikte yürüyüşler de vardır. Bu kişilerin diğerlerinden farkı, onların dışında çim alanları kimsenin kullanmamasıdır (Şekil 4). Parkın farklı kullanıcıları

çeken ve sosyalleştiren özelliklere sahip olduğu söylenebilir.

Koşuyolu Yaşam Parkı ve çevresi özelinde mekân-yaşam etkileşimi incelemesinde öne çıkan unsurlar aşağıdaki gibi değerlendirilebilir:

Ön bahçe ve ön bahçe duvarı: Ön bahçeler insanların oturmak ve ayakta durmak, sohbet etmek vb. uzun süreli eylemlerinin görüldüğü yerlerdir. Ayrıca, yapı-sokak arasında “geçirgen”, “katı olmayan” veya Gehl’in (1970) tanımıyla “yumuşak kenarlar ve sınırlar (*soft edges*)” oluşturur. Ön bahçe fiziksel, görsel ve işitsel iletişime engel olmayan bahçe duvarları veya korkuluklarla sınırlandırılmışsa, yapı-ön bahçe-sokak arakesiti geçirgen hale gelir. Ön bahçe duvarının iletişimi kesecek malzemelerle veya yükseklikte tasarlanmış olduğu veya ön bahçenin otopark olarak kullanıldığı durumlarda ise “katı sınırlar ve engeller” oluşur.

Parkı çevreleyen işyerlerinin ön bahçeleriyle kaldırım arasında bulunan duvar ve korkulukların çoğunlukla bahçeyle etkileşimi engellemeyecek yükseklikte ve geçirgen malzemelerden oluştuğu gözlenmiştir. Şekil 6’daki kesitte bina girişi ile kaldırım arasındaki ilişki ve bahçenin otoparka dönüşümünün olumsuz etkisi, Şekil 7’deki kesitte balkon-ön bahçe-kaldırım ilişkisi ve etkileşime imkân veren metal korkuluklar ve Şekil 8’deki kesitte ise kış bahçesi-ön bahçe-kaldırım ilişkisi ve etkileşime imkân veren alçak bahçe duvarı açık şekilde görülmektedir. Fakat Şekil 5’te yer alan kesitte görüldüğü gibi etkileşimi engelleyen yüksek bahçe duvarlarının olduğu olumsuz örnekler de vardır.

Katı sınırlar ve engeller, özelleşmiş eylemler:

Koşuyolu’nda topografyaya bağlı oluşan kot farkları, kesintisiz çalılar veya korkuluklar etkileşimi önleyen katı sınırlar ve engeller oluşturabilmektedir. Bu katı sınırlar ve engeller kot farkına rağmen korkulukların üzerinden atlanması gibi özelleşmiş eylemlerin oluşmasına neden olabilmektedir. Bu gibi özelleşmiş eylemler aslında kentsel mekânda kullanıcı ihtiyaçlarını bize gösteren önemli izlerdir.

Şekil 9’daki kesitte ana ulaşım hattı olan Koşuyolu Caddesi’ndeki yayaların geçerken parkı gördükleri fakat yaklaşık 40 ile 130 cm arasında değişen kot farkı sebebiyle parka erişemedikleri ve bu sınır etkisinin korkuluklarla pekiştiği gözlenmiştir. Mahmut Yesari Caddesi ile park arasında ise yol boyunca kesintisiz şekilde uzanan ancak görüş hattını kesmeyen çalılar da parka geçiş imkânı vermediği için sınır niteliğindedir.

Şekil 6. Yaşam Parkı ve çevresi, ön bahçe-kaldırım ilişkisi-2 (2017).

Şekil 7. Yaşam Parkı ve çevresi, ön bahçe-kaldırım ilişkisi-3 (2017).

Ayrıca sokakların her iki tarafı da yoğun bir şekilde otopark olarak kullanılmaktadır (*Resim 2*). Bu durumun, sokak genişliği dikkate alındığında hem yayalar hem de diğer otomobiller için engel oluşturduğu aşîkârdır. Özellikle bazı otomobillerin kaldırımlara park edilmiş olması İstanbul'un pek çok yerinde olduğu gibi yayalar için güvenlik sorunudur.

Oturma ve durma yerleri: Yürüme, oturma ve ayakta durma gibi temel eylemlerle birlikte gelişen sohbet etme, telefonla konuşma, sigara içme, gazete okuma, yeme-içme vb. eylemlere de rastlanmıştır. Yaşam Parkı içinde bulunan kafeterya mahalle sakinleri tarafından aktif olarak kullanılmaktadır. Whyte'in (1980) belirttiği gibi yeme-içme imkânının bulunması o mekânın tercih edilmesini sağlamaktadır. Ayrıca mahalle evi ve kafeterya, parktaki güvenlik konusunda da etkilidir.

İnsanlar oturmak ve durmak için birincil olarak bank, sandalye gibi elemanları tercih etmişlerdir. Bankların yetersiz olduğu durumlarda ise oturmak için tasarlanmamış olan ancak fiziksel olarak oturmaya veya yaslanmaya uygun yükseklikteki bir çıkıntıyı veya bahçe duvarını kullanmışlardır (*Resim 3*). Kentsel mekânın, fiziksel olarak "oturma veya durma imkânı" verecek şekilde tasarlanmış olması kullanımı zenginleştirici bir unsurdur.

Yeşil alanlar/parklar: Yaşam Parkı dışında yapılan gözlemler sırasında bazı park ve yeşil alanların insanlar tarafından yoğun olarak kullanıldığı, "ulaşım/erişim" sorunu olan, geçerken görüş

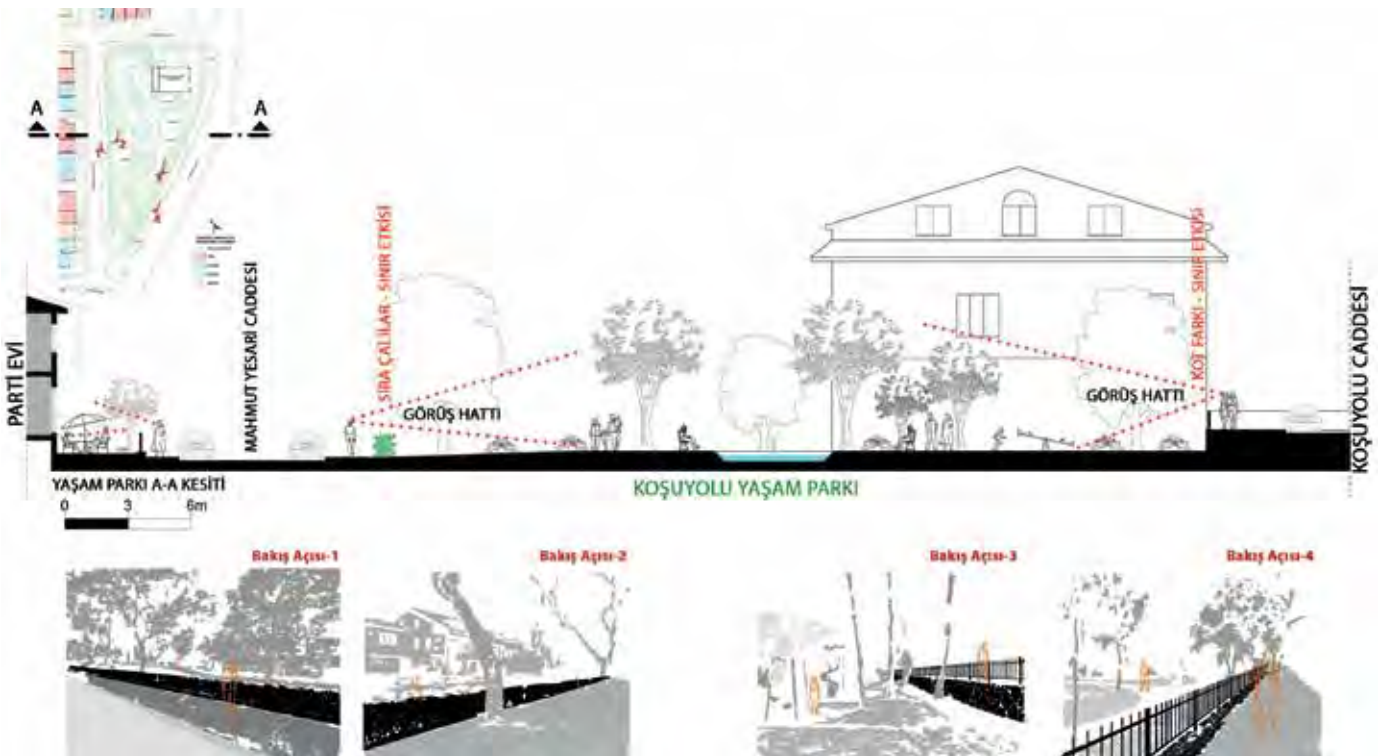

hattına girmeyen veya insanların kullanması için hiçbir düzenlemenin yapılmadığı görülen yeşil alanların ise "yaşamadığı" tespit edilmiştir.

Yaşam Parkı'nda bulunan oyun alanları, spor aletleri, yürüyüş yerleri ve kolay erişim için rampaların bulunması farklı kullanıcılar (ebeveynler, çocuklar, yaşlılar, engelliler vd.) için çekim oluşturmaktadır ve bu durum eylem çeşitliliğinin oluşmasını, farklı kullanıcıların birbirleriyle iletişim kurmasını sağlamaktadır. Bunun yanında parkta estetik olarak insanları olumlu yönde etkileyen çok sayıda yetişmiş ağaç, bakımlı doğal peyzaj ve su ögesi mevcuttur. Bu sayede Koşuyolu Caddesi'nden gelen bazı yayaların yollarını biraz uzatmalarına rağmen parkın içinden geçmeyi tercih ettikleri gözlenmiştir.

Şekil 8. Yaşam Parkı ve çevresi, ön bahçe-kaldırım ilişkisi-4 (2017).

Şekil 9. Yaşam Parkı ve çevresi, sınır etkisi-engeller (2017).

Değerlendirme ve Öneri

Koşuyolu kamu yoluyla planlı bahçeli konut yerleşimi olarak İstanbul'da inşa edilmiş zamanının öncü bir yerleşimidir. Günümüzde ise yerleşimi oluşturan yapıların yalnızca sekiz tanesi özgün halinde korunmuş olsa da (Öncel vd., 2007) yerleşimin bütünü İstanbullular için cazibesini korumakta, giderek artan açık alan ihtiyacına sınırlı da olsa yanıt vermektedir.

Koşuyolu yerleşimi inşasından günümüze gelene kadar güvenli ve canlı sokak yaşamı, komşuluk ilişkileri, yoğun yeşil dokusu vb. değerlerini özellikle işlev değişiklikleri sebebiyle yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. Bu ve benzeri araştırmalar kapsamında toplanan veriler kullanılarak Koşuyolu'nun daha önce sahip olduğu söz konusu değerlerin sosyal açıdan sürdürülmesi sağlanabilir.

Yaşam Parkı ve çevresi başarılı olarak değerlendirilebilecek bir kentsel açık mekân olmakla birlikte park özelinde yapılacak şu değişiklikler kullanıma olumlu yansıyacaktır:

- Güvenlik sorunu için; sokakların iki yönlü otopark olarak kullanılması hem araçların hem de yayaların geçişini zorlaştırdığı için belirli noktalarda otopark noktaları oluşturulması veya tek yönlü parka izin verilmesi vb. çözümlerin üretilmesi,
- Parka erişimi engelleyen çitlerin kaldırılması veya geçiş imkân verecek düzenlemelerin yapılması,
- Kot farkı ve korkuluklarla oluşan katı sınırda merdiven, rampa vb. düzenlemelerin

yapılarak insanların parka erişiminin sağlanması,

- Parkta bulunan mahalle evi ve kafe binasının arkasındaki alanın atıl kalmaması için kapalı ve açık mekân arasındaki ilişkinin kurulması, zemin katta sağır cephelerde açıklıklar yapılması.

Her ne kadar sayısal veriler sayesinde, önemli çıkarımlar yapılabiliyor olsa da mekân-yaşam arasındaki etkileşim gündelik ayrıntılarda daha iyi anlaşılır. Bu açıdan, Yaşam Parkı'ndaki mekânsal ve fiziksel özellikler, davranış haritalama yöntemi doğrultusunda edinilen hangi eylemlerin nerelerde olduğu bilgileri, alınan notlar, yaşamdan kareler sunan mimari kesitler ve fotoğraflar, insan-insan ve mekân-insan etkileşimini, yani kamusal yaşamı somutlaştırarak göz önüne sermekte etkilidir.

Yapılan gözlem ve analizlerde mekân-yaşam arasındaki ilişkiyi etkilediği tespit edilen geçirgen sınırlar/kenarlar, katı sınırlar/engeller, görüş hattı, ulaşım/erişim kolaylığı, oturma/durma imkânı, insan ölçeği, eylem ve kullanıcı çeşitliliği, konfor, güvenlik, estetik vb. kavramlar ön plana çıkmıştır. Bu kavramlar ve Gehl, Whyte, PPS, Lynch, Jacobs, Appleyard vd. araştırmacıların yapmış olduğu çalışmalarda oluşturdukları yaşayan kentsel açık mekânların sahip olması gereken ilkeler doğrultusunda geliştirilecek projeler hem kentsel mekânın hem de kamusal yaşamın kalitesini daha da artırabilir.

Resim 2. Otopark olarak kullanılan sokak ve kaldırımlar (2017).

Kamusal mekânın anlamı, önemi ve kentsel yaşam içindeki yerini vurgulayan benzer çalışmalar sonucunda elde edilecek veriler, hem mevcut yerleşimlerdeki kentsel mekân kalitesinin iyileştirilmesi hem de yeni tasarlanacak olan yerleşimlerde insan ve kamusal yaşam öncelikli uygulamalar yapılması adına tasarım girdisi olarak ele alınabilir. Gehl'in (2010) de belirttiği gibi, tasarım aşamasında öncelik sırası unutulmamalıdır ki, başta yaşam, sonra boşluklar, en sonda ise yapılar gelmelidir. ■

Makbule Aydınsoy, Y. Mimar

Arbil Ötküncü, Doç. Dr., MSGSÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Not

1. Danimarkalı mimar Jan Gehl özgün yöntemler ile geliştirdiği kentsel yaşam çalışmalarına 1960'lı yıllarda başlamıştır. Bu çalışmalarının temeli 'insan öncelikli' kent yaratma düşüncesidir ve onun için önemli olan binalar arasındaki boşluklardır. Gehl (1970), mimarlık, kentsel tasarım ve kent planlama disiplinlerindeki çalışmalarda, binalar arasında geçen yaşamın önemli bir tasarım konusu olarak ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Kentsel yaşam kalitesini artırmaya yönelik yaptığı çalışmalarını çoğunlukla Kopenhag üzerine olsa da New York, Roma, Sydney, Londra, İstanbul vd. şehirlerde de mekân-yaşam çalışmaları bulunur. Halen Gehl Architects'in kurucusu olarak çalışmalarına devam etmektedir.

Kaynaklar

- Appleyard, D., Lintell, M., Gerson, S. M. (1981) *Livable Streets*, University of California Press, London.
- Aydınsoy, M. (2017) *Kentsel Açık Mekân ve Kamusal Yaşam Arasındaki Etkileşimin İncelenmesi: Koşuyolu Bahçeli Konut Yerleşimi*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Atay, G. F. (2014) "Mekân Kurucu Öge Olarak Oyun: Kurgusuz Oyunun Sınırsız Mekânları", *Saraydan Sokağa Oyun*, Ed.: F. Akyürek, G. Özturanlı, Kabalcı Yayınları, İstanbul, s.161-178.
- Cheuk Fan Ng (2016) "Behavioral Mapping and Tracing", *Research Methods of Environmental Psychology*, Ed.: Robert Gifford, John Wiley and Sons, West Sussex, s.29-51.
- De Certeau, M. (2009) *Gündelik Hayatın Kefî I; Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*, Çev.: Lale Arslan Özcan, Dost Kitapevi, Ankara.
- Gehl, J. (1970) *Life Between Buildings, Using Public Space*, Çev.: Jo Koch, Island Press, Washington DC.
- Gehl, J. (2010) *Cities for People*, Island Press, Washington DC.
- Gehl, J., Svarre, B. (2013) *How to Study Public Life*, Çev.: Karen Ann Steenhard, Island Press, Washington DC.
- Hillier, B., Hanson, J. (1984) *The Social Logic of Space*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Jacobs, J. (1961) *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*, Çev.: Bülent Doğan, Metis Yayınları, İstanbul.
- Lynch, K. (1960) *Kent İmgesi*, Çev.: İrem Başaran, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Newman, O. (1972) *Defensible Space: Crime Prevention through Urban Design*, Macmillan, New York.
- Öncel, D. A. vd. (2017) *Planlı Bahçeli Ev Yerleşmelerinin Öncül Örneklerinin Oluşum Süreçlerinin Araştırılması/Sürdürülebilirlik Bağlamında Değerlendirilmesi*, MSGSÜ, BAP, no: 2015-20, Yükseköğretim Kurumları tarafından destekli bilimsel araştırma projesi (yayınlanmamış rapor).

- Rapoport, A. (1969) *House, Form and Culture*, Prentice-Hall Inc, London.
- Şener, H., Yıldız, D. (2010) "Dünden Bugüne Koşuyolu", *Mimarlık*, Sayı: 291, s.29.
- Wener, R. (2008) "History and Trends in Environmental Design Research (EDR)", *Journal of Architectural and Planning Research*, Sayı: 25 (4), s.282-297.
- Whyte, W. H. (1980) *The Social Life of Small Urban Spaces*, Project for Public Spaces, New York.
- URL-1 EDRA 2015 Annual Report, <http://c.ymcdn.com/sites/www.edra.org/resource/resmgr/docs/AnnualReport2015PHMay112016f.pdf> (Erişim tarihi: 4 Nisan 2017)
- URL-2, Placemaking Booklet, http://www.pps.org/reference/what_is_placemaking/, (Erişim tarihi: 03 Nisan 2017)

Resim 3. Korkuluklara oturarak sohbet eden insanlar (2017).

Evaluation of Interaction between Urban Open Space and Public Life with Jan Gehl's Method: Koşuyolu Yaşam Park (İstanbul)

While the number of urban open spaces in Istanbul is decreasing, our need for them is increasing. For this reason, it is necessary to divert our attention from the buildings to the few spaces in the city center and green areas that can be reached by foot and can be used actively. To establish cities which care about human scale and public life, systematically investigating the quality of everyday life in housing areas has become important. Jacobs, Gehl, Whyte et al. pioneered the studies of public life-urban space in 1960s. The main purposes of the research are making public life representable by using architectural tools, getting information about built environment, and its relationship with human behaviors and how people use public spaces. In accordance with these aims, Yaşam Park which was planned in 1950s as a garden residential settlement in Koşuyolu-İstanbul, has been investigated as the research area. While determining the study method, Gehl differs from other researchers with his systematical and original tools and methods like mapping, photography, taking observation notes etc. Other specific architectural tools have also been used for the observation area, such as sequential sections. Important factors for space-life interaction, physical/spatial features affect public life and concepts like permeable edges, solid boundaries, sightlines etc. have been evaluated. Finally, design suggestions are mentioned to increase the quality of public life in Koşuyolu residential settlement.

İstanbul Anadolu Yakasında Küçük Sanayi Siteleri ve Kentsel Form Etkileşimi

Özdemir Sönmez

Cumhuriyet sonrası yapılan Birinci Sanayi Planı (1934) ve ardından İkinci Sanayi Planı (1938) ile başlatılan sanayileşme çabaları, 1960 sonrası kalkınma planları ile devam etmiştir. İlk dört kalkınma planı döneminde (1963-1983) sanayinin lokomotif sektör olduğu saptaması çerçevesinde, sanayileşmeye önem verilmesi, altyapı hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve beraberinde organize sanayi bölgelerinin (OSB) geliştirilmesi vurgusu öne çıkmaktadır. Bunlara ek olarak, Beşinci (1985-1989) ve Altıncı (1990-1994) Kalkınma Planları döneminde küçük ve orta ölçekli sanayide teknoloji seviyesinin geliştirilmesi, verimliliğin artırılması, büyük sanayi ile entegrasyonun sağlanması ve küçük sanayi sitelerinin (KSS) geliştirilmesi öngörülmüştür. Böylece planlı kalkınma döneminde OSB'ler ile birlikte küçük sanayi de büyük sanayiye destek olan “yan sanayi” olarak ele alınmıştır (Sungur ve Ünlü, 2016; Dinçer, 1994).

KSS'ler 2000 yılı öncesi İstanbul'da kentin çeşitli bölgelerinde farklı zamanlarda inşa edilirken, kent makroformunu yönlendiren önemli faktörlerden biri olmuştur. Yarattığı emek yoğun işgücü potansiyeli, yoksul ve dar gelirli çevreler için istihdam olanağı sunarken, gecekondu ve hisseli ifraz konut dokusu içinde çekim alanları haline gelmiştir. Kendi içinde gerçekleşen ekonomik faaliyetlerin yarattığı değer ve çevresinde oluşturduğu nüfusun günlük yaşamsal gereksinimlerinin yarattığı sosyal ve ticari aktiviteler, kentsel mekânı giderek artan şekilde yönlendirmiştir, fiziki mekâna olan etkisi yanında çevrede oluşan mahallelerin sosyal dokusu üzerinde de oldukça belirleyici olmuştur.

Çalışmanın amacı, İstanbul'da, Anadolu yakasında gerek işletme/işgücü sayısı açısından, gerek kent makroformunun biçimlenmesi açısından önemli bir yere sahip olan KSS'lerin yer seçim önceliklerini, diğer bir deyişle yer seçiminde etken olan faktörlerin neler olduğunu anlamaktır. Bununla birlikte çalışma yapılan KSS'lerin kurulduğu bölgede mekânsal açıdan

kent makroformu ile nasıl bir etkileşim içinde bulunduğu değerlendirilerek tartışılacaktır.

Kavramsal Çerçeve

Küçük sanayi, genellikle büyük sanayi işletmelerine yan sanayi olarak yardım eden, destekleyen ve gelişimine ön ayak olan, kent nüfusunun gerek duyduğu tamir-bakım hizmetlerini sunan, özel beceri isteyen malların imalatını yapan, orta ve ortanın altında büyüklükteki işletmeler olarak tanımlanmaktadır (Aslan, 2007). Görece emek yoğun, düşük maliyetli işgücü ve basit üretim teknikleri kullanarak üretim yapan bu işletmelerin bir arada bulunduğu tanımlı alanlar ise küçük sanayi siteleridir (Özerkmen, 1994).

Kentlerin ekonomik, sosyolojik ve fiziki yapılarında radikal değişimler yaratan sanayileşme, farklı zamanlarda sahip olduğu teknoloji, iletişim olanakları, işgücü kalifikasyonu vb. özelliklerine göre birçok bilim dalında teorik çalışmalara konu olmuş, farklı açılardan açıklanmaya çalışılmıştır. Bu teorilerden bazıları sanayide üretim teknolojileri ve organizasyon yapıları odaklı savlar sunarken, bazıları mekânsal yer seçimi konusuna yoğunlaşmıştır. Örneğin, Edgar Hoover (1948) maliyet faktörü ile ilişkili olarak lokasyon teorisini ileri sürerken, Weber (1962) yığılma ekonomileri üstünde durmuştur. Yığılma ekonomilerine vurgu yapan diğer bir teorisyen Isard'dır. Isard'a (1956) göre yığılma ekonomileri, “yerleşme ekonomileri” ve “kentleşme ekonomileri” olarak iki grupta ele alınarak değerlendirilmektedir (Nakamura, 1985).

1970'lerde başlayan ekonomik gerileme bütün dünyayı etkilemeye başladığında, dünyanın farklı bölgelerinde ortaya çıkan yüksek işsizlik ve genel ekonomik krizi aşmak üzere küçük sanayi bölgeleri fikri önem kazanmıştır. Bu fikri savunan bilim insanları, Fordist üretimdeki düşüşün yeni sanayi organizasyonunun gelişmesine öncü olduğu konusunda hemfikir olmuş, Fordist üretim sistemlerinin katı organizasyonu yerine, küçük ölçekli, yerel ve esnek sanayi bölgeleri modelini savunmuşlardır (Alberti, 2018).

1980 sonrası aynı veya ilgili sektörlerde faaliyet gösteren firmaların ve destekleyici, tamamlayıcı işletmelerin ortak mekânda yığılmasını ifade eden “sanayi kümelenmesi” (*industrial cluster*) kavramı sanayi faaliyetlerinin yer seçim tercihlerini açıklayan temel kavramlardan biri olmuştur. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerde (KOBİ), aynı sektörlerde çalışan işletmelerin ortak mekânı paylaşmakla kazandığı avantajların artması, kümelenme eğilimini giderek artırmış ve birçok ülkede KSS oluşumunu yaygınlaştırmıştır (Eraydın ve Armatlı, 2005).

Bu doğrultuda, KSS’lerin genel olarak “yığılma ekonomisi” kavramı içinde, bir arada bulunmanın getirdiği projelendirme, arsa, altyapı/üstyapı vb. maliyet avantajlarını sağlarken, diğer yandan aynı alana yerleşmiş, aynı tür işletmelerin birlikte olmasının yaratacağı dışsal ekonomi avantajlarından da yararlanabilmektedir. Diğer bir deyişle işletmeler arasında bilgi ve mal alışverişlerinin doğurduğu dolaysız ve yakın ilişkiler, işletmenin içinde bulunduğu endüstriden sağladığı kazanç vb. nedenlerle birbirlerini pozitif yönde etkileyebilmektedir.

Dünyada, özellikle sanayileşmiş ülkelerde, küçük sanayi işletmelerinin büyük kentlerde gelişimini sağlayan temel nedenlerden biri kuşkusuz büyük ve katı organizasyon sistemlerine sahip Fordist üretimdeki düşüşe bir çözüm olarak sunulan küçük ölçekli, yerel ve esnek sanayi üretim sistemlerinin geliştirilmesi fikridir. Buna ek olarak, kentsel ekonomiler açısından, özellikle İstanbul’da KSS’lerin gelişimini ve artışı açıklayan farklı savlar da mevcuttur. Bunlardan biri, küçük boyutta üretim yapan işletmelerin hammaddeye değil, pazara yakın olma isteğinin giderek çok daha önemli hale gelmesidir (Doğan, 2013). Çünkü bu tür işletmeler doğrudan pazara üretim yapma, bu nedenle de büyük pazar alanlarında (kentlerde) yer alma eğilimindedir. Yerel pazardan fazla etkilenmeyen büyük işletmeler ise kent içinde konumlanmanın dezavantajları nedeniyle kent dışını tercih etmektedir. Bir diğer neden, devletin büyük sanayi tesisleri kurmak yerine küçük girişimcileri destekleme fikrini benimsemesi ve bu yönde politikalar geliştirmesidir (Tümer tekin ve Özgüç, 2015). Akın’a (2011) göre ise, giderek artan kentsel arsa değerleri, geniş alan kullanımı gerektiren sanayiler için yüksek maliyetler oluşturmaya başlamış, bu nedenle büyük ölçekli sanayi, kent merkezinden dışarıya çıkma eğilimi içine girmiştir. Küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları ise büyük ölçekli sanayiye girdi vere-

cek ve pazarla ilişkisini sağlayacak ölçüde kent merkezleri komşuluğunda konumlanmaya devam etmiştir. Bu ve benzeri nedenlerle İstanbul’da kent içinde büyük sanayi azalırken, küçük sanayi işletmeleri hızla artmıştır.

Çalışma Kapsamındaki Küçük Sanayi Siteleri ve Kentsel Form ilişkisi

2018 yılında yürütülen bu çalışma, Anadolu yakasında 7 ilçede ve 15 Küçük Sanayi Sitesinde uygulanmıştır (*Şekil 1*). Alan çalışması yapılan KSS’lerde, 4723 işyeri tespit edilmiş ve basit rastlantısal örneklem tekniği ile 950 adet anket (%20) yapılmıştır. Çalışma kapsamındaki işyerlerinin önemli bir bölümünü oto tamiri (%34), metal madde üretimi (%16), elektronik ve mekanik (%12) alt sektörleri teşkil etmektedir.

İncelenen KSS’ler ve işletmelerin kuruluş dönemleri 1970 öncesi, 1971-1985, 1986-2000 ve 2001 sonrası olmak üzere dört dönem bazında ele alınmıştır. Kentin Anadolu yakasındaki gelişim süreci de bu dönemler bazında ele alınıp yeni kurulan KSS’lerin mekânsal yer seçimleri ile ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

1970 Öncesi Dönem

1970 öncesi dönem, Türkiye’de ve İstanbul’da KSS’lerin henüz kurulmaya başladığı dönemdir ve İstanbul’da yalnızca bir KSS (BİRMES) kurulmuştur. Kırdan kente göçün yoğunlaştığı dönem olan 1970 yılı kesitinde, ülke toplam nüfusu 35,6 milyon, İstanbul’un nüfusu ise henüz 3 milyondur (ülke toplam nüfusunun yaklaşık %9’u). Bu nüfusun %23’ü (695 bin kişi) Anadolu yakasında yaşamaktadır. Anadolu yakasının en büyük ilçesi yaklaşık 240 bin nüfus ve 1700 ha yerleşme lekesi ile Kadıköy, daha sonra

Şekil 1. Çalışma Yapılan Küçük Sanayi Siteleri

140 bin nüfus ve 400 ha yerleşme lekesi ile Üsküdar'dır (Şekil 2). Bostancı'dan sonra doğu yönünde kentle bütünleşen bir yerleşme bulunmamaktadır. Maltepe, Kartal ve Pendik yerleşmeleri kent bütününden ve birbirlerinden kopuk küçük ilçelerdir. Beykoz, Ümraniye ve Tuzla ise gerek fiziki açıdan ve gerekse günlük ekonomik/sosyal aktiviteler açısından kentsel bir yerleşmeden çok İstanbul'un kırsal ya da sayfiye olarak tanımlanabilecek yerleşmeleri niteliğindedir.

1970 öncesi dönemde Tuzla'nın 6 km. kuzeyinde bir adet KSS (BİRMES) bulunmaktadır. Bu işletmelerin önemli bir bölümü (yaklaşık %70) makine, metal, elektrik ve elektronik, boya-vernük vb. işkolunda çalışan birimlerden oluşmaktadır. 1965 yılında Tuzla Tersanesi kuzeyinde kurulmaya başlanan BİRMES, ağırlıklı olarak gemi sanayine yönelik makine, metal, boya vb. üretim yapan işletmelerden oluşmaktadır. Ürettiği ürün ve ürünü transfer ettiği pazar açısından özel bir konuma sahip olan bu sitede bulunan işletmelerin yer seçim nedenleri, dönemsel olmaktan öte Tuzla Tersanesi'ni besleyen yan sanayi niteliğinde bulunması ile ilgilidir. Bu özellikler ışığında değerlendirildiğinde

BİRMES'te bulunan işletmelerin yer seçim nedenleri, aynı işkolundaki işletmelerin ve uzmanlaşmış tedarikçilerin coğrafi olarak bir araya toplanması şeklinde tanımlanan "sanayi kümelenmesi" kavramı ile açıklanabilmektedir. Kent yerleşme lekesi açısından bakıldığında, bu dönemde gerek kente olan uzaklığı ve gerekse ihtiyaç duyduğu kalifiye işgücü nedeniyle bölgenin yapılaşmasına etki edecek önemli bir nüfus çekmediği görülmektedir.

1971-1985 Arası Dönem

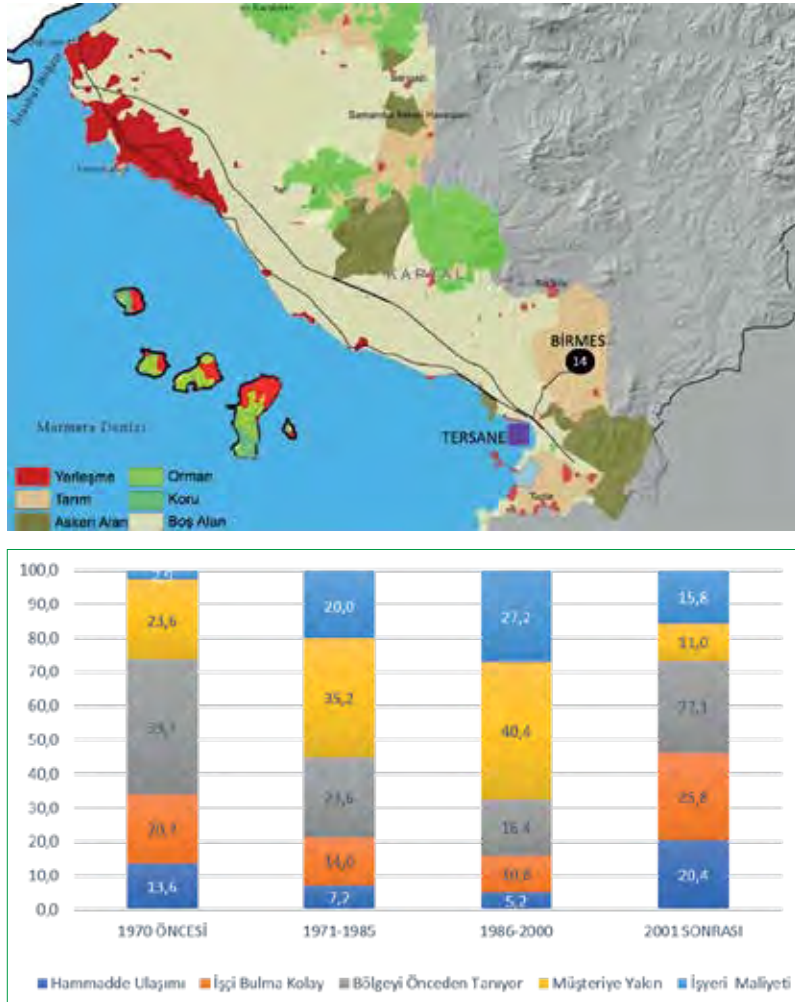
İstanbul'da beş yıllık nüfus artışının %25 olduğu, gecekondu ve hisseli ifraz konut dokusunun kentin kuzeyine yayılımının hızlandığı 1971-85 döneminde çalışma kapsamı içindeki alanda Kadıköy (2 adet), Ümraniye (2 adet), Kartal (1 adet) ve Pendik (1 adet) ilçelerinde toplam 6 KSS inşa edilerek faaliyete geçmiştir. Bu KSS'lerdeki işletmeler için yer seçim nedeni olarak ilk sırada %35,2 ile "müşteriye yakın olma", ikinci sırada ise %23,6 oranı ile "bölgeyi tanıyor olma" faktörü yer almaktadır (Grafik 1).

Kentin nüfus ve mekânsal gelişimi açısından bu dönemin özelliklerine bakıldığında, nüfusun katlanarak arttığı, 1970 yılında yaklaşık 3 milyon olan nüfusun 1985'te iki kat artarak 6 milyona yaklaştığı görülmektedir. Anadolu yakasının nüfusu da aynı paralellikte artmış, yaklaşık 700.000 olan nüfus, 1.400.000'e yükselmiştir (Grafik 2). 1973 yılında 1. Boğaz Köprüsü'nün ve bağlantı yollarının ulaşımına açılmasıyla birlikte Anadolu yakasında da önemli değişimler izlenmeye başlanmıştır. Fikirtepe, Bostancı, Kartal ve Pendik olmak üzere, köprü bağlantı yolu olan E-5 karayoluna cepheli dört adet KSS inşa edilmiştir. Ağırlıklı olarak kıyı bandında yerleşmiş olan kent, kuzeyde E-5'e doğru büyürken, diğer yandan doğu yönünde de saçaklanarak Maltepe-Kartal-Pendik yerleşmeleri arasında bulunan boşlukları hızla doldurmuştur. Kartal ve çevresinde nüfus için önemli bir çekim faktörü kuşkusuz bölgede gelişen sanayi alanıdır. Kartal merkez yerleşmenin doğu komşuluğunda, kıydan başlayarak kuzey aksında E-5 karayoluna kadar uzanan bölgede konumlanan, büyük ölçekli sanayi işletmeleri, çevrede gecekondu ve çoğunlukla hisseli ifraz konut dokusunun hızla oluşmasını sağlayan en önemli etkenlerden biridir (Şekil 3).

Bu dönemin diğer bir kentsel gelişme koridoru Üsküdar-Ümraniye aksında gerçekleşmiştir. Bölge için en önemli çekim noktaları NETAŞ ve ardından gelişen sanayi ve küçük

Şekil 2. İstanbul 1968 yılı arazi kullanımı. (Döker, 2012'den yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Grafik 1. Dönemlere göre işletmelerin yer seçim nedenleri.

sanayi alanları olmuştur. Bu tür alanlar, aynı zamanda, çevresinde bulunan konut ve arsaların piyasa mekanizması içinde değer kazanmalarını sağlamakta, bu alanları yalnızca barınma amaçlı yerler olmaktan öteye taşıyarak, ticari mülkler haline getirmektedir. Bu doğrultuda bölgede gecekondulu ve hisseli ifraz yolu ile pazara sunulan alanların çokça bulunması, elde edilen küçük mülkiyet ve gelişen küçük girişimciliğin fazlalığı, Ümraniye ve çevresinde oldukça hızlı bir yapılaşma sürecini beraberinde getirmiştir. 1971 yılında küçük girişimcilerin kurduğu İMES Küçük Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifi çatısı altında, bakanlıkça sağlanan teşviklerden ve Arsa Ofisi'nin sunduğu ucuz arsa olanaklarından yararlanarak bölgede iki adet küçük sanayi sitesinin yapımına başlanmıştır. Ümraniye ve Dudullu'da kurulan bu siteler kısa zaman içinde yerleşim lekesini kendine doğru çekerek büyütmüş, Kadıköy'den Ümraniye aksına doğru ve Ümraniye'den Dudullu aksı boyunca önemli bir yapılaşmış alan lekesi oluşmuştur (Şekil 3). Bu doğrultuda Anadolu yakasının ulaşım omurgası olan E-5 boyunca sıralanan ilçe nüfusları 15 yıl içinde 1 ila 3 kat artmış, Kadıköy 577 bin, Maltepe 200 bin, Kartal 188 bin, Pendik 150 bin ve Ümraniye 166 bin nüfusa ulaşmıştır.

1970 yılı öncesi Anadolu yakasında yaklaşık 2200 ha olan yapıli kentsel alan büyüklüğü Bostancı-Tuzla aksında 3900 ha, Ümraniye ve çevresinde 3400 ha olmak üzere 1985 yılında yaklaşık 10.000 hektara ulaşmıştır.

1985-2000 Dönemi

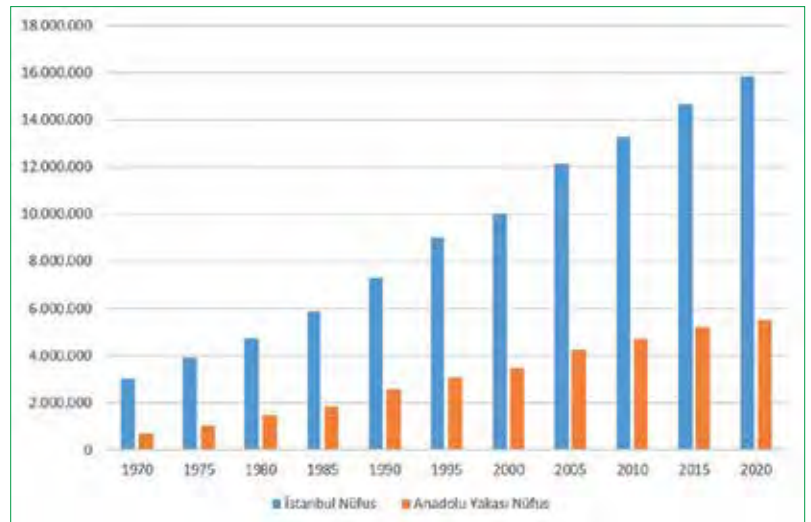
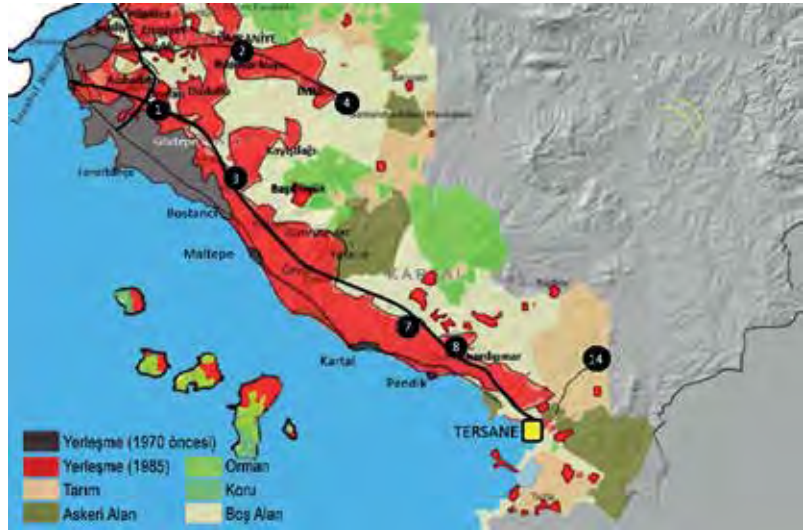
Bu dönemde dünya gündemine girerek tartışılmaya başlanan neoliberalizm, küreselleşme vb. politikalar yanında, Türkiye yeni bir anayasa ve yeni bir hükümetle tanışmış, ülkede uygulanan sosyal ve ekonomik politikalar oldukça farklılaşmıştır. Bu politikalar paralelinde uygulanmaya başlayan "serbest piyasa" ekonomisi ile dünya ekonomik sistemine entegre olmaya çalışılırken, sanayi-ticaret-turizm sektörleri desteklenmiş, otoyol, liman vb. kentsel altyapı/üst yapı yatırımları artırılmıştır. Ayrıca, 1984 yılında yapılan 2981 sayılı İmar Affı Kanunu ile yasadışı konut alanları yasallaştırılmış, yapılan "imar ıslah planları" ile kent büyümeye ve yoğunlaşmaya devam etmiştir (Koç, 1998). Bu süreç beraberinde "yap-satçı" olarak adlandırılan yeni bir küçük girişimcilik (müteahhit) türü doğurmuş, hisseli ifraz ile bölünüp yasallaştırılan parseller üzerinde üretilen yapıların müteah-

hit rolünü üstlenmiştir. Böylece İstanbul nüfusu 1985-2000 yılları arasında yaklaşık iki kat daha artarak 6 milyondan 11 milyona ulaşmıştır (Grafik 2).

KSS'ler de bu dönemde devlet tarafından desteklen sektörler arasındadır. 1986-2000 dönemini kapsayan Beşinci, Altıncı ve Yedinci Kalkınma Planları'nda KOBİ'lere ve KSS'lere yönelik olarak küçük sanayi sitelerinin kurulmasının teşvik edilmesi, esnaf, sanatkâr ve küçük sanayi kesiminin üretim gücünün artırılması, üretimin yurtiçinde ve yurtdışında pazarlanmasına yardımcı olacak mali ve teknik destek sağlanması, küçük işletmelere verilmekte olan ucuz kredilerin artırılması gibi politikalar belirlenmiştir (DPT, 1986; 1991; 1995). Bu politikalar doğrultusunda KSS'ler genellikle yapı kooperatifleri şeklinde örgütlenerek büyük oranda alt yapı ve üstyapı yapım kredisi, işyeri kredi desteği, vergi ve harçlarda muafiyet gibi çeşitli desteklerden yararlanmış, böylece 1986-2000 dönemi, yedi adet KSS ve 2983 adet işyeri ile küçük işletmelerin en fazla arttığı dönem olmuştur (Sanayi Bölgeleri Genel Müdürlüğü,

Şekil 3. İstanbul 1985 yılı arazi kullanımı. (Döker, 2012'den yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Grafik 2. İstanbul ve Anadolu yakası nüfus gelişimi (1970-2020). (TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.)

2017; Temurçin ve Aldırmaz, 2017). Yeni kurulan KSS'lerin biri Maltepe ile Kartal arasında, biri Kartal Taş Ocağı yakınında, üçü Pendik ilçesi kuzeyinde Şeyhli, Yayalar bölgesinde, biri Tuzla Tersanesi kuzeyinde ve bir diğeri Sultanbeyli ilçesinde kurulmuştur (Şekil 4).

Kent makroformu bu dönemde de oldukça hızlı değişmiş, su havzaları, tarım ve orman alanları gibi doğal alanlar öz niteliğini kaybederek kentsel yapı alanlara dönüşmüştür. I. Boğaziçi Köprüsü'nden 15 yıl sonra inşa edilen II. Boğaziçi Köprüsü ve E-5 Karayolu'nun ortalama 7-8 km. kuzeyine paralel olarak inşa edilen bağlantı yolları ile birlikte sanayi alanları bir dış çembere doğru hareket etmiş (Akın, 2011), ardından konut, ticaret, küçük sanayi gibi kentsel yerleşim alanları kuzeye yayılımını sürdürmüştür. Ümraniye bölgesinde yapılan yeni sanayi, KSS vb. faktörlerin etkisiyle yerleşme, doğu yönünde Sarıgazi, Samandıra ve Yenidoğan köyüne kadar yaklaşık 15 km.lik bir koridorda 4800 ha yapılaşmış, kent formunu kuzeydoğu yönünde büyütürken Ömerli su havzası içine ulaştırmıştır. Ayrıca, İMES-Kozyatağı ve Acıbadem-Ümraniye arasında yağ lekeleri şeklinde yer yer görülen yapılaşmış alanların boşlukları hızla konut ve işyerleri ile dolmuştur. Diğer yandan oldukça karmaşık mülkiyet ve örgütlenme yapılarına temellendirilen Sultanbeyli yerleşmesi, TEM otoyolunun tetiklenmesi ile kısa bir dönemde, Aydos Dağı kuzeyinde bulunan ve aynı zamanda su havzası niteliğinde olan vadide yaklaşık 2000 ha büyüklüğünde "kaçak bir kent" olarak metropole eklenmiştir. Metropolün doğusunda ise Kartal ve Pendik ilçeleri kuzeyinde oluşan 4 KSS (Kartal Oto, Dolayoba, Kavakpınar, Koruma) ile birlikte Dolayoba, Aydınlı, Aydıntepe, Şeyhli, Kurtköy ve Tuzla'nın kuzeyinde

yaklaşık 4100 hektarlık tarımsal alan yapılaşarak kentsel alana dönüşmüştür. Böylece Anadolu yakasında yapılaşmış alan büyüklüğü tekrar ikiye katlanmış, yaklaşık 40.000 hektara çıkmıştır (Şekil 4).

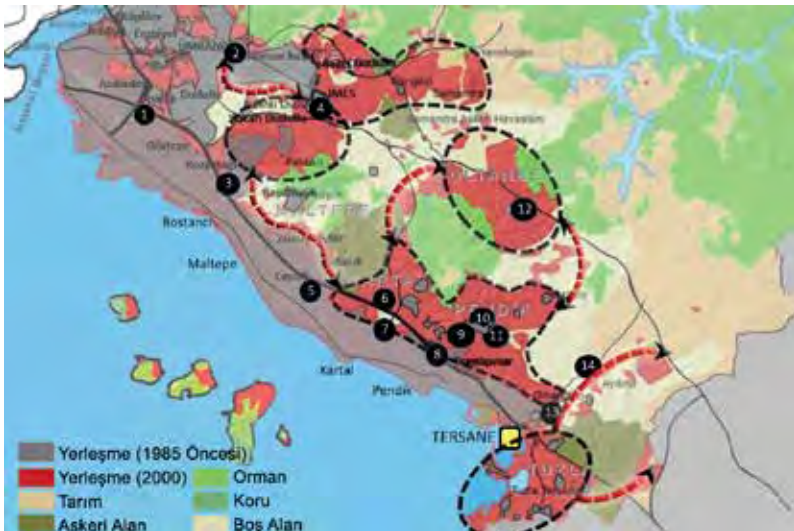
Çalışma yapılan KSS'lerden anket yoluyla elde edilen verilere göre, bu dönemde kurulan işletmelerin yer seçim nedenleri içinde ilk sırada "müşteriye yakın olma" (%40), ikinci sırada "işyeri maliyeti" (%27), üçüncü sırada "bölgeyi önceden tanıyor olma" (%16), dördüncü sırada "işçi bulma kolaylığı" (%11) ve son sırada "hammadde ulaşımı" (%5) gelmektedir (Grafik 1). Aşağıda işletme türlerinin incelendiği başlıkta belirtildiği üzere bu dönemde kurulan işletmeler içinde bakım-onarım sektörü ağırlıktadır. Şekil 4'te görüldüğü gibi, bu dönemde kurulan KSS'ler kentin kuzeyi yönünde konut alanları ve merkez alanları ile iç içe olmayı tercih etmiştir. Diğer bir ifadeyle, işletmeler bir yandan tüketiciye (servis verilen nüfusa) yakın olmak ve kolay erişilebilir olmak isterken, diğer yandan yüksek maliyetler ödememek için henüz yeni gelişen ve toprak maliyetinin daha ucuz olduğu bölgeleri tercih etmektedir. Bu dönemin başlarında söz konusu bölgelerde gerek konut alanları ve gerekse KSS türü yapılaşmalar için kent planları henüz yönlendirici bir etkiye sahip değildir. 1990'lı yıllara kadar İmar planları yapılaşmayı yönlendirmek yerine, daha çok plansız yapılaşan ve yapılaşmaya devam eden alanlar "imar ıslah planları ile plan kapsamına alınarak yasallaştırma yoluna gidilmiştir. Ayrıca devletin KSS'ler için izlediği destekleyici politikalar nedeniyle, KSS yapımı talep durumunda sonradan ilgili belediye tarafından ıslah planı kapsamı içine alınabilmektedir (Şekil 4).

2001 Sonrası Dönem

Bu dönemin başlarında, kalkınmaya bağlı olarak sanayi üretimi ve ihracatın artırılması çabaları paralelinde daha önce kurulmuş fakat kapasitesini doldurmamış bazı KSS'lerde yeni işletmeler açılırken, BİRMES yakınında yeni bir KSS (Turgut Reis) oluşturulmuştur.

2001 yılı sonrası dönemde gerçekleşen kentsel alan büyümesi de bir önceki döneme benzer şekilde katlanarak devam etmiş ve günümüzde yaklaşık 40 bin hektara ulaşmıştır. Özellikle kuzeyde Çekmeköy, Alemdağ, Sarıgazi, Samandıra bölgesinde üst gelir grubuna yönelik kapalı siteler hızla artarak söz konusu bölgeyi domine eder düzeye ulaşmıştır. Kartal, Pendik ve özellikle Tuzla ilçeleri kuzeyinde

Şekil 4. İstanbul 2000 yılı arazi kullanımı. (Döker, 2012'den yararlanılarak hazırlanmıştır.)

TOKİ ve KİPTAŞ tarafından üretilen sitelerin de eklenmesiyle benzer yapılaşma Aydınli, Orhanlı, Akfırat alt bölgelerinde yaygınlaşmıştır. Anadolu yakası kuzeyinde oluşan bu yerleşmeler Ömerli ve Elmalı içme suyu havzaları, orman alanları ve tarım alanlarını tüketerek gelişmiş, Marmara Denizi kıyısı boyunca lineer oluşmuş kent makroformunu enine-boyuna şişerek büyüyen farklı bir makroforma dönüştürmüştür (Şekil 5).

Bu dönemin ekonomik ve sosyal politikalarının önceki dönemlere göre çok daha farklı olması, yatırım teşviklerinin KSS ve sanayi gibi üretim sektöründen çok inşaat sektörüne yönelik olması gibi nedenlerle kent formu ile birlikte kentsel morfolojide önemli bir değişim süreci yaşamaktadır. Yaşanan kentsel mekân değişimi, daha önceki dönemlerde olduğu gibi KSS ve sanayi gibi üretim sektörünün yönlendirdiği bir süreç değil, farklı ekonomik/sosyal politikaların yarattığı dinamiklerle büyük konut siteleri, plazalar ve AVM'lerin domine ettiği bir sürece dönüşmüştür. Bu nedenle, 2001 yılı sonrası kentsel makroformun bu makaleden ayrıca değerlendirilmesi daha doğru olacaktır.

Küçük Sanayi Siteleri Yer Seçim Nedenleri

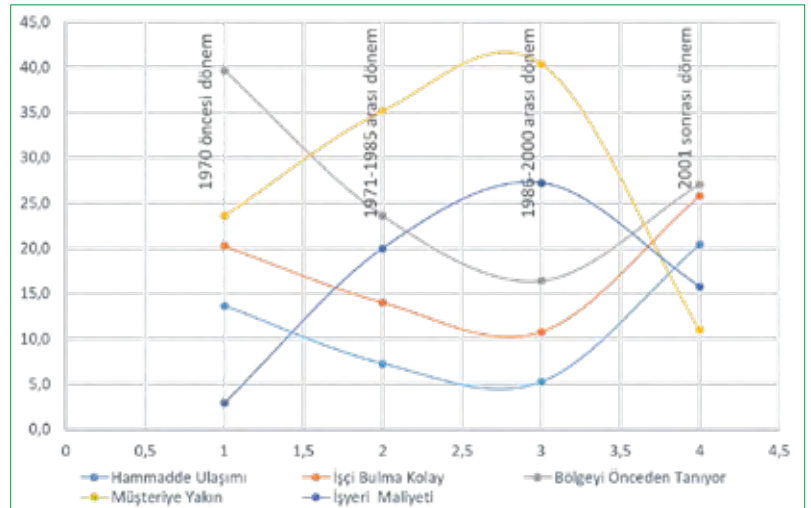
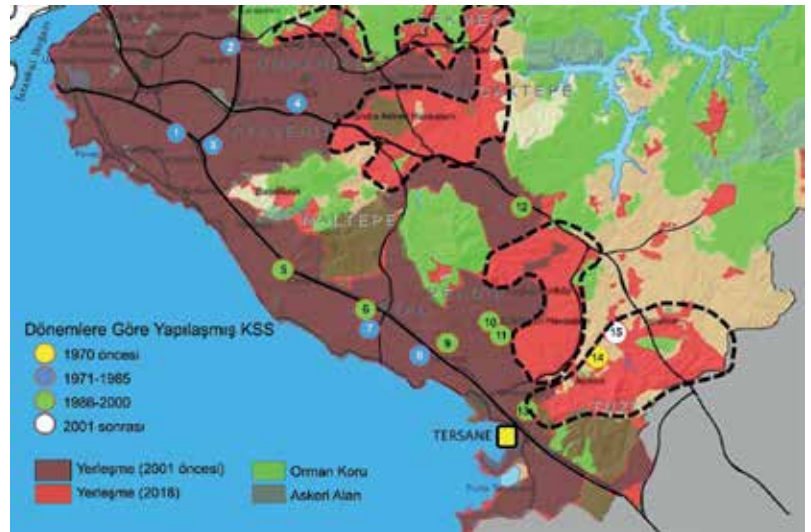
İşyerlerinin dönemlere göre yer seçim tercihlerinin 2001 öncesi dönemlerde birbirinden oldukça farklı oranlarda olduğu görülmektedir. Bu farklılaşma ve değişim 2001 yılı sonrası kurulan işletmelerin tercihlerinde de izlenmektedir. Örneğin müşteriye yakın olma tercihi 2000 öncesi dönemlerde diğer tercihlere göre oransal olarak oldukça yüksek iken (1970 öncesi %24, 1971-1985 arası %35 ve 1986-2000 arası %40), 2001 sonrası dönemde %10'a düşmüştür. 1970 öncesi işyeri maliyeti %3 gibi oldukça düşük oranda belirtilmişken, 1986-2000 döneminde %27'ye yükselmiştir. Henüz nüfusun ve kalifiye işgücünün düşük olduğu 1970 öncesi dönemde, işçi bulma kolaylığı önceliği %20 iken, 1986-2000 döneminde %10'a düşmüştür. Hammadde ulaşımı önceliği ilk üç dönemde genellikle düşük oranlarda belirtilmişken, son dönemde %20'ye yükselmiştir (Grafik 3). Bu farklılaşmalar, kentin giderek büyümesi ve toprak değerlerinin yükselmesi sonucu hammadde tedarikçilerinin kentten uzaklaşmış olabileceği ve taşıma maliyetinin artmış olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Ayrıca işletmelerde yüz yüze ilişkilerin giderek azalması da bir diğer faktör olarak değerlendirilmektedir.

İşletmelerin yer seçim nedenlerinin, çalıştığı işkolu ile ilişkili olup olmadığını anlamak açısından, örneklem kapsamındaki işletmelerin bulunduğu işkolları 16 başlıkta gruplanmış ve bu grupların yer seçim nedenleri sorusuna verdiği yanıtlar karşılaştırılmıştır. Buna göre boya, gıda, metal, plastik vb. üretim yapan işyerleri için “işyeri maliyeti” faktörü belirgin ölçüde öne çıkarken, “müşteriye yakınlık ve işçi bulma kolaylığı” oldukça düşük orandadır. Diğer yandan oto tamir-bakım gibi işkollarındaki işletmelerin yer seçiminde %60'tan fazla oranda “müşteriye yakınlık” önemli bir faktör olarak görülmektedir. Ahşap kapı-pencere üretimi, metal madde, elektronik-mekanik vb. üreticiler için “işçi bulma” faktörü önem kazanırken, geri dönüşüm, inşaat malzemeleri, kamyon-tır tamiri iş kolları için “hammaddeye ulaşım” faktörü önemli gözükmektedir (Grafik 4).

Oto tamir-bakım vb. hizmet üreten işletmeler için “müşteriye yakın olma” faktörünün ilk sırada olmasının en önemli nedeninin doğrudan son kullanıcıya (tüketici) hizmet veriyor

Şekil 5. İstanbul 2018 yılı arazi kullanımı.

Grafik 3. Kuruluş dönemlerine göre işletmelerin yer seçim nedenleri.

olmasından kaynaklandığı görülmektedir. Bu tür işletmeler müşteriye yakın ve kolay ulaşılabilir olmayı tercih ederken, yüksek işyeri maliyetlerini ödeyemeyeceği için, kurulduğu dönemde genellikle yerleşme işlerinde değil, düşük gelir gruplarının yaygın olduğu konut alanları yakınında konumlanmıştır. Bu eğilim, işletmelerin dönemlere göre yer seçimi nedenlerinin tartışıldığı bölümde de açıkça görülmektedir.

Ahşap kapı-pencere, metal madde, elektronik ve makine gibi iş kollarına bakıldığında, işçi bulma kolaylığının yer seçiminde öne çıktığı görülür. Bu sektörde kalifiye işçi gereksiniminin yüksek olması, yer seçim önceliğini de açıklamaktadır. Diğer yandan, Kamyon-tır yedek parça, boya, gıda, metal, plastik, inşaat malzemeleri vb. son kullanıcıya dönük olmayan, çoğunlukla toptan ya da perakende aracı/satıcıya dönük çalışan iş kolları için “işyeri maliyeti”nin önemli olduğu görülmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

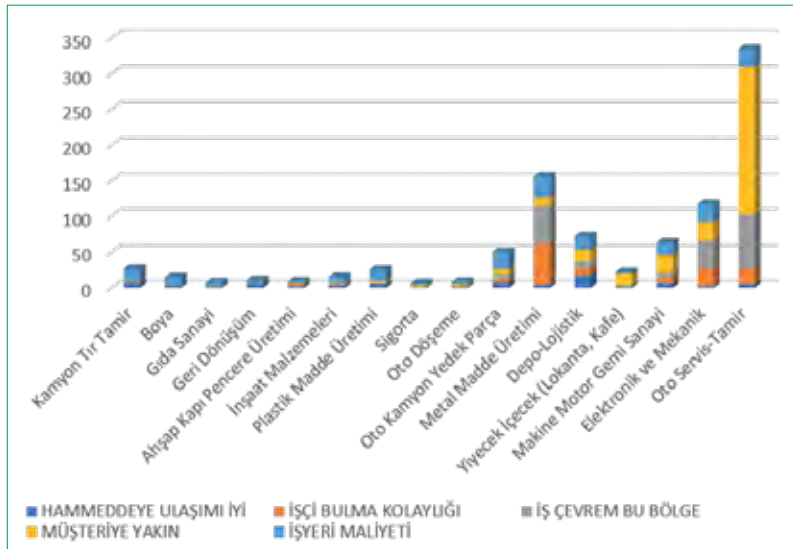
KSS’ler, büyük sanayi alanları kadar olmasa da, 1970-85 ve 1985-2000 aralığında, yarattığı işgücü ve bulunduğu alanın toprak değerlerinde sağladığı görece artıştan dolayı kentsel makroformun yönlendirilmesinde etken faktörlerden biri olmuştur. Özellikle, ülkenin az gelişmişlik özelliklerinin belirgin olduğu 1980’lere kadar olan dönemde, usta-kalfa-çırak işgücünün egemen olduğu, piyasa ile çok sınırlı ilişki içinde, mahalle aralarında ve apartman altlarında bulunan, kendi içine kapalı işletmelerden oluşan küçük sanayi sektörü ağırlıkta iken, 1985 sonrası izlenen yeni ekonomik politikalara ve ülke gelişimine paralel olarak kapitalist piyasa ilişkilerinin egemenliğini hissettirdiği,

dışa açık, kâr ve rekabet kavramlarının önem kazandığı küçük sanayi işletmeleri yaygınlaşmış ve kooperatif organizasyonları altında KSS’ler inşa edilmiştir. Bu dönemde devletin küçük sanayiye desteklemesi ve KSS kooperatiflerine sağladığı olanaklar, KSS yapımının hız kazandığı ve büyük oranda yapılaşma sürecini tamamladıkları 1986-2000 arası dönemde yer seçimi önceliklerinde kaçınılmaz olarak farklılaşmalara neden olmuştur.

Göç ve plansız yapılaşmanın yoğun olduğu bölgelerde gelişen konut alanlarında, hemşerilik ilişkilerine bağlı olarak KSS’ler, kendi bulunduğu ve tanıdığı çevrede yer almayı önemsemektedir. 1990’lı yıllar sonrası kentin giderek büyümesi ve iş ilişkilerinin hemşerilik boyutlarını aşarak daha resmi bir yapıya bürünmesi ile işçi bulma kolaylığı ve müşteriye yakın olma faktörleri ağırlık kazanmıştır. İşletme türlerinin toplam içindeki ağırlık oranlarını dikkate alarak yer seçim nedenleri karşılaştırıldığında, “oto servis ve tamir” işkolu ağırlıklı bir paya sahip ve müşteriye yakın olma tercihi birinci sıradadır. Dönemlere göre karşılaştırmalı olarak yer seçim eğilimlerine bakıldığında, 1970 öncesi “tanıdık bir çevre/bölgede yer almak” en önemli faktör iken, 1986-2000 yılları arasında “müşteriye yakın olma faktörü”nün birinci öncelik haline geldiği görülmektedir.

Küçük sanayi sitelerinin kentsel mekânda yer seçimi önceliklerini, ulaşım, maliyet, yığılma ekonomileri vb. kavramlarla açıklamaya çalışırken, bunun yanında kuşkusuz gelişmişlik/az gelişmişlik, sanayileşme, kentleşme, modernleşme gibi kavramlarla da değerlendirilmesi gerekir (Aktar, 1990). Özellikle oto bakım-servis vb. iş kollarında olduğu gibi, emek yoğun işletmelerin çoğunlukta olduğu ve geleneksel usta-kalfa-çırak örgütlenme yapısıyla belirginleşen küçük sanayinin yarattığı istihdam olanağı göçle gelen nüfusun oluşturduğu konut alanları kıyısında yer almış olmasını daha iyi açıklamaktadır. Çünkü küçük sanayi aynı zamanda, hızlı kentleşme ve nüfus artışlarının görüldüğü dönemlerde, kent çeperlerine yerleşen nüfus için iş bulma, iş yaratma açısından önemli olanaklar yaratmaktadır. Bu nedenledir ki, KSS’ler kent çeperlerinde gelişen konut alanlarını takip ederken, yoksul nüfusun ağırlıkta olduğu yeni gelişen konut alanları için de çekici noktalar olmuştur. ■

Grafik 4. İş kollarına göre işletmelerin yer seçim nedenleri.

Kaynaklar

- Akın, O. (2011) "Yeni Büyüme Dinamikleri İlişkisinde İstanbul Kentinin Makroform Arayışı", *Mimarlık*, Sayı: 361
- Aktar, A. (1990) Kapitalizm, Azgelişmişlik ve Türkiye'de Küçük Sanayi, Afa Yayıncılık, İstanbul
- Alberti, F. (2018) "The concept of industrial district: Main contributions": <http://www.insme.org/files/922> (Erişim: 04.06.2019)
- Aslan, E. (2007) *Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Sitelerinde İhtiyaç Duyulan Meslekler ile Teterince Karşılanmayan Meslekler ve Bu Konuda İŞKUR'un Rolü*, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, İŞKUR, Ankara.
- Dinçer, İ. (1994) *Türkiye'de Ekonomik Mekân Farklılaşmaları ve Planlama*, Üniversite Yayın No: 296, Fakülte Yayın No: MF-ŞBP 94.067, YTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı İşliği, İstanbul
- Doğan, M. (2013) "Geçmişten Günümüze İstanbul'da Sanayileşme Süreci ve Son 10 Yıllık Gelişimi", *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 27, s.511-550.
- Döker, M. F. (2012) "İstanbul Kentsel Büyüme Sürecinin Belirlenmesi, İzlenmesi ve Modellenmesi", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Ana-bilim Dalı, Basılmamış Doktora tezi.
- DPT (2020) *Beş Yıllık Kalkınma Planları*: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Be%C5%9Finci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan-%C4%B1-1985-1989.pdf> (Erişim: 27.03.2020)
- Eraydin, A., and Armatlı-Koroğlu, B. (2005) "Innovation, networking and the new industrial clusters: the characteristics of networks and local innovation capabilities in the Turkish industrial clusters", *Entrepreneurship & Regional Development*, 17:237-266.
- Hoover, E. (1948) *The Location of Economic Activity*, McGraw Hill Book Company Inc. Sayısal yayın: 2005/06/22, <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.187298> (Erişim: 17.09.2019)
- Isard, W. (1956) *Location and Space Economy*, The M.I.T. Press.
- Koç, E. (1998) "Planlara ve Düzenleyici Yasal Kurallara Uygun Olmayan Yapılaşma Alanlarının Dönüşüm Sürecinde Planlamanın Etkinliği", Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Nakamura, R. (1985) "Agglomeration economics in urban manufacturing industries: a case of Japanese Cities", *Journal of Urban Economics*, 17, s.108-124.
- Özerkmen, N. (1994) "Türkiye'de Küçük Sanayinin Yapısı ve Bugünkü Durumu", A.Ü Basımevi D.T.C.F, *Fakülte Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 0, s.275-292, Ankara.
- Sanayi Bölgeleri Genel Müdürlüğü (2017) "Sanayi Siteleri", T.C. Bilim, Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı, <https://kss.sanayi.gov.tr/sayfa.html?sayfaId=d9ee5ce3-4c5a-42f9-bd-9c-8509dbf2def1>, (Erişim: 14.02.2020)
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2015) "Ekonomik Gelişim Bölgelerine Sağlanan Teşvikler-I", *Kalkınmada Anahtar Verimlilik*, Sayı: 314; <https://anahtar.sanayi.gov.tr/tr/news/ekonomik-gelisim-bolgelerine-saglanan-tesvikler-i/1943> (Erişim: 19.03.2020)
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2020) <https://www.sanayi.gov.tr/sanayi-bolgeleri/sanayi-siteleri-hizmetleri> (Erişim: 19.12.2020)
- Sungur, O., Ünlü, H. (2016) "Türkiye'de Sanayi Politikaları ve Sanayi Sektörünün Dönüşümü: Planlı Kalkınma Dönemi Açısından Bir Değerlendirme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:9, Sayı:42, s.1637-1647.
- Temurçin, K. ve Aldırmaz, Y. (2017) *Türkiye'de Mekânsal ve Bölgesel Dönüşümler içinde İstanbul İlinde Sanayi: Tarihî Gelişim, Yapısal Değişim, Mekânsal Dönüşüm*, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, 2017.
- TUIK (2012) <https://biruni.tuik.gov.tr/nufusapp/idari>.zul (Erişim: 22.06.2020)
- Tümerterkin, E., Özgüç, N. (2015) *Ekonomik Coğrafya*, Çantay Kitapevi, İstanbul.
- Weber, A. (1962) *Theory of Location of Industries*, University of Chicago Press, 1962.

Small Scale Industrial Sites and Urban Form Interactions on Anatolian Side of Istanbul

Small scale industrial areas (SSIA) in Turkey began to spread rapidly at the beginning of 1960's and started to operate after being constructed both in small and large cities. Today, the number of SSIA in Turkey has exceeded 500 and the units 100 thousand within those sites. Therefore, SSIA's have an important role in terms of employment in the cities where they are located, as well as affecting their spatial vicinity. Due to population and its economy, Istanbul is one of the metropolitan areas with the highest numbers of SSIA's in Turkey, even in Europe and a significant number of these SSIA's lie in neighborhoods in built-up areas. While creating the above-mentioned advantages, locations of these SSIA's might turn into disadvantages considering their accessibility or their effects on surrounding built-up area. The employment opportunity created by CSRs triggers the entanglement of its immediate surroundings with residential areas. This phenomenon forms an important spatial dynamic of the city, which grows first by fringing and then by spreading. In the light of these findings, the aim of the study is to investigate the priority reasons for the location of the enterprises in the SSIA's. In addition, spatial development and urban form change in the urban spaces where the examined SSIA are located has been researched and discussed. For this purpose, spatial determination was carried out in 4723 workplaces and surveys were conducted in 950 of them.

Kentsel Akıllı Yeniden Düşünmek Akıllı ve Yerel Bütünleşmesi: Ayvalık Örneği

Mücella Ateş, Demet Hayta, Buket Mucuk

Akıllı Şehirler

Şehirlerin hızla büyümesi, yoğun nüfus artışları ve buna karşılık hızlı gelişen teknoloji, kentleri ve onların oluşum ve dönüşüm süreçlerini yeni bir noktaya taşımıştır. Karmaşık kentsel sorunlar karşısında, geliştirilen yeni şehircilik anlayışları kapsamında, bilgi teknolojilerinin kullanılarak zaman ve maliyet etkin çözümlerin ortaya konulması söz konusu olmuştur. *Nüfus artışı ve hızlı kentleşme karşısında, sınırlı kentsel kaynakları daha etkin ve verimli kullanmak için, gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri bağlamında strateji ve çözümler ortaya koyan şehirler* olarak tanımlanan ‘akıllı şehir’ kavramının ortaya çıkışı da bu çerçevede olmuştur. Tüm bu süreç sonucunda esas amaç, insan, çevre ve sosyal fayda odaklı bütüncül bir mekânsal planlama ile birlikte yaşam kalitesinin *yükseltilerek* yenilikçi ve sürdürülebilir şehirler oluşturulmasıdır. Bu bağlamda *akıllı şehir yaklaşımı; tek tip çözüm ve uygulamalar karşısındaki* yaklaşımlar kapsamında ‘akıllı ekonomi, akıllı yönetim, akıllı hareket, akıllı insan, akıllı yaşam, akıllı çevre’ alanlarındaki uygulamalardan oluşan bir bütündür (Hollands, 2008) (Giffinger, 2007).

Bununla birlikte, ağırlıklı olarak teknoloji odaklı algılanan ‘akıllı’ kavramı kapsamındaki uygulamalar, ancak tamamlayıcı olarak toplumsal, sosyal ve mekânsal alanlarla bütünleştirildiği zaman sürdürülebilir bir akıllı şehirden söz etmek mümkün olacaktır (Mandl ve Zimmerman-Janschitz, 2014).

Bütüncül akıllı çözümlerin, şehirlerin uzun vadeli sürdürülebilirliği için etkili bir araç haline gelerek “dijital refahı” teşvik ettiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle, günümüz yerel yönetimleri vatandaşlara dijital olarak bir dizi altyapı ve sosyal yardım hizmeti sunmaktadır. Bütün bunlar dijital vatandaşlık ve dijital katılım ile desteklenerek sürdürülebilir refahın geliştirilmesinde etkin rol üstlenmektedir (Ateş, 2020:58).

Şehirlerin akıllanma süreçlerinde, yapıllı çevre alanında da çalışmalar yapılmıştır (GhaffarianHoseini vd., 2013) (Wong ve Li, 2009)

(Ding, vd., 2011) (Markovic vd., 2012) (Tanaka, vd., 2012). Ancak bu çalışmalar, yapıllı çevrenin kullanıcının yaşam kalitesi üzerindeki etkilerinden çok, tekil yapılar özelinde otomasyon sistemlerine dayalı önerileri kapsamaktadır. Bu noktada, yapıların fonksiyonel çevresel ve sosyokültürel değerler ile uyumlu hale getirilmesi gerekliliğini ortaya çıkartmaktadır (Kua ve Lee, 2002) (Alwaer ve Clements-Croome, 2010) (GhaffarianHoseini vd., 2011).

Öte yandan, konut kalitesi ve sürdürülebilirliği kapsamında ‘ihtiyaç odaklı tasarım ve katılım, erişilebilirlik ve dolaşım, planlamanın etkinliği, esneklik, güvenlik, sağlık, esenlik ve rahatlık, ortak odalar ve tesisler, açık alanlar, çocuk oyun alanı, binaların oranı, yaşam birimlerinin çeşitliliği, depolama, park ve atık hizmetleri’ olarak kategorilere ayrılan kriterlerin (Hatipoğlu, 2017:90), yapıllı çevrenin akıllı şehir kavramı kapsamında yeniden ele alınma sürecinde de dikkate alınması gerekmektedir. Bu süreçte, yeşil ve sürdürülebilir yapıllı çevre ve akıllı konut kavramının sürdürülebilirlik çalışmaları kapsamında ele alınmasıyla, daha iyi inşa edilmiş ortamlar yaratılması düşüncesi ortaya atılsa da (Alwaer ve Clements-Croome, 2010), uygulama aşamalarının gelişimi bu amaçtan uzaktır. Burada en önemli adım, mevcut yerel yapıllı çevrenin sürdürülebilirliğini akıllı şehir kavramının yenilikçi bakışı ile sağlayabilmenin ilkelerini tartışmak olacaktır. Bu tür bir sürdürülebilirlik, nitelikli bir değerlendirme sürecine dayanan ‘yeşil’, ‘yerel’ ve ‘akıllı’ kavramlarını kucaklayan yeni bir yaklaşım olarak düşünülebilir.

Yerel Mimarinin Akıllı

Sosyal kodların ve fiziksel çevrenin benzersizliği, yerleşimin kendisinin yerel değeri olarak geliştirilen yerel bilgeliği içerir. Bu durum, her yerleşmede bir karakter, teklik ve ayırt edici kültürel imaj olarak hem fiziksel çevrede hem de toplumun sosyal yaşamı şeklinde yansıtılır. Yerelin mimarisi; fiziksel mimari formda (düzen, kat planı, yapı, detaylar, süs eşyaları vb.) ifade edi-

len kültür öğelerini, yerel iklimi ve topografyayı içeren ortamı uygulayan formlara atıfta bulunmak için kullanılan yerel dildir (Mulyati ve Burhany, 2018). Bir başka deyişle, içinde yer aldığı kültürün konuşma dili olarak da tanımlanan yerel mimari, yere özgü gömülü değerlerden beslenir (Oliver, 1997).

Yerel mimari, yapılı çevrenin oluşturulmasındaki ana meselelerden biridir. Yaşam kalitesi ve dolayısıyla sürdürülebilirliğe doğrudan katkısı olan konutun biçimi, kullanıcıların yaşam tarzlarını, kültürlerini ve ihtiyaçlarını tanımlayan bu süreçlerin deneyimini içerir (Garcia vd., 2005) (GhaffarianHoseini vd., 2011).

Burada kritik nokta, akıllı şehir-akıllı bina teknolojilerini konuştuğumuz günümüzde yerelin bilgisinden beslenen yapılı çevrenin sürdürülebilirliğinin nasıl sağlanacağı ve korunacağıdır. Sürdürülebilirlik kavramı yeni bir kavram değildir. Geleceğe yönelik olarak şehirlerin ve insanların bütünleşmesi için sistemin her bir parçasının yeterliliği anlamında 1970'lerin başından beri kullanılan bir terimdir (Button, 1987). Ancak günümüzde sürdürülebilirlik ekseninde birçok tartışma yürütülmektedir.

Son 20 yılın sürdürülebilir mimarlık pratikleri; farklı bakış açıları ve birbiri ile çelişen yaklaşımları barındırır. Ekolojik döngülerin ve iklimsel özelliklerin dikkate alınması, geri dönüştürülebilir malzeme ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması yapılar için sürdürülebilirliği sağlayan faktörlerdendir. İklim, yönlenme, hava sirkülasyonu, doğal enerji kaynaklarının kullanımı gibi konular üzerinde durulmadan yapılan planlamalar, şehirlerin sürdürülebilirliği açısından problemleri de beraberinde getirmektedir (Eryıldız, 2003).

Bu bağlamda, sürdürülebilirlik kavramı bina estetiğini öne çıkarmak için de kullanılabilir. Kavram, bazı sembollerin görselleştirilerek ikonlaştırılması ve arkada yatan düşünsel süreçlerin bir tarafa bırakılarak görünen boyuta odaklanması riskiyle karşı karşıya kalmaktadır (Arsan, 2010).

“Sürdürülebilirlik” kavramının öne çıkması, mimarlık ve tasarım alanlarında bu kapsamda en iyi çözümü bulabilme motivasyonudur. Bu bağlamda, tüketim toplumunun davranış biçimlerine eleştirel bakması beklenen kavram, bugün toplumdaki bu durumun önemli sonucuyla yüzleşmektedir. Bir diğer tartışma da sürdürülebilirlik kapsamında yüksek teknolojinin kullanılarak bütünüyle bina otomasyon sistemlerine indirgenmiş olan akıllı binalar eksenindedir. Bu

noktada, teknoloji kullanımı daha fazla enerji kullanımına sebep olarak, daha fazla çevresel kirlilik anlamı taşımaktadır. (Ciravoğlu, 2008).

Yerel çerçevede, bağlamsal mimari uygulamaların oluşturulması için günümüzün gelişen teknolojilerinin ve akıllı şehir prensiplerinin bütüncül olarak ele alınması, sürdürülebilirliğin sağlanması için temel bir gereklilik olacaktır. Çalışmada sürdürülebilir mimarlık kavramının son yirmi yıldaki yansımalarının sorgulanması gerektiği, konunun farklı ölçeklerde tüm diğer bileşenler ile birlikte düşünülmesi gereği vurgulanmaktadır.

Bu noktada, sürdürülebilirlik ve akıllı şehirler ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, bu iki konunun birbirinden ayrı ele alındığı görülmektedir. Oysa bütüncül bir fayda ve yaşam kalitesi sağlanması noktasında yerel mimarinin akıllı şehir kavramı ile entegrasyonuna dayanan akıllı bina tasarımı geliştirme konsepti üzerinde durulması önem kazanmaktadır.

Akıllı bina kavramı, sensörler, akıllı malzemeler ve bina otomasyon sistemlerine dayalı yüksek performanslı teknolojik yapılar olarak değerlendirilmektedir (Buckman vd., 2014). Kavramın, yeni inşa edilen yapılı çevrelerin sürdürülebilirliğine yönelik bir yaklaşım olarak ele alındığı ifade edilmektedir (Wong ve Li, 2009). Ancak, bu yapıların sürdürülebilirliğinin sağlanmasında dönüşen kullanıcı ihtiyaçları, ürünler ve süreçler arasında kurulacak güçlü ilişkiler yatmaktadır (Alwaer ve Clements-Croome, 2010).

Akıllı konut ve akıllı bina tasarımı üzerine yapılan çeşitli çalışmalara rağmen, yerel-kültürel değerlerin ve şartların, günümüzün değişen ihtiyaçları ile bütünleştirilerek sürdürülebilirliğin sağlanması üzerinde durulmamaktadır. Benzer şekilde, sosyokültürel sürdürülebilirliğin önemli rolü, ekolojik ve ekonomik sürdürülebilirliğin baskın etkisiyle, yeni bakış açıları ekseninde tartışılmamaktadır (Kua ve Lee, 2002). Buradan hareketle günümüz teknolojilerinin yerel mimari ile birlikte ele alınmaması ‘akıllı mimari-akıllı bina’ kavramının tanımlanması ve uygulanması arasında ciddi boşluklar yaratmaktadır.

Bu bağlamda, yerel kentsel mekânın sürdürülebilirliğinin sağlanmasının yolu, klasik akıllı şehir ve çağdaş akıllı yapı niteliklerinin üzerine çıkılarak hâlâ geçerli iklimsel ve coğrafi özellikler, dönüşen ihtiyaçlar ve gelişen teknoloji kapsamında çözümler ortaya konulmasından geçmektedir. Bu yaklaşım, bölgenin, gerçek zenginliğini oluşturan yerel özellikler feda edilme-

den, yapılarda yeni ve yaratıcı kullanımlar ortaya koymak yoluyla akıllandırılması ilkesine dayanır.

Akıllı konut tasarımında sosyokültürel sürdürülebilirliği teşvik edecek şekilde ‘yerel’ ve ‘akıllı’ kavramlarını kucaklayacak söz konusu yaklaşım, yere ait kültürel kodlar, yerel iklimsel ve coğrafi özellikler ile akıllı şehirlerin temelinde yatan teknoloji altyapısı kapsamında yerel akıllı şehir modelini ortaya çıkaracak ve akıllı şehirlere yeni bir boyut getirecektir.

Ayvalık: Genel Özellikler-Tasarım Kodları

Bir yere ait kültürel kodlar, o yerin geleneksel yaşam alanı tasarımındaki ana fonksiyon alanları, sosyal ilişki ve yaşam tarzı, aile yapısı, mahremiyet gibi yerel unsurlar çerçevesinde şekillenir. Bunun yanı sıra, bölgeye has iklim, malzeme ve topografya özellikleri de kültürel kodlarla bütünleşerek, yerel mimari dokunun ortaya çıkarılmasında önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda Ayvalık yerel mimari dokusu da iklim, topografya ve nüfus gibi birçok faktörün bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır.

Ayvalık yapılı çevre organizasyonu incelendiğinde; yerleşim dokusu açısından topografya ve coğrafi veriler doğrultusunda şekillenmiş kıyı, orta ve tepe olmak üzere üç bölgeden söz edilebilir. Bölgeleri oluşturan en belirgin unsur kentin ana akslarıdır (Şekil 1). Ayvalık tepe eteğine kurulan bir yerleşim olması dolayısıyla kıyı kesimler düz-az eğimli iken iç taraflar daha eğimli bir topografyaya sahiptir. Topografyaya

bağlı olarak kıyıda yoğunlukla ızgara doku hakim iken iç ve tepe kısımlara doğru eğime paralel ınsal yerleşimler görülür.

Ayvalık, coğrafi konumu nedeniyle genellikle kentin batısından esen imbat rüzgârının etkisi altında bir yerleşimdir. Halkın bu rüzgârın serinletici etkisinden faydalanmak istemesi kentin mimari yapısında çok etkili olmuştur. Şekil 1’de görüldüğü gibi, denize dik sokaklar sayesinde, rüzgâr iç bölgelere kadar alınmış ve aşırı nemin yarattığı etkiden korunma sağlanmıştır.

Ayvalık tarihi kent merkezi yerleşimi pasif enerji kazanım kriterlerine göre değerlendirildiğinde, hâkim rüzgâr yönü ve güneş etkisine göre konumlandırıldığı söylenebilir.

Ayvalık konutları incelendiğinde yapıların genel olarak 2-3 katlı, sıkışık yerleşim dokusuna bağlı olarak, bitişik nizamda teşkil edilmiş olduğu, dar sokaklar aracılığıyla bağlantıların sağlandığı görülür. Bu sayede gün boyu güneşe maruz kalmayan sokaklar serin kalır. Şehir merkezine yakın konutların, konaklama ihtiyacının yanı sıra bölgedeki ticari faaliyetlerin de etkisiyle zemin katlarının ticari (üretim, depolama, satış) amaçla da kullanıldığı görülür. Bu nedenle, Şekil 2’de de görüldüğü gibi, zemin katlarda yaşama ve ticaret alanları için iki farklı kapı bulunmakta ve zemin kat, plan tipolojisi bakımından üst katlardan ayrılmaktadır (Akin, 2007).

Bitişik nizam yapılanmadan dolayı geleneksel konutların çoğunda girişler direkt olarak

Şekil 1. Ayvalık yerleşim dokusu (Kıyak, 1997).

sokaktadır. Sıkışık yapı dokusu içinde nefes almayı sağlamak, çamaşır kurutmak vb. yarı açık ve açık mekân ihtiyaçlarına yönelik olarak balkonlara, değişik oranlarda taraçalara, yerleşimdeki parselizasyon nedeniyle örneği az da olsa, avlulara rastlanır (Şekil 2).

Ayvalık tarihi yerleşimindeki yapılarda kullanılan yapı malzemeleri, yakın çevreden elde edilen taş toprak, ahşap gibi yenilenebilen yerel ve doğal malzemelerdir. Çıkarım ve nakliye aşamalarında ek maliyet gerektirmemelerinin yanında, yıkım sonrasında kalan malzemeler de işlem gerektirmeden yeniden kullanılabilir niteliktedir ve ekonomiktir. Bölgede yaygın olarak kullanılan sarımsak taşı Sarımsaklı-Badavut mevkiinde çıkartılan pembe gri renkli kolay işlenebilen ve dayanıklı bir andezit türüdür. Bu bağlamda Ayvalık'ta kullanılan yerel malzemeler hem geri dönüştürülebilir olmaları hem de üretim aşamasında herhangi bir yan ürün ve atık madde çıkarmaması açısından enerji etkindir. Zemin katlarda kullanılan taş malzemenin yapısı ve kalınlığı sayesinde ekstra bir malzemeye ihtiyaç duyulmadan yapıda ısı ve ses yalıtımı sağlanır, yağma taş duvarlar sayesinde evler yazın serin kışın sıcak kalır.

Ayvalık evlerinde genellikle zemin kat üzerindeki ara/birinci katların tavan yüksekliği düşük iken üst katların tavan yüksekliği fazladır. Ara/birinci katlarda kat yüksekliğinin az olması sayesinde bu katta üretilen ısı hem muhafaza edilir hem de ikinci katta bulunan yaşam alanında ek ısıtıcıya gerek duyulmadan ısınma sağlanır.

Ayvalık evlerinin önemli özelliklerinden biri de cephe açıklıkları ve bu açıklıkların oranlarıdır. Genel olarak zemin kat ve birinci katlarda mahremiyeti sağlamak için küçük, ikinci katlarda ise oldukça büyük pencere açıklıklarının mevcut olduğu görülür. Üst katlardaki büyük pencereler doğal havalandırma ve aydınlatmadan maksimum düzeyde yararlanmayı sağlar. Denize dik inen sokaklar vasıtasıyla içlere kadar alınan rüzgâr, evlerdeki büyük açıklıklar sayesinde evin havalandırılmasına katkı sağlamaktadır. Konut dokusunda pek sık rastlanmayan avlular ise genellikle yapı giriş kapısının tam karşısında bulunur ve evin havalandırmasında önemli bir rol oynar. Taraça, balkon, çıkma gibi geleneksel yapı birimleri de, serinletici etkileri ile bu sistem için önemlidir. Özellikle son katlardaki pencerelerde bulunan güneş kırıcılar ise güneşten korunma, havalandırma ve mahremiyetin sağlanması amacı ile kullanılır.

Şekil 2. Avlu, taraça ve balkonlu plan örnekleri (Doğan, 2006).

Ayvalık evlerinin karakteristik bir öneme sahip diğer bir ögesi sarnıçlardır. Zeminde bulunan kaya tabakasının oyulmasıyla oluşturulan sarnıçlar sır adı verilen özel bir sıva ile kaplanarak su ihtiyacını karşılamak amacıyla geleneksel dokuda karşımıza çıkmaktadır; günümüzün değişen yaşam şartları doğrultusunda Ayvalık evlerinde atıl kalan mimari öğelerden biridir.

Akıllı ve Yerelin Bütünleştirilmesi

Günümüzün dönüşen kent paradigmaları ve gelişen teknolojisi içerisinde, yerel tavırdaki bilgeliğin eseri olan mimari doku; akıllı şehir altyapısı ile birlikte değerlendirilmelidir. Yerel mimarinin mevcut yapılarını akıllı konut tasarımlarına entegre etmek, akıllı kavramına yeni bir bakış açısı getirmekle birlikte mevcut yerel dokunun akıllılık ekseninde yaşam kalitesini artırma ve sürdürülebilirliğini sağlama noktasında bir kapı aralayacaktır.

Akıllı şehirler için sürdürülebilirliğin sağlanması, vazgeçilemez bir sorumluluktur. Sürdürülebilirliğin var olabilmesi için de akıllı şehir kavramının temelinde yatan ileri teknolojik çözümlerin amaç değil araç olarak benimsenmesi gerekir. Akıllı şehir kavramını salt teknolojik çözümler üzerinden ele almak günümüz “akıllı şehir” algısının en temel problemi. Bu bağlamda, yere özgü coğrafi ve iklimsel özellikler, gömülü kültürel kodlar; sürdürülebilirliği sağlamak ve yaşam kalitesini artırmak için çalışma kapsamında ortaya konulan ‘yerel akıllı şehir modeli’ kapsamında büyük önem taşımaktadır.

Bu model bağlamında, ‘akıllı enerji’ vizyonu ile yere özgü kaynak potansiyelinin en verimli şekilde kullanılması öngörülmüştür. Kentsel sürdürülebilirliğin sağlanmasında önemli göstergelerden biri olan kaynak yönetimi, enerji verimliliği ve sürdürülebilirliği bakımından oldukça önemlidir.

Ayvalık yerel mimarisini oluşturan en önemli iklimsel özelliklerin ve yere özgü enerji kaynaklarının başında güneş gelmektedir. Geleneksel yapılarda bina açıklıkları ve balkonlar aracılığıyla faydaya dönüştürülen bu özelliklerin, gelişen akıllı şehir altyapıları ile daha verimli kullanılması mümkündür. Fotovoltaik düzenekler bu noktada binalar için önde gelen yenilenebilir enerji teknolojileridir ve üretilen güneş enerjisinin yapı içindeki kullanımını mümkün hale getirmektedir. İç mekân sıcaklığını artıran güneş etkisini aza indirmek için kullanılan panjurlar da akıllı çözümler kapsamında ele alınması gereken bir diğer yerel mimari öğedir. Güneş kırıcı olarak Ayvalık evlerinin ayrılmaz parçası olan panjurlar, akıllı kurgular ile iç mekân ısını

bir kaynak olan su konusunda, yağmur suyunun kullanımı büyük öneme sahiptir. Bu noktada Ayvalık evlerinin karakteristik özelliklerinden olan sarnıçlar çok büyük potansiyel barındırmaktadır. Öncelikle su ihtiyacını karşılamak ve yağmur suyu toplamak için yapılan bu sarnıçlar, gelişen teknolojiler ve değişen yaşam şartları doğrultusunda kullanım dışı kalmıştır. Gerekli akıllı altyapı sağlanarak yapı içinde suyun etkin kullanılmasını sağlamak mümkün olabilir. Sarnıçların bu fonksiyonuna ek olarak konut içi serin hava sirkülasyonunun sağlanması, yerel yaşam alanlarında enerji tüketiminin azaltılması ve termal konforu da beraberinde getirecek ve akıllı şehirlerin önemli bileşeni olan akıllı yaşam koşullarını oluşturacak şekilde düzenlemeler yapılması önemli bir çözüm olacaktır. Ayrıca entegre yağmur suyu toplama tekniği gibi özerk sistemlerin entegrasyonu ile de gerek konut içinde gerekse sulamada verimli kaynak kullanımı sağlanabilecektir.

Söz konusu model bağlamında Ayvalık özelinde üzerinde durulması gereken bir başka husus da zemin kat yapılanmasıdır. Ayvalık geleneksel mimarisindeki zemin kat tasarımı ve kullanımını şekillendiren en önemli unsur üretim biçimidir. Zeytin ve zeytinyağı üretimini odağına alan zemin kat planı, depolama ve satışı mümkün hale getirmek için yaşam alanı ile yarı bağımlı, bir yandan da zemin kat kotundan ayrı bir giriş ile bağımsız bir tipolojiye sahiptir. Ancak zaman içinde üretim biçimlerinin değişmesi bu mekânın kullanım dışı kalmasına ve verimsizleşmesine sebep olmuştur. Bu alanların, akıllı yaşam hedefinin ifadesi olan akıllı yaşam kavramı ekseninde ekolojik ve sosyal sürdürülebilirlik için dönüştürülmesi mümkündür. Bu bağlamda, zeytinin, sıklıktan sonra içerisinde bir miktar yağ ve su kalan posası olan pirina büyük bir potansiyele sahiptir. Zeytincilik sektöründeki üretimden kaynaklanan kirliliğin kontrolü için atık maddelerin geri dönüştürülmesi bağlamında pirina, Ayvalık için konutlarda yakıt olarak kullanılabilecek yenilenebilir bir kaynaktır. Fakat bu kaynağın uygun yakma koşulları oluşturulmadan kullanılması CO2 emisyonunu artırmaktadır (Oktay, 2006). Pirina malzemesinin uygun yanma koşullarını sağlayacak akıllı düzeneklerin zemin katlarda oluşturulması, hem günümüzde işlevini kaybetmiş olan bu mekânların etkin olarak kullanılması hem de yapının ısınması sürecinde enerji verimliliğinin sağlanarak çevre kirliliğinin azaltılması kapsamında önemli bir çözüm olacaktır.

Ayvalık geleneksel mimarisindeki zemin kat tasarımı ve kullanımını şekillendiren en önemli unsur üretim biçimidir. Zeytin ve zeytinyağı üretimini odağına alan zemin kat planı, depolama ve satışı mümkün hale getirmek için yaşam alanı ile yarı bağımlı, bir yandan da zemin kat kotundan ayrı bir giriş ile bağımsız bir tipolojiye sahiptir. Ancak zaman içinde üretim biçimlerinin değişmesi bu mekânın kullanım dışı kalmasına ve verimsizleşmesine sebep olmuştur. Bu alanların, akıllı yaşam hedefinin ifadesi olan akıllı yaşam kavramı ekseninde ekolojik ve sosyal sürdürülebilirlik için dönüştürülmesi mümkündür.

kontrol edebilmektedir. Yapının ısınma sistemleri ile entegre çalışarak, kışın ortam ve güneş ısı derecesine göre açılıp kapanabilmekte, yazları da yine bu sisteme göre ortam serinliğini kontrol edebilmektedir. Böylece, binanın ısıtma ve soğutma gereksinimlerinin en aza indirilmesine katkıda bulunabilmektedir. Bunun yanı sıra, panjur dilimlerinde gündüz depolanan güneş enerjisinin gece aydınlatmada ve enerji ihtiyacı olan diğer alanlarda kullanılması da enerji tüketiminin azaltılmasını sağlayabilmektedir. Günümüz teknolojisi, artık akıllı panjurların bina güvenliğini sağlayacak şekilde tasarlanmasını da mümkün hale getirmektedir.

Yerel iklimin bir diğer akıllı alanı da, sıkışık kent dokusu içinde parsel yapılanmasının küçük olması nedeniyle avluya sık rastlanmayan Ayvalık evlerinde, çatı bahçeciliği yönünde olabilir. Bu kullanıma su ihtiyacını karşılamak için yine Ayvalık evlerinin karakteristik bir öğesi olan sarnıçların da dahil edilmesi hem geri dönüştürülebilir olma hem de enerji etkin kullanım açısından önemli bir girdi olacaktır.

‘Yerel akıllı şehir modeli’ ekseninde suyun kullanımı da kritik bir noktadır. Giderek azalan

Geçmişten günümüze yerel mimaride tasarım kriterleri incelendiğinde formun, fonksiyonu takip ettiği görülür. Bu kendine yetebilen bakış açısı, sosyal sürdürülebilirlik kapsamında desteklenmelidir. Bu bağlamda konutlardaki zemin katlar sosyal katılım ve yönetim ekseninde; sosyal yenilikçilik merkezleri, komşuluk ve sosyal sorumluluk alanları olarak, mülk sahibine gelir getirici şekilde sürdürülebilir kullanıma dahil edilebilir. Bu alanlar, gömülü kültürel kodların kaybolmasını engelleyecek dijital arşivlerin oluşturulduğu, Ayvalık'a özgü mimari tasarım kriterlerinin korunabilmesi için çevrimiçi uygulamaların geliştirildiği üretim alanlarına dönüştürülebilir. Böylelikle hem toplumsal faydaya dönük projeler için mekânlar oluşturulacak, hem de karar alma süreçlerine katılım sağlanarak akıllı yaşam unsurları desteklenmiş olacaktır. Bu çerçevede geçmişten gelen bu öğretilerin gelecek kuşaklara aktarılması için akıllı şehir altyapıları kullanılmış olacaktır.

Temelinde akıllı şehir yaklaşımı ile yerel mimarinin bütünleşmesi ilkesinin yattığı bu yeni bakış açısı, özellikle geleneksel dokuya sahip alanlarda mimari mirasın sürdürülebilirliğini sağlayacağı gibi, sosyal anlamda da yeni bir sürdürülebilirlik pratiğini beraberinde getirecektir. Bu model, yerel kimliğin sürdürülebilmesi için, gelenekleri korumaktan daha fazlasını ifade ederek, mekânın ve kullanıcının yeniden formüle edilmesini ve çağdaş dünya ile adaptasyonunu savunmaktadır. Bu adaptasyon, yerel bilginin ve kaynakların akıllıca kullanımını, dışa bağımlı olmaksızın daha sürdürülebilir bir kalkınmayı mümkün hale getirecektir. Akıllı bir yerel planlama ilkesi ile yerel kaynaklar potansiyel güç üretim mekanizması olarak görülecek, yerel kaynaklardan kazanılan bilgi, yeni inşa edilecek ve halihazırda var olan kentsel alanlar için uygulamalara dönüşecek gücü ortaya koyacaktır. Bu süreçte tek bir reçetenin olmadığının kabul edilmesi ve her bölgenin kendine özgü çözümlerini, sosyal yapı, iklim ve coğrafi özellikleri doğrultusunda yerel ihtiyaçlara ve zaruretlere göre biçimlendirmesi gerekmektedir (Galan vd., 2020).

Sonuç

Günümüz kentlerinin değişen yaşam şartları, yoğun kentleşme, teknolojik gelişmeler vb. nedenlerle yaşadığı değişim ve dönüşüm süreçlerinde yeni bakış açılarına ve çözümlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaçlardan yola çıkılarak oluşan yeni şehircilik arayışları kapsamında 'akıl-

lı şehir' kavramı ortaya çıkmıştır. Ancak bu yeni akıllılık anlayışı, çelik gökdelenlerden beton apartman bloklarına kadar ileri teknoloji ile donatılmış bir kentleşme anlayışına yönelik küresel bir hamle ile yeni mimari idealler yaratmıştır. İthal malzemeler, sürdürülemez inşaat teknikleri ve görünmez sensörlerle kaplanan yapılar, gerek sosyal gerekse mimari mirasın sürdürülebilirliği anlamında büyük soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada akıllı kavramının tek yönlü algılanma ve kullanılma sorunundan yola çıkılarak kavram, 'yerel mimari' kapsamında tartışılmış; sürdürülebilirliğin, yerel akıl ve günümüz akıllı kavramının birlikte sorgulanması ile mümkün olacağı ifade edilmiştir.

Günümüzde çeşitli 'akıllı/teknolojik' çözümler vasıtasıyla yapılmaya çalışılanlar aslında modern öncesi dönem yerel bilgi ile ortaya konan tasarım kriterlerinden farklı değildir. Çağdaş uygulamalarda yerel dil yeterince takdir edilmediği sürece, yerel mimari biçimlerden öğrenilecek derslerin gelecek tasarımları için oynadığı kilit rol gün yüzüne çıkamayacaktır.

Yerel mimarinin çevresel ve kültürel değerlere uyumlu olarak şekillenmesi günümüz akıllı tasarımları için yol gösterici olarak görülebilir. Yerel akıl ve akıllı şehir altyapısının bütünleştirilmesi hem çevresel hem de sosyokültürel sürdürülebilirlik açısından önem taşımaktadır.

Buna karşın, mimarlık çevrelerinde dünyanın dört bir yanındaki yerel yapıların, bina sorunlarına sürdürülebilir çözümler için öğretici örnekler sunduğu kabul edilmekte fakat bu çözümlerin modern binalarda uygulanamayacağı kanısına varılmaktadır (Rashid ve Ara, 2014). Çünkü geleneksel çözümler genellikle teknolojik çözümlere zıt alternatifler olarak görünmekte, yenilikçi bina teknolojileri de modern mimarinin değişmez bir özelliği olarak benimsenmektedir. Buna karşılık yerel mimari öğeler bulunduğu bölgenin iklimine, malzemesine ve geleneklerine doğrudan referansla tasarlanmış olup yerel doku ve doğal yaşamı korur nitelikte ve enerji tasarrufludur. Günümüzde çeşitli 'akıllı/teknolojik' çözümler vasıtasıyla yapılmaya çalışılanlar aslında modern öncesi dönem yerel bilgi ile ortaya konan tasarım kriterlerinden farklı değildir. Çağdaş uygulamalarda yerel dil yeterince takdir edilmediği sürece, yerel mimari biçimlerden öğrenilecek derslerin gelecek tasarımları için oynadığı kilit rol gün yüzüne çıkamayacaktır.

Çalışma kapsamında yerel aklın ön planda olduğu Ayvalık tarihi kent mekânındaki yapılar bu bakış açısıyla irdelenmiş, günümüzün dönüşen ihtiyaçları kapsamında atıl kalmış yapı öğelerinin, akıllı teknolojiler entegre edilme boyutu, yere özgü yaşam, üretim biçimleri ve toplumsal girdilerin akıllı yaşam süreçlerine nasıl dahil edilebileceği tartışılarak öneriler ortaya konulmuştur.

Bu bağlamda, ilk olarak yerel yapıların enerji gereksinimlerinin akıllı teknolojiler kullanılarak yenilenebilir kaynaklardan sağlanması üzerinde durulmuştur. Yere özgü yapı öğelerinden olan taraçaların, çatıların, sarnıçların, panjurların bu sürece yönelik yeniden ele alınması ve yapılacak kurgular detaylandırılmıştır.

Bu araştırma kapsamında yerel kodlar temel alınarak akıllı tasarım kriterleri çerçevesinde yere özgü çözümlerin ortaya konulabileceği, bu çözümlerin hem fiziksel hem de sosyokültürel anlamda daha sürdürülebilir yaklaşımları ortaya çıkaracağı vurgulanmıştır. Bu noktada, büyük önem taşıyan bir diğer alan da zemin katların etkin kullanımıdır. Üretim biçimi ve yaşam koşulları ile gereksinimlerin farklılaşmasıyla işlevsiz kalan bu alanlar; gerek Ayvalık bölgesine has zeytin posası olan pirina maddesinin zemin inovatif-teknolojik koşullar altında yakılması, binanın ısınması ve geri dönüşüme katkı sağlanarak enerji verimliliğinin sağlanması, gerekse akıllı şehirlerin sosyal boyutuna yönelik olarak yörenin dijital belleği ve yönetim aracı olarak kurgulanması ile yerel-akıllı bütünleşmesine kaynaklık ederek sosyal sürdürülebilirlik için de temel oluşturacaktır.

Yerel mimarinin tasarım ilkeleriyle akıllı teknolojilerin birleşmesi, su tasarrufu, yeşil enerji yönetimi, doğal havalandırma ve sistem entegrasyonunun, bu bütünleşmeyi ve öğrenme biçimini benimseyen yeni toplum modeli ile akıllı topluluklar oluşturma potansiyeli de önemsenmelidir. Bu topluluklar temelde yerel mimariyi sürdürülebilir tasarıma yönelik ilerici yaklaşıma yönlendirecek önemli bir bileşendir.

Öte yandan, akıllı şehir çerçevesindeki teknolojik çözümlerin arasında yerel mimari üslubun, yer almaması sorunu, geçmiş ve gelecek arasında keskin boşluk ortaya çıkarmakta ve katı ve sürdürülebilir olmayan çözümler üretilmektedir. Oysaki akıllı şehir insan kaynaklı taleplere sürdürülebilir bir cevap niteliğinde, uyarlanabilir bir şehir anlamı da taşımaktadır. Bu uyarlanabilirlik ve esneklik, toplumsal bellek ve yerel kodlar üzerinden benimsenen ‘akıllı-yerel’ yak-

laşımı ışığında 21. yüzyıla ait çözümlerle devam ettirilebilir. Bu sürdürülebilirlikteki pay sahipleri olan yerel halk, yerel yöneticiler ve uzmanlar teknolojik çözümleri sistemlerine entegre ederken geçmiş pratiklerin dilinden faydalanmalıdır. Bu bağlamda, yerel iklim, malzeme ve kültür koşullarının farklı özellikler ve biçimler ortaya koyduğu yerel mimari ve tasarım dilinin ele alınma zeminini dönüştürerek, akıllı şehir ekseninde tartışmaya açan akıllı-yerel bütünleşmesine dayanan bu bakış açısı, yerel dilin rolüne aracılık ederek, zaman ve mekânı birbirine bağlayan kültürel hafıza sürecini canlı tuttuğu oranda özgün bir değer kazanacaktır. Geniş çaplı kent- sel ve teknolojik değişimlerin yaşandığı 21. yüzyılda, yerel mimarinin ve kimliğin yeniden tanımlanması anlamına gelecek olan bu süreç, yerel mimari ve akıllı şehir kavramlarını sıkıştırdığı anlam dünyasından kurtaracak ve sürdürülebilirliğin de temelini oluşturacaktır. Böylece gelecekte mimari mirasın modern dünyadaki yerinin yeniden sorgulanması ve ‘miras’ duygusunun yerel akıllılık ekseninden yeniden kazanılması mümkün olacaktır.

Sonuç olarak sürdürülebilirliğin var olması için geçmiş ve geleceğin izlerini taşıyan yerel akıllı şehir olgusu, toplum ve uzmanlar tarafından özümsemiye gereken bir kavram olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla, yerel mimari ve akıllı şehir kavramlarını bütüncül olarak kavramak, Ayvalık özelinde ortaya konulan bütünleşme modeli ekseninde geleceğin şehirleri hakkında değerli bilgiler sunmaktadır. ■

Mücella Ateş, Dr. Mimar, Necmettin Erbakan Üniversitesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü

Demet Hayta, Y. Mimar

Buket Mucuk, Mimar

Kaynaklar

- Akın, B. (2007) *Ayvalık Evleri*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.
- Alwaer, H., Clements-Croome DJ. (2010) “Key Performance Indicators (KPIs) and Priority Setting in Using the Multi-attribute Approach for Assessing Sustainable Intelligent Buildings”, *Building and Environment*, Elsevier, Sayı: 45(4), s.799-807.
- Arsan, Z. D. (2010) “Bilinen ve Sürdürülebilir”, *Eko Yapı Dergisi*, Sayı: 133.
- Ates, M. (2020) “Social Innovation as a New Social Policy Tool for Regional Government Institutions in Smart Territories”, *Handbook of Research on Smart Territories and Entrepreneurial Ecosystems for Social Innovation and Sustainable Growth*, s.53-66.
- Ates, M. (2020) “The Role of Smart City Solutions on the Road to Smart Territories: Smart Solutions to Urbanization Problems”, *Handbook of Research on Smart Territories and Entrepreneurial Ecosystems for Social Innovation and Sustainable Growth*, s.1-18.

- Buckman, A.H., Mayfield, M., Beck, Stephen B.M. (2014) "What is a Smart Building?", *Smart and Sustainable Built Environment*, Emerald Group Publishing Limited, Sayı 3(2), s.92-109.
- Button, J. (1987) *Dictionary of Green Ideas, Our Common Future*, 37. Dünya Çevre ve Geliştirme Komisyonu, Oxford, s.446.
- Ciravoglu, A. (2008) "Sürdürülebilir Mimarlık: Eskimiş Kavrayışlarla Yeni Söylemler Arasında", *Mimarlık*, Sayı: 340.
- Ding, D., Cooper, R.A., Pasquina, P.F., Fici-Pasquina, I. (2011) "Sensor Technology for Smart Homes", *Maturing*, The Dorset Press, Dorchester, Sayı: 69(2), s.131-136.
- Doğan, A. (2006) *Kentsel Doku, Geleneksel Yerel ve Kültürel Özelliklerin Turizm Mekânına ve Türüne Etkileri* Ayvalık Örneği, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Eryıldız, D.I. (2003) "Çevreci Mimarlık", *Bülten: Ekoloji ve Mimarlık*, Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Sayı: 12, s.2-7.
- Galan, J.; Bourgeau, F.; Pedrol, B.A. (2020) "Multidimensional Model for the Vernacular: Linking Disciplines and Connecting the Vernacular Landscape to Sustainability Challenges", *Sustainability*, Sayı: 12.
- Garcia, R., Uzzell, D., Real, J., Romay, J. (2005) *Housing, Space and Quality of Life*, Ashgate Publishing, Aldershot.
- Ghaffarian Hoseini A., Dahlan N. D., Berardi U., GhaffarianHoseini A., Makaremi N. (2013) "The Essence of Future Smart Houses: from Embedding ICT to Adapting to Sustainability Principles", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 24, Elsevier, s.593-607.
- GhaffarianHoseini A., Ibrahim R., Baharuddin MN., GhaffarianHoseini A. (2011) "Creating Green Culturally Responsive Intelligent Buildings: Socio-cultural and Environmental Influences", *Intelligent Buildings International*, Taylor&Francis, Sayı 3(1), s.5-23.
- Giffinger, R. (2007) *Smart cities - Ranking of European medium-sized cities*, Centre of Regional Science, Vienna UT, s.10.
- Hatipoğlu, H. K. (2017) "Understanding Social Sustainability in Housing Form the Case Study "Wohnen Mit Uns" in Vienna and Adaptability to Turkey", *ICO-NARP-International Journal of Architecture & Planning*, Sayı 5(1), s.87-109.
- Hollands, R.G. (2008) "Will The Real Smart City Please Stand Up?", *City: Analysis Of Urban Trends, Culture, Theory, Policy, Action*, Taylor&Francis, Sayı 12(3), s.303-320.
- Kıyak, A. (1997) *Kent Biçimsel ve Mekânsal Kurgusunun Çözümlemesine Dair Bir Yöntem Önerisi ve Ayvalık Örneği*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kua, H.W., Lee, S.E. (2002) "Demonstration Intelligent Building - a Methodology for the Promotion of Total Sustainability in the Built Environment", *Building and Environment*, Elsevier, Sayı: 37(3), s.231-240.
- Mandl, B., Zimmermann-Janschitz, S. (2014) "Smarter Cities - ein Modell Lebenswerter Städte", *Real Corp Tagungsband*, Viyana, s.611-618.
- Markovic, D., Cvetkovic, D., Zivkovic, D., Popovic, R. (2012) "Challenges of Information and Communication Technology in Energy Efficient Smart Homes", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, Elsevier, Sayı: 16(2), s.1210-1216.
- Mulyati A., Burhany N. R. (2018) "Local Wisdom in Architecture of Vernacular Water Settlement of Bajo People in Central Sulawesi", *SMART: Seminar on Architecture Research and Technology*, Sayı: 3, s.213-221.
- Oktay, Z. (2006) "Olive Cake as a Biomass Fuel for Energy Production", *Energy Sources, Part A: Recovery, Utilization, and Environmental Effects*, Taylor&Francis, Sayı 28(4), s.329-339.
- Oliver, P. (1997) *Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Rashid, M., Ara, D.R. (2014) "Modernity in tradition: Reflections on Building Design and Technology in the Asian Vernacular", *Frontiers of Architectural Research*, Elsevier, Sayı: 4, s.46-55.
- Tanaka, K., Yoza, A., Ogimi, K., Yona, A., Senjyu, T. (2012) "Optimal Operation of DC Smart House System by Controllable Loads Based on Smart Grid Topology", *Renewable Energy*, Elsevier, Sayı: 39(1), s.132-139.
- Wong, JKW, Li H. (2009) "Development of Intelligence Analytic Models for Integrated Building Management Systems (IBMS) in Intelligent Buildings", *Intelligent Buildings International*, Taylor & Francis, Sayı: 1(1), s.5-22.

Rethinking the Urban Mind

The Integration of Smart and Vernacular: The Case of Ayvalık
 In today's world, where population and urbanization are increasing and technology is advancing at a rapid pace, cities are increasingly in need of innovative solutions. The concept of a smart city is one of the facts that emerged within the scope of these new urbanism quests. This process, which is expressed with the concept of smart city, is generally handled with technology. This situation leads to the local wisdom that reveals the traditional construction and architectural heritage of the region under consideration. Local values formed by embedded codes along with geographical and cultural features specific to the place are considered to be the main factors that make cities smart. In this context, the integration of traditional building texture and this accumulation with today's technology developing conditions has vital importance in terms of sustainability of the local texture and the future of the design. In this study, the problem of handling smart processes independently from local codes and one-way perception/usage is set out. At this point, the local architectural structure in Ayvalık's historical city space is examined and Ayvalık local architecture is evaluated in the context of ecological data. As a result, principles were created for the improvement of the settlement texture in the axis of problems and potentials, and suggestions were presented. This study, which envisages the effective use of location-specific data on the urban mind axis, emphasizes the importance of rethinking the concept of smart city in this context and local mind.

21. Yüzyıl Küresel Salgınlarının Yaşlı Bireyler Bağlamında, Ada Yaşamına Etkisi: Heybeliada Örneği

Özlem Belir

Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve özellikle 2020 yılının başından itibaren etkisini hızla artırarak yayılmaya başlayan Sars-Cov-2 virüsü, Dünya Sağlık Örgütü'nün küresel salgın (pandemi) ilan etmesine neden olmuştur. Bu nedenle çoğu ülke, toplum yapısına ve ekonomik koşullarına göre, halk sağlığını koruma amaçlı önlemlerini almaya başlamıştır. Dünya nüfusunun yarısından fazlasının evde kalması önerilmiş veya halka açık yerlerde hareketleri kısıtlanmıştır (Url-1). New York, Roma veya Barcelona gibi aktif sokak yaşamlarıyla tanınan şehirler, şehir sakinlerinin kamu yararı adına evden çıkmamaları nedeniyle hayalet şehirler gibi görünmüştür (Honey-Rosés, Anguelovski vd., 2020). Virüsün hızla yayılması ve fiziki mesafe önlemleri nedeniyle kamusal açık ve kapalı alan kullanımları kısıtlanmıştır.

Ülkemizde de ilk alınan önlemlerden biri, 65 yaş üzeri kişilerin kamusal alan kullanımlarının kısıtlanmasıdır. T.C. İçişleri Bakanlığının genelgesi ile 21 Mart 2020 gece yarısından itibaren 65 yaş ve üzeri ile kronik rahatsızlığı olan vatandaşların ikametlerinden dışarı çıkmaları, açık alanlarda, parklarda dolaşmaları ve toplu ulaşım araçları ile seyahat etmeleri sınırlandırılarak sokağa çıkmaları yasaklanmıştır (Url-2). 1 Haziran 2020'den itibaren kısıtlanmış belirli fonksiyonlara, şartlar dahilinde "normalleşme" adı altında kademeli olarak izin verilmeye başlansa da, +65 yaş için kısıtlamaların bir kısmının kaldırılmaya başlanması Temmuz ayını bulmuştur.

Kişiler yaşamları boyunca fizyolojik, zihinsel ve ruhsal değişimler geçirmektedirler. Yaş alma ile oluşan değişimlerle birlikte işlevsel ve fizyolojik azalma ve gerilemeler, hizmetlere ve fiziki çevreye erişimde sorunları da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla yaşlılıktaki ihtiyaçlar, engellilik gereksinimleri ile yakından ilgilidir. Aktif yaşlanma ömür boyu sürecek bir süreç olduğu için engelsiz binalar ve sokaklar, yaşlıların yanı sıra genç engelli insanların hareketliliğini ve bağımsızlığını da artıracaktır (Url-3).

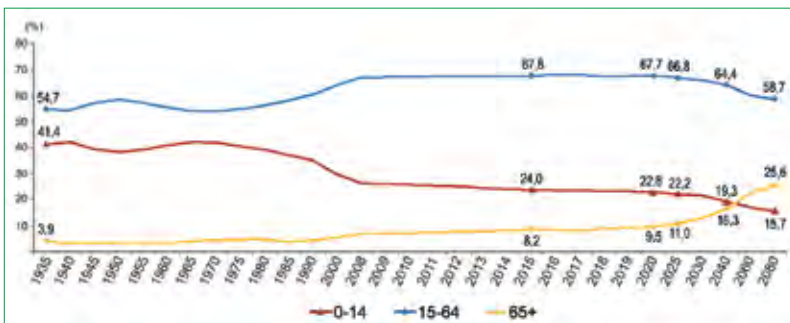
Farklı düzeylerdeki erişilebilirlik konusu, pandemi sürecinde bile olsa yaşama hakkının kullanımıyla ilişkili olup özellikle yaş almış ve engelli nüfusun yaşamdan hoşnutluğunun ve yaşama bağlılığının teminatıdır (Evcil, 2020). Kısıtlanan sosyal ve beşeri hayatlarımız nedeniyle toplumdaki sosyolojik ve psikolojik sarsıntıların sonuçları ileriki yıllarda artarak görülecektir. Özellikle büyük şehirlerde değişen kamusal alan kullanım şartlarının daha küçük ve dışa kapalı yerleşmelerdeki etkisinin araştırılması ile sonraki yıllar için yapılacak planlama kararlarına altlık oluşturulabilir. Bu kararlarda, çevre şartlarının yanı sıra demografik yapıdaki değişimlerin etkisinin olması gerektiği de tartışmalıdır.

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre yaşlı nüfus olarak kabul edilen 65 ve üzeri yaştaki kişi sayısı son beş yılda %22,5 artarak 2020 yılında 7 milyon 953 bin 555 kişiye ulaşmıştır (Url-4). Genç nüfusun azalma eğilimine karşın yaşlı nüfusun özellikle önümüzdeki yıllarda daha da belirgin bir artışa geçeceği öngörülmektedir (Tablo 1).

Yaşlı nüfus yaş grubuna göre incelendiğinde, 2020 yılında %63,8'inin 65-74 yaş grubunda, %27,9'unun 75-84, %8,4'ünün ise 85 ve yukarı yaştaki kişiler olduğu görülmüştür (Url-4). Yaşlı nüfus içinde sayı olarak daha yüksek bir orana sahip 65-74 yaş grubunun sağlık açısından diğer yaştakilere göre daha avantajlı olduğu göz önünde alındığında, daha ileri yaş grubuna göre hem sosyal hayatta hem de iş hayatında ağırlıklı olarak bulundukları, bu nedenle de 65-74 yaş grubunun kamusal alan kullanımlarının daha aktif olduğu söylenebilir.

Ev dışındaki sosyal etkileşimin yapısal çevre ile ilişkili olduğu bilinmektedir. Sosyal etkileşim,

Tablo 1. Yaş grubuna göre nüfus oranı, 1935-2080 (TÜİK, 2021).

yaşlıların fiziksel ve psikolojik sağlığına faydalıdır, bununla birlikte değişen sosyoekonomik, kültürel ve politik şartlar yaşlıların daha eğitilmiş, daha sağlıklı olmalarına ve daha yüksek gelir elde etmelerine neden olmuştur. Dolayısıyla boş zaman, rekreasyon ve öğrenme etkinlikleri için daha fazla zamana sahip olmaları, dış mekân ihtiyaç ve beklentilerini de artırmıştır (Yung vd., 2016). Bununla birlikte, fiziksel aktiviteye katılımın yaşlı insanların bilişsel işlevleri üzerinde olumlu etkiler yarattığı da ispatlanmıştır (Sugiyama ve Thompson, 2007).

İstanbul’da yapılan bir araştırmada, yaşlıların sosyal aktifliklerinin önünde onların kişisel ve ekonomik özelliklerinin yanı sıra sosyal içerikli dışsal birtakım engeller de bulunabildiği, toplumdaki yaşlıları dışlayıcı algının onların aktifliğinde engel oluşturduğu belirlenmiştir (Kurtkapan, 2018). Özellikle bu yaş grubunu içeren kısıtlamaların aylar boyunca sürmesi kişilerin toplumdan dışlandıkları duygusunu daha da pekiştirmektedir. Kamusal alan kullanımının yaşlıların fiziksel ve psikolojik sağlıklarına etkisi tartışılırken, kullanım kısıtlamalarının hastalık korkusu ile beraber kişilerde negatif etkisinin olacağı kuşkusuzdur.

Bu çalışmada, ulaşım sorunlarının, kentsel yoğunluğun ve hareketliliğin fazla olduğu, bu bağlamda hastalıktan korunmanın nispeten daha zor olduğu büyük şehir yaşamına karşı, coğrafi koşulları nedeniyle doğal sınıra sahip ve dolayısıyla korunaklı olduğu düşünülen ada yaşamında 65 yaş üzeri kişilerin kamusal alan kullanım sıklığı ve biçimleri araştırılmıştır. Ada, sadece kara ve su arasındaki belirli bir ilişki değil, olumlu (saflık, cennet, sıkı sıkıya bağlı topluluk) ve olumsuz (izole edilmiş, zamanın gerisinde, sosyal olarak boğucu) etkileri içinde barındıran bir dizi başka çağrışımı da taşır (Grydehoj, 2014). Anakara ile ada arasındaki güçlü ya da zayıf bağın, pandemi nedeniyle getirilen kısıtlamalarla ne yönde değiştiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yöntem

Çalışma, İstanbul ili, Adalar ilçesi, Heybeliada Mahallesi’nde yaşayan 65 yaş üzeri kişiler arasında, anket yöntemi ve gözlem ile yapılmıştır. Heybeliada’nın +65 yaş nüfusu TÜİK verilerine göre 713’tür (TÜİK’ten aktaran: Azak ve Belir, 2020:27). Anket çalışması 25 erkek ve 20 kadın olmak üzere toplam 45 kişi ile yapılmıştır. Pandemi sürecinde olunması nedeniyle 65 yaş üzeri bireylerin evleri dışında diğer kişilerle araların-

Şekil 1. Heybeliada - anakara ilişkisi.

daki fiziki mesafeye dikkat etmeleri hususu katılım oranına etki etmiştir.

Ada’nın çalışma alanı olarak seçilmesiyle, aynı bölgede pandemi öncesinde yapılan ve yaşlı bireylerin kent mekânlarını kullanım biçimlerini araştıran çalışma sonuçlarının¹, pandemi sonrasında elde edilecek sonuçlarla karşılaştırılması ve aynı zamanda alanın doğal olarak sınırlı ve korunmuş bir bölge olmasının sonuçlara etkisinin araştırılması planlanmıştır. Anakara ile bağ deniz ulaşımı ile sağlanan adanın, virüsün yayılmasını önlemek amacıyla gerekli olan fiziki mesafe şartlarında, belirlenen yaş grubuna ne ölçüde etki ettiği belirlenmiştir (Şekil 1).

Eylül 2020’de farklı gün ve saatlerde yüz yüze yöntemi ile yapılan anket, açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşmaktadır. Ankete katılanların %33’ünün 75 yaşından büyük olması nedeniyle sohbet niteliğinde yapılan görüşmelerde sorular dışında alınan bilgiler ile çalışma zenginleştirilmiştir. Kişiler kamusal veya yarı kamusal alanları kullananlar arasından seçilmiş, evlerinde veya özel alanlarında ziyaret yapılmamıştır.²

Yapılan ankette, cinsiyet, yaş, medeni durum gibi bilgilerin yanı sıra birlikte yaşadığı kişiler, herhangi bir fiziki problemlerinin olup olmadığı, adadaki yaşam süreleri, yaşadıkları mahalle ve kamusal alan kullanımı ile ilgili sorulara yanıt aranmıştır. Yanıtlar önceki çalışma sonuçları ile karşılaştırılmıştır.

Bulgular

Anket çalışmasına katılanların %40’ı 65-69 yaş, %26,6’sı 70-74 yaş, %22,2’si 75-80 yaş aralığında ve %11,2’si 80 yaş üzeri kişilerdir. Görüşülen kişilerin tamamı eğitilmiş olup %18’i ilköğretim, %67’si ortaokul/lise, %15’i ise üniversite mezunudur.

Görüşme yapılan 45 kişi arasında sadece 2 kişi on yıldan az bir süredir Heybeliada’da yaşamakta olduğunu belirtirken, 12 kişi adada doğup büyüdüğünü, 14 kişi ise on yıldan fazla süredir adada yaşamakta olduğunu ifade etmiştir. Katılımcılardan 10’u evini ikincil konut ola-

rak kullanırken, 35 kişi tüm yıl boyunca adada yaşamaktadır.

Ankete katılanların %46'sı kronik rahatsızlığının olmadığını belirtmiştir. Kronik rahatsızlığı olanların %60'ı 75-80 yaş aralığında, hiçbir rahatsızlığı olmadığını beyan edenlerin %66'sı ise 65-69 yaş grubundadır. Kronik rahatsızlığı ve fiziksel problemi olanlar ileri yaş grubunda olan kişilerdir. Fiziksel problemleri genel olarak bedensel kısıtlamalar ve görme, işitme bozukluklarıyla ilgilidir (Tablo 2).

Ankete katılan erkeklerin 20'si, kadınların ise 11'i halen evlidir. Bekâr veya eşleri vefat etmiş kişiler yaşamlarını varsa çocuklarıyla veya yalnız sürdürmektedirler. Çalışan kişi sayısı 11 olup 6'sı kadın, 5'i erkektir.

Kişilere yaşadığı mahalleden memnuniyet düzeyi sorulduğunda 1 kişi insan ilişkileri nedeniyle kısmen memnun olduğunu belirtmiş, diğer tüm katılımcılar memnun olduklarını belirterek, adada yaşama nedenlerini %27'si memleketi olması, %60'ı ise sakinliği olarak belirtmişlerdir.

Görüşülen kişiler evlerinin dışına çıkma sıklığını %51 ile her gün, %49 ile belirli günler ola-

rak belirtmişlerdir. Ev dışında geçirilen sürenin ise her gün kent merkezinde bulunulmasına rağmen kısıtlı olduğu görülmektedir. Ada içinde ulaşım %53 oranında yürüyerek sağlanmakta, yürümeyen kişiler ise çoğunlukla özel araçlarını (bisiklet, motor, vb.) kullanmayı tercih etmektedirler (Tablo 3).

Kişilerin evleri dışında bulunma nedenleri arasında alışveriş, sağlık vb. zorunlu ihtiyaçları karşılamak ilk neden olmakla birlikte, piknik, yürüyüş, spor vb. rekreasyonel faaliyetler de benzer çoğunluktadır. Yemek yemek, kahvede oturmak gibi sosyalleşmelerini sağlayan eylemler eğlence başlığı altında sınıflandırılmıştır. Ev dışındaki tüm aktiviteler, önemli bir oranda eş, çocuk vb. aile bireyleriyle, kısmen de yalnız olarak gerçekleştirilmektedir (Tablo 4).

Kamusal alanda sıklıkla vakit geçirdikleri alanlar sorulduğunda, sahil şeridi, kahve ve piknik yerleri ön plandadır. Zorunlu ihtiyaçlar dışında evleri dışına çıkan ve zaman geçiren kişilerin %38'i kahvehane vb. alanlarda, %62'si ise sahil şeridinde bulunmayı tercih etmektedir. Bu alanları tercih etme nedenlerine bakıldığında, %69'u kendisini rahat hissetmesini, %40'ı insan kalabalığını, %73'ü ise temiz havasını öne sürmüştür. Sadece 5 kişi sessizlik ve sakinliği bir kriter olarak belirtmiştir.

Kişilerin %64'ü kültür-sanat faaliyetlerinin, diğerleri spor alanlarının olması gerektiğinden, kurslar açılabilceğinden, piknik alanlarının çoğaltılabileceğinden, yürüyüş yolları oluşturulabileceğinden söz etmiştir. İhtiyaç duydukları sosyal ihtiyaçlar için ise, 36 kişi diğer insanlarla konuşmak derken, 11 kişi ise sokaktan geçen insanları seyretmenin kendilerini meşgul ettiğini belirtmiştir.

Fiziksel çevredeki korku ve endişeleri sorulduğunda kişiler %36 oranında düşmekten, %38 oranında ise motorlu araç ya da bisiklet kullanıcılarının çarpmasından korktuklarını belirtmiş, içlerinden sadece 1 kişi güvenlik endişesi yaşadığını ifade etmiştir.

Değerlendirme

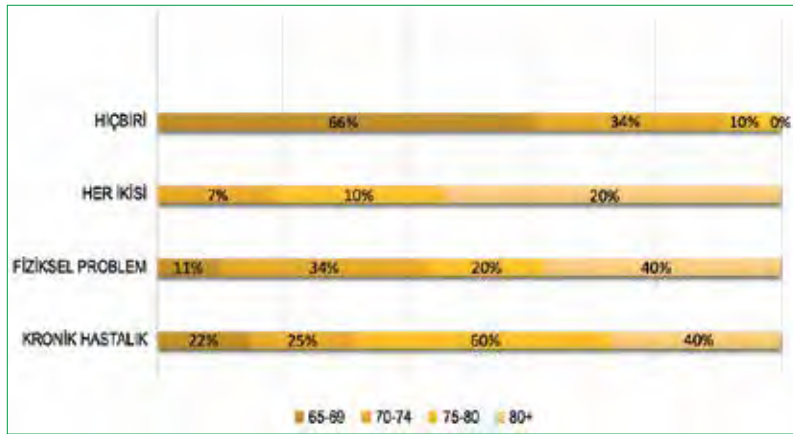
Pandemi öncesi ve sonrası dönemde korunma önlemleri ve kişisel korkular nedeniyle tüm insanların, kamusal alan kullanım biçim ve sürelerinde önemli değişiklikler yaşadığı kuşkusuzdur. Özellikle yaşlı nüfusun kısıtlamalar sonucunda ve sonrasında kamusal alan kullanımının değişeceği öngörülebilir.

Heybeliada'da pandemi öncesi (Azak ve Belir, 2020) ve pandemi sonrası yapılan araştır-

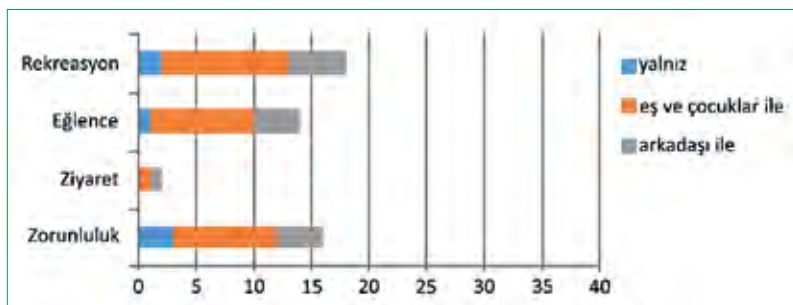
Tablo 2. Yaş gruplarına göre hastalık durumu.

Tablo 3. Kentsel mekân kullanımları.

Tablo 4. Gerçekleştirilen aktiviteler.

		Kişi		%
Kentsel Mekânlara Çıkma Sıklığı	Haftanın her günü	23	22	51
	Haftanın birkaç günü	18		49
	Haftanın bir günü	4		
Kentsel Mekânlarda Geçirilen Süre (günde)	5 saatten az	32	21	71
	5 saatten fazla	13		29
Kentsel Mekânda Tercih Edilen Ulaşım Türleri	Yürüyerek	24	21	53
	Özel araç veya bisiklet	13		47
	Motorlu araç -kamu-	8		

malardan elde edilen bulgular Tablo 5'te özetlenmiştir.

Lynch, kent bileşenlerinden biri olan kenarların, iki bölge arasında sınır işlevi görüp sürekliliği doğrusal olarak böldüğünden ve demiryolları, gelişme bölgesi sınırları ve duvarlar kadar kıyıların da kenar öğelerine örnek olduğundan bahseder (Lynch, 2010). Bu açıdan, anakara ile deniz ulaşımı dışında bir bağlantısı olmayan adanın fiziki anlamda da sınırlı bir bölge olduğu söylenebilir. Sınırlı bölge olması, kısıtlama tedbirlerinin tam koruma sağlamasına neden olmuştur. Dünya Sağlık Örgütü'nün pandemi ilanından itibaren özellikle +65 yaş grubu için neredeyse tüm Türkiye'de alınan önlemlere ilave olarak, Adalar Kaymakamlığı ilçeye giriş çıkışların 26 Nisan gece yarısından 31 Mayıs gece yarısına kadar durdurulmasına karar vermiştir (Url-5).

Pandemi tedbirleri kapsamında farklı önlemlerin yanı sıra, +65 yaş grubunun hareket ve kamusal alan kullanımının kısıtlanmasına rağmen, ada yaşlıları özellikle Mart ayı ortası ile Mayıs ayı sonu arasındaki dönemde çok fazla kısıtlama yaşamadıklarını, adada rahat ettiklerini bildirmişlerdir. İlçeye giriş ve çıkışların da yasaklanması ada sakinleri açısından faydaya dönüşmüştür. Kısıtlamaların kaldırılması ile yapılan anket çalışması sonuçlarına göre ise kent mekânlarını pandemi öncesi döneme göre %50'ye yakın bir oranda azalma ile kullanmadıkları görülmüştür. Özellikle bahar ve yaz aylarında açık kamusal alan kullanımının arttığı düşünülürse, pandemi süresince her gün dışarı çıkma oranının azalması ve haftada birkaç gün ev dışına çıkma sayısının artması kişilerin kendilerini korumaya aldıklarını, fiziksel mesafe kurallarını uyguladıklarını göstermektedir. Bu durumun, +65 yaş grubunun, adaya gezi vb. nedenlerle dışarıdan gelen kişilerle aralarına mesafe koyma isteği sonucu olduğu düşünülebilir.

Kent mekânına çıkma sıklığının azalmasının da etkisiyle yürüyerek ulaşım azalırken, kişisel motorlu araç veya bisiklet ile ulaşım az da olsa artmıştır. Yürüyüşün azalması yine fiziksel mesafenin korunması amacıyla olabileceği gibi, bir başka önemli nedenin kamusal alan kullanımının azalması olduğu düşünülebilir. Sıklıkla evlerinden dışarı çıkan kişiler yürüyüş yerine kendi özel araçlarını kullanmaktadırlar. Buna rağmen açık alanda yapmak istedikleri ancak yapamadıkları faaliyet sorulduğunda %30'u bunu yürüyüş olarak belirtmiştir. Yürüyüş yapmak isteyip kent merkezine yürüyerek ulaşım tercihinin azalma-

		Salgın Öncesi %	Salgın Sonrası %	Değişim	
				Artış	Azalış
Kentsel Mekânlar	Çıkma sıklığı	Her gün	90	51	↓ 0,57
		Birkaç gün	10	49	↑ 4,90
	Geçirilen süre	5-6 saat	73	71	↓ 0,97
		10-12 saat	27	29	↑ 1,07
	Tercih edilen ulaşım	Yürüme	83	53	↓ 0,64
		Özel araç	17	29	↑ 1,71
Gerçekleştirilen		Motorlu araç -kamu-		18	
		Yaz	Kış	Yaz	
	Zorunlu gereksinimler	23	30	31	↑ 1,35
	Komşu, dost, aile ziyaretleri	10	6	6	↓ 0,60
	Dışarıda yeme, içme, eğlence	27	50	31	↑ 1,15
	Kültür, sanat ve dini aktiviteler	3	7	0	↓ 0,00
	Rekreasyonel aktiviteler	37	7	36	↓ 0,96

sının nedeni yine fiziki mesafe koruma isteği, sokaklarda kalabalıklarla karşılaşmanın verdiği tedirginlik olarak saptanmıştır. Pandemi öncesi araştırmada adalardaki fayton ulaşımı devam etmekte, bu araştırma sırasında ise faytonlar kaldırılmış, elektrikli toplu taşıma araçları devreye alınmış durumdaydı. Buna rağmen +65 yaş grubunun bu araçları kullanmak konusunda istekli olmadığı görülmüştür.

Ev dışına çıkma nedenleri ağırlıklı olarak alışveriş, doktor randevusu, eczane veya esnaf olmaları gibi zorunlu nedenlerle olmakla birlikte, pandemi öncesi döneme göre komşu, dost ziyaretlerinin %60 oranında azaldığı, buna karşın dışarı çıkma nedeni olarak zorunluluğun %35 arttığı görülmektedir. Yürüyüş, spor, piknik gibi rekreasyonel faaliyetlerde ise değişim gözlenmemiştir. Sahil şeridi her zaman olduğu gibi adada tercih edilen cazip bir alan olmuştur. Kişilere ev dışında zaman geçirdikleri yerleri neden tercih ettikleri sorulduğunda, rahat hissetmelerinin yanı sıra temiz havayı ve insan kalabalığını kriter olarak belirtmeleri, kişilerin sosyalleşme ihtiyacını göstermektedir. Dışarıda yemek yemek, kahvehaneye gitmek gibi eylemler sadece aile üyeleri ile beraber yapılmaktadır. Büyük bir oranda sosyal ihtiyaçlarının diğer insanlarla konuşmak olduğunu ifade eden yaşlılardaki bu istek, dönem itibarıyla hane halkı dışındaki kişilerle iletişimlerinin kesintiye uğraması nedeniyle olabilir.

Kişilerin %64'ünün açık alanlarda kültür-sanat etkinlikleri talep etmeleri adalardaki bir eksiklik olarak görülebilir. Önceki yıllarda adada açık hava sineması olduğunu, bunu özlediklerini, konserler yapılabileceğini vb. isteklerini sıralamışlardır. Yaşlılar oturup gazete okuyabilecekleri yer olmadığından yakınlarda, kamusal alanda ticari işletmeleri kullanmaksızın, tüm ekonomik gelir grupları tarafından kullanılacak mekânlara ihtiyaç duyduklarını ifade etmektedirler. Doğru ergonomide ve doğru planlanmış alanlarda kent mobilyası ihtiyacının olduğu tartışılmalıdır.

Tablo 5. Salgın öncesi - sonrası kamusal alan kullanım değişimi.

Sonuç Yerine

Hastalıkların şehirleri yeniden şekillendirdiği, planlamacıların bulaşma riskini en aza indirmek için çözümler geliştirdiğine yönelik çalışmaların olduğu bilinmektedir. 19. yüzyılda Londra'daki kolera salgını, 1918'deki New York ve Mexico City'deki İspanyol gribi salgını, 2003'teki Sars, 2014'te Batı Afrika'daki Ebola bu araştırmaları tetikleyen salgınlardır (Salama, 2020). Kentlerdeki nüfus yoğunluğu, virüsün çok bulaşıcı olması ve hızlı yayılması ile birlikte seyahatlerin ve ulaşımın artması, Covid-19'a neden olan Sars-Cov-2 virüsünü önemli kılan etmenlerin başında gelmektedir.

Adanın doğal fiziki özellikleri nedeniyle sınırlı bir bölge olmasının, sosyal ve fiziki izolasyon açısından halk için önemli bir avantaja dönüşmüş olduğu net olarak görülmektedir. Doğal yollardan elde edilen bu avantajın, planlama ilkeleri bağlamında nasıl kullanılabileceği araştırılmalıdır. Bütün bu olumlu etkiye karşın yaz aylarındaki ziyaretçi yoğunluğu, yaşlıların kamusal alan kullanımında kısıtlamaya gitmelerine neden olmuştur. Bu nedenle özellikle sahil bölgesindeki toplanma alanlarının üst bölgelere doğru dağıtılması, hem yoğunluğu azaltacak hem de yaşlıların kamusal alanlara fiziki erişimlerini kolaylaştıracaktır.

Erdönmez ve Haznedar (2012), bireyin, sosyokültürel yaşantısını kentsel fiziksel çevre kurgusu içerisinde dış mekânlarda, bu mekânlardaki yaşantı ve aktivitelerle sürdürmekte olduğunu, kent mekânlarının şekillenmesinde mekân kullanıcılarının fiziksel çevre ile ilişkileri, mekân algılamaları, anlamlandırmaları ve bu fiziksel çevre içindeki davranışlarının önemli olduğunu ve ait oldukları toplumla doğrudan iletişim kurabildiklerini, dolayısıyla toplumun bir parçası olma duygusunu hissedebildiklerinden söz eder. Toplumun bir parçası olma duygusunun, yaşları ve sağlıkları nedeniyle korun-

maları amacıyla getirilen kısıtlamalar sonucunda hissettikleri dışlanma duygusu ile yer değiştirmesinin, fiziksel çevredeki düzenlemelerle aşılabileceği görülmektedir. Yürüyüş alanlarının oluşturulması, açık hava etkinliklerinin artırılması, kamusal alan tasarımlarının herkesin yararlanacağı ve erişebileceği nitelikte tasarlanması adanın önemli ihtiyaçlarıdır.

Gehl (2020), yaşlı insanların pencerelerinden, balkonlarından, banklardan mahallelerinde olup biteni takip ettiğini söyler. Heybeliada'da da görüşülen 45 kişiden 36'sının insanlarla konuşmak ihtiyacında olduklarını, 11 kişinin sokaktan geçen insanları seyretmenin vakit geçirme aracı olduğunu belirtmesi, sadece 5 kişinin sessizliği ve sakinliği tercih etmesi bu açıdan dikkat çekici bir sonuçtur. Yaşlıların, genel geçer kanının aksine, sessiz, sakin, doğa ile baş başa kalacakları bir ortam yerine, hayatın canlılığına, hareketine katılmayı tercih etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan bir araştırma, kapsamlı etkinliklerin (zaman geçirme, sohbet, oyun vb.) %69'unun, evlerin ön bahçesinde ve bahçe kapısı önünde gerçekleştiğini ve bu etkinliklerin önemli bir bölümünün sokaktaki yaşamı izleme fırsatıyla birleştirildiğini ortaya koymuştur (Gehl, 2020). Motorlu araç trafiğinin az olduğu Heybeliada'nın üst kısımlarındaki mahallelerde, evlerin bahçelerinin sokak yaşamına katılması için yapılacak müdahalelerle (bahçe duvarlarının alçak ve geçirgen olması, sokak boyunca ve kesişim yerlerinde uygun kent mobilyalarının eklenmesi vb.) sokağın canlandırılması özellikle erişim sorunu yaşayan yaşlılar açısından olumlu bir gelişme olacak ve kişileri merkezi yerlerdeki insan kalabalığından uzak tutacaktır.

Bilim insanları, hükümetler, yerel yönetimler vb. tarafından, hastalıkların yayılmasını önleyecek tedbirlerin alınması nedeniyle oluşan sosyal, fiziki ve psikolojik etkileri en aza indirmek

Fotoğraf 1. Açık alanlardaki düzenlemelerin yetersizliği ve nitelikleri, ada yaşlılarının kamusal alan kullanımını kısıtlamaktadır. (Fotoğraf: İ. Öcal, E. Yıldız, 2 Eylül 2020)

üzere, kentlerde ve kamusal alanlarda çözümler aranmalıdır. Bu etkilerin ve çözümlerinin, dezavantajlı gruplar açısından irdelenerek ortaya koyulması ve bölgenin demografik yapısına, fiziki ve sosyoekonomik şartlarına bağlı olarak planlanması gereklidir. Büyük kentlerde pandemi nedeniyle kamusal alan kullanımında peyzaj, kent ormanları vb. nitelikte alanların artması beklenirken, çalışmada, bu beklentinin yanı sıra, kent mekânlarında (sahil, meydan, sokaklar vb.) fiziki mesafelerin korunarak diğer insanlarla buluşmanın sağlanması açık ve yarı açık kamusal alanların planlamasında önemli kriterler olacaktır. **m**

Özlem Belir, Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gedik Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi

Notlar

1. Bu çalışma, İstanbul Gedik Üniversitesi, Mimarlık, Şehircilik ve Tasarım Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin yürüttüğü "Pandemi Sürecinde Kamusal Açık Alanlarda Yaşlıların Kent Mekânlarını Kullanım Analizi" isimli araştırma projesi kapsamında elde edilen veriler kullanılarak hazırlanmıştır.
2. İstanbul Gedik Üniversitesi Mimarlık Bölümü son sınıf öğrencileri İrem Öcal ve Esin Yıldız, Heybeliada'daki veri toplama çalışmasına, araştırma projesi kapsamında katılmışlardır.

Kaynaklar

- Azak, S. N., Belir, Ö. (2020) "Yaşlı Bireylerin Kent Mekânlarını Kullanım Analizleri: Heybeliada'da Bir İnceleme", *Modular Journal, İstanbul*, 3(1), s.20-38.
- Erdönmez, E., Haznedar, B. (2012) *Sosyal İletişim Arayüzü Olarak Kentsel Mekân*, Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları, İstanbul.
- Evci, A. N. (2020) "Pandemi Sürecinde Katlanan Erişebilirlik Sorunu", *Kentli Dergisi* (37), s.58-61.
- Grydehøj, A. (2014) "Constructing a centre on the periphery: urbanization and urban design in the island city of Nuuk, Greenland", *Island Studies Journal*, Vol. 9, No. 2, s.205-222.
- Gehl, J. (2020) İnsan için Kentler, Çev.: E. Erten, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Honey-Rosés, J., Anguelovski, I. vd. (2020) "The impact of COVID-19 on public space: an early review of the emerging questions – design, perceptions and inequities", *Cities & Health*, 1-17.
- Köse, N., Erkan, N.Ç. (2014) "Kentsel Mekân Örgütlenmesinin Yaşlıların Kentsel Etkinlikleri Üzerindeki Etkisi, İstanbul ve Viyana Örneği", *METU JFA*, 2014/1 (31:1) s.39-66.
- Kurtkapan, H. (2018) "Aktif Yaşlılık ve Yerel Yönetim Uygulamaları: İstanbul Örneği", *Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, s.38-52.
- Lynch, K. (2010) *Kent İmgesi*, Çev.: İ. Başaran, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Salama, A. M. (2020) "Coronavirus questions that will not go away: interrogating urban and socio-spatial implications of COVID-19 measures", *Emerald Open Research*, s.1-16.
- Sugiyama, T., Thompson, C. W. (2007) "Outdoor Environments, Activity and the Well-Being of Older People: Conceptualising Environmental Support", *Environment and Planning A: Economy and Space*, s.1943-1960.
- Yung, E. H., Conejos, S., Chan, E. H. (2016) "Social needs of the elderly and active aging in public open spaces in urban renewal", *Cities* (52), s.114-122.

- URL 1: <https://www.euronews.com/2020/04/02/coronavirus-in-europe-spain-s-death-toll-hits-10-000-after-record-950-new-deaths-in-24-hou> (Erişim Tarihi: 20.10.2020)
- URL 2: <https://www.icisleri.gov.tr/65-yas-ve-ustu-ile-kronik-rahatsızlığı-olanlara-sokaga-cikma-yasagi-genelgesi> (Erişim Tarihi: 20.10.2020)
- URL 3: https://www.who.int/ageing/publications/Global_age_friendly_cities_Guide_English.pdf (Erişim Tarihi: 18.10.2020)
- URL 4: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Yaşlılar-2020-37227> (Erişim Tarihi: 20.03.2021)
- URL 5: <http://www.adalar.gov.tr/adalar-kaymakamligi-basin-aciklamasi-2020-6-> (Erişim Tarihi: 20.10.2020)

The Impact of the 21st Century Pandemic on Island Life in the Context of Older Individuals: The Case of Heybeliada
Due to the rate and the transmission ways of the virus causing Covid-19, which caused the World Health Organization to declare a pandemic as of March 12, 2020, physical distance was imposed between people. For this reason, the use of open public spaces instead of closed spaces also tends to increase.

It is the subject of this study that the ways and conditions of using urban spaces by the 65+ age group in Istanbul - Heybeliada have been changed with the announcement of a pandemic. Survey method was used in the study and it was applied on 45 elderly people. During the restrictions, due to the limited access to the island, public space use bans were relatively less experienced by the island people. In the island life whose connection with the mainland is provided only by sea, it has been determined that the outdoor use of individuals in the age group 65+ has decreased significantly, despite the removal of restrictions, due to increase of people from outside in the summer season. It has been revealed that there is a need to seek solutions in cities and public spaces in order to reduce the social, physical and psychological negative effects on people due to taking measures to prevent the spread of viruses.

DOĞUŞTAN ÜSTÜN

Benzersiz performans ve baş döndürücü tasarım onun genlerinde var.

LEGENDERA

Klamanın yeni yorumu.

Yakut Kırmızı

İnci Beyaz

Kuzguni Siyah

%500 Esneme Özelliğine Sahip

İthal EPDM Membran

Novaproof FA

